

TAŞPINAR DERGİSİ

Yerel Tarih ve Kültür

Kuruluş: 1932

ARALIK 2023 Sayı: 28 3. Yayın Dönemi

ÜCRETSİZDİR

Yerel Süreli Yayın

ISSN : 1305-4678

İMTİYAZ SAHİBİ

Afyonkarahisar Belediyesi Adına
Afyonkarahisar Belediye Başkanı
Mehmet ZEYBEK

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Afyonkarahisar Belediyesi
Başkan Yardımcısı
Süleyman KARAKUŞ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Afyonkarahisar Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürü
CEM KASAPPOĞLU

EDİTÖR

Hasan ÖZPINAR

REDAKSİYON

Fevzi KAYA

TASARIM

Ramazan GÖLCÜK

KAPAK FOTOĞRAFI

Nail DEMİR

BASKI

DOĞUŞ OFSET

MATBAACILIK

0 272 213 08 23

İDARE YERİ

Afyonkarahisar Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Basın-Yayın Birimi
Telefon : 0 272 214 22 23
Faks: 0 272 213 53 86
basinyayin@afyon.bel.tr

Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere çoğaltılma hakları yalnızca Afyonkarahisar Belediyesi'ne aittir. Yazılı izin olmadıkça makul alıntılar dışında bir kısmının ya da tamamının çoğaltılması fotoğrafların kullanılması yasaktır. Yayımlanan yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Edifor'den

Cumhuriyetimizin 100. yıldönümünde yeni bir sayımızla daha merhaba.

Bilindiği üzere Taşpınar Dergisi ilk olarak 1932 yılında Afyon Halkevi tarafından yayınlanmaya başlamış ve 1950'ye kadar süren 1. yayın döneminde 160 sayı çıkmıştır.

1963-1968 yılları arasında yine Afyon Halkevi bünyesindeki 2. yayın döneminde ise 21 sayı yayınlanabilmiştir. Belediyemiz bünyesindeki 3. yayın döneminde ise elinizdeki dergi ile 28. sayıya ulaşmıştır.

İçinde bulunduğumuz 2023 yılı Hz.Mevlana Yılı olarak kabul edildi. Biz de bu sayımızı Hz. Mevlana Özel Sayısı olarak hazırladık. Köklü bir Mevlevi geçmiş olan şehrimizin bu yönünü vurgulayacak araştırmalara dergimizde yer verdik. Mevleviliğin Piri Sanii, Sultan Divani Mehmet Semai Çelebi'ye dair konular uzman isimler tarafından kaleme alındı.

Elbette konusunu Afyonkarahisar'dan alan pek çok araştırmaya da sayfalarımızı ayırdık. Her zaman olduğu gibi bu sayımızda da ilgi çekici pek çok konu başlığı var.

Eski Simalar bölümümüzde İmam Hatip Lisesi'nin unutulmaz öğretmenlerinden merhum Fikri Yazıcıoğlu'nu Erdoğan Emre kaleme aldı.

Bir zamanlar evlerimizin vazgeçilmezi olan hasırların ana malzemesi kamış Eber Gölü'nden nasıl biçilirdi? Yakasenekli Abdil Korkman hocamızın hatıraları bu konuya parmak basıyor.

Geride kalan günlerde ülkemiz büyük deprem felaketi yaşadı. Muharrem Bayar hocamız geçmişte ilimizde yaşanan deprem felaketlerini tekrar hatırlatıyor.

Ahmet İlaslı müze envanterleri bölümünde bir parçayı tanıtırken, Fevzi Kaya Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ni kaleme aldı. Hüseyin Hüsrevoğlu Hocamız ise Sandıklı'da Mevlevilik konusunu ele aldı. Hüseyin Hüsrevoğlu Hocamız aynı zamanda bu sayımızda röportaj konduğumuz oldu.

Sadece bu konular değil elbette, Afyonkarahisar'a dair daha pek çok konu başlığı dergimiz sayfalarında. Keyifli okumalar.

Hasan Özpınar

İÇİNDEKİLER

5

GEZGİN RAMSAY'İN NOTLARINDA
AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ-1890
Hasan ÖZPINAR

9

GEÇMİŞ ZAMAN OLUR Kİ...
SAVCI TÜRKMENOĞLU

10

AFYON ÇARŞISINDA BİR GÜN
MEHMET ÜNAL TAŞPINAR

12

AFYONKARAHİSAR BİR MÜZE YAPISI
DAHA KAZANDI AMA NASIL BİR YAPI...
Ahmet İLASLI

18

EBER GÖLÜ VE KAMIŞÇILIK
ABDİL KORKMAN

24

ARŞİVDEN YAPRAKLAR

25

FİKRİ YAZICIOĞLU (1928 - 2013)
Erdoğan EMRE

30

SAVAŞ, İSTİLÂ, İŞGÂL VE AZİZİYE
Şükrü TÜRKMEN

38

TARİH İÇİNDE AFYONKARAHİSAR VE
CİVARINDAKİ DEPREMLER
Dr. Muharrem BAYAR

TAVAN ARASI
AFYON İŞİ KUŞLU GÜĞÜM
HASAN ÖZPINAR

41

MÜZEDEKİ ESERLERE PENCEREDEN
BİR BAKIŞ
AHMET İLASLI

42

BİR ESNAF HİKAYESİ
KÖFTECİ İRFAN USTA
HASAN ÖZPINAR

43

AFYON İMAM-HATİP LİSESİ
50. MEZUNİYET YILINDA
İLK MEZUNU HÜSEYİN HÜSREVOĞLU
İLE RÖPORTAJ
RÖPORTAJ: HASAN ÖZPINAR

45

KARAHİSAR MEVLEVİLERİYLE KEKLİK AVI
HASAN TAHSİN GÜNEK

52

VASIYYET-İ CELALEDDİN RUMİ
SÜLEYMAN KARAKUŞ

56

KONYA'DAN SONRA MEVLEVİLİĞİN İKİNCİ MERKEZİ
AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHÂNESİ
FEVZİ KAYA

58

64

GEL, GEL, NE OLURSAN OL, YİNE GEL,
Elif ÇAYLIOĞLU

67

SANDIKLI'DA MEVLEVİLİK
Hüseyin HÜSREVOĞLU

77

DİVÂNE MEHMET ÇELEBİYİ "DİVÂNE" EDEN VECD HALLERİ VE KERAMETLERİ
ÖZKAN TOKMAN

86

CEMRE
R. Tekin UĞUREL

88

MEVLANA CELALEDDİN-İ RUMİ VE YEMEK
DR. NEVİN HALICI

95

"YİNE GEL" ÇAĞRISINI NASIL ANLAMALI?
PROF. DR. MEHMET DEMİRCİ

97

SULTAN DİVANİ DERGAHI'NA AİT BİR ESER:
CEZİRE-İ MESNEVİ Bİ-ŞERH-İ İLMİ DEDE VE MUHTEVASI
Prof. Dr. İrfan GÖRKAŞ

AKADEMİK YAZILAR

108

MEVLÂNA ESERİ MECÂLİS-İ SEB'A'DA AKLIN VE BİLGİNİN ÖNEMİ
GÜLŞEN YÜCEL

115

MEVLÂNA'NIN MESNEVİ'SİNDE GELENEKSEL HİKÂYE ANLATICILIĞI VE İKNA TEKNİKLERİ
PROF. DR. MEHMET KARA & DR. MAZHAR ÜNAL

120

BİR İSLAMİ DOKTRİNİN TARİHSEL TEMELLERİ:
MEVLEVİLERİN ÖRGÜTLENME SERÜVENİ
DR. OĞUZ KALAFAT

126

MEVLEVİLİK TARİKATINDA KULLANILAN SEMBOLİK EŞYALAR
TAYYİBE NUR KURT

134

MEVLEVİLİKTE SOFRA ADABI
ÖĞR. GRV. NURHAYAT İFLAZOĞLU - DOÇ. DR. MUSTAFA AKSOY

TAŞPINAR DERGİSİ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Recep Aslan,
Afyon Kocatepe Üniversitesi
(Veteriner Fakültesi)

Prof. Dr. Kubilay Aslantaş,
Afyon Kocatepe Üniversitesi
(Teknoloji Fakültesi)

Prof. Dr. Mustafa Sandıkçı,
Afyon Kocatepe Üniversitesi
(Turizm Fakültesi)

Prof. Dr. Nuray Kurtdeğede Fidan,
Afyon Kocatepe Üniversitesi
(Eğitim Fakültesi)

Prof. Dr. Ahmet Nohutçu,
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
(Siyasal Bilgiler Fakültesi)

Prof. Dr. Muharrem Es,
Yalova Üniversitesi
(İktisadi İdari Bilimler Fakültesi)

Doç. Dr. Çağhan Adar,
Afyon Kocatepe Üniversitesi
(Devlet Konservatuvarı)

Dr. Mehmet Fatih Ünal,
Afyon Kocatepe Üniversitesi
(Fen – Edebiyat Fakültesi)

Öğr. Grv. Yunus Emre Uğur,
Afyon Kocatepe Üniversitesi
(Devlet Konservatuvarı)

Başkan'dan

**MEHMET
ZEYBEK**
AFYONKARAHISAR
BELEDİYE BAŞKANI

Asrın felaketi diyebileceğimiz depremi yaşadık geride bıraktığımız günlerde. Afyonkarahisar Belediyesi olarak bu felaketten etkilenen tüm vatandaşlarımıza yardımda bulunmayı görev bildik. Bu sebeple hüznü günler geçirdik. Depremzede insanlarımızın huzuru, refahı için elimizden gelen gayreti gösterdik, göstermeye devam ediyoruz. Bunlarla beraber şehrimizde başlattığımız kültürel ve sanatsal projeleri sürdürmeye devam ettik.

Kültürel unsurların şehrimize olan katkılarının bilincinde olarak bilhassa kültür turizmine yönelik projelerimizi kararlılıkla sürdürdük. Yeni yaptığımız kütüphane inşaatımızı hızlandırırken mevcut kültür varlıklarımızın restorasyonlarını sürdürdük. Bir taraftan da asırlık rüya, kaleye teleferik projemizde büyük bir mesafe aldık. Çalışmalarımız bunlarla sınırlı değil elbette, şehrimizin her yerinde Gönül Belediyeciliği'nin izlerini görmek mümkün.

İçinde bulunduğumuz 2023 yılının "Mevlana Yılı" ilan edilmesi sebebiyle bu sayımızı "Hz. Mevlana ve Mevlevilik" ağırlıklı olmasına özen gösterdik. Sultan Divani gibi bir değere sahip olan şehrimizde Mevleviliğin önemi malumunuzdur. Haliyle şehrimizin bu yönünü ortaya koyacak araştırmalara da bu sayımızda yer verdik.

Elinizdeki sayıyla Taşpınar dergimizin 28. sayısını da tamamladık. Bu sayıda yine birbirinden önemli konular ve dosyalar yer alıyor. Her bir konu şehrimizin tarihi, bugünü ve yarını açısından bize önemli bilgiler sunmaya devam ediyor. Dergimize katkı veren herkese teşekkür ediyorum.

Temeli kültür olan Cumhuriyetimizin 100. yıldönümünü kutlarken, bir sonraki sayımızda buluşmanın heyecanı ile her zaman olduğu gibi yapacağımız bir kültürel, sanatsal, sportif etkinlikte, karşılaşmak umuyla bereketli okumalar diliyorum...

www.afyon.bel.tr

/afyonkarahisarbelediyesi

/afyonbelediyesi

/afyonkarahisarbelediyesi

/afyonkarahisarbelediyesi

GEZGİN RAMSAY'IN NOTLARINDA AFYONKARAHİSAR MEVLEVİHANESİ-1890

Hasan ÖZPINAR*

afyon76@gmail.com

**Bilindiği üzere Afyonkarahisar
Mevlevîhanesi, Konya Mevlânâ
Dergâhı'ndan sonra ülkemizdeki en önemli
Mevlevîlik merkezidir. Mevlevihanenin
matbah ve derviş odaları bölümleri
günümüzde Afyonkarahisar Belediyesi'nin
bünyesinde Mevlevihane Müzesi olarak
ziyarete açıktır.**

Geçtiğimiz yıllarda yaptığımız bir çalışmada yüzyıllar boyunca yolu Afyonkarahisar'dan geçen yerli, yabancı seyyahların bu şehrimize dair anılarını, tuttıkları notları bir araya getirmiştik. Yolu Afyonkarahisar'a düşen seyyahların arasında bazıları Mevlevihane'den ve Mevlevilerden bir şekilde bahsetmişlerdi. Bunların içinde en tafsilatlı Agnes Dick Ramsay'nin "Everyday Life in Turkey" adlı eseridir. Anadolu'nun coğrafyası, topografyası ile siyasî, içtimai, kültürel ve dinî tarihi üzerine ihtisas sahibi olan meşhur İskoç arkeolog Sir William Mitchell Ramsay'nin karısı olan ve kocasının Anadolu'daki pek çok seyahatine bizzat katılan Agnes Dick Ramsay (1850-1927) bu seyahatlerde tuttuğu notları 1897 yılında kitap olarak yayınlamıştır.

1890 yılında Devrin postnişini Kemâleddin Çelebi ve geleceğin postnişinleri olacak olan oğulları ile görüşen Ramsay, Afyonkarahisar Mevlevîhanesini ve burada icra edilen bir semai da detaylı bir şekilde tarif eder.

Ramsay çifti 19 Ağustos 1890 günü, arkeolojik araştırmalar yürüttükleri Yazılıkaya civarından Bayat-Seydiler istikametiyle Sülümenli Köyü'ne gelirler. Gece burada konakladıktan sonra Afyonkarahisar'a yaklaştıklarında Çelebilerin mülkü olan Karaaslan köyünde, bir dere kenarında çadır kurarak konaklarlar.

Aynı gece, Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin şeyhi, yanında küçük oğlu ve bir dervişi bulunduğu hâlde, köydeki çiftliğine bakmak için orada bulunmaktadı ve sabahında Ramsay'lerin bulunduğu mevkie, onları ziyarete gelir. Bayan Ramsay, kitabında, ne şeyhin ne de oğullarının adını verse de, seyahat tarihinden şeyhin Kemâleddin Çelebi olduğu ve yaşları itibarıyla küçük oğlun Ferruh Çelebi, büyük oğlun ise Celâleddin Çelebi oldukları anlaşılmaktadır¹. İleriki yıllarda, Celâleddin Çelebi babasının vefatının ardından, Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin postnişinliğinde, Ferruh Çelebi ise Üsküdar ve Karaman Mevlevîhanelerinin postnişinliklerinde bulunacaktır.

Ramsay yaşadıklarını kitabında şöyle aktarıyor;

"Buradan (Sülümenli) ayrıldığımızda öğleden sonraydı. Bir sonraki kamp yerimiz olan Karahisar Dervişlerine ait bir çiftlik olan Karaaslan'a ulaştığımızda akşam olmuştu. Burası muhteşem ürünlere ve sayısız sürüleri besleyen otlak alanlarına sahip olağanüstü bir araziydi. Köyde sadece birkaç ağıl ve bir cami vardı. Uyumaya uygun ne bir oda ne de özel bir ev vardı. Çadırımızı,yüzlerce kazın beslendiği ve oynadığı söğütlü bir su akıntısının çimenli kıyısına kurduk. İnsanlar fazlasıyla kirli, hırpani ve fakir görünümüydüler. Bize lezzetli süt ve muhteşem tereyağı verdiler.

Bize buraya gelmemiz için haber yollayan iki derviş şeyhi, dün gece kendi çiftliklerine bakmak için gelmişlerdi. Bu sırada onlar çadırın yakınına serilmiş bir halının üstünde namaz kılıyorlardı.

Bizi buraya davet şeyhlerden yaşlı olanı önce geldi. O, ülkede ikinci sırada önemli sayılan Afyonkarahisar'daki Tekke'nin başıydı. Ona, hacimli siyah elbisesinin etrafını kat kat bir kuşakla sarmış olan kirli görünümülü bir genç eşlik ediyordu. Şeyhin görünümü, her yerde onun saygınlığına işaret ediyordu.

¹ Kemaleddin Çelebi Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nde 1872-1894 yılları arasında Postnişinlik vazifesinde bulunmuştur.

* Editör- Alan Kılavuzu

Uzun boylu, ağır başlı ve yakışıklıydı. Kır saçları ve sakalı itinayla traş edilmişti. Zarif, temiz ve düzgün bir görünüme sahipti. Onun mesleğinin en belirgin işareti sarığıydı. Çok iyi dokunmuş açık kahverengi uzun bir kaftan giymişti. İçliği de aynı malzemeden yapılmıştı ancak açık mavi renkliydi. Açık kahverengi pantolon, beyaz pamuklu çorap, tabansız tek parça olarak yapılmış siyah mest ve deri ayakkabı giymişti. Gözleri nerdeyse tamamen kör olmaya başlamıştı. Körlüğünün yavaş yavaş geliştiğini ifade ederken, içtenlikle yanımızda onu tedavi edecek bir şey olup olmadığını sordu. Bu konuda bir şeyler yapabilmeyi nasılda isterdim! Biz ona sadece Allah'a güvenmesini önerebildik. Oldukça açık ve parlak görünen gözleri belki de tedavi edilebilirdi. "Yazarın Kemalettin Çelebi'de şahit olduğu göz rahatsızlığı irsi olup ailenin günümüzde hayatta olan fertlerinde de bu rahatsızlığa rastlanmaktadır².

Kemâleddin Çelebi, seyyahları, iki haftada bir Cuma günleri icra ettikleri semaı görmek üzere, bir sonraki Cuma günü için Mevlevîhaneye davet eder; ancak, Ramsay'ler, gelecek Cuma Afyonkarahisar'da olacaklarını, ertesi hafta ise oradan ayrılmış buluncaklarını belirterek özür beyan ederler. Bunun üzerine, Çelebi, Afyonkarahisar'da bulundukları Cuma, onların istifadeleri için, mahsusen sema edecekleri kararıyla davetini tekrarlar. "Karahisar'ın Türkiye'deki en mutaassıp yerlerden biri sayıldığı göz önünde tutulunca", bu teklif Bayan Ramsay için, "oldukça şaşırtıcı" olmuştur.

Yazar, postnişinin küçük oğlu Ferruh Çelebi (1867-1933)'yi de tarif eder. "Genç şeyh" diye tabir ettiği Çelebi, "şimdicek hamamdan çıkmış gibi kırmızı" tenlidir; "mısır sarısı saç ve sakalıyla, bir Türkten ziyade bir Alman" benzer; "gözleri mavi-gümüş" dir. Genç Çelebinin kıyafeti babasınınkinden daha gösterişlidir: "Azıcık derli toplu bir kalıp hâlinde, pamuklanmış ve dikilmiş; pembe patiskadan, oldukça üste oturan, içi beyaz, uzun bir kat; kalın, beyaz ipekten; boğazı kapalı ve dizin aşağısına varan bir iç elbise; tulum oğlak derisinden, sarımsı kahverengi mest; deri pabuç ve derviş şapkası." Ferruh Çelebi, tütün,

kahve ve çay içmeyen perhizkârlığıyla da yazarın dikkatini çeker.

Ramsay'ler 22 Ağustos 1890 Cuma günü Afyonkarahisar'a varırlar. İstirahat ettikleri hana gönderilen bir derviş, onlara, bir saat içinde merasimin başlayacağı haberini getirir. Öğle vakitlerinde tekkeye vasil olurlar.

"Çevresi temiz ve avlusu taşla döşenmiş olan Tekke, iyi görünümlü birkaç bina ve bir camiden oluşuyordu. Avlunun ortasında mermer kolonlarla desteklenen bir çatıyla örtülü güzel bir mermer şadırvan vardı. Şadırvandaki bir düzine oluktan su akıyordu ve her birinin üstüne zincirlerle bağlı bir su taşı konmuştu. Cami, avlunun bir kenarında tek başına duruyordu. Binanın önünü baştanbaşa kaplayan revaka yüksek basamaklı merdivenden çıkılıyordu. İlk bakışta camii ile şeyhin eşi ve hane halkının yaşadığı kafes pencereci büyük beyaz en yakın ev arasında, koyu zarif servili ve Müslüman kadın mezarı olduğuna işaret eden düz mezar taşlarının bulunduğu bir mezarlık dikkati çekiyordu.

Bir dizi pencere tarafından aydınlatılan camiinin içi ferah ve yüksekti. Burada müzisyenler için bir köşeye sabitlenmiş dar bir merdiven vasıtasıyla erişilen küçük bir mahfil bulunur. Burada semazenler için oldukça parlak bir zemine sahip geniş bir alan parmaklıklarla çevrilmişti. Sol taraftan içeri girdiğinizde parmaklıkların dışında çift sıra halinde, ölmüş derviş şeyhlerinin kabirlerini görürsünüz. Bu kabirler, baş tarafından ayağa doğru eğimli yüksek bir tabut şeklinde olup üzerleri koyu yeşil kumaşlar ve güzel, pahalı nakış işleriyle örtülüydü; her bir tabutun başında büyük beyaz bir sarık bulunuyordu. Parmaklığın köşesinde öteye çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilen bir kabrin ayakucunda, dört tane gümüş kakmalı bronz şamdan ile bunların içinde yanmadan duran büyük mumlar ile bir mihrap vardı. Kapıda ayakkabılarımı-

² Aile fertlerinden Hayrullah Çelebi ile yapılan görüşme. 10.01.2020

zı çıkardık, üst düzey misafirler için ayrılmış halı kaplı küçük bir yere doğru yöneldik ki buradan kabirlerin ötesindeki her şeyi görebiliyorduk. Bir grup insan bizi caminin içine kadar takip ederken geriye kalanlar kapıya yakın girişin dışında beklediler.

Yaşlı şeyh, müzik mahfilinin altında halının üzerine konmuş beyaz bir posta oturdu. Uzun kolları altın işlemeli, beyaz ipek harelî oldukça geniş bir cübbe giyen şeyhin kafasında yeşil bir sarık vardı. Koyu yeşil renkli geniş, uzun ve ağır bir yelek giyen genç, başı eğik ellerini göğsünde bağlamış bir şekilde mihrabın karşısında duruyordu. Yeşil, mavi, sarı, kırmızı ve mor yelekler giymiş on dört derviş muhteşem bir renk cümbüşü oluşturarak parmaklığa yakın bir noktada bir sıra halinde yere oturmuşlardı. Daha sonra bu kalın yelekleri bizim de giymemize müsaade ettiler. Çok hoş kalın çuhadan yapılmış bu cübbeler, yere kadar uzanıyordu. Yenleri ellerin üzerine ulaşacak kadar uzun ve genişti. Dervişlerin tümü kendilerinden geçmiş görünüyorlardı. Bazıları başlarını geriye atarak gözleri kapalı otururken bazılarının da başları göğüslerine düşmüştü.

Mahfilde on kadar başka insan da vardı. Bunlardan ayakta duran yeşil sarıklı yaşlı bir adam, biz gelir gelmez ağır bir ilahiye başladı. Daha sonra onun şeyhin en büyük oğlu ve halefi olduğunu öğrendik. Bazen mırıltıları duyulan aşağıdaki dervişler, ara sıra öne doğru eğilerek alınlarını yere değdiriyorlardı. Bize en yakın olan derviş, mor yelekli iri yarı bir zenciydi. Vecd içinde, sanki kendinden geçmiş bir edayla bakışlarını havaya bakarak sabitlemişti.

İlahi bitti, yumuşak gizemli bir melodi başladı. Sadece hülyalı bir ney sesi... Sonra aniden zillerin şangırtısı duyuldu ve dervişler eş zamanlı hareketlerle öne doğru eğilerek avuç içlerini büyük bir gürültüyle cilalı zemine vuruyorlardı. Bir dakikalığına dudakları ve alınları zemine dokunuyordu. Sonra birden hepsi sessizce doğrulup yeleklerini çıkarıp parmaklığın karşısına fırlattılar. Ellerini omuzlarına koymak için kollarını çapraz bir şekilde göğüslerinde birleştirdiler. Şeyh ve onun küçük oğlu en önde olduğu halde yavaş yavaş dönmeye başladılar.

Şeyh, mekânın üst ucuna geçip mihraba doğru gelirken eğilerek yürüdü. Yüzünü sola doğru hafif şekilde dönerek tekrar eğildi. Sonra kendi etrafında

tamamen dönerek üç defa başını eğip selam verdi. Bu defa oğlu, tıpkı babası gibi aynı hareketleri tekrarlayarak ikinci selamlamayı yaptı. Şeyh tekrar alt köşedeki bölüme geri gelip etrafında dönerek süzölmeye devam etti. Bu arada dönmeye devam eden şeyhin oğlu, dervişlere üçüncü selamlamayı yaptıktan sonra babasının ardından alt bölüme geri döndü. Her derviş aynı şeyi tekrarladı.

Mükemmel bir düzen ve hassasiyetle sema üç defa dönerken müzik her seferinde değişti. Şey postunun yanında duruyordu, oğlu da yanındaydı. Her biri belli bir dereceye erişen diğer on dört derviş burada peş peşe bir vals süzölüşüyle yavaşça dönüyordu. Elbiseleri; beyaz kısa bir ceket, belden ayak bileklerine kadar uzanan bir etek ve oldukça dar bir pantolondan oluşuyordu. Ayakları çıplaktı. Onlar dönerken etekleri havayla şiştiğinden etraflarında sanki bir çana benzer gibi duruyordu. Başlangıçta ellerini göğüslerinde çapraz tuttular, sonra yavaş yavaş kaldırmaya başladılar ve omuzlarından yatay bir şekilde gerebildikleri kadar gerdiler. Sol avuç içlerini yukarı çevirirken sağ avuçlarını aşağıya çevirdiler. Dördü, bu bölümün ortasında sabit bir noktada kendi etraflarında dönmeye devam ederken diğer on tanesi de bunların etrafını çevreledi. Hareketleri tamamıyla bir valse benziyordu.

Semadaki en mükemmel şey, semazenlerin birbirine dokunmaktan kaçınma yoluydu. Onlar tüm alanı kaplamış gibi görünmelerine rağmen havayla dolmuş eteklerinin uçları dahi birbirine değmiyordu. Sanırım genç şeyh, duracakları noktaları ayarlamalarına yardım etmek için belli bir süre onların arasında dolaştı. Ancak bu sırada kesinlikle ne onlara dokundu, ne de konuştu, sadece hareket etti. Semazenlerin gergin kollarının altında durmasına rağmen onlar şeyhi fark ettiklerine dair bir işaret vermiyorlardı. Şeyh bizim yakınımıza geldiğinde gözlerini yakalamak istedim. Çünkü böyle yaparak onun konsantrasyonunu bozmayı deneyecektim, ama bu nafileydi. O gözlerini ciddiyetle zemine sabitlemişti.

İlk sema tam on beş dakika sürdü. Onlar camide dört, beş saat durduklarından bu süre onlar için çok kolaydı. Sema döngüsü iki kere daha tekrar etti ve tamamı bir buçuk saat sürdü. Her zaman monoton ve ilginç bir tür olan bu esrarengiz güzel müzik, daha

önce duyduğumuz diğer Türk müziklerinden oldukça farklıydı. Her bir dönme periyodu boyunca müzik gittikçe daha da heyecan verici bir hale geliyor ve sonra semazenler teker teker duruncaya kadar tekrar yavaşlıyordu. Her dönme boyunca bu tekrarlanıyordu.

Üçüncü dönüş tamamlandığında dervişlerin çoğu, tam anlamıyla son nefeslerini veriyormuş gibi görünüyordular. Ter boşanan yüzleri mosmordu ve göğüsleri patlayacakmış gibi inip kalkıyordu. Ancak hepsi kendilerindeydi, açıkca bastırmaya çalışmalarına rağmen acı nefes alışverişler dışında bir ses işitilmiyordu. Bazıları gözlerini hep kapalı tutmuştu, mosmor olmasına rağmen yüzleri; kalkık, sakin ve ifadesizdi. Bir adam özellikle dikkatimi çekti. Onun ifadesi çok kibirliydi. Kafası geriye düşmüş, dudakları bükülmüş, gözleri yarı kapanmış ve burun delikleri genişlemişti. Diğerlerinden daha ağır dönen bu adam, safran rengi bir elbise giymişti. Sonunda diğerlerinden daha az yorulduğunu gösterdi.

Semazenlerin izleyenleri etkilemek için giydirilip sıralandıkları belliydi. Merkezde duran dört dervişten ikisi sarı, ikisi de mor; diğerleri ise mavi, beyaz, kırmızı, yeşil ve kızıl giyinmişlerdi. Bu yüzden dönen sema grubu bir kaleydoskop etkisi yapıyordu.

Sema bittiğinde hepsi ilk baştaki şekilde zeminde oturdular. Semada yer alamayan bir derviş geldi ve gösteri yapanların üşüme tehlikesine karşı omuzlarına yeleklerini bıraktı. Mihrapta duran şeyh tekrar birkaç kelime bir şey söyledi. Aşağıda duranlar yüksek sesle bunu tekrarladılar ve başlarını yere eğip kaldırdılar.

Ayakkabılarımızı giydiğimizde kapıda bize bekleyen bir derviş şeyhin onlara eşlik etmemizden dolayı onur duyduğunu söyledi ve bizi evine yönlendirdi. Veranda da tanıdığımız iki kişiyle, tanımadığımız iki kişi ve şeyhin büyük oğlu oturmaktaydılar. Burada bizim için hazırlanmış güzel bir halı ve minderler üzerindeki yerimize geçtik. Bize getirilen kahve ile tatlıyı aldık ancak sigarayı her ikimiz de reddettik. Sema hakkındaki fikrimizi sordular, kıyafetleri konuştular ve

incelememiz için yeleklerin birkaçını yanımıza getirdiler. Ayrıca bizim görmemiz için mihraptaki mumlu şamdanları da getirdiler. Usta işi olan bu şamdanlara ne bizim ne onların okuyamadığı şekilde çok eski Kufi karakterdeki yazılar zarif bir şekilde oyulmuştu. Genç şeyh, bizim bu şamdanlara ne kadar değer verdiğimizi anlamaya çalıştı. Dikkatli bir şekilde bize şamdanların önemini anlattı. Ayrıca, "onlar camiden yadigardır" dedi.

Biraz daha konuştuktan sonra karşılıklı iyi dileklerle ve karşılaşmış olmaktan duyduğumuz memnuniyeti ifade ederek ayrıldık. İçtenlikle bizi tekrar davet ettiler. Gerçekten oldukça dost canlısı ve uyumlu insanlardı."

Görüldüğü gibi Ramsay kitabında Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ni, Mevlevileri ve burada izlediği bir Sema ayinini tafsilatlı bir şekilde anlatıyor. Afyon Mevlevilerinin taassuptan uzak, dostâne ve hoş insanlar olduklarını dile getiriyor.

Afyonkarahisar Mevlevihanesi'ne dair yabancıların kaleme aldığı değerlendirmeler elbette sadece Ramsay'le sınırlı değil. Geçen sayımızda yer verdiğimiz Leon De Laborde'nin izlenimleri gibi ilginç olanlara dergimizin sonraki sayılarında yeri geldikçe yer vereceğiz.

Geçtiğimiz yüzyıllarda ve bugünde olduğu gibi Mevlevihaneler arasında Konya Dergahı'ndan sonra 2.derecede önemli sayılan Afyonkarahisar Mevlevihanesi daha fazla tanınmayı ve ziyaret edilmeyi bekliyor.

Kaynaklar

-RAMSAY, [Agnes Dick], Everyday Life in Turkey, London: Hodder and Stoughton, 1897 , sayfa 3, 36-37, 260-265, 269-277

-Agnes Dick Ramsay "19. yy. Sonlarında Türkiye'de Günlük Yaşam" Say Yayınları 2015 s.168-177

-Hasan Özpınar "Tarih Boyunca Seyyahların Gözünden Afyonkarahisar" Afyonkarahisar 2019 s.112-139

-<https://semazen.net/agnes-dick-ramsaynin-seyahatnamesinde-afyonkarahisar-mevlevihanesi-ve-mevleviler-riza-duru/>

Geçmiş Zaman Olur Ki...

Savcı Türkmenoğlu

Yeni Tarih ve Kültür Dergisi

Cumhuriyetin 10. Yıldönümünü nasıl kutladık? Son Haber Gazetesi. 6 Kasım 1933

AFYON ÇARŞISINDA BİR GÜN

MEHMET ÜNAL TAŞPINAR

Ellili yılların sonundayız.

“Deeeh!...”

Şaklayan kamçı sesi. Hüsnü Serteser ustanın elinden çıkmış koşumların şakırtısına karışarak ilerlemekte olan çift atlı fayton. Ortılığı kışneten, nal sesine boğan gürültücü tekerlekleriyle at arabası tangırtıları.

“Hooppaa!”

Sanki bütün bunların dışındaymış gibi her günkü devinimde alışverişini yapmakta olan dükkânlarındaki esnaf.

Caddenin iki yanına çekilen omzu heybeli köylüler, fötr şapkalı, kasketli şehirli erkekler, arkasında tüfekte iki jandarma askeri, ortalarında eli kelepçeli mahkûm ve “vardaa!” sesine, nal sesine aldırmadan salınan marhamalı, başörtülü şehirli kadınlar...

Bir kadın sinirli: “yetişmeyesil!”

Başka birisi “hışım enmeyesice! Atkım yırtılayazdı.”

Rugan terlik satan dükkâna doğru giden arkadaşının arkasından yetişmeye çalışıyordu. Onun pek takazeli olduğunu düşünüyordu. “Şaddak” dedi içinden. Neden böyle düşündüğünü de bilemedi. Onun buğday renkli teni ve saçlarıyla kendi siyah saçlarını göz önüne getirdikçe kıskançlığı artıyordu. Sinirlenmesi bundan olsa gerekti. Kolunu dürttü arkasından “yarın,” dedi arkadaşı dönünce “yarın Cuma. Şenol’un kızın ‘gelin görmesi’ var, unutma. Beraber gideriz.”

“Tamam, gideriz” dedi öteki, “uğra bana.”

“Sonunda iyi kötü bir koca buldu da kurtuldu kızcağız gaddar heriften.”

“Kurtuldu taze.”

“Kaçar bir sümsüğe diye korkardım.”

“Yok kız, Şenol bir dakika gözünü üstünden ayırmazdı. Mümkün değil.”

“Düğünü salonda yaparlar mı acaba? Kayınpe-
deri zengin diyorlar.”

“Deli misin ayol, burası İstanbul mu?”

Uzunçarşı’dan sebze haline doğru tırmanır veya yük arabasını takip ederek Yağ Hali’ne doğru Çarşamba, Perşembe günlerinin olağan kalabalığında günlerini yaşamaktadır çarşı her hafta olduğu gibi. Otpazar

* Şair-Yazar

Camisi’ne doğru esnafın dükkânları yavaş yavaş cıraklara bırakıp ağır ağır öğle namazı için gittiği dakikalar... Gönlü Allah korkusu ve saygısıyla dolu, Allah’a boyun eğme, secde etme hazırlığındaki ekserisi yaşlı çarşı esnafı. Müezzin mikrofonu denemekte ezan için. “Haydin namaza” diyecek az sonra Arapça sözlerle. Manevi bir güzellik havası oluşur çarşıda namaz vakitleri esnasında. Çırağı olmayanlar dükkân kapısına koydukları tabureye veya komşu çocuğuna emanet ederek gidecektir camiye. Yoncaaltı, Zülali, Otpazar, İmaret gibi camilerin tuvaletleri tıklım, tıklım. Ceketler omuzda abdest alma kuyruğu var çeşmelerinde.

İkinci ezanına yakın çarşının telaşı daha başka. Sabah bırakılan haşhaşların yağı Yağ Hali’nden alınacak, küspesi heybede, varsa eşek sırtında, yoksa kendisi sırtlanıp namazdan sonra dükkân kepenkleri kapanıp evin yolu tutulacak.

Akşam olmuştur çarşıda şimdi. Otpazar Camisi önünden başlayan erkek kalabalığı Yukarı Pazar yoluyla Cumhuriyet İlkokulu önünü takip ederek Çavuşbaş’a kadar âdeta düzensiz de olsa bir sıra takip ederek ilerler akşama doğru. Sofrada bekleyen çorba soğumadan açlığını gidermek içindir bu defaki telaşlı yürüyüş. Telaşlı fakat yorgun, dingin...

Mahalle camisinde kılınacak akşam namazından sonra kaynana, gelin ve kızların hazırladığı yer sofrasındaki cicili bicili boyanmış tahta kaşığı kavradığı gibi tarhana çorbasına hücum...

Akşam ajansı başlamıştır. Osman Bölükbaşı çocuklu konuşmasına başlayana, yatsı ezanına kadar mangalda yapılacak okkalı bir kahveye ne dersiniz?

Erkekler yatsı namazı için mahallenin camisine doğru çıkınca kadınların günlük dedikodu seansı baş-

ladı. Kim nişanlandı, kim evleniyor, yeni manto etek kıyafet modelleri, satış yerleri...

"Bonmarşe'ye mi gitsek bir kere de?"

Arkadan "kocama deseniz de bana yeni bir ayakkabı alsa, anne?"

"Kızım, niye kendin demeysin!"

"Kızır belki. Bugünlerde sinirli biraz. İşleri iyi değil galiba, anne."

"İyi. Bir fırsatını bulunca söylerim... Siz ortalığı toplayın, cami dağılmak üzere "

"Hıı."

Sabah erken olur bu evlerde. Süt, kaymak... Karanlık odadan bir parça tulum peyniri de koymak gerekir... Kahvaltı hazırlama, biraz sucuk kızartma, kümesten taze yumurta, pekmez ve çay gerek sofraya. Erkekler işe geç kalmamalı.

Önde baba, arkada oğul Besmeleyle çıktı evden kadınların duaları eşliğinde.

"Bereketli olur, inşallah dükkânınız."

Sokağın ortasına gelince bir kadın atladı âniden yola.

"Dur kız!" diye bağırdı baba "görmüyon mu, erkekler işe gider."

Atkısına bürünen kadın utandı, geri adım atarak arkasını döndü, evinin kapısına doğru dönüp onların geçmesini bekledi, atkısının uçlarını tek gözü açık bırakacak kadar kapatarak birkaç dakika kadar. Erkeğin sabah vakti önünden geçmek rızıkına mâni olmak demektir. Baba oğul "tövbe tövbe" diyerek, "cık cık" çekerek dükkânlarına doğru sokak aralarından geçtiler.

İlkokulu geçer geçmez "baba, bir dakika bekler misiniz," dedi genç adam "Remziye'nin dişi düştü. Şuradaki cami duvarında bir kovuğa koyup geleceğim."

"Besmele çekmeyi, bir Elham okumayı da unutma sakın."

Başını salladı:

"Hıı."

Kızının tombul yüzünü, ayak bileklerine kadar uzanan entarisini, kısa dalgalı saçlarını, her daim gülen gözlerini düşünerek gazete parçasına sarılı minik dişi bir kovuğa yerleştirip duasını okudu. Mutluluk buydu o sabah genç baba için.

Dede de mutluydu, "hayırlı olsun, evlat," dedi gülümseyerek. Babanın gözleri dolacak oldu. Adımlarını sıklaştırarak yola devam ettiler. Babası 'benim oğlan iyi esnaf olacak, kendinden emin, yürüyüşün-

den belli' diye düşünüyordu. 'Dün müşteriye lâpçın satarken de fark ettim bunu.'

Çarşıda sağa sola selam vererek dükkânın önünde dua ettiler kilidi açmadan önce.

Baba, oğlunun hareketlerini sevecenlikle izliyordu.

'Erkeğin üç durumda hızlı, çabuk davranması gerekir. Yemeğini yavaş yavaş yiyen, işini de yavaş görür. Bu nedenle ailesinin karnını doyuramaz derler. Beni de sınamışlar yemekte. Sonradan öğrendim sırandığımı. Oğlum hem hızlı, çabuk yer, hem işini hızlı yapar... Üçüncüsünü gayri kendi bilir... Ha, bir de... yavaş konuşur, düşünüp tartarak.'

Bir de kızını görgülü bir ailenin oğlu ile evlendirse de gözü arkada kalmadan gidebilse bu dünyadan. Yetişkin kız oldu; iki pencere ardında sokağı gözleyip duruyordu kızcağız. Annesi de karı koca, baş başa kaldıklarında "aman anne, daha ne ki: yaşıma dediğine bakma sen. Kız kısmının alt çenesi daima âmin çeker" demiyor muydu hep.

Bütün güzel huyları evlatlarımızda görmek isteriz. Ebeveynlerin hiç kusurlu yanı yoktur gibi düşünürüz, değil mi? Ve onların çok temiz, lekesiz, tertemiz olsun isteriz. Yaradılışımızdan gelen bütün güzel özelliklerin onlarda olması kadar mutlu eden başka ne ola ki?

"Güzel huylar. Çok temiz, lekesiz, tertemiz."

Babası terini kurularken oğlu tahta kepenkleri yerlerine yerleştirmişti bile. Yemenciler Çarşısı güne merhaba demekteydi.

Ahmet İLASLI*

Karanlıktan aydınlığa çıkmışken, şimdi karanlık içinde aydınlanmayı arıyoruz bu yeni yapıyla.

Afyonkarahisar'da mü-
zecilik deyince aklımıza ilk gelen ad, Süleyman Hilmi
Gönçer'dir. Bir tarih öğretmenidir aslında. Ama mut-
lakiyet ve meşrutiyeti izleyen, yeni bir meclisle bir-
likte kurtuluş savaşı verilerek elde edilen cumhuriyet
kavramı içinde yeni bir devlet kurulmuştur. Bu yeni
devlette, her insan gibi, Cumhuriyetimizin kazanıldığı
topraklar olan ilimizde de, Süleyman Hilmi Gönçer de
yeni görevler üstlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde, batıda başlayan hareketlilik içinde, Anadolu çok ilgi çekmiş, gezginler ve misyonerlerin uğrak yeri olmuştur. Bunlar, Anadolu'nun yaşanmışlığını, bir geçmişinin olduğunu duyurmuşlar ve yine batıda yeni bir iş olarak ortaya çıkan arkeolojinin yeni bir işyeri olarak buralara dikkatlerini çekmişlerdir.

Önceleri hafriyat biçiminde çalışma yapmakta olan arkeologlar, zamanla bilimsel düzeye ulaşmışlar ve günümüze kadar bu çalışmalarını yapagelmisler ve burada enstitüler kurarak bu çalışmalarını

sürdürmeye devam ettirmektedirler.

İlk zamanlar gerek izinli, gerekse izinsiz hafriyatlar yapılmış, batının bu konuya önem vermesiyle oluşan müzeler ve koleksiyonlar çoğalmış, bizler de para ediyor düşüncesiyle kaçak olarak yapılan kazılarla bulunan eserleri, yok pahasına satarak, elimizden çıkarmışız. Çünkü Anadolu, adı gibi dolu, dopdoldudur bunlarla. Hala bilinmeyenler yeni yeni ortaya çıkarılmaktadır.

Müze açılışı Taş medrese-1933

* Emekli Arkeolog

TİEM Acılıs bilgisi

Osmanlı'nın son dönemlerinde, batıyla ilişki kuran insanlarımız, bizde de müzecilik ve arkeoloji çalışmalarını başlatmışlar, bir disiplin içinde çalışması için de yasanın çıkmasını sağlamışlardır.

İşte böyle bir ortamda ilimizde de, öğretmen Oğuz Günel ve arkadaşlarıyla, bir cemiyet (dernek) kurarak başlar işe Süleyman hocamız. Oluşturulan Halkevleri içinde yer alarak tarih ve müzecilik kolunda görev alır ve bünyesinde çıkarılmakta olan Taşpınar Dergisinde (hala çıkarılmakta olan ve bu yazımızın yayınlandığı dergide) yeni yeni tanınmakta olan tarih ve müzeciliği ilgilendiren konularda yazılar yazar.

Karanlıktan Aydınliğa

Bununla yetinmeyip, atıl durumda bulunan Taş Medrese içine, önceleri çevreden daha sonra da çevre illerden getirdiği taş, mermer, pişmiş toprak, çanak çömlek gibi, nerdeyse içinden ipliğe geçmişle ilgili ne varsa toplayabildiği kadar eserleri toplayarak müzeye dönüştürerek, Milli Eğitime bağlı önce memurluk olmuş (1931), daha sonra da müdürlüğe dönüştürülerek, ilk müdürlük (1933) görevini üstlenmiş, 1963 yılına kadar 35 yıl bu görevi, her türlü zorluklara rağmen sürdürmüştür. Böylece ilimizin bilinmeyen bir yüzünü, yani karanlık olan tarihimizi aydınlatmaya çalışmıştır.

Süleyman hocamızla tanışmamız, benim çocukluk dönemimde başlamıştır. Yeni oluşturulan Dumlupınar mahallesindeki Elektrik Santrali binasının yanına dedem evi yaptırmış (1937), bunun hemen yakınına da Süleyman hocamız yaptırmış. Çocukluğumuz genelde o dedemin evinde geçtiği için tanışıyorduk. Daha sonra arkeolog olarak müzede göreve başladığımda (1978), oldukça yakınlaştık ve kendi bastırmış olduğu Afyon İli Tarihi'nin 1. cildinin devamı olan 2. cildi bastıramadığını ve bununla da müze olarak bizlerin ilgilenmemizi istemiş, o görevi de, ben üstlenmiştim. "Bunun basıldığını görmeden ölürsem gözlerim açık gidecek" demişti. Öyle de oldu, ölümünden çok sonra, birçok arkadaşımızın yardımlarıyla ve benim düzenlemem-

Kültür Bakanımız ve Valimizin açılışa gelişleri

Bakanımız, Valimiz, Belediye Başkanımız ve Genel Müdürümüz açılışa

le, 2. cildi de Belediyemizce bastırmamız nasip oldu. Böylece yıllar sonra, karanlık olan Osmanlı tarihimiz de aydınlığa doğru yol almış oldu.

Süleyman hocamız emekli olmadan önce, Kayseri Müzesi arkeoloğu iken, ziyaretine gelen bir arkeoloğa "Burayı senin gibi bir arkeoloğa bırakmak istiyorum. Artık emekliliğim geldi. Sen buraya gel, ben de gönül rahatlığıyla bırakıp çekileyim" demiş. O da "gelemem ben Kayseri Müzesindeyim." demiş. Demiş ama, bir süre sonra, 1964 yılında, gerçekten de ataması yapılmış Afyonkarahisar Müze Müdürlüğüne, Hasan Tahsin Uçankuş'un.

Hasan Tahsin Uçankuş, müze müdürlüğü ile birlikte, o zaman 2. dönemini yaşayan Halkevleri için Recep Yaşayacak, Hüseyin Şenşastımoğlu hocalarımızla ve DMO Müdürü Aslan Yakut'la birlikte çalışmalara da katılmış ve onlarla çok iyi dostluklar kurmuştur. Hatta, ben lise 2. sınıfta iken bizlere Sanat Tarihi dersimize girmiş ve bizlere de aşılmaştı müzeciliği. Ben de liseyi bitirince puanımın DTCF Önyasya Arke-

olojisi Bölümünü tutması nedeniyle, 1970 yılında arkeoloji eğitimine girmiş bulundum. Ben öğrenciliğimle birlikte müzeye tatillerimde gitmeye başladım, Bu arada müzenin açılması sonrası Hasan beyin, Afyonkarahisar Müzesinden bir başka müzeye, 1971 yılında Sivas Müzesine, kendi deyimi ile sürülmüştür.. Zaman zaman dostlarını ziyaret için Afyonkarahisar'a geldiğinde müzeye de uğradı, bu nedenle tanışıklığımız, hoca öğrenci ilişkisinin ötesine geçmişti.

Hasan Tahsin Uçankuşla birlikte, artık müzelerde arkeologların daha çok görev almaya başlamasıyla çağdaş bir anlayış içinde çalışmalar yoğunlaşmış, çeşitli nedenlerden dolayı eserlerin çoğalmasından sonucunda, ilimizde yeni bir müzeye gerek duyulmuştur. Rahmetli milletvekilimiz Osman Attila, bir sohbetinde Hasan beye, "Taş Medresede eserler çoğalmaya ve taşmaya başladı, hem namaz kılarak bu eserlere bakıp kılarak namaz kılmak olmuyor. Bu nedenle yeni bir yer bulalım ve günün koşullarına göre yeni bir müze yapalım." der. Böylece, Zafer Mahallesinde ve Kurtuluş Caddesindeki Askeriye'nin terk edip Hıdırlık arkasına konuşlanmasından sonra boşalan, o zamanki Akçeşmenin bulunduğu yerde, yaklaşık 9 dönümlük bir hazine arazisinin tahsis alınır ve bugün terk edilen geniş bahçeli müzeye kavuşur ilimiz. Bu müzeye, yalnızca arkeolojik eserlerin getirilmesi, Taş Medresenin ise etnografik eserlerin sergileneceği bir müzeye dönüştürülmesi düşünülmüş ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmıştır. O günden beri, bende öğrenciliğimin ilk yıllarından itibaren, 1978 yılında resmen göreve başladığım yıldan 2017 yılı başında, 65 yaş nedeniyle emekli olduğum güne kadar geçen yaklaşık 50 yıllık süre içinde bu çalışmaların içinde buldum kendimi.

Terk edilen bu müze, çağdaş müzecilik kavramı doğrultusunda, o günün koşulları neyi gerektiriyorsa, o doğrultuda, Bakanlığımızın geliştirdiği İsrail modeli bir yapı olarak yapılmıştır. Ortadan girişli, sol yanda sergi salonları, sağ yanda alt kısmında depoların bulunduğu idari bölüm vardır. Birbirine eklenebilecek kübik hacimler biçiminde olmasıyla ilgi çeken, kalkan duvarlı ve düz çatılı olan bu müze yapı modeli, o dö-

Tarafından Bakanımız ve konuklara verilen açılış

nemlerde yapılmış pek çok ilimizde de uygulanmıştır. Kalkan duvarlarda bulunan çörtten denilen yağmur oluklarının ağızları, kış koşullarında donarak düz dam üzerinde eriyen karların dışarı atılmasına engel olması nedeniyle yapı içine sızmalar oluşmuştur. Bu modelin, yağışlara ve kış koşullarına uygun olmadığı anlaşılmış ve bu tip yapılmış müze yapılarına, zamanla çatı örtü sistemi yapılmıştır. Ayrıca bizim müzede ve kısmen de diğer müzelerde zemin altında bulunan depolar sulardan etkilenmiş ve depolarda sürekli nem ve su bulunur olmuştur. Bu nedenle de müzemizin, çatı sistemi yapılırken, depo çevresi de kazılarak, koridorlu drenaj sistemi eklenmiştir.

Zamanında çağdaş müze yapısı olarak yapılan yapı, traverten kaplı duvarlar arasında dikey dar ve geniş pencerelerle dış aydınlatma sağlanmış olup, içeride bir iç bahçe çevresinde dolanan birbiriyle bağlantılı salonlarla çevrilidir. İç bahçe duvarları da camlı ve üstü açık olup, oradan da aydınlık sağlanmaktaydı. Bir sabah bekçimizin acı acı çaldığı telefonu uyardığımda, dışa açılan bu camların çerçevesiyle birlikte sökerek içeri giren hırsızların, müzede soygun yaptıklarını öğrendim. Müdürümün Fransa'ya eğitim için bulunan bir bursla gitmesi nedeniyle, o an için müdürlüğe vekalet ediyordum. Küçük boy heykelciklerimizle birlikte bazı küçük boy eserlerimizin çalındığını gördüm ve hemen gereken yerleri bilgilendirdim. Yaklaşık bir ay kadar sonra, çalınan 45 eserden 40'ı bulunarak geri getirilmişti.

Hasan Tahsin Uçankuş, Sandıklı, Dinar ve Başmakçı ilçelerimizde yoğun olan kaçak kazılar ve eski eser ticareti yapanlarla uğraşmış ve oralardan zor alımlarla binlerce eser müzeye kazandırmıştır. Hatta Dinar Tatarlı kasabasında kaçak kazıyla ortaya çıkarılarak bir bölümü yurt dışına kaçırılmış bulunan ve yenilerde ilimize getirtilen boyalı ahşap parçaların olduğu, tümülüs mezar anıtını bile o günlerin koşullarında müzeye taşımıştır. O anıt ki, hala müzemizin en değerli anıt eseri olarak, Alman bilim insanlarıyla birlikte konserve ve restorasyonu yapılarak yeniden canlandırılmış, önce Bakanlığımız adına İstanbul'da sergilenmiş, şimdi de yeni müzede sergilemesi yapılmıştır.

İlk müze olan Taş Medresede, metal ahşap karışımı çift cam kapaklı dikey vitrinlerde arkeolojik ve etnografik eserlerin sergilemesinin yapıldığı karma bir müze iken; metal, ahşap kaideli ve tümünden camlı, ayaklı dikey ve yatay vitrinlerin kullanıldığı, ayrıca

El Yazma Eserler Vitrini

kronolojik genel kullanımdaki sikkelerle yerel kullanımdaki sikkelerin çift taraflı görünümü için de, dikey vitrinler de kullanıldığı çağdaş müze kavramında arkeolojik eserlerin sergilendiği müzeye dönüştürülmüştür bu 2. müze.

Bu arada, müdür Ahmet Topbaş'ın özel ilgisiyle, 1990 yıllarından itibaren vitrin sistemlerinde görülen yıpranmalar ve kırılmalar nedeniyle sergilemede yenilik düşünölmeye başlanmış ve hatta bir türlü müzeye dönüştürölemeyen ve depo durumunda kalan eski müze olan Taş medresenin de Türk-İslam Eserlerinin sergileneceğı bir müzenin olması için de çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalar hız kazanırken, Arkeoloji Müzemizde yaşanan bu soygun olayı da, bu çalışmalara yeni bir yön vermiştir. Arkeoloji Müzesinde, dışa açılan ve içte bulunan tüm camlı duvarlar tamamen duvar örölerek kapatılmış, duvarlara boşluklar bırakılarak, gri kumaş kaplı ve sürgölü camlı, gri boyalı sunta vitrinlerle çevrelenmiştir.

Böylece, kalın duvarlı bir yapı olan Taş Medrese içindeki loşluktan, cam duvarlı ve aydınlık içinde bir müzeye geçilmiş iken, daha sonra camlar sökölerek duvarla örölmüş, ama özel aydınlatılmış durumda, 50 yılı aşkın 2.müze yapısı kullanılır olmuştur.

Türk-İslam Eserleri Müzesi de 2. bir müze olarak Taş Medresede, benim müdürlüğe vekalet ettiğim yıllarda açılarak halkımızın hizmetine sunulmuştur. Duvarlar boyunca yapılan cam sürgölü küçük veya boydan vitrinlerden oluşan sergileme, 1995 yılında Bakanımız Timurçin Savaş'ın yaptığı açılıştan yaklaşık 2 yıl gibi bir zaman sonra kapatılmak zorunda kalınmıştır. Bu medrese yapısında, yapının dış çevresi boyunca drenaj kanalı açılma-

Kadın Köy Giysileri Vitrini

sına rağmen, bir türlü önlemini alamadığımız nem gittikçe çoğalmaya ve sergilemiş olduğumuz halı, kilim, kumaş, metal ve seramik gibi eserlerimiz bu nemden çok etkilenmeye başlamıştı. Çürümeler, dökülmeler nedeniyle eserleri

bir bir toplamaya başladık. Konu, Genel Müdürlüğü-müze iletilerek bilgilendirildi ve kısa zamanda bazı salonlar toplanarak kapatıldı. Önüne geçemediğimiz nemin, Arkeoloji Müzemizdeki soygun sonrası güvenlik sistemlerinin kurulması sonucu, kapı ve pencerelerin sürekli kapalı tutulması, hatta cam ve diğer malzemelerle kapatılması nedeniyle havalandırma yapılamamış olmamızdan kaynaklandığı belirlenerek, medrese yapısının da zamanla bu nemden etkileneceği gerekçesiyle, bu yapının hiç değilse kapı ve pencerelerin açılarak kurtulacağı belirtilmesi üzerine, tamamen eserleri toplayıp, Arkeoloji Müzesine depoladık. Böylece, 1928 yılından beri müze olarak kullanılan Taş Medrese, yaklaşık 70 yıllık bir kullanımdan sonra terk edilmiş oldu.

Çağdaş bir yapı iken, eserlerin çoğalması, depoların yetersiz kalmasından dolayı bahçeye ağırlık verilmiş olup bu nedenle bahçede bulunan eserlerin, kötü hava koşullarında bırakılmasına, hatta bölgede bulunan hava kirliliği ve ağaçların reçinelerinin ve

Şehrimizin adını içeren paralarımız, Opium -Afyon- haşhaş bitkimiz ve Karahisar-Kalemiz

asitlerinin akması gibi nedenlerle eserlerde görülen kararmalar ve bozulmalar, bizleri, merkez dışındaki hava sirkülasyonlu bir yer aramaya yöneltmiştir. Yaklaşık önce 55.000 m2 lik bir alanken daha sonra 75.000 m2 lik alana dönüştürülen arazi üzerine, 25.000 m2 lik kapalı alanlı bugünkü yeni müze yapı kompleksi ortaya çıkmış oldu.

Doğusunda kanal ve yol, batısında yüzme havuzlu ve kapalı salonlu Belediyemize ait termal otelle çevrelenmiş olan yeni müze yapısı, külliye tarzı yapılmış bir yapı grubundan oluşturulmuştur. Termal bir bölge konumunu almış ana karayolu üzerinde, Afyon Sağlık Bilimleri Üniversitesi ve Hastanesi karşısında, Çakır mahallesi kavşağında, güney kuzey doğrultulu dört ayrı parçanın birbirine bağlantısıyla bir bütün oluşturulmuş kompleks bir yapıdır. Kavşağa yakın bölümü bodrumlu iki katlı kafeterya özelliğinde, ortada doğudan büyük bir giriş boşluğu ve arka batısında kapalı salon ile sağında asansörlü ve merdivenli beş katlı sergi salonu olup kuzey uzantısında ayrıca batıdan bir girişi daha bulunan yine bodrumlu ve iki katlı büro bölümü bulunmaktadır. Afjet ve doğal gaz ısıtmalı bir yapı olup, ilk projeye göre güneş enerjisiyle elektrik sağlanması düşünülmüşken, şimdi genel elektrik sistemine bağlantılıdır. Yapı, depolar, odalar, vitrinler ve salonlarda nem ve ortama uygun havalandırma sistemli yapılmış olup, bodrumda bu sistem için gerekli alt yapı oluşturulmuştur.

Üst üste bir çalışma ortamından, müdür ve yardımcıları ile uzmanlar, hatta büro için, geniş ve ferah bir çalışma ortamına geçilmesi çok yerinde olmuştur.

Ama her şeye rağmen, önceleri loş bir ortamda sergilenirken, çağdaş bir anlayışla aydınlık bir ortamda ve daha sonra yine kapalı bir ortama dönüşmüş bir sergileme düşüncesinde, ÖNCELİK ESERLER iken, bu yeni müze kompleksinde, yeniden karma müze konu-

İsmet İnönü müzemizi gezerken - 1941

muna dönüştürülmüş ve ÖNCELİĞİN SANAL ORTAMA KAYMIŞ OLMASIYLA, ESERLERİN İKİNCİ KONUMA düşürülmüş durumda olması dikkat çekicidir. Aydınlık bir ortamdaki karanlık bir ortama girilince, ziyaretçinin ruhu da kararmakta, algılaması da zorlanmaktadır. Sanki sanal bir müze gezilmektedir.

Görseller ve bilgiler, ön konumu almış, bunlar arasında ESERLER aranılır olmuştur. Zaten büyük ve geniş hacimler içinde, küçük boyutlarda bulunan eserlerimiz yok olmuş durumundadırlar, ara ki bulunsunlar. Bulamadığım bir başka konu da şehrimizin adının anlatılmamış olması. Haşhaş anlatılmış, kale anlatılmış, ama ikisiyle oluşan kentimizin adı anlatılmamış. Oysa her ikisi de paralar üzerinde işlenmiş; haşhaş kozası M.Ö. 2. yy. Synnada (Şuhut) ve Amorium (Emirdağ /Hisarköy) metal sikkeleri üzerinde, antik kentlerin özellikleri arasında görülerek işlenmiştir, Karahisar da, Cumhuriyetin kazanıldığı topraklar anısına ilk çıkan T.C. kağıt paramız üzerine işlenmişlerdir. Böylece zamanla, özsu anlamını içeren Opiumdan gelen Afion ile Karahisar olarak söylene gelen ad birleşerek Afionkarahisar/Afyonkarahisar olmuştur.

Her şeye rağmen öncelikle Bakanlığımıza ve Genel Müdürlüğümüze yaptıkları çalışmalardan ve ilimize böyle bir müze kazandırdıklarından dolayı te-

Gedik Ahmet Paşa (İmaret) külliyesindeki Taş medrese olan İlk Müzemiz

şekkürlerimi sunarım. Taşınmada emeği geçen tüm müze çalışanlarına, dikkatli ve titiz bir çalışma gösterdikleri için içtenlikle teşekkürlerimi sunarım. Umarım kavuştukları rahat çalışma ortamında, başarılı ve örnek çalışmalara imza atarlar bundan sonraları.

Afyonkarahisar da Müze ve Servis yapıları ile bir bütün olarak planlanan yapı grubunda yer alan sosyal tesisler, bu mevkiinin Ankara, Antalya, İzmir, Eskişehir, Kütahya, Konya bağlantılı mola noktası olma özelliğinden kaynaklanan ve Turizm Merkezlerine bu ulaşım aksları üzerinden geçilmesi nedeniyle bu yoğun trafik ihtiyacına cevap verecek süreli bir servis, satış, yeme/içme alanları oluşturulması düşüncesiyle yola çıkılan bu kompleks yapı için girişimler, 2007 yılında başlatılmış, 2011 yılında Bakanımız Ertuğrul Günay tarafından temeli atılmış olup 2013 yılında bitirilmesi istenmişken, ne yazık ki 2023 yılında Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımlarıyla yalnızca müze bölümü açılabilmiştir. Diğer servis yapıları ve kapalı salon bölümleri henüz yarım kalmış durumdadır.

Bu yeni müzenin, açık ve kapalı alan, depo ve diğer yapılarla görsel bir görünüme sahip olmakla birlikte, çevre müzelerin geri planlaması kapsamında olması yanında, yıllardır özlemini duyduğumuz FRİGYA BÖLGE MÜZESİ konumuna da getirilmesi dileğimle...

Kaynak: Afyonkarahisar Müzesi Arşivi

Doğu yarısı sergi salonları, orta giriş ve batı yarısı altı depo üstü idari bölümlü Kurtuluş caddesindeki İkinci Müzemiz

EBER GÖLÜ VE KAMIŞÇILIK

ABDİL KORKMAN*

Sultandağları'nın 8-10 km. kuzeybatı kısmı ile Emir Dağlarının güney uzantıları arasından gelen dereler ve Akarçay'ın yanı sıra kar, yağmur suları ile beslenen Eber Gölü, Eber graben çöküntü havzasında oluşmuş tektonik bir göldür. 4. jeolojik zaman başında meydana gelen depremlerde Karadeniz'in bulunduğu kara parçası çöktü. Daha sonra Ege ve Marmara denizlerinin olduğu yerler çökerken Anadolu yarımadası yükseldi. Bu değişimler sonunda iç deniz olan Anadolu'nun bulunduğu alan kurudu. İşte Akşehir ve Eber gölleri bu iç denizin kalıntısıdır.

Antik dönemde Eber Gölü'ne Kırk Şehitler Gölü deniyordu. 1830'lu yıllarda buralara gelen Fransız gezgin Charles Texier bu göle Kırk Aşık Gölü demişti.

Bölgemizde araştırma yapan ünlü bilim adamları Wenzel, Chaput, Bukovski, Penck, Lachin, İnandık, Yalçınlar ve Atalay gibi isimler Eber, Akşehir ve Karamık göllerinin tektonik göl olduğunu ortaya koymuşlardır. Sultandağları, Emirdağları, Paşa Dağı arasında oluşan bu göller miosen devrinin başında ortaya çıkmışlardır. Bu göllerin günümüze kadar tektonik ve statik değişimlere bağlı olarak kapladıkları saha ve hacmi değişim göstermiştir. Karapınar Kasabası'nın 7 km. kadar doğusunda Karakışla Köyü ile Karapınar Kasabası arasında krater gölü kalıntısıdır. Zaman içinde buradaki sular kaybolmuştur.

Wenzel'in belirttiğine göre Haziran 1853 kuraklığında göl tamamen kurumuştur. Bu büyük kuraklıkta Sultandağı, Çay, Akşehir'in pek çok köyü dağılmıştır. Göl suyu 1920 yılında 40 cm derinliğe kadar düşmüş, gölün büyük bir kısmı kurumuştur. Halk Bolvadin pazarına gölün içinden at arabaları ve kağnılarla geçerek gidip gelmişlerdir. Balıklar az da olsa su olan yerlere toplanmışlar, halk buralardan çuval çuval balık tutmuştur. Bu anılar yaşlılar tarafında hala anlatılır. 1935 yılından itibaren göldeki su seviyesi tekrar yük-

selmeye başlamıştır. Elimizdeki vesikalara göre gölün su seviyesinin en yüksek olduğu devre 1720-1740 yılları arasındadır. Bu dönemde yükselen göl suları çevredeki pek çok köyü haritadan silmiştir. Bu köylerden bazıları şunlardır. İshaklı'ya (Sultandağı) bağlı Ak Evli, Akkoyunlu, Burhan, Çelik, Çukur, Kınık, Salur, Yavi, Yanköy, Yenice, Ada Çalı, Altı Çukur, Buğra, Benk, Boğaz, Çaya Yağı, Çukur Ağıl, Kafir Viran, Kasım Fakih, Kaş Kuyusu, Mümince, Obacılar, Sofular, Uslu Burnu mahalle ve mezraları bu tarihte yok olmuşlardır. 1760 yılından itibaren sular çekilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonraki mahkeme kayıtlarında arazi davalarında yukardaki köylerin isimleri geçer.

Eber Gölü'nün deniz seviyesinden yüksekliği 965 m.'dir. Kapladığı alan 125 km²'dir. Eskiden Akşehir Gölü'ne doğal kanalla bağlantılı olduğu dönemde suyu tatlı, berrak, temiz idi. Geçimini Eber Gölü'nden sağlayan yöre halkı göldeki adacıklarda yatar, evlerine haftada bir kez Perşembe günleri giderler ve Cuma namazından sonra haftalık yiyeceklerini tedarik ederek tekrar göle çalışmaya giderlerdi. Su ihtiyaçlarını da buradan yani gölden temin ederlerdi. O yıllarda göl suyu bırakın kullanmayı, içilebilecek derecede temiz, berraktı.

O yıllarda Akşehir Gölü'nde çok büyük sazan balıkları bulunurdu. Bu gölün balık, kamyş, kova, kındıra gibi doğal mahsullerinin işletme hakları Maliye tarafından ihaleye çıkartılır ve tüm hakları ihaleyi alan mültezimde olurdu. Zamanın mültezimlerinden Tacettin Yalıtırık tarafından iki göl arasındaki (Akşehir-Eber) doğal

* Araştırmacı yazar, Yakasenek-Sultandağı

kanala su seviyesinin en düşük olduğu zamanda beton bir set yapılmıştı. Bu sette Eber Gölü yüksek, Akşehir Gölü alçakta kalıyordu. Dolayısıyla Akşehir Gölü'ndeki balıkların Eber Gölü'ne doğru göçleri önlenmiş oluyordu. Doğal şartlarda Akşehir Gölü'ndeki balıklar üreme dönemlerinde, suyu Akşehir Gölü'ne oranla daha tatlı ve sığ olan Eber Gölü'ne hücum ederlerdi. Setin yapılması ile bu göç önlenmiş oluyordu.

İlkbaharda yağın yağmurlar ve eriyen kar suları ile bu iki göl arasına çekilen set su seviyesinin yükselmesiyle çok alçakta kalıyordu. İlkbahar ayları aynı zamanda sazan balıklarının çiftleşme ve havyar bırakma dönemidir. Akşehir Gölü kapalı havza olduğundan suyu herhangi bir yere akmıyor ve suyu bu nedenle acı oluyordu. Eber Gölü'nün ise akıntısı olduğundan suyu tatlı idi. Haliyle bütün balıklar suyu tatlı olan Eber'e hücum ediyor ve Eber'deki balıkçılar bahar aylarında bayram ederlerdi.

Günümüzde KOP (Konya Ovası Projesi) adı altında bir proje yapıldı. Eber Gölü'nün Akşehir Gölü ile olan doğal bağlantısı kesildi. Gölün doğu-batı uzantısı 18.1 km., kuzey-güney istikametinde de en geniş yeri 10.6 km.'dir. Su seviyesi yazın çok düşüktür. Göl suyunun devamlı akıntısı olmadığından ilkbahar aylarında su seviyesinin yükselmesi ile güneş ışınları gölde yetişen bitkilerin köklerine ulaşamadığından buradaki bitkiler yetişebilmeleri için gerekli olan ısı ve ışığı alamamaktadırlar. Bu sebeple doğal bitkiler yetişemez oldu ve hayvanların saklandığı çaplı denilen kamışlık ve sazlık

alanlar yok oldu. Eber Gölü Afyonkarahisar'ın, çevre ilçe, belde, köylerin kanalizasyonlarının döküldüğü bir foseptik tabiri caizse lağım çukuru haline geldi ve yaban hayatı yok olmak üzeredir.

Kamışlık ve sazlık alanların yerini yerel ağızla ayna denilen hiçbir ot bitmeyen açık alanlar almıştır. Atık suların içindeki evsel atıklar (deterjan vs.), sanayi atıkları bitkinin ötesinde hiçbir canlının yaşamasına imkan vermemektedir. Bizim çocukluk, gençlik çağlarımızdaki gölden avlanan 20-30 k. ağırlığındaki sazan ve turna balıkları artık hatıralarda kaldı.

Eber Gölü çevresindeki Bolvadin, Çay, Sultandağı ilçeleri ile bu ilçelere bağlı 17 yerleşim bölgesinde köy ve kasaba halkına hayat vermektedir. Bu yörede yaşayan halkın yegane geçim kaynağı Eber Gölü'nden biçilen kamış, kindıra ve diğer sazlar ile, balıkçılık ve av turizmi idi.

Dünyada bilimsel adı Thermopsis olan Türkçemizde Eber Sarısı olarak bilinen ve dünyada sadece Eber Gölü'nün güney sahilinde yetişen sarı renkli bu endemik bitki 2007 yılında dönemin Eber Kasabası Belediye Başkanı Ömer Faruk Kocabaş'ın girişimleri ile tescillenmiş ve yetiştigi Eber Gölünün Eber Kasabası kıyısı ile Yakasenek Kasabası Oğuz kıyısı arasında kalan bölge tel örgüler içine alınarak koruma altına alınmıştır.

Eber ve Akşehir Göllerine neden Kırk Şehitler Gölü denildi?

M.S. 838-839 yıllarında Arap orduları Bizans'ın Amorium (Emirdağ) şehrine kadar geldi. Burayı zapt ettiler. Halkın bir kısmı savaşta öldü, kalanlar şehri terk etti. İç kaledeki 42 papaz esir alındı. Şehir baştan başa yakıldı. Bu savaşta 70.000 İslam askeri şehit düştü. Amorium şehri bir daha iskan edilemedi. XIX. yy. sonlarında Bulgaristan'dan gelen muhacirler buraya yerleştirildi. Burasının ismi Hamitabat oldu. Cumhuriyet döneminde ismi Hisarköy oldu. 1987 yılından itibaren arkeologlarca burada kazılar yapıldı.

makta eski şehir kalıntıları ortaya çıkarılmaktadır.

Amorium'da esir alınan 42 papaz Bağdat'a götürüldü. Daha sonra Müslüman olmadıkları için öldürüldükleri kaynaklarda geçer. Bu olay 6 Mart günü yapıldığı gerekçesi ile Hristiyanlarca 40 şehitler yas günü kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra Bizans kaynaklarında Eber ve Akşehir Gölleri 40 şehitler gölü olarak isimlendirilmiştir.

EBER GÖLÜNDE YAŞAM

Eber Gölü, Bolvadin, Çay, Sultandağı ilçeleri, kasaba ve köylerinde yaşayan halkın bir parçasıdır. Bu yöre halkının yegane geçim kaynağıdır. Kamış, hasır otu (kındıra), semer ve yastık otu (kova), balıkçılık, av turizmi bu doğanın yöre halkına bir kütüfudur.

YOLAK ATMA VE KINDIRA BİÇİLMESİ

Eber Gölünde çalışanlarda yolak atma geleneği vardır. Buna göre sahilde su sığ olduğundan yüklü kayıkların sahile yanaşması ve çıkması imkansız olduğundan suyun derinleştirilmesi gerekirdi. Burada da göl arkadaşlığı devreye girerdi. Göl arkadaşı olan gruplar beşer-onar kişiden oluşurdu. Bu çalışan arkadaş grubu birleşirler ve kayıkların tabanının yere değmemesi için kürek ve çizmelerle toprağı dışarı atarlardı. Bu sayede kayıkların yanaştığı rıhtım derinleştirilir ve sahile kolaylıkla çıkılıp biçilen mahsuller kıyıya boşaltılırdı. Bunun için domuzlu bucak yolağı, Koca Oğuz'da onlarca yolak, kamışlı akar yolağı, zalif akarı yolağı, ada yolağı, mazamort yolağı, lapacı yolağı, ince alan yolağı, gege oğlunun tarla altındaki yolak, sivri ada yolağı gibi yolaklar vardı. Göldeki kındıralık bölgeler Haziran ayında bölünür, bazı kişiler giderler, kındıraların kuyruk kısımlarını belirli yerlerde bağlarlar, bu demektir ki buranın sahibi var, girmeyin. Yöre halkı kişilerin hak ve menfaatlerine saygılıdır. Böyle bölüne yere girilmez, kati surette kimse biçmezdi.

Yer bölündükten sonra bir gurup oluşturulur, o gurup Temmuz ayı başlarında toplanırlar, kendi aralarında bir haftalık yiyeceklerini ortak alırlar, alışve-

rişler yapılır, eşyalar alınır, gerek eşeklerle gerek at arabaları ile bu eşyalar göl kenarına indirilirdi. Burada herkesin kayıkları vardır. Eşyalar kayıklara yüklenir, kayıklarla ağır ağır kındıralığa varılır. Ada veyahutta en yakın yerde bulunan kamış, talaş vesaire oluşmuş Kopak denilen yüzer adalara eşyalar nakledilir. Kopakta kamış varsa bunlar biçilir, cerge ce hovala denilen barınaklar yapılmıştır. Burada sivrisinekten korunmak için herkes cibinlik diktirmiştir. Cibinlikler kurulur, hep birlikte ortaklaşa yemekler yapılır, birkaç kişi yemek yaparken diğerleri bulaşık yıkar, durumu idare ederlerdi. Bir kişi gider sakar meke, ördek vurur gelir, bir günü öyle geçirirken gece lüks yakılır, üç-beş balık avlanır ve yiyecek temininde güçlük çekilmezdi.

Biçilecek kındıranın ortak mı biçileceği yoksa herkesin biçtiğinin kendisinin mi olacağı konusu daha önce konuşulur, ona göre çalışılırdı. Eğer ortak biçilecekse kındıranın kuruması için serileceği yatağın kırılması içinde bir kişi görevlendirilir, bu kişi devamlı olarak yatak kırar serilecek kındıraya yer hazırlardı. Birkaç kişi biçer, birkaç kişi de biçilenleri ayıklar ve bağ yapardı. Bu durum böyle periyodik olarak değişe değişe devam ederdi. En sonunda kuruyan kındıralar alt üst çevrilir, altlarının kuruması beklenir, buna çevirme denirdi. Kındıranın kurumasına da yaramış denilir. Eğer kındıralar yaramışsa iki yada üç demeti bir bağ yapılır buna da kucak bağı denilirdi.

Bağlama işi hep birlikte yapılır, bağlananlar üç kayık yan yana getirilir ve sarılarak her kayıkta bir kişi olmak üzere üç kişi tarafından sırkılarla kıyıya çıkarılırdı. Sırık itmeyenler kındıranın üstüne çıkar sağı solu seyrederdi. Yorulanlar hemen değiştirilir, sıra ile sırık itilirdi. 300 bağ kındıra bu 3 kayığa sarılabilirdi. Kıyıya çıktıktan sonra eşit miktarda paylaşılır ve aralarında çetele atılarak kimin hissesine hangi yığın düşmüşse o yığını alır hiçbir şekilde itiraz edilmezdi. Herkes yığını öğrenir köye haber gönderir at arabası, öküz arabası, kağrı getirtir kındırayı sarar ve doğruca köye yollardı. Eğer yetecek ekmek ve yiyecekleri varsa gerisin geri göle dönülür, eğer yiyecek yoksa köye gidilir, bir haftalık daha yiyecek alınıp gelinirdi. O tarihlerde göl suyu çok temizdi. Su ihtiyacı gölden sağlanır, içilir, çay yemek yapılırdı ama kıyıya çıkınca kuyulardan testilere sular doldurulurdu.

Eğer kındıra ortak biçilmezse herkes kendine biçecekse yemek yine ortak yenilir, biçilen kındıralar herkesin kendinin olurdu. Bunun için yatağını da kendisi kırar, kındırayı kendisi biçer, çevirmesi ve yara-

masından sonra bağlamasını da kendisi yapardı.

Akşam olunca cibinlik içinde sohbetler edilir, sohbetlerin konusu da günlük olarak biçilen kındıra veya ava gidilmişse av mevzu olurdu. Av da neredeyse 20 kg gelen sazan ve turna balıkları yakalanır, kazlar, kuğular, yeşilbaş ördekler kındıra biçenlerin 2-3 metre yakınına kadar sokulurlardı. O tarihlerde göle hiçbir yabancı avcı gelmez, gölde av turizmi nedir bilinmezdi. Gece lüks lambasını yaktıktan yarım saat sonra gelinir, 5-10-15 kg gelen balıklar yakalanırdı. O da çalışanların protein ihtiyaçlarını bol, bol giderirdi. Kaz, kuğu boldu, avlanırdı. Çarşamba geceleri lüks yakılır, balık avlanır ertesi gün eve çocuklara, aileye hem balık hem kuş, ördek götürülürdü. Balıklar arkadaşlar arasında da paylaşıldı. Perşembe günü ikindi vaktine kadar çalışılır, iş erken paydos edilir ve hep birlikte kıyıya gidilirdi. Eğer kındıra sarımı yapılmıyacaksa bir kayıkla gidilir ve sırık sıra ile itilirdi. Eğer içlerinden biri genç ve delikanlı ise devamlı o kişi iterdi. Bu çalışmalar böyle sıra ile devam ederdi.

KOVA BİÇİLMESİ

Kova bitkisinin halk arasındaki diğer adları semer otu ve yastık otudur. Sığ yerlerde yetişir, ucu püskül-lüdür. Haziran ayının ilk günlerinde biçilmeye başlanır. Kova suyun içinde biçildiği gibi kayıktanda biçilir. Genellikle yaya olarak suyun içinde biçilir, kovayı yaya biçmek için bağcıklı uzun bezden dikilen dolak, her tarafı dikili don ve işlik giyilerek eskilerde ayağa çarık giyilirdi. 1960'lı yıllarda fotforik diye anılan tabancalı lastik ayakkabı ayağa giyilir ve suya inilerek kovalar köke yakın yerinden biçilirdi. Don ve dolağın giyilmesindeki amaç sülüklerden korunmaktır. Sülük çalışan bir gölcünün açıkta bulunan bir yerinden girdiği anda bir tane ile sınırlı kalmaz o kişinin her tarafını sülükler sarardı. Bunların yapıştığı anlaşılmaz, ısırıkları duyulmaz sonra tatlı tatlı kaşınmalar başlayınca sülük tuttuğu anlaşılırdı. O yüzden sülük girmemesi için her tedbir alınırdı. Ama gene de sülükler bir şekilde yapışarak insanların kanını emer, zarar verirlerdi. Yukarı kısımda ise sivrisinekler musallat olur zor şartlarda kova bitkisinin biçimi yapı-lırdı. Aynı şartlar kındıra biçimi içinde geçerliydi. Sülük ve sivrisinek kındıra biçerkende rahat vermezdi.

Biçilen kovalar kayık varsa kayığa konulur, kıyıya çıkartılarak serilirdi. Eğer içeride bırakılacaksa, kayık yoksa müsait yerlerde yatak kırılır, yatakların üzerine serilir ve kuruması beklenirdi. Kıyıya serilenlere sığırlar zarar verir, parçalar, dağıtırdı. Bu da binbir emekle, güçlkle biçilen mahsulün telef olması demekti.

Biçilerek kurutulan kovalar bağ yapılır, birkaç alıcısı vardır onlara satılır, onlarda kamyon kiralayarak yüksekçe sardırırlardı. Satıcılar bu kovaları Maraş'a, Urfa'ya kadar götürüp oralarda satarlardı. Halk binbir emekle, aç susuz biçtikleri kovayı veresiye satar, paralarını ne zaman alacaklarını bilmezlerdi. Bu yüzden de kova biçimine sıcak bakmazlardı.

ÇELİK BİÇİLMESİ (SERT VE PARLAK KAMIŞ)

Kamışın kopaklarda ve çalıplarda yetişip parlak olanlarına çelik denilir. Çelik kamışın olgunlaşma dönemi Temmuz ayının 15'inden sonradır. Bu tarihten sonra biçilirdi. Bu çeliğin biçilmesi çok risklidir. Kopaklarda çelik biçilirken gerek sivrisinekler gerekse uzun, uzun sarılgan otlar kamışlara sarılır, bunları temizlemek, kamış yapraklarını temizlemek ayrı ayrı emekler ister. Kuyruk kısmı bir metre kadar orakla çelinir, kalan kısım hayvanlara kışın yem olarak verilir. Buna sokarık denilir. Aynı kındıra biçilmesinde olduğu gibi gölün içinde kopaklarda veya adalarda yatırılarak biçimi yapılırdı. Kamış biçiminde yatak kırılmaz, biçilenler günlük olarak bağlanıp bir yere yığıldığı gibi serildiği yerde bırakılır, kuruyunca da bağlanırdı.

Günlük biçilenler bir kayığa yüklenip kıyıya çıkarılır ve günlük olarak satıldığı gibi yığılarak kurutulup-ta satılabilir. Gölün içinde kurutulduktan sonra birkaç günde bağlanır, kopağın kenarına yığılır, kayık yanaştırılarak yüklenir ve kıyıya çıkarılır. Burada serbest piyasada satılır ve pazarı olan Akşehir'in Doğrugöz (Eğrigöz) kasabasına götürülürdü. Bu kasabada yaşayan halk çeliği işleyerek mesire yerlerinde güneşlik, gölgelik yapar, toprak evlerin döşemelerinin üstüne döşeyerek evin tavanının güzel görünmesi, toprak dökülmemesi sağlanırdı.

1970'li yıllarda Çay ilçesinde SEKA Kağıt Fabrikası'nın açılması ile kamışların başka yerlere sevkıyatı, satışı yasaklandı. Başka yerlere taşıyanlara orman kanunu muamelesi uygulandı, yakalanan

kamyonlar müsadere edildi, satıldı. Şöförlerin ehliyetlerine el konuldu, hapis cezası verildi. Halk yıldırılmaya çalışıldı, halkın serbest piyasadaki bu gelir kaynağı engellenmeye çalışıldı ancak yine de çelik biçilmesinin önüne geçmek mümkün olmadı. Halk mahsülünü gizlice satmak zorunda kaldı. Geceler daha şafak sökmeden ölüm pahasına kamışlar kaçırıldı, satıldı, değerlendirildi.

Çalpidan biçilenlerde günlük bağlanır ve günlük kıyıya çıkarılırdı. Satan satardı, satmayan ise kurutur topluca satardı. Kışın Kasım ayının sonlarına doğru kamış yaprağını döktükten sonra biçilen parlak ve sert olan kamışa boyra kamışı denir. Boyra kamışının biçimi de kışın olur. Nisbeten yazın biçilen çelikten daha kolay biçilir. Bağ ağırlığı hafif olur, aktarılıp döndürülmesi kolaydır. Çeliğin ki ise çok ağır ve risklidir.

MÜLK KAMIŞININ BİÇİLMESİ

Mülk kamışının biçimine Kasım ayının sonlarına doğru kamış yaprağını döktükten sonra başlanırdı. Mülk kamışının biçilmesi için ya gölün kopak veya adalarda yatıya gidilmesi gerekir ya da Koca Oğuz'daki göl evlerinde kalınarak biçilecektir. Gerek ada veya kopaklarda yatıya gidilmesinde gerekse kıyıda Koca Oğuz'daki damlarda kalanlar haftalık gelirler, yiyeceklerini ve bütün ihtiyaçlarını haftalık alırlardı. Üç beş arkadaş anlaşarak bir arada kalırlar ve birlikte çalışırlar, sabah ve akşam yemeklerini birlikte yerlerdi. Ancak çalışmalarında ayrı idiler, kim ne kadar biçmişse kendini ilgilendirir, kendinin olurdu.

Perşembe günleri olduğu zaman öğleyin erken çıkılır ve Cuma namazını kılmak için köye gidilirdi. Perşembe günü evde kalınır, Cuma günü öyleye kadar haftalık eşyalar alınır, Cuma namazı kılınır, öğle sonunda tekrar göle inilirdi.

Adından da anlaşılacağı gibi evlerin, ahırların, sa-

Foto-Ali Tekin Çağlav

manlıkların üstlerini örtmek için kullanılan bu kamışa Mülk Kamışı denilmiştir. 1970 yılına kadar mülk kamışının biçimi serbest idi. Halk istediği esnafa kamışını satardı. Esnaf kamışını aldığı kişilere dönüştürmek, helva, üzüm, pekmez, incir, şeker gibi yiyecekler getirir ve üreticinin alacağından verdiklerinin parasını mahsup ederdi. Bu sezonda yazınki gibi sülük ve sivrisinek derdi olmadığı için kamış biçiciler rahattır. Bir taraftan kışın kamış biçmenin de ayrı zorlukları vardır. Mevsiminde öyle bir lodos eser ki gölden kıyıya çıkmak adeta ölümdür. Tam karaya ayak basılacağı sırada gelen Lodos kamış yüklü kayığı başka yerlere, aşağılara sürükler. Didine, didine tekrar kıyıya yaklaşırsınız yine geldiğiniz yere sürüklenirsiniz. Bazen kayık alt üste gelir, kamış ve kayığın su yüzeyinde kalan yanlarından tutunulur nafile çaba olur, eğer halk boş kayıklarla kurtarmaya gelirse ancak kurtulabilirsiniz. Çok kişi bu tehlikeleri göze alamaz, yola çıkmadan kamışların içinde rüzgarın dinmesini bekler, rüzgar kesilince yola çıkardı. Gölde çalışanlar gölün neresinde olduklarını çok iyi bilirler, gölü, mıntıkalarını adeta avuçlarının içi gibi tanırlardı.

Foto-Ali Tekin Çağlav

Yakasenek'te kamış biçicileri çoğaldıkça kamış üretimi arttı. Üretim artınca nakliye yapan 5 kamyon ihtiyaca cevap veremez oldu. Bu arada üçer beşer yeni kamyonlar alınmaya başladı. Bir ara 60 adet Ford kamyon oldu. Kamyoculardan bazıları kamış taşıma tekeline ellerine almaya başlayınca bunun bir düzen içerisinde yürütülmesi amacıyla

Yakasenek Taşıyıcılar Kooperatifi kuruldu. Kamışların nakliyesi kooperatif vasıtasıyla bir sıraya konuldu. Kamış götürecek kişi gelir kooperatife yazılır, sıraya girer ve kişi kamyonu değil kamyoncu kişiyi bulur, gün verilir, verilen saatte de kamışı sarılırdı. Çok güzel işleyen kooperatif Türkiye'nin her yerinden yük alıp, yük taşıırken yurt dışına da nakliye yapmaya, seferler düzenlemeye başladı. Zaman içerisinde kamyoncular yaşlanmalarını, şöförlük mesleğinin zahmetli olduğunu beyan ederek artık yerleşik düzene geçtiler, kamyonları sattılar traktör aldılar. Kamyon sayısı çok azaldı. Sonunda kooperatifin yürümediği görülünce feshedilerek kapandı.

1970'li yıllarda SEKA Fabrikası açılınca mülk kamışlarının da dışarıya satışı yasaklandı. Biçilen mülk kamışları fabrika tarafından kg. fiyatıyla satın alınmaya başlandı. 1990'lı yıllarda halk yavaş yavaş meyve üretimine yönelmeye başlayınca gölde çalışanlarda büyük ölçüde düşüş oldu. Göldeki su seviyesinin çok yükselmesiyle kamış yetişmez oldu. Neticede SEKA'nın ihtiyacına cevap verilemez bir hale geldi. Nihayet Seka'nın ham madde maliyetleri artınca da kâğıt üretimi oldukça azaldı.

Yeri gelmişken Kadir Altinel'in (Manak Kadir) bir anısını burada aktarayım...

13 kişi gölde toplu halde kamış biçerlerken yemek vakti geldiğinde bütün çalışanlar bir araya toplandılar. Yakasenek'te yemek yemeye, ekmek yemek denilir. Haydiin ekmek yiyeceğiz diye birbirlerine haber etmişlerdi. On üç kişi çıkınlarındakileri çıkardılar, ne yazık ki hepsinin çıkısında ekmekten gayrı yiyecek başka bir şey yoktu. 150-200 metre ilerde üç kişi daha kamış biçiyordu. Onlara seslenirler, gelin ekmek yiyeceğiz diye. Bir umut onlarda katık olabilir diye düşünürler. Diğer kamış biçen üç kişi sevinçle kayıklarına atlar,gelirler. Selam verip sofraya oturur-

Foto-Ali Tekin Çağlav

lar, çıkınların açarlar,bir de ne görsünler. Hiç birisinde katık yok. Sadece Kadir Altinel'de tuz çıkar. Bu ne diye sorulduğunda belki balık, kuş denk gelirden pişirip tuzla yeriz diye bunu aldım der. İşin bir garip yönü de ekmeklerin hepsinin arpa ekmeği olmasıdır. Gelecek kuşaklar atalarının ne zor şartlarda yaşamlarını sürdürdüklerini bilmesi bakımından bunlar önemlidir.

BUZ ÜSTÜNDE KAMIŞ BIÇILMESİ

Eber Gölü kışın sert günlerinde donduğunda geçimi gölden kamış ve diğer sazları biçip satmaya dayalı olan yöre halkı şayet buz insanları taşıyabiliyorsa kamış sahasına buz üstünde yürüyerek giderlerdi. Çünkü göl donduğunda tekneler çalışamazdı. Ellerinde orakları ve her ihtimale karşı buzun kırılması ile göle düşerek buzun altında kalınması olasılığına yani ölüm tehlikesine karşı uzun ipler alınır,arkadaşlarla yakın çalışılır ve bir tehlike halinde ipi arkadaşlarına atarak kurtulma planları yapılırdı. Buna rağmen kışın gölde pek çok insan ölmüştür. Ölen kişi nerede ölmüşse oraya ölen kişinin adı verilir mesela Tülünün alan, Nuri'nin alan, Tanak tarlası gibi. Kışın gölde kamış biçenler sırtlarına günlük yiyeceğini (azığını) alır, çalışacağı bölgeye varır. Burada kamışını biçer,

bağlar yakınında ada veya kopak varsa oraya çeker ve yığın yapar, gölde buz çözülünce de kayıklarla sahile çıkartırlar. Bazıları da günlük biçtiğini iple bağlayarak sahile çıkartır.

Çevresinde pek çok yerleşim yerine hayat veren Eber Gölü'ne dair yazacaklarımız elbette bunlarla sınırlı değildir. Gölde avcılığa dair anılarımızı da bir başka sayıya bırakalım.

Fotoğraflar: Hasan Özpinar Arşivi

Kamışlardan yastık imalatı-Ali Tekin Çağlav

Arşivden Yapraklar

KARAHİSAR'DA SULTAN DİVANİ MEVLEVİHANESİNİN ÖLEN ŞEYHİNİN ZOR DURUMDA OLAN ÇOCUKLARINA MAAŞ BAĞLANMASI

Karahisar Sancağı'nda Sultan Divanî Mevlevihanesi Şeyhi Kemaleddin Çelebi Efendi'nin vefatıyla çocukları Sadrettin ve Ahmet Ferruh'un maddi zorluğa düştükleri anlaşılmış olduğundan geçimlerini temin edebilmeleri için Bursa Sancağı'nın muhtaçlar tahsisatından boşa çıkmış olan maaşlardan eşit olarak paylaşmak üzere toplam üç yüz elli dokuz buçuk kuruş tahsis edildiği.

Sadâret
Mektubi Kalemi

Maliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Karahisar-ı Sahib'de Sultan Divanî Hazretleri Mevlevihanesi Şeyhi Kemaleddin Çelebi Efendi'nin vukû-ı vefatına mebnî ma'a-aile düçar-ı fakr u zaruret oldukları anlaşılan mahdûmları Sadreddin ve Ahmed Ferruh efendilere Bursa Sancağı muhtacın ma'âşâtından mahlûl kalan yedi kalem cem'an üç yüz elli dokuz buçuk gurusun sadaka-i âfiyet-i cihan-kıymet-i hazret-i hilâfet-penâhi olmak üzere münasafaten tahsisine dair Hüdavendigâr Vilâyeti Meclis-i İdaresi'nden meb'ûs mazbatanın leffiyle Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden vârid olan gurre-i N. Sene [1]312 tarihli tezkire melfûfuyla savb-ı devletlerine tesyâr kılınmağla kuyûd-ı hazineye nazaran icabının ilâve-i mütâlâa-i devletleriyle inbâsına himmet.

Bâ işâret-i aliyye-i müsteşârî

12 Ramazan Sene [1]312 / [9 Mart 1895]

BEO, 583/43696

FİKRİ YAZICIOĞLU

(1928 - 2013)

Erdoğan EMRE*

Bir Afyon sevdalısı, ilk defa Afyon üzerine araştırma kitabı çıkaran ve onlarca kitap, onlarca sempozyum, yüzlerce makale yayınlayan gerçek ve safkan bir eğitimci; Atatürkçü, ileri görüşlü, dindar, çalışkan, yerinde duramayan, yorulmak bilmeyen delikanlı ruhlu bir cengaver olan Fikri Yazıcıoğlu “Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol” prensibinin en belirgin örneği olmuştur benim gözümde.

Bütün yeniliklere açık ve öncü olmaktan çekinmeyen Fikri Yazıcıoğlu’nu 3. cü hamur gazete kâğıdına basılı “Afyon Evliyalari ve Bilim Adamlari” (1969) kitabı ile tanıdım ilk defa. 310 sahifelik kitapta çoğu basım hatası olmak üzere, bazı cümle düşüklükleri olmasına rağmen, daha önsözündeki ifade ile insanı kendine bağlayan samimi bir anlatım tarzı vardı. Aynı samimiyet ve iyi niyet Sonsöz’ünde de açıkça görülüyor ve okuyucuya adeta ders veriyordu; “...eksik ve kusurlarıyla ben bu kadarını yapabildim; siz ilerde daha geniş imkânlarla, daha iyisini yapın” diyebilen bir öğretmenle karşı-karşıya kalıyor insan. Meğer 1963 ten bu yana (1970 e kadar) çoğu ders kitabı ve dini ağırlıkta olan 9 kitabı daha varmış.

Fikri Yazıcıoğlu ile çoğu zaman konularımıza uygun yerlerde buluşup konuşurduk, birkaç defa Dr. Sadettin Aygen’in Türkeli Gazetesi matbaası ve kendi bürosunda üçlü sohbette bulunduk. Rahmetli Dr Aygen iğne ile kuyu kazmasını bilen ve sanki borçlu imişcesine kendini adanmış bir Afyon âşığı idi. O kadar ki, gazeteyi devrettikten sonra Afyon’a hiç gelmemiş, İstanbul-Antalya geçişlerinde eşi Meserret hanımdan Hakkı Özsoy’un naklettiğine göre Afyon’a 5-10 km kala

âdeta cezbeye gelir ve ağlamaya başlamış. Yıllarca, mücadele içinde çıkardığı Türkeli Gazetesi ve sayısız kitap ile bu şehire Ali Çetinkaya kadar hizmet etmiş olan Dr Aygen, bu hizmetlerin bir kısmını kendisi gibi hevesli araştırmacılarla da paylaşmıştır (Fikri Yazıcıoğlu, İsmail Hızal, Yusuf Ilgar...) .

Gerek Gazetede köşe yazılarıyla gerekse risale niteliğindeki kitapçıklarla

Dr Aygen’e iştirak eden Fikri Hoca’da zamanla büyük bir arşiv sahibi oldu.

Vefatından bir hafta kadar sonra Bursa’dan gelip evlerinde taziyede bulunmak istedim; oğlu, gelini ve torunu tarafından ağırlandım. Arşiv belgelerinin önemi üzerinde de uzunca konuştuk; birçok hatıraları yâdettik.. Anladım ki evlâdı da aydın ve bilinçli kişiler.

Adetâ atasözü gibi sık-sık, özellikle öğrencilerine tekrar ettiği cümleler vardı; bir kısmı kendi icadı olan tekerlemeler arasında neler yoktu ki;

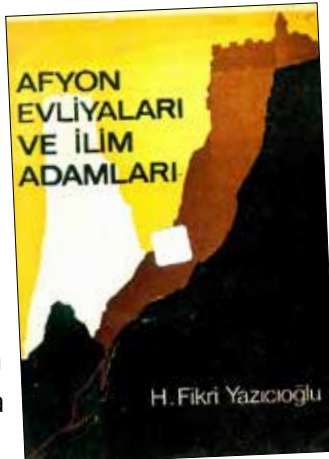
“devir hoplama-zıplama devri değil diploma devri..” derken okuyup adam olmanın önemini vurguluyordu,

“yazın fişneyi yer, kışın böyle kişnersiniz..” diyerek ders çalışmayan tembel , oyun düşkününü öğrencisini azarlarken adeta şiir yazardı,

“Hanya nerede, Yanya nerede, Konya nerede...?”

“Dün gelmiş mandıradan, sanki geliyor Londra’dan..” demekle kendini bir şey sanan züppelere, yeni-yetmelere taş atardı..,

“Danaları dâna, aptalları abdâl, delileri velî eden..” diyerek bu iklimin, bu coğrafyanın, önemini, kıymetini.., mucizelerini ortaya döküyordu. Uygun ortamlarda, yazmanın önemini anlatır, yazmayı teşvik eder; “bulduklarınızı hiç olmazsa bir gazetede neşredin; kayda

* Mimar

girsin, bir gün olur da onlardan istifade edecek bir araştırmacı çıkar” diye nasihat verirdi.

20. nci asrın son yıllarında (1990-2000) Yenicamiin karşı aralığındaki Esvap Emmini Konağındaki (Yapımı 1902) toplantılarımızın değişmez elemanlarından biriydi; bir grup yaşlıca büyüklerimizin iştiraki ile sadece Afyon'un gelmiş-geçmiş, kısaca folklorik (yaşanmış) tarihi üzerine sohbetler şeklinde tarif edebileceğimiz gezekler tertipliyorduk. Kadir Altinkaya ve yakın dostlarımızın her türlü desteği ile organize edilen bu kış gecelerinin unutulmaz toplantıları âdetâ birer kent konseyi ya da encümen-i dâniş kıymetinde yüksek değer taşıyan ve anılar hazinesinin ortaya döküldüğü oturumlar idi...!!

Bugün tamamını yitirdiğimiz bu katılımcıları okuyunca sizlerin de ne demek istediğimi anlayıp takdir edeceğinizden eminim;

Hafız Ahmet Öğüt.....	1904-1999
Mehmet Dönergöz.....	1909-1999
Ahmet Mihrioğlu.....	1912-2002
Nuri Özsoy.....	1918-2011
Dr Muhsin Keskin.....	1919-2002
Kemal Alpergöl.....	1920-2014
Fikri Yazıcıoğlu.....	1928-2013
İsmail Hızal.....	1933-2009
İbrahim Küçükkurt.....	1934-2011
Metin Yurter.....	1935-1996
Aytekin Ersöz.....	1940-2016
Hakkı Özsoy.....	1941-2022

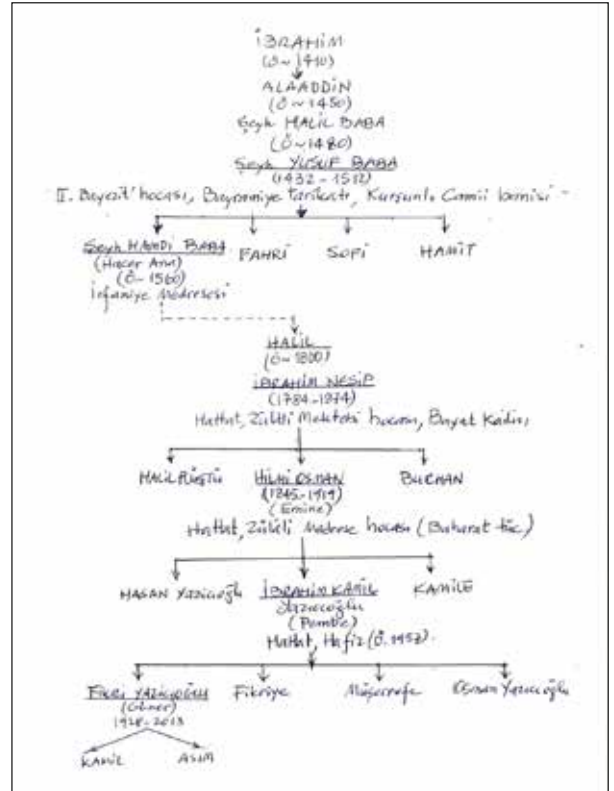
Bir levâzım paşasına ait olan bu tarihi Esvap Emmini konağı; perişan halde iken 1985 te İstanbul’lu bir Türk ve Alman bir hanım olan Özelsel ailesi tara-

1992 Sempozyum sunumu

1985 Afyon İmam Hatip Öğretmenleri

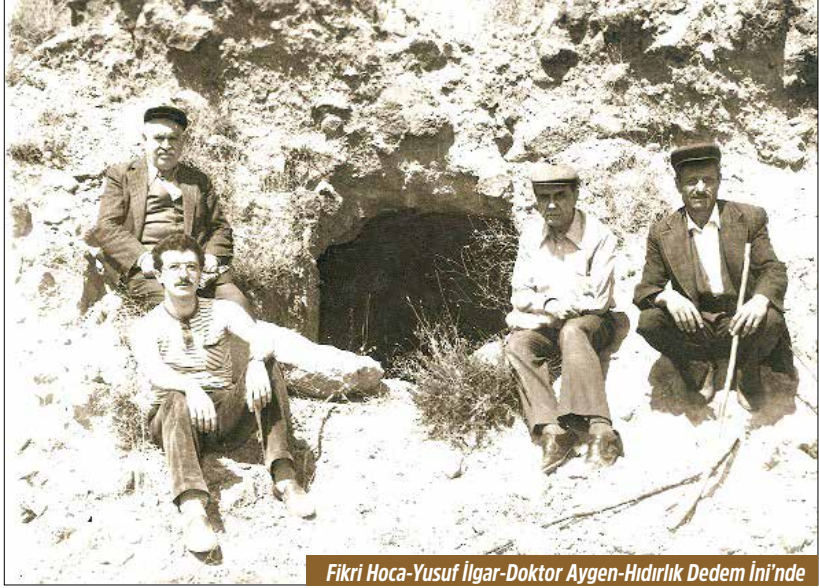

findan satın alınmış ve restore edilmesi için bana görev verilmişti. Zaman içinde Afyon halkı ile de samimi ilişkiler kuran aile, yurt dışında yaşadıkları ve yılda 1-2 defa gelebildikleri için konağın muhafazası ve bakımı için anahtarı sürekli bende idi.. 20 yıl kadar devam eden (1985-2005) bu muhafaza memurluğu (!) süresince konağın sahipsiz olmadığını da çevreye hissettirmek amacıyla burada kültürel toplantılar yapmamızı ısrarla istedikleri için yukarıda bahsettiğim yakın dostlarım yardımıyla (7-8 kişi kadar) sonbahar-kış geceleri köşedeki başoda da (mabeyin odası, 8x8 m ölçülerinde, tavanı basık kubbeli ve süslemeli) böyle toplantılar yapardık; şömine yakılır, prinç mangalda kömür övdürülerek ilâve ısıtma sağlanırdı. Pencerele çift katlı ve kafesli, kapılarda da eski usul keçe perde

olduğundan çok iyi ısınan salonun yanlarındaki maketler (peyke) üzerinde oturulur, fazladan misafir gelirse yer minderleri kullanılırdı.

Bir akşam rahmetli kardeşim Hakkı Özsoy, yaşlıca ve uzun boylu biriyle geldi, hepimiz derhal tanıdık; lisede (1955-60) Yurttaşlık Bilgisi öğretmenimiz Hasan Gülçat idi bu misafir. Hepimiz, yaşlılar dahil çok mutlu olduk ve şaşırdık tabii; 40 yıl sonra hocamızı Afyon'a getiren sebep neydi? Hasan hocamız eşi Fevziye öğretmen ile Afyon'da tanışıp evlenmişler, Mecidiye mahallesinde bir evde kirada oturuyorlar, ilk çocukları burada doğmuş, mesai saatleri içinde bebeğe bakacak kimse olmadığı için bir süre çok sıkıntı çekmişler. Ayrıca ikisi de zaten yeni evli gençler., sonunda ev sahibi hanım bu gençleri sahiplenip onlara adeta annelik etmiş, hem onların yokluğunda bebeğe bakmış hem de akşam eve geldiklerinde sıcak bir yemek ve yuva hazırlamış. Doğaldır ki bu hanım onların annesi, kayınvalidesi olmuş ve yıllarca hep Afyon'a O'nu ziyarete gelmişler, evinde yatıp-kalkmışlar. Bu defa öğrencilerinden Hakkı Özsoy bu olayı bildiği için Hasan hocayı gezdirmek amaçlı bizim toplantıya getirmeyi teklif etmiş.

Hepimizle hemen sıcak ilişki kuran Hasan hocamıza; sonraki yılları ve diğer hocalar hakkında yüzlerce soru sorup sohbeti koyulaştırdığımız sırada salonun kapısı açıldı ve kasketi elinde iki büküm

Fikri Hoca-Yusuf İlgar-Doktor Aygen-Hıdırlık Dedem İni'nde

vaziyette Fikri hoca içeriye süzülüp en uçta oturmakta olduğum benim yanıma sessizce çöktü. Sonra kulağıma eğilerek yavaşça "Erdoğan, bu Hasan Hoca değil mi?" diye sordu. Bu arada konuşmasını bitiren Hasan hocamız "Fikri, Erdoğan'a beni soruyorsun değil mi?" diye O'na ismiyle hitabedince hemen maketten kalkıp elini öpmeye koştı. (Hasan Gülçat 85, Fikri hoca 70 yaşlarında)..Bizler olaya hayretle bakıp "..efendim Fikri Yazıcıoğlu'nu nereden tanıyorsunuz ?" deyince; "O gencecik, yepyeni bir öğretmen olarak Konya

Lisesine tayinen geldiğinde ben de orada görevli idim.." dedi.

Bir taraftan 40 yıldır görmediğimiz sevgili hocamız Hasan Gülçat'ın bizleri okul no.suna kadar hatırlayan hafızası, vefası, hemen hepimiz üzerinde kurduğu disiplini, bilhassa yaşlılarımızın O'na gösterdiği sınırsız hürmet; öte yandan 100 yıllık konağın atmosferi ile birleşince ortalık adeta kutsal bir ruhanîyet kazanmış gibi oldu, öylece büyülenip kalmıştık.

1928'de doğup Cumhuriyet ilkokulu ve Afyon Lisesi'nde ilk ve orta eğitimini 1947'de tamamlayan Fikri Yazıcıoğlu, ilk defa ilimizde 1948'de Müftü Hüseyin Bayık döneminde açılan İmam-Hatip Kursunu bitirdi ve askerliğini yapmak üzere Siirt'e gitti (1949-51). O dönemde bakalorya sisteminden geçtikleri için lise mezunları yedek subay olabiliyorlardı (Bu sistem 1960'lara kadar devam etmiştir). Askerlik sonrası

Bir gezekte; sağdan 2.

Ankara'da İlahiyat Fakültesine girip (1951-55) mezuniyeti takiben Konya imam-Hatip Lisesi'ne Din Dersi öğretmeni olarak tayin edildi. Bir süre sonra Ticaret Lisesinde de görev aldı. Talebi üzerine 1968'de Afyon İmam-Hatip Lisesi'ne atandı. 20 yıl kadar da burada hizmet verdikten sonra 1987'de 30 yıllık meslek hayatını bitirip emekli oldu.

Emeklilikten sonra araştırma ve yazı hayatına daha çok vakit ayırdı; Belediyemizin tertiplelediği sempozyumların hemen çoğuna orijinal bildirilerle iştirak etti. Türkeli Gazetesi ve Beldemiz Dergilerine sayısız makaleler hazırladı.

Osmanlıca, Arapça ve Farsçayı okuyup yazabiliyordu, İngilizce'ye derdini anlatabilecek derecede vakıf idi, hatta emeklilik sonrası epeyi İngilizce çalıştığını ve galiba kursa gittiğini duymuştum. Adliyeden bazı hâkimler Arapça-Farsça tercüme için defalarca çağırdılar, dava sahiplerinin işine gelmeyen tercümelerde problem çıkardıkları için "bunlar başıma iş çıkaracaklar, doğruyu söylesem bir türlü söylemesem bir türlü.." diye özür beyan etmesine rağmen defalarca duruşmalara çağırıldığı olmuştur.

1999 da eşini kaybetti. Bir gün Uzunçarşı caddesinde karşılaştığımızda sevinç ve heyecanla çok önemli belgeler elde ettiğini söyledi. Müftü Hüseyin Bayık'ın torunu Adnan Bayık'ın elindeki eski yazı evrakı inceleyen müftü dedemizin bir kitap için hazırladığını tahmin ettiğimiz kayıtlarına ulaştığını, bunlar üzerine çalışacağını anlattı; sanırım 2010 başları idi.., muhtemelen bu araştırması yarım kaldı, ben Bursa da olduğum için eskisi kadar sık konuşamıyorduk, 3 sene sonra da vefat etti.

Şecere tablosunda da görüleceği gibi sülâlenin tamamı hat sanatı ile uğraşmış, hafız olmuş ve bir kısmı Kur'an yazma cesaretinde bulunmuştur. Dip dedeleri İbrahim Nesib'in yazdığı Kur'an Afyon Müzesine verilmiştir. Bu konuyu Sü-

Bir gezekte; sol başta

leyman Göncer hoca Afyon İli Tarihi Cilt II sah. 246'da bahsediyor. Belki de hüsn-i hat sanatına yatkın olduklarından dolayı Yazıcıoğlu lakabını almış olmaları diye düşünüyorum.

Öte yandan, 16. yüzyılın ünlü hattatlarından Ahmet Şemseddin Karahisari'nin (1468-1566) Afyon'lu olması ve Yazıcıoğlu sülâlesinin Sivrihisar Kurşunlu Camii haziresinde yatmakta olan Şeyh Hamdi Baba (ö-1560) ve pederi Yusuf Baba (ö-1512) dönemi ile çakışması, Halveti-Bayramî tarikatlerine mensubiyetleri, bende O'nların bir akrabalık içinde oldukları şüphesini uyandırmaktadır. Aynı yıllar, aynı tarikatlar, daha da önemlisi hepsinin ortak vasıflarının hattatlık olması ve Afyonkarahisar ile irtibatlı olmaları..

Ancak malûm olduğu üzere, Hattat Karahisari'nin çocuğu yoktur, bu sebeple yetiştirdiği kalfası Hasan Çelebi'yi evlat edinmiştir.

Kendisinin Afyonkarahisar'da ilk tahsilini tamamlayıp, II. Bayezit döneminde (1447-1512), "der saadet" yani İstanbul'a tahsil amacıyla gittiği, (ya da Afyon'lu Şeyh Baba Yusuf tarafından gönderildiği), bir müddet sonra değeri anlaşıldığından, maaş bağlandığı, aynı dönemlerde Şeyh Yusuf Baba'nın saraydaki nüfuzu ve gözde sanatkârlardan biri olması, o dönemde enderuna veya saray hizmetine alınan Karahisari'nin (25 yaşlarında) zamanın üstadlarından Şeyh Yusuf Baba'ya (Yahya Sofu) intisap ettiği (kapılandı-ğı), sülûs ve nesih öğrendiği (tahsil

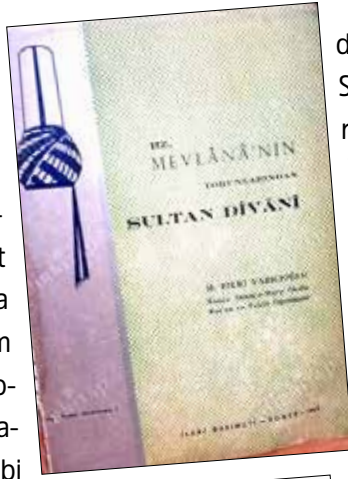
ettiği) Süleyman Göncer'in Afyon İli Tarihi kitabında II cilt sah. 239 da bahsedilmektedir.

Daha sonra Yavuz Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde yaşayan Ahmet Şemseddin Karahisarî'nin, mimar Koca Sinan'ın yaptığı camilerin çoğunun kalem ve nakışlarını yaptığı, üstün kabiliyeti dolayısıyla kendisine "Şems-ül Hattatin" (kalligrafinin güneşi) ve "Yakut-i Rum" gibi sıfatlar verildiğini hepimiz biliyor ve bu hemşerimizle iftihar ediyoruz..

Bu suretle, aynı tarihleri yaşayan Şeyh Yusuf Baba ve oğulları ile bir şekilde akrabalık tesis etmiş olması kuvvetli ihtimal dahilindedir. Rahmetli Fikri Hoca'nın sıklıkla "bizim seceremiz Sivrihisar'a kadar uzanır" demesi de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Nitekim bugün Sivrihisar'da Yazıcıoğlu soyadı taşıyan pek çok insan vardır. Keza Şeyh Baba Yusuf'un birçok vakfından başka, Afyonkarahisar'da da 42 dükkândan müteşekkil vakfı bulunduğu, bunlardan 2 tanesinin gelirinin oradaki camiin (?) imamlık görevini yapan kişilere, kalan 40 dükkân gelirlerinin de Sivrihisar'da yaptırdığı Kurşunlu Camii personeline ve diğer giderlerine vakfettiği (birçok yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır) gerçeği, bu ailenin Afyon karahisar ile irtibatlı olduğu fikrini doğrulamaktadır.

Recep Akakuş, Eyüp Sultan ve Mukaddes Emanetler kitabında (1973, Sahaflar Kitap Sarayı İst. 1991, sah.254) Şeyh Baba Yusuf'un aslen Afyonkarahisar'lı olduğunu iddia eder. Rahmetli Fikri hocamız bu savları isbatlama için yeterli vakit bulamadan terk-i hayat etti. Yarım kalan birçok araştırması da bu sebeble yetim kaldı.

Bu yazının hazırlanması amacıyla Sivrihisar'da tanımak şerefine eriştiğim birçok dostuma (Şahin Gökdere, Koray Faydalı, Ziya Kandilci, Murat Ünalı...) şükranlarımı sunmak isterim. Bu vesile ile hakkında hemen hiçbir şey bilme-

diğim Sivrihisar'ın bir hazine olduğunu; Seyit Nurettin, Şeyh Ömer, Osman, İbrahim,.. Şeyh Yusuf Baba ve evlâtları, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, oğlu Sinan Paşa, Osmanlı'ya büyük hizmetleri dokunan Çandarlı Ailesi'nin Sivrihisar'lı olduğunu.., Hâce Nasreddin ve Türkmen kocası Yunus'un, Aziz Mahmut Hüdai ve daha nice evliyanın yatağı olduğunu öğrenmiş olmakla hayretim bir kat daha arttı.

Bu konularda kitaplarından faydalandığım rahmetli Tahsin Özalp'ın Sivrihisar Tarihi (1961), tarihçi, gazeteci, matbaacı Ahmet Bican Atmaca'nın "Sivrihisar'da Yetişen Ünlüler ve Menkıbeleri" (1986) anmadan geçemiyeceğim. Gene bu kitaplardan öğrendiğime göre orijinal halkın %75'i Oğuz Türkmenlerinden imiş. Rahmetli dostum Şevki Topcu'nun kayınbiraderi olan yıllarca önceden tanıdığım,

çok yönlü sanatkar, heykeltıraş Metin Yurdanur ve O'nun onlarca eserinden biri olan Sivrihisar Açık hava Heykel Müzesi'ni gezip görmek mutluluğuna eriştim. Afyonkarahisar'daki Ulucami'nin çağdaşı olan 67 direkli Ulucami, Şeyh Baba Yusuf'un Kurşunlu Camii.., pek çok türbe ve konağın yer aldığı bu stratejik konumlu ilçemize; Afyon, Ankara ve Eskişehir arasında gezinenlerin mutlaka ama mutlaka içeri girip en azından 2-3 saatlerini buraya ayırmalarını öneririm.

Afyonkarahisar tarihine bir imza attığına inandığım Fikri Yazıcıoğlu hocamıza rahmet ve şükran dileklerimi sunuyorum, kabri nur- mekânı cennet olsun.

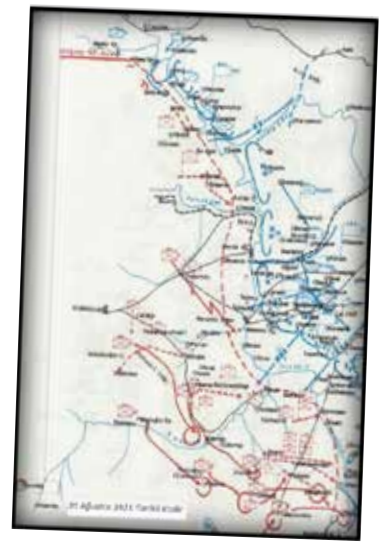
Yazının hazırlanmasında büyük yardımları dokunan evlatları Kamil ve Asım'a ve torun Güner Yazıcıoğlu'na, yukarıda adı geçen çoğunlukla telefon temasıyla beni aydınlatan yeni dostlarıma ve fotoğraf takviyesiyle yazıyı zenginleştiren Hasan Özpınar'a tekrar teşekkürlerimi arz ederim.

1965 Konya Lisesi

SAVAŞ, İSTİLÂ, İŞGÂL VE AZİZİYE

Şükrü TÜRKMEN
(turkmensukru@gmail.com)

İzmir işgâl edileli iki yılı geçmiştir. Birinci ve ikinci İnönü Muharebelerinde yenik duruma düşen Yunan ordusu, aldığı moral ile Türk ordusuna kesin darbe-yi vurup, Sevr'i tartışmasız kabul ettirmenin hazırlığına girer. Afyonkarahisar, Kütahya ve Eskişehir'in Yunanlıların eline geçmesiyle Yunanlar hedeflerine bir adım daha yaklaşır. Üç hafta kadar bir duraklama süresinde stratejilerini tekrar gözden geçirir. Harekât bölgesinden Ankara istikametinde ilerleyecek Yunan ordusu, asıl kuvvetiyle ya Eskişehir-Sivrihisar-Ankara veya Afyon-Konya-Ankara doğrultularından birini takip etmek zorundadır.

Şimdiye kadar ikmal üssü olarak kullanılan İzmir limanı Ankara'ya yapılacak harekât için çok uzakta kalmaktadır. Üstelik Türk ordusu geri çekilirken Eskişehir-Afyonkarahisar demiryolu köprüleri ve tünellerini tahrip ettiğinden, ulaştırma imkânsız hale gelmiştir.

Afyonkarahisar'dan sonra Aziziye veya Seyitgazi üzerinden kara yolu ulaştırması da mesafe bakımından uzun, yarlardan gelecek tehlikelere karşı açıktır. Aşağı Sakarya'nın kuzeyindeki arazi büsbütün harekâta elverişsizdir. Batıdan doğuya ilerleyecek bir taarruz ordusu, bu bölgeden geçerken en uygun olarak Porsuk'la Yukarı Sakarya arasındaki kesimi takip etmek zorundadır. Harekât güneyden yapılırsa susuzluk, kuzeyden yapılırsa çok engebeli araziye aşmak güçlüğü vardır.

Afyon-Konya-Ankara istikameti Eskişehir-Sivrihisar-Ankara istikametinden daha uzun ve İzmir ana ikmal üssüne mesafe bakımından daha uzaktır. Özellikle Sarayönü'nden sonra, demir yolu ulaşımı olmadığından ikmal malzemelerinin ulaştırılması için Sarayönü indirme istasyonundan itibaren 100-120 km'lik bir kara ulaşımına ihtiyaç vardır ama bu istikamette mevcut olan karayolları da iyi değildir. Bolvadin-Çay

hattından sonra geçilmesi güç olan Eber ve Akşehir gölleri ile Sultandağları hattının aşılması zorunluluğu vardır. Bu hat aşıldıktan sonra Tuzgölü, Cihanbeyli ve Haymana ovalarının çorak bir mevsimde geçilmesi de diğer bir güçlüğü ortaya koyar. Tüm bunlar göz önüne alındığında bu hat Yunan ordusu tarafından tercih edilmez.

Eskişehir-Sivrihisar-Ankara istikameti 100-120 km mesafede olup daha kısa, yürüyüş ve harekâta daha elverişli, ikmal ve ulaştırmaya daha kolaydır. Demir yolu cephenin hemen gerisine kadar uzanmaktadır. Karayolu ulaşımı da daha kolaydır. Harekât cephesi daha dar olduğundan fazla kuvvete de ihtiyaç yoktur. Mudanya-Bursa hattı kısa olup 30 km mesafededir. Mudanya ve Gemlik'ten Bursa, İnegöl ve Karaköy'e kadar mevcut şoseler üzerinde ulaştırma daha elverişli ve kolaydır. Üstelik Karaköy'den Eskişehir'e kadar demir yolu da işlemektedir. Bu sebeple İzmir bölgesindeki stoklar, deniz yolu ile Mudanya'ya taşınıp ikmal üssü büyük ölçüde takviye edilebilir durumdadır.

Ana ikmal merkezinin İzmir'den Mudanya'ya alınması, Eskişehir'i büyük bir lojistik destek üssü haline getirir. Tahrip edilmiş demir yolu ve köprüler tamire başlarlar. Beylikahır bir toplama ve gönderme merkezi haline getirilir. Eskişehir'deki sivil fırınlara ilâveten tahrip edilmiş birçok askerî fırınlar onarılarak yeniden çalıştırılmaya başlanır. Seyitgazi'de yeni bir fırın yapılır. Tahrip görmüş olan un değirmenleri onarılır. Yerli halkın araba, deve, at gibi taşıt araçlarına da zorla el konulur. Eskişehir'deki fabrikalar da ıslah edilerek top ve kamyonların onarımına tahsis edilir. Sağlık tesisi olarak Eskişehir'de 2000 yataklı, Seyitgazi'de 400 yataklı hasta iyileştirme merkezleri düzenlenir.

İlyice yaklaşan düşmana karşı Türk ordusu, imkânlar ölçüsünde, gerekli önlemler alınmakta-

dır. Sakarya gerisine çekilme emri verilmeden önce Eskişehir’de depo edilmiş yiyecek maddelerinin büyük bir kısmı Polatlı’ya taşınmıştır. Birliklerin günlük ekmek ihtiyacının büyük bir kısmı Ankara, Haymana ve Polatlı’daki fırınlardan temin edilmektedir. 11 Ağustos 1921’de Amasya, Tokat, Şarkışla, Suşehri, Kangal, Malatya’da orta çapta birer ambar kurulur.

Konunun detaylarına girmeden önce “Savaş”, “İstilâ” ve “İşgâl” hakkında kısa açıklamalarda bulunmakta fayda olduğu kanaatindeyim. Savaş, devletler arasında silahlı çatışmalar veya silahlı güç kullanarak diğerlerine karşı üstünlük sağlanmasıdır. Başka bir tanıma göre savaş “bir toplumun, bir ulusun veya devletler topluluğunun isteklerini diğer bir ulus ve devletler topluluğuna zorla kabul ettirmek amacıyla giriştikleri bir mücadeledir”. Bir devlet başka bir devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ya da bağımsızlığına karşı silahlı kuvvet kullanıp saldırarak savaşı başlatır. Saldırı eylemlerinin içinde sürekli karıştırılan iki kavram ise “istilâ” ve “işgâl”dir.

Sözlük kavramı olarak istilâ, bir şeyi ele geçirmek, hâkimiyeti altına almak demektir. Askeri anlamda ise “bir ülkeye istenmediği halde yabancı askeri kuvvetlerin girmesidir”. Yani işgâl öncesi bir safhadır. İstilâ düşman ordularının ülkeye girmesi safhasını anlatır. İstilâcıların, istilâ ettikleri yerde bir hakimiyet kurmalarından sonraki evre ise işgâl dönemidir.

İşgâl, kurulu hükümeti devre dışı bırakarak idari otoriteyi kontrol altına almak demektir. Yani işgâlcî işgal ettiği toprak üzerinde bir çeşit yönetim oluşturur ama istilâ durumunda bu husus görülmez. Bir ülkenin devletinden hukuksal olarak ayrılmadan, yabancı askeri kuvvetlerin varlığı ve belirli bir süre bunların denetimi altında bulundurulmasına da işgâl denilir. İşgâlin hukuki anlamda ne ifade ettiği 1907 La Haye (Lahey) Yönetmeliği’nin 42. maddesiyle ortaya konulmuştur. Bu hükme göre “Ülke, fiili olarak düşman ordusunun otoritesi altına geçtiğinde işgâl edilmiş olarak addedilir” denilmektedir.

Esas konumuza dönecek olursak:

Savaşçı sayısı 180.000’e yükseltilmiş olan Papulas komutasındaki Yunan Küçük Asya Ordusu, 14 Ağustos 1921 günü sabah saat 05.00’ten itibaren bütün cephe boyunca ileri harekete geçerek, tarihin en kanlı savaşlarından biri olan Sakarya Savaşı’na ilk

adımını atar. Önemli bir mukavemete uğramadan akşama kadar yürüyüş hedeflerine ulaşır. Verilen bir ön emirle 15 Ağustos’ta yürüyüşe devam edileceği bildirilerek ve ileri karakol hattının saat 05.00’te geçileceği emredilir. 14/15 Ağustos gecesi Yunan 2. Kolordu 9. Tümeni İmrallı’da, 1. Kolordu 1. Tümeni Çifteler kuzeyi ve Manahoz kesimindedir.

13/14 Ağustos 1921 günü, Batı Cephesi Komutanlığı birliklerimizden 29. Süvari Alayı Beylikahır’da, 14. Süvari Tümeni Bardakçı-Cevizli istikametinde, 55. Süvari Alayı Kaymaz’da; 2. Süvari Tümeni, 4. Süvari Tugayı, 20. Süvari Alayı ve Tugay Karargâhı Aziziye’de (Emirdağ’da); 5. Süvari Alayı Bayat’ta, 33. Süvari Alayı Çuğu’da ve Grup Karargâhı Aziziye’dedir.

Yunan ileri hareketinin başlaması üzerine Türk birlikleri kontrollü ve planlı olarak çekilmeye başlar. 5. Grubun, 14. Süvari Tümeni, Bardakçı’da bir düşman tümeni ile çatışarak önce İskankuyu’ya sonra da Başara üzerinden güçlükle Yüreğil’e çekilerek gece yarısı Aziziye’ye gelebilir. Hüsrevpaşahanı’ndaki 2. Süvari Alayı da 14. Süvari Tümeniyle birlikte Aziziye’ye çekilmek zorunda kalır. Belpınar’daki müfreze düşmanla teması muhafaza ederek Camiliören üzerinden Veysel’e gelir. 2. Süvari Tümeni asıl kuvvetleriyle Aziziye’de, bir kısım kuvvetiyle Bağlıca’da bir alayı ile de Hüsrevpaşa’da iken düşmanın ileri hareketi ile karşılaşmış, Bağlıca’daki alayıyla düşmanın ileri hareketini önlemeye çalışmış, oyalama muharebeleri yaparak asıl kuvvetiyle Dağınık köyüne, bir alayı ile de Veysel’e çekilmiştir. 4. Süvari Tugayı Çuğu’da bir keşif bölüğü bırakarak gece yarısı Aziziye’ye çekilir.

15 Ağustos 1921

Bir gün önce başlayan Yunan genel harekâtı devam eder. Kral Konstantin, ordusuna “Ankara’ya!” emrini verir. Yunan 2. Kolordu 5. Tümeni güneyden ve 13. Tümeni kuzeyden olmak üzere iki koldan Benliyaver istikametinde harekete geçer. Yunan kuvvetleri akşam üzeri Muhacırakören - Benliyaver - Camiliören - Çandır köyü ve güneyi hattına ulaşarak konmaya geçer. Bu kolordunun, Aziziye istikametinde ilerleyen 9. Tümeni de Aziziye batısında Yüreğil Köyü’ne ulaşır. Bir tümen-den fazla bir kuvvetin, Pınarbaşı üzerinden doğuya ilerlediği; bir tümen ve iki süvari alayı kadar bir kuvvetin Dikilikaya, Manahoz güneyinden Kuruca’ya diğer bir tümenin de Aziziye’ye ilerlediği tespit edilir.

5. Grup Komutanı tarafından 5. Süvari alayının son ana kadar Aziziye'de kalarak asayişini sağlaması ve Bağlıca ve Kuruca istikâmetlerini keşfetmesi emredilir. Bugün (15 Ağustos 1921) Kurban Bayramı'nın birinci günü olup, bayram namazına hazırlanan Batı Cephesi askerleri ve çevre köylerdeki halk, gece gelen emirle düşmanın ileri harekete geçtiğini öğrenir. Aziziye'de bulunan 5. Grup komutanlığı birliklerimiz düşmanı oyalarken, halkın gözyaşları arasında, 2. Süvari Tümeni Veysel'in doğusu ve Pınarbaşı; 14. Süvari Tümeni Demircili, Karacalar ve 4. Süvari Tugayı Suvermez'e çekilir. 2. Süvari Tümeni Aziziye'deki 2. Süvari Alayı Tümenine katılır. 5. Süvari alayı ise son ana kadar Aziziye'de kalıp asayişini sağlamaya çalışarak Bağlıca ve Kuruca istikâmetlerinde keşifler yapar. Daha sonra 5. Alay ile 33. Süvari Alayı Soğukkuyu'ya çekilir. Grup karargâhı gece Suvermez'e gelir.

16 Ağustos 1921

Yunan askerinin morali yüksek olup beslenme ve ordunun ulaştırma imkânları iyidir. Kütahya fırınları günde 35.000 ekmek çıkarmaktadır. Eskişehir demiryolu atölyeleri çalışmakta ve Karaköy yoluyla Bursa'dan Eskişehir'e bol miktarda malzeme taşınmaktadır. Kolordular ve süvari tugayı verilen harekât emrine göre, ileri yürüyüşe başlayarak kendilerine verilmiş olan şeritler içerisinde ilerlerler.

Bir tümen saat 15.30'da Sivrihisar'dan Ballıhisar'a, bir saat sonra da iki tümen ve iki süvari alayı Fettahoğlu köprüsüne hareket eder. Düşmanın iki süvari bölüğü ve bir piyade alayından kurulu kuvveti, Sazak istasyonunu işgal ederek yürüyüşüne devamla akşama kadar Biçer'e ulaşır. İki tümen ve iki süvari alayı, Çifteler'den hareketle Sivrihisar güneyinden geçip öğleden sonra Silibağ'a girer. Saat 15.30'da bir kuvvetin Çandır'dan Aşağıkepen ve Yukarıkepen istikâmetlerinde yürüdükleri tespit edilir.

Dikilikaya ve Manahoz'un güneyinden gelip Kuruca'nın kuzeyinde konaklayan düşman fırkasına, 15/16 Ağustos gecesi muhafaza bölüğü tarafından bir ateş baskını yapılır. Düşman top ateşiyle karşılık verir. Bu fırka 16 Ağustos 1921 günü sabah saat 05.00 de Veysel istikâmetinde yürüyüşe geçer. 08.30 dan itibaren bir süvari alayıyla Veysel'in kuzeyindeki değirmen civarından ve bir piyade alayıyla da Veysel'in güneyinden dereyi doğuya doğru geçerek Veysel

sırtlarına doğru ilerler. 4. Süvari Alayımız bu kuvvetlerle müsademeye girer ve daha fazla ilerlemelerini önler. Veysel köyünün 12 km doğusuna kadar ilerleyen düşman tümeni yanında diğer bir tümen de aynı saatlerde Mehmetköy'den geçerek Eşrefli'ye gelir. 4. Fırkamız düşmanla müsademe ederek Eşrefli'nin batı sırtlarına ve daha sonrada Yarıkkaya'nın doğu sırtlarına çekilir. Öğleden sonra saat 05.30'da düşman Eşrefli'yi tamamen işgal eder.

Bayat ve Yüreğil istikâmetinden gelerek Aziziye yakınındaki Alibeyce'de konaklayan üç piyade alayı, bir süvari alayı ve üç toptan ibaret Yunan 9. Tümeni, Kuruca'nın kuzeyinde konaklayan düşman fırkası ile aynı anda, 16 Ağustos 1921 günü sabah saat 05.00 de yürüyüşe başlar ve Aziziye'ye girer.

Aziziye'ye giren düşman kuvvetinin bir taburu Kolanşam Köyü'ne, diğer kuvvetler ise Elhan, Ağılıçık, Dağılgan ve Suvermez köylerini takiben Hamzahacılı'ya; bir bölümü de Firikli Köyü'nü takiben Pörnek Köyüne gider. Kolanşam'a giden düşman askerleri, tekrar Aziziye'ye dönerken yanlarında getirdikleri Kolanşamlı Gasalak Musa'yı, 24 saat tutuktan sonra 17.08.1921 günü sabahı saat 10'da serbest bırakarak köyüne gönderirler. Gasalak Musa'nın verdiği bilgiye göre Pörnek ve Hamzahacılı tarafına giden kuvvetler orada durarak, ilerleyecek diğer kuvvetlerle irtibat sağlayacaktır.

İlçe sokaklarında Rum ve Ermeniler dâhil düşman askerinden başka kimse görünmez. Aziziye'liler korku ve panik içerisinde olup, herkes evlerine kapanmış, sabırla neticeyi beklemektedir. Önceki bölümde de belirtildiği gibi bir gün önce 2. Süvari Tümeni Veysel'in doğusu ve Pınarbaşı'na; 14. Süvari Tümeni Demircili ve Karacalar'a, 33. Süvari Alayı Soğukkuyu'ya çekilmiştir. 4. Süvari Tugayı da Suvermez'dedir. Yunan kuvvetlerinin Aziziye'ye girmesiyle kontrollü çekilmelerine devam ederler. Yerli halktan da karşı koymamaları istenir ve Aziziye'de bir çatışma olmaz.

16.08.1921 günü akşamı Başara'ya gelecek başka bir Yunan kuvveti de en kısa zamanda Aziziye'ye gelecektir. Kuvvetlerin işesi için un, yiyecek ve oduna ihtiyaç vardır. Halktan temin edilmesi gerekir. Bu nedenle Müftü Sabri Efendi adıyla yayınlanan emirde *"En kısa sürede Aziziye'ye gelecek kuvvetin işesi için un, yiyecek ve odun ihtiyacı vardır. Herkes getirmeye*

mecburdur. 17-18.08.1921 akşamına kadar getirmeyenlerin behemehâl Yunan yetkilileri tarafından idam edileceği” bildirilir.

Aziziye’ye giren Yunan 9. Tümenin ileri hareketine devam ederek Suvermez üzerinden Hamzahacılı’ya girmesi üzerine 4. Alay Toklucak’ın kuzeybatı sırtlarına çekilir. Zont’u işgâl eden düşman doğuya doğru ilerlemekte olup akşam saat 08,45’te Eşrefli’de bir kısım kuvvetiyle kuzey doğuya yönelmiştir.

Bölgede bulunan 5. Grup, bugün oldukça önemli muharebeler vererek düşmanın ileri harekâtını geciktirmeye çalışır. 2. Süvari Tümeniyle Hacıömer civarında, 14. Süvari Tümeniyle Mehmetköy doğusunda, 4. Süvari Tugayı ile de Hisarköy güneyinde mevzi tutarak, düşmanı kolbaşıyla Veysel-Mehmetköy-Hisarköy hattına yaklaştığı sırada bunları ateşle karşılar. Bu muharebeden sonra 2. Süvari Tümeni Kürttuğlu’na, 14. Süvari Tümeni Piribeyli’ye ve 4. Süvari Tugayı ise şiddetli topçu ateşi altında dağlar üzerinden Yunak’a çekilir. Grup Karargâhı Piribeyli’ye gelmiştir.

Çok fazla düşman süvari bölüğü Tuğluk’un güneydoğusundadır. Düşman fırkası Sivrihisar’a doğru yürüyüşte olup yürüdükçe köyleri yakmaktadır. Amaçları vakit kaybetmeden Sakarya mevzilerine doğru ilerlemektir. 19. Alay düşmanla temas halinde ve 4. Fırka Piribeyli istikametine çekilmektedir. Fırka’nın geceyi Yarıkkaya’nın doğu sırtlarında geçireceği ve 19. Alay’ın da Yarıkkaya’da kalarak kuzeye ve batıya karşı emniyet tertibatı alacağı kararlaştırılır. 16 Ağustos akşamüzeri Yunan 2. Kolordu 9. Tümeni Davulga’da, 5. Tümeni Toklucak ve Eşrefli’de, 13. Tümeni Alaputa’da ve kolordu karargâhı Veysel’de dir. Süvari Tugayı Çandır Köprüsü-Veyssel-Toklucak-Yeniköy yoluyla ilerleyerek Veysel’e ulaşmıştır. Daha güneyde bir tümen, Aziziye-Suvermez üzerinden Davulga’ya yürür. Böylece Küçük Asya Ordusu 16/17 Ağustos’ta Davulga-Eşrefli doğusu-Alaputa-Ahiler-Balahisar-Hamamkarahisar-Mülk-Hamam dağı-Kartal dağı hattına ulaşmış olur.¹

17 Ağustos 1921

Yunan birlikleri sabah bütün cephede ileri harekete geçer. Yürüyüşe başlayan düşman kolları ögle

¹ Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, 2.Cilt 5.Kısım 1.Kitap s.268, 269-270, 292; ATASE 1424/131, 131aa, 131ad, 131ae, 131af, 131ai, 131aj, 131ak; ATASE 1206/140a,140ab; Şükrü Türkmen, Milli Mücadele ve Aziziye (Emirdağ), s.180-183

üzeri Kaldırım’ın 5 km batısı-Büyüktuğluk ile Yeni-köy arası ve Bademli’nin 8 km doğusu hattına kadar ilerler. Bir tümen ve üç süvari bölüğünden oluşan diğer bir Yunan kuvveti Hisar Köyü-Büyüktuğluk, Eşrefli-Kürttuğlu istikametinde yürüyüp saat 13.00 te Büyüktuğluk’ta birleşerek mola verirler. İlerleyen bu düşmana top ve makineli tüfek atışıyla kayıplar verdirildiğinden düşman ancak güneş batarken Piribeyli’ye girebilir. Çeltik istikametinde ilerleyen Yunan tümeni ise Çeltik’in 12 km batısında konmaya geçer. Bugünkü harekât sonunda 2. Süvari Tümenimiz Küçükhasan’a ve 14. Tümenimiz Kürtuşağı’na çekilerek, bu bölgelerde toplanır. 4. Süvari Tugayı Yunak’ta kalır. Grup Karargâhı da Kürtuşağı’na gelir.

Aziziye civarında Yunan kuvvetleri yoktur. Aziziye istikametine gönderilen 35. Alay Süvari Keşif Bölüğü raporundan Aziziye’de üç subayla bir miktar muhafız erlerin bulunduğu tespit edilir. 17 Ağustos’ta Aziziye istikametinde gönderilen keşif bölüğünün verdiği raporda da Horan civarında Aziziye’nin 6 km güneybatısında) düşmana rastlanmadığı ve Bayat-Yüreğil istikametinden gelerek 16 Ağustos’ta Aziziye’ye giden kuvvetin bir piyade tümeniyle bir süvari alayı olduğu belirtilir.²

17 Ağustos 1921 günü akşamı Yunan 1. Kolordusu 12. Tümeni’yle Musluk boğazında, 1. Tümen Ahiler’de, 2. Tümen Balahisar’da; 2. Kolordu Karargâhı Kaldırım’da (karargâh sabah Veysel’de iken akşam Kaldırım’a taşınmıştır), 9. Tümeni Piribeyli’de, 5. Tümeni Çeltik’in batısında, 13. Tümeni Akdağ’da ve Süvari Tugayı Çeltik’te; 3. Kolordu’nun 10. Tümeni Hamamkarahisar’da, 7. Tümeni Karadağ-Biçer hattında, 3. Tümeni güneyde İlören, kuzeyde Belen-Çukürören-Kozlu-Balıkçı Köprüsü hattındadır.

Raporlar bir bütün olarak ele alınıp değerlendirildiğinde, 17 Ağustos 1921 tarihi itibarıyla Aziziye civarında Yunan kuvvetleri yoktur.³

18 Ağustos 1921

Yunan 2.Kolordu emrindeki Süvari Tugayı, 18 Ağustos saat 06.30’da hareket eder. Gökpınar kesimine çekilerek burada kalır. 2. Kolordu 13. Tümeni Çakılhan-Uzunbey hattına, 5. Tümeni ise Yüzükbaşı bölgesine gelir. 9. Tümen Çeltik civarında toplanır

² Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e. s.284,292

³ Şükrü Türkmen, a.g.e. s.183-185

ve Süvari Tugayı ise Çiftlik'tedir. 12. Tümen, Aşağı Kepen, Muttalıp kesiminden güneye hareket ederek Balıkdamı Çiftliği kesimine gelir. Fettahoğlu ve Balıkdamı Çiftliği Bölgesinde köprüler kullanıma hazır hale getirilir. 3. Kolordu 7. Tümeni'yle Orta Sakarya kesiminin gözetleme ve örtülmesi görevini alır. 10. Tümen Sivrihisar'da toplanır. 3. Tümen Dümrek civarındadır. Ordu Karargâhı da Sivrihisar'a gelip Aşağı Kepen'de yerleşmiştir. Böylelikle Yunan kolorduları ordu harekât plânının 1.kısmını tamamlarlar.

Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya verdiği bir emirde "6. Tümen'in bütün kuvvetleriyle hemen Mürettep Tümen'e katılarak Afyonkarahisar'a taarruz etmesini uygun gördüğünü" bildirir. Mürettep Tümen aldığı emre göre güneş batarken Çay'a ve oradan da Bolvadin'e hareket eder.⁴

19 Ağustos 1921

Afyonkarahisar bölgesindeki Yunan 4. Tümeni, bugün iki kolla hareket ederek bir kol Akarçay güneyindeki şosedan, diğer kol kuzeyden Hamidiye-Bolvadin yoluyla ilerler ve bu kesimdeki zayıf Türk birliklerini geri atarak Ilıca (Hamam)-Hamidiye'nin doğu yamaçları hattını ele geçirir. Ordu Karargâhımız Renkoğlu'ndadır. Mürettep Tümen, akşam üzeri Bayat'a gelir ama burada düşmana rastlanmaz. Düşmanın 9. Fırkaya ait bir kısım kuvvetiyle büyük bir nakliye kolunun akşam Aziziye'ye gittiğinin anlaşılması üzerine hızlı bir şekilde Aziziye'ye hareket eder.⁵

20 Ağustos 1921

Yunan kolorduları gün boyu ileri harekâta devam ederler. 9. Fırkaya ait büyük bir nakliye kolu Aziziye'ye gelmiştir. Afyonkarahisar bölgesindeki Yunan 4. Tümeni, ileri harekâta devam ederek, Çay kasabasının batısındaki zayıf Türk birliklerini geri atıp öğleden sonra Çay-Bolvadin hattını ele geçirir.

Aziziye'ye baskın yapmak üzere hareket eden Mürettep Tümen müfrezesi, Bayat'ta düşmana rastlamayınca, Aziziye üzerine yürür ve öğle üzeri Aziziye'nin hemen batısındaki tepelerden yaptığı bir baskınla Aziziye'ye girer. Kolbaşıyla Aziziye'den çıkmak üzere bulunan Yunan kuvveti ile karşılaşır. Bu kuvvete taarruz edip iki saat devam eden sokak muharebesinden sonra Aziziye kurtarılır. Düşman,

Aziziye'nin 10 kilometre doğusundaki köylere kadar uzaklaştırılır. Birçok silah, eşya ve erzak ile bir miktar cephane ele geçirilir. Düşmana 7 nefer esir, 2 binbaşı ve beşi zabıt olmak üzere yüzlerce zayıat verilir.

Yunan Ordu Karargâhı Gökpınar yakınlarındaki Renkoğlu Köyü'nde olup ordusunun elinde bol sayıda motorlu araç vardır. Aldığı bir haber üzerine Yarbay Spridonos motorlu araçlarla getirdiği takviye kıta-atiyla hemen hareket eder ve Aziziye yakınlarında bulunan öbür kuvvetleriyle birleşerek, öğleden sonra 5.30 da karşı taarruza geçer. Büyük bir cepheden harekâta başlar.

Sonradan, takviye edilen düşmanın karşı taarruza geçmesiyle Mürettep Tümen Müfrezesi Emirdağları üzerine çekilir. Bolvadin bölgesi düşman tarafından tutulduğu ve Emirdağlarının güneye inen kısmı harekâta elverişsiz olduğu için güç bir durum içindedirler. Tümen komutanı, Bolvadin'deki düşman kuvvetinin zayıf olduğu ve onu atıp Çay kasabasına gidebileceği düşüncesi ile birliklerini Çuğu-Derbent-Bolvadin istikametinde geceden yürüyüşe geçirerek Çuğu'ya gelir. Düşmanın takip ihtimaline karşı burada daha fazla kalmayı uygun görmeyerek ve Bolvadin'in işgal edildiğini de haber aldığı için Batı Cephesiyle kısa bir zamanda bağlantı kurmak amacıyla çabuk ve cibrî bir yürüyüşle İshaklı'ya ulaşmaya karar verir ve bu kararını uygulamaya koyar. Bolvadin hükümet erkânı da kasabayı terk etmiştir.

Düşman, bu karşı taarruz neticesinde kasaba halkını hükümet konağına doldurarak yaptığı tahkikat ve araştırma neticesinde daha fazla Aziziye'de kalmayıp çekilir. Çünkü hedefleri Ankara olup tüm güçlerini ileri hatta toplamışlardır. Giderken Müftü Sabri Efendi, eşraftan Yusufbeyzade ve Kuva-yı Milliye Reisi Abdülkadir Efendi ile diğer iki zatın hanelerini yakıp, eşyalarını yağmalar. Kendilerini de Piribeyli'ye kadar darp ve işkence ile götürürler. Bu kişiler arkalarından yetişen Aziziye Rum Papazı ile Yuvan namında bir Hristiyan'ın rica ve şefaati üzerine serbest bırakılır. Götürdükleri ulemadan birisi işkence ve susuzluk sebebiyle şehit olur. Suvermez ve civar köylerin mahsulatını yüzde yirmi nispetinde, Hisar Köyü mahsulatının da tamamını yakarlar. Pek çok sığır, koyun ve keçi alıp götürürler. Etraf köylerden 15 kadar erkek ve kadın katledilmiştir. Mahalli hükümet ahali tarafından

⁴ Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e. s.287-289,292, 294

⁵ Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e. s.295, 300

seçilmiş kişilerle idare edilmekte ve on beş kadar mil-
li jandarmayla asayiş sağlanmaktadır.

Kasabanın yakılması ve halkın katledilmesi hu-
susunu Yunan 9. Fırka Kumandanı emretmiş ise de
Papaz ve bazı yerli Rumlar buna mani olmuşlardır.

Rahip Vasileos Panayotis bu durumu şöyle an-
latır *"Yunanlılar Aziziye'ye geldikleri zaman ilk evvela
ahaliden ekmek, arpa, şeker ve et istediler. Yunanlılar,
ahalinin nezdinde bulunan bu nev'i erzak ve hayvana-
tın yarısını istedikleri halde benim tavassutum üzeri-
ne bu miktar daha az olarak verildi. Belediye Reisinin
koyunlarını aldılar, Hisar'a götürdüler. Kendilerine mü-
racaat ederek yaptıkları muamelenin ayıp olduğunu
söyleyerek koyunları sahibine iade ettirdim. Aziziye
ahalisinin namuskâr olduğuna dair Yunanlılar bize bir
vesika verdi. Diğer Yunan kıtaları geldiği zaman bu-
rada Kemaliyelerden kim vardır? Diye sordular. "İşte
ben Kemaliyim! dedim. Kemal İzmir'i bir alsa kendisine
tapınacağım!" Sonradan Türk askeri gelerek Yunan-
lılarla muharebe ettiler ve 28 kişi telef ederek 7 esir
aldılar. Bunun arkasından yine başka Yunan bölüğü
geldi. Hükümet Konağına ahaliden 424 kişiyi hapsed-
tiler. Bunları top ve gaz ile imha etmek istediler. Ben
bunu iştirir iştirmez bölük komutanına gittim; ağlayarak
çok yalvardım ve dedim ki "İlk olarak beni öldürünüz,
sonra onları!" ve mahpusları alarak evlerine götür-
düm. Bunlardan üç dört kişiyi öldürdüklerini ve birkaç
harmanı yaktıklarını haber aldım. Müftü ile Abdil Ağa
ve muhtarların Yunanlılar tarafından götürüldüklerini
söylediler. Hemen bir araba ile Piribeyli'de karargâh
komutanına yetiştim. Çok rica ederek ikisini kurtarabil-
dim. Diğerlerini bölük komutanı iki güne kadar geriye
göndereceğini söyledi. 30 Ekim 921"*

20-21.08.1921 gecesi Aziziye'ye yapılan baskın
neticesinde düşman Aziziye'yi tahliye ederek Piribey-
li istikametine çekilmiş, tutanağın tutulduğu günden,
9 Eylül 1921 tarihine kadar da bir daha hiçbir fert
bile gelmemiştir. 57. Alay Cebel Topçu Taburundan
Yüzbaşının raporuna göre Aziziye ve Bolvadin Muha-
berelerinde 4. Bölük 113 mermi atmış, 7 mermi bo-
zuk olduğundan kapsülü patlamamıştır. 5. Bölük 137
mermi atmış 16 mermi patlamamıştır.⁶

⁶ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 131/26; Genelkurmay Başkan-
lığı, a.g.e. s.310; ATASE 1304/41; 1172/126; 1344/76, 177,177a;
1345/10; 1465/55,55aa,55aaa; Yusuf Ilgar, Afyonkarahisar'da
Yunan Zulmü, 2020, s:52-53;

21 Ağustos 1921

Yunan ordusu, 21 Ağustos gününü genellikle
dinlenme, düzenleme, keşif ve taarruz hazırlıkları ile
geçirir. 21 Ağustos akşamı Yunan ordusunun 16. Pi-
yade Alayı asıl kuvvetleriyle Mihalıççık'tadır. 7. Tümen
Beylikköprü karşısında; 3. Kolordu 10. Tümen'iyle
Kürttaciri, 3. Tümen'iyle Yorma ve Çiloğlusivrisi sırt-
ları kesiminde; 1. Kolordu Türktaciri-Cambaklı hattı
kuzeyinde, karargâhıyla Uzunbey'de; 2. Kolordu, 5.
Tümen'iyle Hacimusaoğlu, diğer tümenleriyle Emirler
ve Kesikkaya kesimindedir.⁷

22 Ağustos 1921

Yunan kolorduları 22 Ağustos'ta hareket ederler.
Kısa süren bir ileri yürüyüş ve çatışmadan sonra em-
redilen yürüyüş hedeflerine ulaşırlar. 3. Kolordu Türk-
taciri, 1. Kolordu Cambaklı ve 2. Kolordu Uzunbey'de
dir. Bugünkü harekât sonunda Türk ileri mevzilerinin
bulunduğu hat işgâl edilir ve böylece 22/23 Ağus-
tos gecesi Yunan ordusu asıl kuvvetleriyle Sakarya
mevziinin 15 km uzağında toplanma durumunu alır.
Afyonkarahisar bölgesinde bulunan 35. Piyade Ala-
yı Afyonkarahisar'da, 8. Piyade Alayı Dinar ve Çivril
kesiminde; 11. Piyade Alayı Çay'da; 8. Piyade Alayı
Bolvadin Bölgesinde tertiplenmiştir.

23 Ağustos- 22 Eylül 1921

Yunan ordusu 23 Ağustos 1921 günü taarruza
başlar. Kimi günler aralıksız olarak 20 saat devam
eden muharebeler 31 Ağustos gününe kadar tüm
şiddetiyle devam eder. Yunanlılar hep saldırmada ve
Türk kuvvetleri de savunmadadır. Çok zayıat verilir
ama Türk kuvvetleri savunma da başarılıdır. 1-5 Eylül
tarihleri arasında yapılan çarpışmalarda bazı önemli
tepeler Yunanlıların eline geçse de şiddetli düşman
taarruzları çok büyük kayıplar verilerek durdurulur. Bu
süreç Yunanlıları yıldınlığa sevk eder. Ordu'nun mora-
li bozulur. Duraksamaya geçerler. Bu durumu çok iyi
değerlendiren Türk komuta heyeti 10 Eylül 1921 günü
karşı taarruz emrini verir. Beylikköprü, Duatepe ve Kar-
taltepe muharebelerinde Yunan ordusu tam hezime-
te uğrar ve 13 Eylül günü Sakarya nehrinin doğusuna
geçer. Böylelikle 21 gün devam eden Sakarya Meydan
Muharebesi ordumuzun tam zaferiyle son bulur.

Sakarya muharebesine ön safta katılan subay-
ların yüzde 80'i, erlerin yüzde 69'u şehit olur ya da

⁷ Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e. s.314

yaralanır. Türk ordusu genel mevcudunun % 17-15'ini (81.778/14.033) Sakarya'da kaybettiği söylenebilir. Mustafa Kemal'in ifadesiyle Sakarya Meydan Muharebesi bir "Subay Muharebesi"dir. Bütün İstiklal savaşı boyunca şehit olan subayların % 48.22'si (345) bu savaşta şehit olmuştur.⁸

Başlangıçta Sakarya batısında Hamamkarahisar bölgesinde toplanan Yunan asıl kuvvetleri, önce Sivrihisar'a yönelir. Sivrihisar - Sarıköy hattında duraklar ve takip için Sakarya'yı geçmek isteyen Türk birliklerine karşı, bıraktığı kuvvetli artçılarıyla, karşı taarruzlarda bulunur. Özellikle güney kanatlardan yapılan takip harekâtı, düşman ordusunu güç durumlara düşürerek hızla çekilmek zorunda bırakır.

Mühimmat ikmali için zamana ihtiyaç olduğundan ordunun büyük kısmı Eskişehir yakınına veya Afyonkarahisar'a nakledilmez. Düşman ancak müfrezelerle takip edilmektedir. 5. Kolordu hariç, Türk Ordusu henüz Sakarya'nın doğusundadır. Takipte bulunan 5. Kolordunun görevi, düşman ordusu ile kesin muharebe kabulü değil, düşmanın büyük kuvvetleriyle kesin muharebeden sakınarak menzil hatlarını tahrip ederek düşmanı tedirgin etmektir. Kaçan düşman Biçer - Sivrihisar yolu ile geri çekilirken geçtiği köyleri ateşe verir. Haymana bölgesinde 11 köyün tamamını, 6 köyün bir kısmını; Sivrihisar bölgesinde 18 köyün tamamını, 9 köyün bir kısmını; Aziziye bölgesinde 1 köyün tamamını, 6 köyün bir kısmını ve Eskişehir bölgesinde de 20 köyün tamamını 33 köyün de bir kısmını yakıp yıkarlar.⁹

Yunan Ordusu 17 Eylül akşamına kadar büyük kısımlarıyla Orta Sakarya batısındadır. Güney kanattan hareket eden 5. Kolordu, 18 Eylül günü Yunan Ordusu büyük kısımlarının ortalama 50 kilometre kadar gerisinde Sarıkavakça Dağı-Kırgız Dağı-Çifteler hattını ele geçirdiğinden tehlikeli bir duruma düşen düşman, beş tümen kadar kuvvetini Hamidiye-Mecidiye hattına yöneltir. Yunan Ordusu, Alpu-Hamidiye-Kırgız Dağı-Seyitgazi hattına çekilmeye devam etmektedir.

Güneyden Sakarya boyunca düşman gerilerine doğru ilerleyen süvari kollarımız Mahmudiye, Hamidiye ve Arapören'i kurtarır ve Alpu istikametinde kuzeye doğru ilerler. 5. Kolordu, Sivrihisar batısından Mahmudiye istikametinde düşmanı takibe devam etmektedir.

⁸ Sadık Erdaş, (Makale) Büyük Taarruz Öncesi Lojistik Faaliyetler 9 Kâzım Özalp, Milli Mücadele Cilt 1 (1919-1922). s.194 - 213

19 Eylül günü Yunan ordusu büyük kısımlarıyla Eskişehir - Seyitgazi hattı doğusundaki mevzilere çekilmiştir. 2. Yunan Tümeni Hamidiye'yi işgal eder. Düşmanın büyük kısmı Sivrihisar'la Sarıköy arasındadır. Çekilen Yunan kuvvetleri Mihaliççık'ı yakar.

Takip harekâtı için gerekli cephe sıkıntısı çekilmektedir Batı Cephesi Komutanı, takip harekâtına yalnız süvarilerin katılmasını, geçiş ana köprüleri inşa edilmesini emreder. 2. Cephe Komutanlığının, saat 13.30'da verdiği 52 sayılı emirle Eskişehir, Seyitgazi, Afyon, Aziziye ve Bolvadin istikametlerini keşfettirmekle görevli 5. Kolordunun büyük kısmı ile düşman ordusunun gerilerine taarruz etmesi ve düşmanın Eskişehir'le olan tren irtibatını kesmesi istenir.¹⁰ Afyon ve Dinar taraflarındaki Türk birlikleri de taarruza geçerek düşmanın çekilmesini zorlaştırmak için demiryollarını ve köprüleri bozar. Takiple görevlendirilen 2, 3 ve 14. Süvari Tümenleri, batı istikâmetine çekilen düşmanın yan ve gerilerine etkili olmaktan geri kalmaz ve Yunanlıları hayli zor durumlara sokarak kayıplar verir.

20 Eylül günü 5. Kolordu Mürettep Süvari Alayımız Sivrihisar istikametinde ilerler. Alay, Sivrihisar'ı henüz terk etmemiş olan düşman artçısını atar ve Sivrihisar'ı işgâlden kurtarır. 33. Süvari Alayı Mihaliççık'ı geri alır.¹¹ Yunan Ordusunun büyük kısımları ile Türk Ordusunun büyük kısımları arasında ortalama 80 km. mesafe vardır ve Yunan ordu karargâhı Eskişehir'dedir.

21 Eylül günü Türk Ordusu büyük kısımlarıyla Sakarya batısına geçer. 22 Eylül günü, cephede bulunan 3. ve 4.Türk Kolorduları bazı tümenlerini Beylikköprü-Kaymaz-Yaverviran hattına kadar sürerler.

Eskişehir istikametinde asıl çekilme yollarını 5.Türk Kolordusunun tehdidinden kurtaran Yunan Ordusu, 22 Eylül günü 3. Kolordu ile Porsuk çayı kuzeyinden Bozdağı istikametinde çekilmekte 10. Tümenle Yörükpinar tepesi-Hamidiye hattını tutmakta, 1.Kolordu ile Seyitsuyu-Cevizli hattını işgal etmekte, 2.Kolordu ile Yanakkapan-Aksaklı-Şahdan-Yeniköy-Arapören bölgesindedir. Mahmudiye'deki 12. Yunan tümeni erkenden Hamidiye istikametinde ve Hamidiye civarındaki

¹⁰ Genelkurmay Başkanlığı (1), Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, 2.Cilt 5.Kısım 2.Kitap s.317

¹¹ Kâzım Özalp, a.g.e. s:217; Genelkurmay Başkanlığı (1), a.g.e. s.328

Yunan Süvari Tugayı da Eskişehir istikametinde çekilir. Sinan Bey Müfrezesinin taarruzu karşısında Bolvadin-Çay hattındaki Yunan kuvvetleri kuzeybatıya çekilir. Hamidiye, Çobanlar ve Çay istasyonu yanmaktadır. Mandıra kesiminde bulunan 2.Süvari Tümenimiz 22/23 Eylül gece yarısı 2.Süvari Alayı ile Mahmudiye'yi işgâlden kurtarır. 3. Süvari Tümeni Büngüşik ve 8. Piyade Tümeni de Hüsrevpaşahani'na gelir. 24 Eylül'de Orta Sakarya doğusundan harekete geçen 2. Kolordu, Çuğu-Aziziye bölgesine intikal eder.

Sonuç olarak:

14 Ağustos 1921 günü sabah saat 05.00'ten itibaren bütün cephe boyunca ileri harekete geçen Papulas komutasındaki Yunan Küçük Asya Ordusu tarihin en kanlı savaşlarından biri olan Sakarya Savaşı'na ilk adımını atar. Yunan ileri hareketinin başlaması üzerine Türk birlikleri kontrollü ve planlı olarak çekilmeye başlar. Yerli halktan düşmana karşı koymaları istenir. Dikilikaya ve Manahoz'un güneyinden gelip Kuruca'nın kuzeyinde konaklayan düşman fırkası 16 Ağustos 1921 günü sabah saat 05,00 de Veysel istikametinde yürüyüşe geçer. Bayat ve Yüreğil istikametinden gelerek Aziziye yakınındaki Alibeyce'de konaklayan Yunan 9. Tümenide, Kuruca'nın kuzeyinde konaklayan düşman fırkası ile aynı anda, 16 Ağustos 1921 günü sabah saat 05,00 de yürüyüşe başlar ve Aziziye'ye girer. Yerli halktan da karşı koymamaları istendiği için Aziziye'de bir çatışma olmaz.

Aziziye'ye giren Yunan 9. Tümeni ileri hareketine devam ederek Suvermez üzerinden Hamzahacılı'ya doğru devam eder. Zont ve Eşrefli'yi işgâl eder. 16 Ağustos akşamüzeri Yunan 2. Kolordu 9. Tümeni Davulga'da, 5. Tümeni Toklucak ve Eşrefli'de, 13. Tümeni Alaputa'da ve kolordu karargâhı Veysel'de dir. Böylece Küçük Asya Ordusu 16/17 Ağustos'ta Davulga-Eşrefli doğusu - Alaputa - Ahiler - Balahisar-Hamamkarahisar - Mülk - Hamam dağı - Kartal dağı hattına ulaşmış olur.

17 Ağustos günü Aziziye civarında Yunan kuvvetleri yoktur. Aziziye istikametine gönderilen 35. Alay Süvari Keşif raporundan Aziziye'de üç subayla bir miktar muhafız erlerin bulunduğu tespit edilir.

Başara civarından geleceği bildirilen Yunan nakliye kolu 19/20 Ağustos günü Aziziye'ye gelir. 20 Ağustos öğle üzeri Murettep Tümeni müfrezesi bu nakliye koluna bir baskın düzenler. İki saat devam eden sokak muharebesinden sonra Aziziye kurtarılır. Düşman, Aziziye'nin 10 kilometre doğusundaki köylere kadar uzaklaştırılır. Renkoğlu Köyü'ndeki Yunan karagahı durumdan haberdar olup takviye kuvvetlerle yardıma gelecek öğleden sonra 5.30'da karşı

taarruza geçer. Murettep Tümeni Müfrezesi

Emirdağları üzerine çekilir. Düşman, bu karşı taarruz neticesinde kasaba halkını hükümet konağına doldurarak yaptığı tahkikat ve araştırma neticesinde daha fazla Aziziye'de kalmayıp çekilir. Çünkü hedefleri Ankara olup tüm güçlerini ileri hatta toplamışlardır. Giderken Suvermez ve civar köylerin mahsulatını yüzde yirmi nispetinde, Hisar Köyü mahsulatının da tamamını yakarlar. Pek çok sığır, koyun ve keçi alıp götürürler. Etraf köylerden 15 kadar erkek ve kadın katledilmiştir. Mahalli hükümet ahali tarafından seçilmiş kişilerle idare edilmekte ve on beş kadar milli jandarmayla asayiş sağlanmaktadır.

20-21.08.1921 gecesi Aziziye'ye yapılan baskın neticesinde düşman Aziziye'yi tahliye ederek Piribeyli istikametine çekilmiş, tutanağın tutulduğu günden, 9 Eylül 1921 tarihine kadar da bir daha hiçbir fert bile gelmemiştir.

Yunanlıların Mihaliççik - Sivrihisar genel hattından da çekilmeye başladıkları sıralarda (19-22 Eylül 1921) 2. ve 5. Kolordular için Piribeyli'de bir menzil hat komutanlığı tesis edilmiş, Akşehir Menzil Mıntıka Müfettişliğince Aziziye'de bir nokta komutanlığı açılarak, Piribeyli - Fettahoğlu köprüsü istikametinde nakliyat hazırlıkları geliştirilmiştir. Eşrefli'de bir erzak ambarı açılarak, Aziziye Nokta Komutanlığının faaliyetine kadar, 5. Kolordu ve Murettep Tümenin işleri sağlanmıştır.

Yukarıda da geniş olarak açıklandığı üzere Aziziye ne istilâ ne de işgâl edilmiştir. Ne de Sakarya Savaşı sonrası geçiş güzergâhıdır. Yunan kuvvetleri Aziziye'de kalmamış, Aziziye hiçbir zaman Yunan ikmâl üssü olmamıştır.

TARİH İÇİNDE AFYONKARAHİSAR VE CİVARINDAKİ DEPREMLER

Dr.Muharrem BAYAR

Ülkemiz geride kalan günlerde büyük bir felaket yaşadı. 11 ili etkileyen depremlerde binlerce vatandaşımız hayatını kaybetti, binlerce bina ve şehirler yerle bir oldu. Yaşanan deprem bugüne kadar gördüğümüz en büyük deprem olsa da tarihte buna benzer pek çok felaket yaşanmıştır.

Afyonkarahisar Depremleri: Afyonkarahisar, Bolvadin, Dinar, Sandıklı, Şuhut, Çay, Sultandağı, Akşehir, Emirdağ, İscehisar, Sinanpaşa ve çevresinde yaptığım alan çalışmalarında derlediğim Latince, Grekçe ve Osmanlıca yazıtlardan tespit edebildiğim depremler ve bu depremlerde yaşanan önemli olayları şöyle sıralayabiliriz.

SIRA NO	TARİHİ	ŞİDDETİ	MERKEZLERİ	AÇIKLAMALAR
1	M.Ö.295	8	Bolvadin, Şuhut	Heybeli kaplıcası çıktı. Şehirler yıkıldı
2	M.Ö.235	7	Bolvadin	
3	M.Ö.222	8	Bolvadin	
4	M.Ö.172	7	Dinar-Şuhut	
5	M.Ö.140	8	Dinar-Şuhut	Şuhut ve köyleri yıkıldı
6	M.Ö.150	7	Dinar-Şuhut	
7	M.Ö.53	8	Dinar-Şuhut	Dinar Coğrafyadan silinmiş. İmp. Claudiana vergileri 5 yıl erteledi
8	M.S.94	8	Afyon ve çevresi	
9	1409	9	İstanbul ,Şuhut, Bolvadin	Küçük kıyamet ¹
10	1668	9	Afyon ve çevresi	
11	1766	8	Şuhut	Şuhut ve civarı yıkıldı, bazı köyler yok oldu
12	1767	6	Afyon ve çevresi	
13	18.Kasım.1794	8	Afyon ve Bolvadin	Afyon Gedik Ahmet Paşa ve Bolvadin İmaret Camileri kubbeleri çöktü
14	1862	8	Şuhut	Depremi tarihi kitabesi Ulu Caminin duvarındadır.
15	1863	9	Şuhut	
16	1.Kasım.1873		Şuhut	
17	3.Mayıs.1875	9	Şuhut, Sandıklı, Dinar	
18	13.Mayıs.1876	9	Şuhut, Sandıklı, Dinar	
19	1876	6,7	Afyon ve çevresi	
20	23 Ağustos 1892		Şuhut, Sandıklı, Dinar	
21	18 Ekim 1900		Dinar	
22	2 Mart 1910		Afyon ve Çay	
23	1911		Afyon, Bolvadin	Kızıl Kilise suları çoğaldı
24	4.Ekim 1914	5,1	Bolvadin, Dinar	
25	14.Ekim 1914	7	Bolvadin, Çay	Çay'ın Muratlar , Kadıköy yok oldu. Bolvadin'den 504 kişi öldü. 6 ay sürdü
26	16 Ekim 1914		Dinar, Şuhut	
27	20 Ocak 1916		Afyon ve civarı	

¹ O devri anlatan kaynak kitaplarda 25 Rebiulahir 915 (25 Ağustos 1409) Salı günü çok şiddetli deprem olduğu belirtilir. Yine bu kaynaklar 45 gün süren bu depreme "Küçük Kıyamet" derler. Halk iki ay dışarıda çadırlarda kalmıştır. Evler, camiler, medreseler yerle bir oldu. Bu depremde Barçınlı ve Bolvadin'in büyük bir kısmı yıkıldı. Mescitlerin tamir kitabelerinde bu kayıtlar vardır. Yıkılan evleri yaptırmak için, yirmi evden bir kişi ve ev başına 22 akçe taktiri ile "Cerehor" yani ücretli amele tedarik edildi. Bu suretle Anadolu'dan 37.000, Rumeli'den 29.000, Cermehor'dan, 3.000 mimar ve dülgere toplandı. Yıkılan yerler onarıldı.

28	20 Kasım 1924	5.7	Afyon ve civarı	
29	7 Ağustos 1923	5.9	Dinar	
30	20 Haziran 1934		Bolvadin, Şuhut, Sandıklı	
31	1.Ekim 1995	6.1	Dinar	
32	15 Aralık 2000	5.8	Bolvadin ,Sultandağı, Çay	
33	3 Şubat 2002	6.4	Bolvadin, Sultandağı, Çay	

Maşaallah tarih-i zelzele. Sene H.1279/M.1862

Şuhut Ulu Caminin doğu cephesi duvarındaki H.1279/M.1862 tarihli deprem kitabesi-Dr.Muharrem Bayar

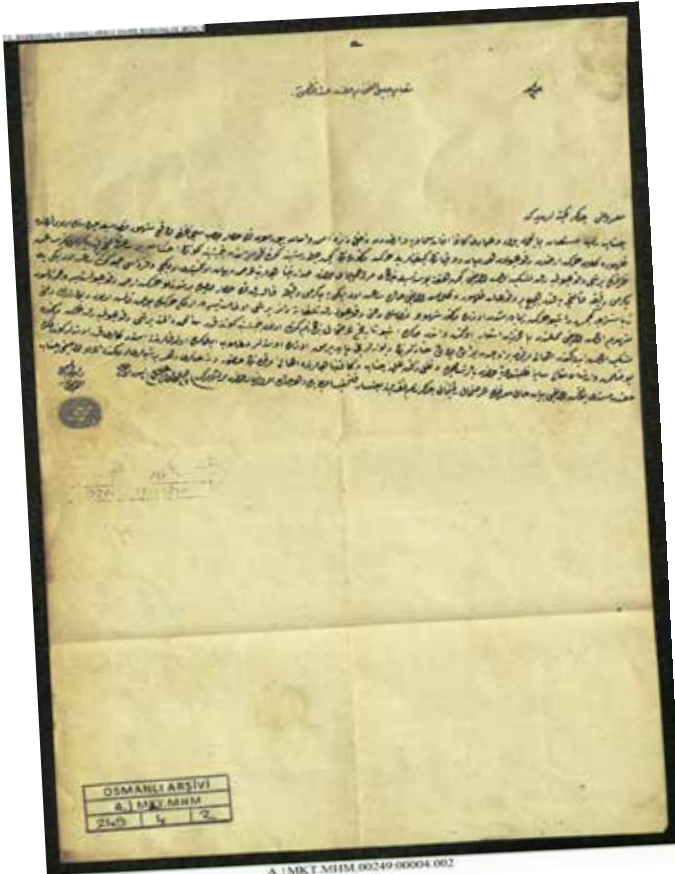
KARAHİSAR-I SAHİP SANCAĞINA BAĞLI ŞUHUT KASABASINDA MEYDANA GELEN DEPREMDE ZARAR GÖRENLERE YARDIM YAPILDIĞI

Özet: Karahisar-ı Sahib'te ve Şuhut'da meydana gelen depremden bir hafta sonra yeni bir deprem daha meydana gelmiş olmasına rağmen yıkıcı olmamıştır. Halkın talebi üzere Karahisar-ı Sahib kaymakamlığı tarafından tedarik edilmiş olduğu İstanbul'a bildirilmiş.

Makam-ı celilü'l-fiham-ı hazret-i uzmâya

Mâ'ruz-ı çaker-i keminelidir ki

Cenab-ı rabb-i müste'an bi'l-cümle bilâd ve ibâdî kâffe-i âfât-ı semâviyye ve arzıyyeden dahil-i daire-i emn ü emân buyursun.Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda vaki' Şuhut Kasabası'yla civarında olan kurâlarda zuhura gelen hareket-i arzdan vuku' bulan hedmiyat ve vefiyatın keyfiyetleriyle hareket-i mezkrenin geçen Çarşamba günü zuhurundan Perşembe günü akşamına bir saat kalıncaya kadar yirmi sekiz saat zarfında bir şey vuku bulmayarak tes-

kin olmuş olduğu geçen hafta postasıyla hâk-i pâ-yi merahim -peyma-yı hazret-i sadâret -penâhilerine arz ve beyan olunmuştu. O gece ve ferdası Cuma günü saat on ikiye yirmi dakika kalıncaya kadar hiçbir vukûât zuhura gelmemiş olduğu halde saat on ikiye yirmi dakika kala Karahisar-ı Sahib'de bir şiddetli hareket-i arz vuku bulmuş ise de hamd olsun ziyan-sız geçmiş ve işbu hareket ziyade şiddet-i üzre mezkûr Şuhud kasabası'nda dahi vuku bularak telefata dair bir şey olmamış ise de evvelki hareketde bazı kalmış olan duvarların dahi münhedim olmuş olduğu mahallinden ba- tahrirat iş'âr olunmuş ve ondan sonra iş bu tarih-i arzuhal-i bendegânem günü olan Perşembe gününe kadar lillah'l-hamd ve'l-minne bir şey vuku bulmayarak hareket-i mezkûre teskin olmuş idüğinden ehali-i merkûme bir ucdan yavaş yavaş hanelerinin duvarlarını yaptırmak üzere ustalar matlub eylemekde olduklarından istedikleri kadar ustalar gönderilmekte bulunmuş ve inşallahü te'ala sâye-i zilliyet -vâye-i hazret-i padişahide ve zıll-ı re'fet-i aliyye -i cenâb-i vekalet -penâhilerinde ehali-i merkumenin huzur ve rahatları ve her bir şeyleri evvelkinden a'la olacağı Cenab-ı Hak'dan müsted'a bulunmuş olduğu beyan-ı hal ma'razıda arzuhal-ı rıkkıyyet -me'al-i câkeranem takdimine icdisar kılınmağın ol bâbda ve her halde emr ü فرمان hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi Cemâziye'l-Ulâ sene:1279 ve fi Teşrin-i Sani sene:1278/ (20 Kasım1862)

Kaimmakam-ı Liva-ı Karahisra-ı Sahib
Mehmed Ali

KARAHİSAR-I SAHİB ŞER'İYE SİCİLLERİNDE AFYON VE CİVARINDA İLGİNÇ OLAYLAR

-H.1112/M.1700 senesi ruz-ı hıdır 8 gün kaldık da azim kar yağıp, soğuk oldu. Yaz evinden kış evine göçüldü. Allah hayır eyleye..

-18 Zilhicce 1116/ 13 Nisan 1704 günü bir azim kar yağıp,3 gün mütemadiyen olup, bir mertebede şiddet-i şit'a oldu. Cenabi bari hayr eyleye...

-H.1117/M.1705 senesi Haziran ayının 14.cü gecesi soğuk olup, Afyon, kavun, karpuzu soğuk vurdu deyup, meclis-i şer'e gelüp haber verdiler....

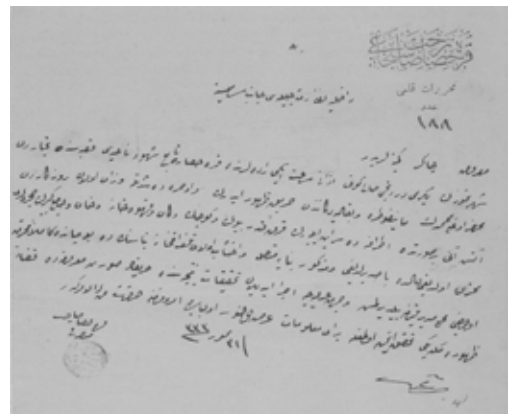
-H.1133/M.1720 mah-ı Şaban-ı Muazzama Pazar günüdür. Şems(güneş) bir mertebe kırmızı tulu' eyle-

di ki tabiri mümkün değildir. Atiyemizi Zülcelal hayr eyleye...

-H.1135/M.1722 Martın 21.ci penşembe günü sabah namazından irtesi sabah namazına varınca şiddet-i şita' olup, kar yağmıştır. Allah Azimü's-şan meymenet eyleye...

-H.1134/M.1721 ruz-ı hıdır 11 gün sonra şehir-i Recebü'l-Müreccebin 28.günü bi emri'l-lahi Teala şiddet-i şita' olup, bir kar yağdı ki damlar görünmez oldu.Allahü Azimü's-şan sonumuzu hayr eyleye....

- 11 Rebiü'l-Ahir 1145/20 Eylül 1732 Cuma gecesi ruz-ı Kasım'a 35 gün var iken, bir karış kar yağmıştır.

AFYON İŞİ KUŞLU GÜĞÜM

Hasan ÖZPINAR

afyon76@gmail.com

Bakır madeni Anadolu'da ilk keşfedilen, işlenen ve kullanılan madenlerdendir. Gelişen teknoloji ile birlikte yeni madeni kapların ortaya çıkması bakır kap kullanımının azalmasına sebep olmuştur. Oysa ki bakır kap kullanımı Anadolu kap kakac kültüründe önemli bir yere sahiptir. Geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan Afyonkarahisar halkında da bu olgunun devam ettiğini görmekteyiz. Bakır kullanımı zamanla Anadolu'da yaşayan çeşitli kültürlerin etkisi ile yeni tekniklerle gelişen kullanım alanlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da ortaçağdan beri çeşitli teknikler üzerinde çalışan ve geleneksel maden sanatını devam ettiren şehirlerde birçok sanat atölyesi bulunmaktaydı. Bu şehirlerden biri de Afyonkarahisar'daki bakırcı ve kazancıların oluşturduğu iş kolu ve merkezidir. M. Kemal Özergin "Afyon'da Dövme Bakırcılık" adlı kitapta Afyon'da bakır kap üretiminin Ermeni sanatkarlar tarafından yapıldığını, bunların yavaş yavaş gittiklerini ve bakırcılık sanatının durduğunu, bugünkü Afyon dövme bakırcılığını Türkistan'lı Hacı Ahmet- Can Kurban Türk'ün yeniden kurmuş olduğunu yazmaktadır. Günümüzde ilimizde bakırcılık sanatı adeta yok olmak üzeredir. Merkezde ve Sandıklı ilçesinde birkaç ustanın haricinde bu sanatla uğraşan maalesef kalmamıştır.

Geçtiğimiz yüzyılda ilimizde bakırdan yapılan eşyalar genellikle şunlardı:

bakraç, çamaşır kazanı, dibek tencere, güğü, hamam tası, hamur leğeni (evlerde ekmek vs. için hazırlanan hamur işlerinde kullanılır), leğen ibrik (evlerde el yıkamada ve abdest almada kullanılır. Eskiden evlenecek her kızın çeyizi arasında leğen ibrik bulunurdu), kaymak tava-sı, kazan (çeşitli boylarda imal edilir), minare alemleri, sefer tası (kayık biçiminde ve kapaklı yapılı), sini (değişik boylarda büyük tepsilerdir), yemek sinisi (geniş çaplı sini olup, meydan sofralarında kullanılır), süt bakracı, tava (kullanıldıkları yere göre isimler alırlar (yağ, süt vs. tavası gibi), tencere (çeşitli boylarda yapılı). Günümüzde kullanımı daha kolay olan kapların ortaya çıkması ile geleneksel bakır kapları kullanma alışkanlığının azalmış olduğunu görmekteyiz.

Bakırdan yapılan bu eşyaların içerisinde su güğümünün özel bir yeri vardır. Anadolu'da her yöreye ait su güğümü farklıdır. Afyon güğümünün de kendine özgü bir formu olup kapağın üstündeki kuş figürü belirleyici özelliğidir. Eskiden genellikle gelinlik kızların çeyizine konulan bu güğümler çift olarak satılır ve kullanılırdı. Boyu 50-55 cm aralığında alt çapı 15-18 cm aralığında olan bu güğümler şimdilerde antika olarak dekor amaçlı kullanılmakta. Zaman zaman minyatür ebatlı olarak yeni yapılanları da görülmektedir.

Kaynak: Ergül Önge. "Afyon Düğün Adetleri İçinde Bakır Kap Geleneği" V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri-s.405-414 Basım Yılı 2000

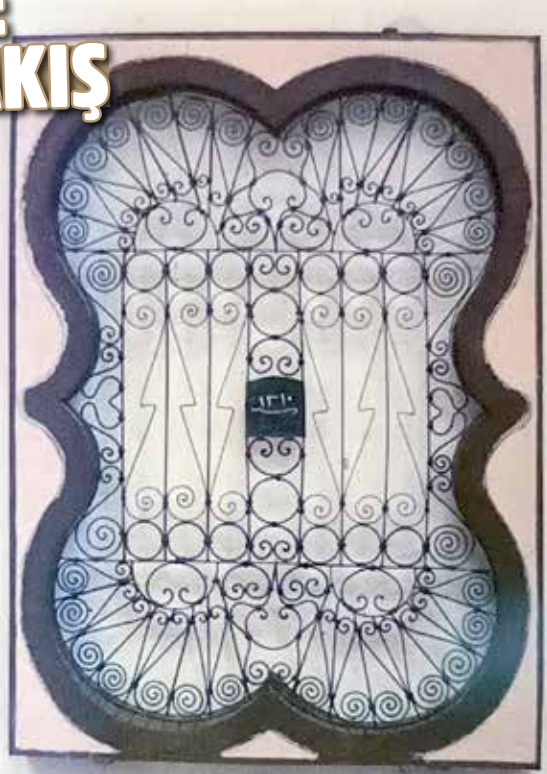
MÜZEDEKİ ESERLERE PENCEREDEN BİR BAKIŞ

Ahmet İLASLI

Haney (Hanay) Kapısı Üst Penceresi

Avluya açılan iki büyük ahşap kanatlı kapısının üstüne konulan avlu aydınlatma penceresi olup, müzeye getirildiğinde yüksekliği 250 cm. genişliği 184 cm. olan bir dış çerçeveye alınmıştır.

Aslında, içe doğru 24 cm. derinliği olan ve yaklaşık 5,5 cm genişliğinde enli tahta çitalardan oluşan ana çerçevesi, iç kavis doğrultusunda kavislenerek dıştan 10 cm. eninde, 220 cm. yüksekliği ve 145 cm. genişliği olan yassı dış çerçeve içine alınmıştır. Bu iç ana çerçevenin yükselen kenarları ortadan dışa çekik, enlemesine olan kısa kenarları da yine ortadan içe basık olup yuvarlatılmış köşeli olarak göz alıcı bir görüntü oluşturulmuştur.

Bu göz alıcı çerçeve içine, yine göz alıcı demir işçilikli korkuluk oturtulmuştur. Demir dikdörtgen orta alan içinde ve dışında dairesel biçimler, uçları kıvrık ve açık basık yuvarlak biçimlerle kısa ve uzun yine uçları içe kıvrımlı S biçimlerle süslemiştir. İç orta bölümün ortasındaki genişlik içinde, oyularak sene 1310 yazılı bir plaka konulmuştur. Her kıvrım arasında bir düz şerit vardır ve birbirlerine demir kelepçelerle bağlantılanmıştır.

Pencerenin orta kesimindeki plakaya oyularak sene 1310 H. (M.1894) tarihi, yapının yapılış tarihine ait olduğunu göstermektedir. Bugünkü Ambar yolunda Kadınana Türbesi yakınlarındaki haney (hanay-hanın küçüğü) türünde bir yapıya ait olduğu bilinmektedir.

İşıklığin Mecidiye mahallesindeki bir evde bulunan benzeri-Fotoğraf-UygarHyt

KÖFTECİ İRFAN USTA

Hasan ÖZPINAR

40 yıl kadar önceydi onu tanıdığımızda. Basın Caddesi'nde toplansanız 1 m² yere sabitlenmiş dört tekerlekli dükkânın önünde kuyruğa girdiğimizde nereden bilecektik bu lezzetin müdavimi olacağımızı. Aradan yıllar geçti şimdi aynı kuyruk yeni yerinde.

Uzun Çarşıya girdiğinizde fazla ilerlemeden sağda Zülali Camii'ne çıkan arada öğle saatlerinde bir kuyruk, yoğunluk görürseniz işte orası Köfteci İrfan Usta'nın yeri. Biz Onun elinden yedik köftelerimizi, şimdiki nesil çocuklarından yiyor ama aslına bakarsanız İrfan Usta'nın da dedesi Ahmet Ağadan süregelen bir lezzet durağı burası.

Sözü İrfan (Arpaözü) Usta'ya bırakmak en doğrusu...

"1942 yılında Basın Caddesi açılırken dedem orada bir barakada köftecilğe başlamış. 1957 yılına kadar o yapıyor. Sonrasında babam Osman Arpaözü devam ettirmiş, ben de 1966'da ilkokuldan mezun oldum. O gün bugündür tezgâhın başındayım. Sadece 1976-1977 yılları askerlikte geçen zamanda ara verdim. Zaten ben askerdeyken babam rahmetli oldu. 1978 yılında askerlik dönüşü işi aynı yerde, aynı şekilde devam ettirdim.

50 küsur yıldır aynı güler yüzle, aynı cana yakınlıkla devam etmek zor elbette. Ama nasıl derler insanlar sizden pozitif enerji almalı. Yaşadığınız olumsuzlukları müşteriye aksettirmemeli. Esnaf adamın yüzü afedersin turşu satmamalı. Müşteriyi hoşsohbetle, güleryüzle ağırlamalı, dua ile yolcu etmeli. Bunu başarabiliyorsam ne mutlu bana.

Zor zamanlarım oldu tabii ki. 1995'e kadar Basın Caddesi'nde dedemin, babamın kullandığı yerde, bir barakada çalıştık. Yaz demeden, kar, kış demeden o toplansanız 1-2 m² yerde yıllarca bu memlekete hiz-

İrfan Usta'nın babası Osman Arpaözü

met ettik. O yıl ekmek tekneimiz kaldırıldı. Kimseye zararımız yok dedik, çevre esnaftan imza topladık, olmadı. "Rızkı veren Allah'tır" dedik. Zülali Camii yanında Köle Hanı'nda bir yere taşındık. Birkaç yıl sonra bu ara sokağa geldik. O gün bugündür bu sokaktayız.

Köftemizde farklı bir şey yok. Ben babamdan öğrendiğim gibi yapıyorum, çocuklarımda benden gördükleri gibi devam ettiriyorlar. 1940'lı yıllardan beri aynı kasaptan et alırsız. Kaburga, döş köfteye ayrı bir lezzet katar. Haa bir de ekmek içi, tuz. Köftenin yağında kızarmış ekmek. Başka bir şey yok.

Bugünlere kolay gelmedik elbette. Ömrümüz çalışmakla geçti, maçta köfte sattım, konserde köfte sattım. Ama hiç giritpe izlemeyedim. Hep helal kazanç peşinde koştuk. Evet şimdi işlerimiz çok şükür iyi ama geldiğimiz yeri unutmadık. Hatırladığımda rahmetli babam annemle akşamları evde köfteleri hazırlardı. Sonra hanımla ben yapmaya başladık şimdi de çocuklar devam ediyorlar. Çocuklar demişken bu işle aile kurdum, aileme baktım. 2 oğlum da okudu ama baba mesleğini devam ettirmeye karar verdiler. İyi de yapıyorlar, bu yönden şanslıyım. Onlara hep nasihatim "para kazanmak elbette gerekli ama önemli olan dost kazanmak"

Yaş 68 oldu, Allah izin verdiği müddetçe işimizin başındayız, dostlarla, müşterilerimizle (kardeşlerimizle) muhabbetteyiz.

AFYON İMAM-HATİP LİSESİ 50. MEZUNİYET YILINDA İLK MEZUNU HÜSEYİN HÜSREVOĞLU İLE RÖPORTAJ

Röportaj: Hasan ÖZPINAR

Dergimizin bu sayısında Afyon İmam-Hatip Lisesi'ne 1966 yılında başlayıp 7 yıllık bir eğitimden sonra 1972-1973 öğretim yılında 1 nolu diploma alarak mezun olan Eğitimci-Araştırmacı yazar Hüseyin Hüsrevoğlu ile bir sohbet gerçekleştirdik. Kendisinin bazı yazılarını dergimizin daha önceki sayılarında yayımlamıştık.

Sayın Hocam kısaca kendinizden biraz bahseder misiniz?

1954 yılında Sandıklı Ece Mahallesi'nde doğdum. 1966 Aliçetinkaya İlkokulu, 1970 Afyon İmam Hatip Okulu orta kısmını, 1973 Afyon İmam-Hatip Lisesi'ni ilk mezun olarak 1 nolu diploma ile bitirdim. Bizlere o dönemde devletin okulunda okuduğumuz halde, üniversiteye veya yüksek okula gitmek yasak olduğu için 1974 yılında Afyon Lisesi'ni Okul Dışı sınavlarına katılarak diploma aldım. Üniversite sınavı ile 1974-75 yılında Afyon Eğitim Enstitüsü'ne girdim ve 1976'da yine okulun ilk mezunları olarak bitirdim.

1966 İlkokulu bitirme. İmam-Hatip 1. sınıf

Okul hayatım boyunca ve diğer zamanlarda Almanca, Arapça, Farsça ve özel Osmanlıca okudum. Yaz tatillerinde babamın terzi/hazır giyim dükkânında esnaflıkla uğraştım. 16.09.1976 tarihinde Dinar-Tatarlı Kasabası İlkokulu'nda sınıf öğretmenliğine başladım. Burada Okul yöneticiliği ve 12 Eylül döneminde de Ta-

tarlı Belediye Başkanlığı görevlerinde bulundum. Kısa dönem askerliğimi 1981-1982 yıllarında Burdur'da 58. Topçu Tugayı'nda yaptım. 1984 yılında Sandıklı Kızık Köyü İlkokulu'na atandım, sınıf öğretmenliği ve daha sonra yöneticilik yaptım. 1992 Sandıklı Barbaros İlkokulu'nda göreve başladım. Sınıf öğretmeni, müdür yardımcılığı ve bir süre İlçe Milli Eğitim Şube Müdürü olarak çalıştım. 17.10.2005 tarihinde emekli oldum.

Sandıklı hakkında 55 yıldır birikimlerimi ve arşivlerimi "Sandıklı Ansiklopedisi" çatısı altında "Kültür Varlıklarımız ve Belgelerde Sandıklı" ismiyle çalışmalarını tamamladım ve 8 adet kitabım şu anda basıma hazırdır. Sandıklı'da bulunan türbe ve camilerle ilgili belgelere dayalı tarihçeler hazırlamakta bunları camilere asmaktayım. Sandıklı ve Afyonkarahisar Araştırmaları-platformlarda ve ilgili uluslararası sempozyumlarda, Yunus Emre üzerinde yapılan etkinliklerde belge-bilgi sunumları yapmaktayım. Ege, Akdeniz ve Afyon Kocatepe üniversitelerinin organize ettiği sempozyumda bildiri sundum, yayımlandı. Değişik zamanlarda ilimizde yapılan ahilik törenlerinde görev aldım. Sandıklı'ya gelen resmi-tüzel kişilere fahri turizm rehberliği, bazı televizyon programlarına katılıp Sandıklı üzerinde belgesel sunumlar yapıyorum. Halen Afyonkarahisar Yazarlar ve Şairler Derneği (AFYAŞAD) üyesiyim.

Evliyim ve 3 çocuk babasıyım. Halen Sandıklı ve çevresinde belgesel, görsel ve yazılı kültür araştırmalarını “Araştırmacı-yazar” olarak devam ettirmekteyim.

Hocam, çocukluğunuz nasıl geçti?

Rahmetlik babam Hacı Mehmet (1936-1988) terzilik yapardı. Çok güzel de resim yapardı. İki dedem de çiftçi idi. Babam 1958 yılında askerde iken kardeşim Mustafa kuşpalazı hastalığı nedeniyle vefat etti. O yıllarda Yusuf Amcam Sandıklı’da lise olmadığı için Afyon Lisesi’nde okuyordu, Kamil dedem de Afyon’da Sanat Okulu’nda kış hizmetlisi olarak çalışırdı. Beni okul doktoru Allah rahmet eylesin Rasim Hancıoğlu ölümünden kurtardı.

İlkokulu Sandıklı Aliçetinkaya İlkokul’unda benden bir yaş küçük amcam Ali ile arka arkaya okuduk. Ben ilkokulda 1. sınıftan 5. sınıfa kadar 7 değişik öğretmende okudum. Büyük ninem 1. Dünya Savaşı’nı, İstiklal Harbi’ni görmüş eşi ve iki kayını şehit olmuş, tek bir çocuğu olan dedemle kayınpederi yanında kalmış. Büyük kayını Hasan Efendi Meydan Medresesi müderrisi iken o da Şark Cephesi’nde savaşta kayıp olmuş, hiç bir haber alınamamış. Bizlere “Aman oğlum, çok okuyun büyük adam olun. Biriniz hoca, biriniz muallim olsun” derdi. Duası geçti; ben öğretmen oldum, amcam Ali ise İstanbul İslam Enstitüsü’nü bitirdi, Hattat Hamid Aytaç ’dan icazet aldı. Medine-i Münevvere ’de Ravza ’nın hat yazılarını 13 yılda yazdı. Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyeliği yaptı. Şimdi emekli olup, hattatlık yapmaktadır. En son Afyon Paşa Camii hat yazılarını yazdı.

Bizler büyük ninemizin savaş hatıraları ile büyüdü; Devlet arşivlerinden çıkardığımız belgelere göre 7. kuşak dedelerimden Dülgeroğlu Yusuf; 1700’lerde Maraş’tan Sandıklı 5. Hassa Alayı’na dülger olarak gelip tüfeğin tahta kısmı kumdağı yaptığı, burada evlenip yerleştiğini anlatırdı. Bu nedenle lakabı Kumdakçıoğlu olmuş. (Benim ilk nüfus cüzdanım Kumdakçı idi, Kumdakçı-Kundakçı karışıyor diye 1966’da mahkemede değişti) Kendisi savaşlarda ve işgalde nasıl zorluklar ve yokluklar çektiklerini geniş geniş anlatırdı. Yine Akin Köyü’nde yatan Yusuf Dede’nin; kayınpederi Hacı Mehmet’in kayınpederi olduğunu, Yusuf Dede’nin kızı Fatıma Ninemizin büyük dedemiz zaviyesi olan Mürüvvet Baba’ya gelin geldiğini bu nedenle kendine “derviş ana gelini” dediğini hep söylerdi. Şimdi Sandıklı Be-

lediyesi ve önünde bulunan katlı otopark olan yerde Osmanlı döneminde “Mürüvvet Baba Zaviyesi” olduğu, 1930’dan sonra yıkıldığını anlatırdı. Bu anlatımlar bizde tarih merakı uyandırır.

Dedelerimle harman vakitlerinde hep kırdı idim. Yaz tatilinde her gün bir-iki saat Tekke Odası denilen yerde Çivrilili Ali Hoca’dan Osmanlıca gramer ve hat dersleri aldım. Yeşildirek Camii imamı merhum Fatih Hoca lakaplı İbrahim Ayçakal hocadan Kur’an-ı Kerim dersleri aldım. Babamın yanında terzi çıraklığı yaptım.

1963’de merhum Yusuf amcam Afyon PTT Başmüdürlüğü’nde memur olarak göreve başladı. Büyük ninem bizi okutmak için can atardı. Amcamı da 1957-59 yıllarında Afyon Lisesi’nde okutmuştu. O yıllarda ilkokul bitirme sınavları olur, diploma sonra verilirdi. 1966’da Afyon İmam-Hatip Okulu açılınca benim orada okumamı ninem çok istedi ve benim Afyon hayatım başladı.

Hocam, Afyon İmam-Hatip Okulu anılarınızı sorsak?

Hasan Bey. 1966 Ağustos ayında okula önce geçici kayıt olduk. Müracaat çoktu. Üç öğretmen huzurunda sözlü giriş sınavı yapıldı. Sınavı kazananlar kesin kayıt oldu. Okulun ilk günlerinde kur’a ile yabancı dil seçimi yapıldı. Ben almanca sınıfı A şubesine başladım. Daha okulun boya badanası bitmemişti. Eylül ayında okul açıldı. İlk müdürümüz sağ ise Allah sağlık versin, vefat ettiyse Mevla rahmet etsin Vahdettin Bilgin idi. İlk müdür yardımcımız İbrahim Sarıççek idi. Hatırladığım kadarı ile pek çok öğretmenimiz başka okullardan gelirdi. Beden Eğitime Fevzi Tıkrı daha sonra Ali Tufan Kaptan, Almanca dersine Ticaret Lisesi’nden bir bayan, Afyon Lisesi’nden Mustafa Varlık gelirdi. Okul arkadaşlarımızın pek çoğu yaşça bizden büyüktü. İlk öğrenciler olduğumuz için bütün resmi törenlere/bayramlara katılırdık. O yıllarda her okulun değişik renkte şeritli şapkası olur. Öğrenciler dışarıda hangi okulun öğrencisi olduğu bilinirdi. Bizim şapka beyaz şeritli idi. Lise sarı, Sanat Okulu yeşil şeritli idi.

Okulda her gün bir öğrenci nöbetçi olurdu. Sınıfın ilk öğrencisi olduğum için okulun açılış günü “N.Ö.” (Nöbetçi Öğrenci) kolları bana takılırdı. Sıra her öğrenci nöbetçi olurdu. Bunkaki amacı biz daha sonra öğreniyoruz; sorumluluk duygusu, idare işlerine yardım, gelen giden misafirle ilgilenme... gibi sosyal bilinç kazandırmak.

Amcamın yanında kirada durduğumuz evler hep İmaret Cami ile Hacı Aşık Cami civarında idi, Abdullah Uluçelik'i çok dinledim. O günlerde Marulcu Mahallesi daha yeni kuruluyordu. Okulumuzun etrafı hep lahana, marul bahçesi idi. Şemsettin Karahisari Ortaokulu önündeki dikenli yollardan hep gelir giderdik. Doğru dürüst yol yoktu. Kadınana Okulu önünden bakınca istasyona gelen-giden trenleri görürdük. Ev sahiplerimizden Hacı Ana diye bir yaşlı ninemiz vardı. Haccın serbest olduğu ilk yılda vapurla hacca gitmiş. Yunan işgalini gençliğinde yaşamış, bizlere Afyon'un tarihini anlatırdı hep. Yine çok gün görmüş ev sahibi Emeti ninemiz Afyon tarihini ezbere anlatırdı. Bu anlatılanlar bende tarih merakını artırır. Yine komşumuz Çetinalp Ailesinin Hanife nineleri sanki bir canlı tarih idi bizim yanımda. Torunu burada emekli öğretmen Mehmet Akif Çetinalp ve kardeşleri ile birlikte aynı sokakta, İmaret Camii üzerindeki Kumluk Caddesi'nde büyüdük.

Yine Afyon'da öğrencilik yıllarımda Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi bizim ders çalışma ve ödev yapma mekânımızdı. İlk giriş kattaki büyük bir levha hep dikkatimi çekerti. O levhada "Âdem'in insanıyeti okumakla, hayvaniyeti yemekle belli olur" cümlesini halen unutmuş değilim.

Yaz tatillerinde, Sandıklı İmam-Hatip Okulu inşaat devam ederken; bodrum katta Nazım Hoca'dan Arapça dersleri alarak Emsile-Binâ, Ali Osman Baştepe'den Kur'an-ı Kerim okudum. Ulu Camii' de İsirli Hoca lakaplı Mustafa Özdemir ve Kara Müezzin lakaplı Mustafa Kutlay'ı çok dinlerdim. Kubbeli Camii ve Hoca Fakih Camii'nde müezzinlik-imamlık yaparak kendimi yetiştirmeye çalıştım. Babam esnaf olduğu için çarşıdan hiç bağımız kopmadı.

Orta Okul dönemini 4 yıl okudum. Okulumuzun öğretmenleri çok sevimli idiler. Hiç bir dersimiz boş geçmezdi. Okul bitirme sınavlarına girdik, diplomalar

Sınıf Öğretmenimiz A.Burhanettin Özkan ile.

1973 Mezuniyet Töreni okul önü

alınmadan 5. sınıfa başladık. Bazı arkadaşlar diploması alıp ayrıldı. O dönemde bu diploma ile imamlık yapılabilirdi.

Dil olarak Arapça, Farsça, Almanca okudum. Hitabet derslerinde uygulama için değişik camilere gider, müezzinlik, imamlık gibi görev yapardık. Cuma günleri hutbe okurduk.

Biz öğrenci iken okulun camisi yoktu. Okul dernek başkanı merhum Dr. Rasim Hancıoğlu 'nun gayretleri ile cami temeli atıldı. Şu anda kabri Medine-i Münevvere 'de olan caminin mimarı Ömer Kirazoğlu 'nun katıldığı büyük bir tören yapıldı.

O yıllarda öğrenci talebi fazlalığı ile okul dar gelmeye başladı ve yanına ek bina yapıldı.

Hocam okulunuzda hatırlanmış olan öğretmenler kimlerdi?

Hasan Bey, öğretmenlerimiz bizlere bir baba gibi idiler. Vefat ettilerse Allah rahmet eylesin, sağ iseler Allah sağlık afiyet versin. İbrahim Sarıççek hocam 4 sene önce Sandıklı'ya ziyaretime bile geldi. Rahmetli oldu H.Fikri Yazıcıoğlu (Hokkabaz lakaplı) merhum, bizlere araştırma-inceleme fikrini hep o aşıladı. "Şu köyde büyük bir zat var, şu mahallede bir evliya yatırı var. Şu zatın kerametleri bakın anlatayım..." der, bizleri araştırmaya merak uyandırır. Ben onun yüksek destek ve gayretleri ile halen araştırmalarıma devam ediyorum. Şu anda Dost tv'de program yapan İbrahim Ünal'ın bizler üzerinde çok büyük hakları vardır.

İlk mezuniyetiniz nasıl oldu?

İlk mezunlar olarak bizler için okul müdürümüz Abdurrahman Koşaroğlu (sonra Kahyaoğlu) öğretmenlerle görüşmüşler; "Bu öğrenciler yüksek öğretim yapmaları hükümetçe yasak. Sadece Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi alıyor. Diğer bütün üniversiteler yasak. Liseyi dışarıdan fark dersi versinler, üniversiteye gitsinler" diyerek konuşmuşlar.

O yıllarda lise mezunları istedikleri okulun fark derslerini vererek diploma alabiliyordu. Okul müdürümüz Afyon Lisesi müdürü A.Firuz Hekimoğlu ile görüşmüşler. Bizim 7. sınıf öğrencilerinden 30 kadar arkadaş Afyon Lisesi'ne fark dersleri vermek için hazırlandık. Liseden değişik öğretmenler bize kurs verdiler. Arkadaşlarımın hemen hepsi yüksek öğrenime devam ettiler. Afyon Lisesi'ne 8-9 dersten fark sınavlarına girdik. Malumunuz bütün okullarda son sınıf öğrencileri okul bitirme sınavlarına girer, başarılı olanlar diploma alırdı. Biz hem İmam-Hatip Lisesi bitirdik, Afyon Lisesi'ne başvurduk. Ben eylül sınavlarında tamamını veremedim, üniversite sınavlarına hazırlandım. 1974 yaz döneminde liseyi bitirdim, üniversite sınavında da ilk defa açılacak Afyon Eğitim Enstitüsü'ne giriş hakkı kazandım. O dönemde ön kayıt olmazdı. Direkt yerleşme olurdu.

Hocam hatırlınızda kalan sınıf arkadaşlarınız var mı?

Bizim dönemden hatırımda kalan sınıf/dönem eski Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu (son sınıfta nakil geldi), Prof. Dr. H. Hüseyin Bayraklı, yine Prof. Dr. Rifat Özdemir,... pek çok değerli arkadaşımız vardı. Hatırladığım kadarı ile şimdiki Afyon Belediye Başkanı Mehmet Zeybek benden bir sınıf geride, eski Belediye Başkanı şimdiki İl Genel Meclisi Başkanı Burhanettin Çoban iki sınıf geride idi.

Afyon Eğitim Enstitüsü'nün ilk öğrencileri olarak nasıl bir öğretim gördünüz?

Üniversite puanları ile yerleştiğimiz okul ile ilgili evrak gelince; istenilen diploma, fotoğraf, tam teşekkül hastaneden "öğretmen olur" raporu, vs.. vererek okula kayıt olduk. Öğretmen Okulu ile birlikte değişik sınıflarda eğitim gördük. O yıllarda kız öğrenciler yatılı, erkekler gündüzlü idi. Benimle İmam-Hatip Lisesi birlikte okuduğumuz Kadir Solgun da vardı. Okullardan öğren-

Öğretmenim İ. Sarıççek büromda.

ci dosyalarını istemişler, Afyon Lisesi bizim evrakların İmam-Hatip Lisesi'nde olduğunu yazmış. O evraklar gelmiş, iki arkadaş bizi müdür odasına çağırdılar. Okul yöneticisi "Siz İmam-Hatip Lisesi bitirmişsiniz, nasıl öğretmen olmak için burayı kazandınız, mümkün mü?" diye sordu.. Üniversite puanları, diplomalar, evraklar her şey tamdı. Her şey denk olunca bir şey yapamadılar. İmam-Hatip Okulu'nda aldığım almanca bilgisiyle Eğitim Enstitüsü'nde kitabın kapağını açmadan sınıfları geçtim. Hatta bazı arkadaşlar "Demek yabancı dil İmam-Hatip'te daha iyi öğretiliyor" diye dudak büküyorlardı. İkinci sınıfta, hükümet/iktidar değişikliğinde okul yönetimi de değişti. İsmail Birdane müdür oldu. Afyon merkez okullarında uygulama derslerine girerdik. Başarılı bir eğitim aldık.

Daha yüksek okullara gitmek istediniz mi?

Hasan Bey, Eğitim Enstitüsü'nü bitirince hedefimiz bir okula atanmak, görev almak idi. Fakat bizim not durumumuz iyi olunca Ankara Hacattepe Üniversitesi Pedegoloji Bölümü 3. sınıfa yatay geçiş/kayıt imkânı olduğunu öğrendim. O sırada tayinim çıktı. Hem resmi göreve başladım, hem de gidip Ankara'ya kayıt oldum. Fakat öğretmenlik görevi nedeniyle okula devam edemedim, af filan çıktı. Bazı ailevi nedenlerle devam edemedim yani. Nasip değilmiş.

Hocam ilk öğretmen olarak tayininiz nasıl oldu?

Benim ilk atamam Dinar Tatarlı Kasabası İlkokulu'na çıktı. Orada 8 sene kaldım. Ortaokul'da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine girdim. 3. yılda okul müdürü oldum. Eylül-1980'de bu görevlerin yanında Sıkıyönetim tarafından Belediye Başkanı olarak atamam geldi, bir sene görev yaptım, kısa dönem askerlik çıkınca isteğimle ayrıldım. Bu arada kısa

H.K.HÜSREVOĞLU ARSIVI
Tatarlı Kas.Okul Müdürü ve Belediye Başkanı iken.

H.K.HÜSREVOĞLU ARSIVI.
1981.Kısa Dönem Burdur 58.Top.Tuğ. (Amcam Ali, Altınoluk Dergi Md. Mustafa Eriş ile)

dönem askerlik görevimi Burdur'da ifa ettim. Tatarlı 'da halkla güzel bir iletişimim vardı. Çok çalışmışım ki, takdirname verildi. Değişik zamanlarda Ankara'ya kasabanın problemleri için giderdim. Kasabanın yol, su, elektrik problemlerini İller Bankası'ndan kredi alarak çözdük, Ziraat Bankası şubesi açtık 1981'de. Lise açılması için işlemleri tamamladık. Şu anda bile Tatarlı ile bağımız devam ediyor. 8 sene orada çalıştım. Burada aşırı (?) çok çalışmışım ki bir sene müfettiş tarafından terfi ettirilmedim. Fakat bu tür şeyler bize daha hız verdi, çalışma şevkimizi artırdı.

Başka nerelerde görev yaptınız?

1984 yılında Sandıklı Kızık Köyü'ne atandım. Orada 1992 yılına kadar öğretmen daha sonra müdür olarak çalıştım. Mesai arkadaşlarımla samimi bir birliktelik vardı. Köyün en sivri tepesine 33 m çapında bayrak yaptık, halen görülür. Daha sonra 1992'de Sandıklı Merkez Barbaros İlkokulu'na sıradan atamam yapıldı. Mesleğin 17. yılında ilçe merkezine gelebildim. Burada duvarlara 16 Türk Devleti Bayrakları, afişler, tarihi panoları yağlı boya ile yaptım. Müdür yardımcılığı görevinde bulundum. Valilikçe 2003'te İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne Şube Müdürü olarak görevlendirildim.

2005 yılında 30. yılıma girdiğimde sağlığım nedeniyle emekli oldum.

Emeklilik sonrası neler yapmaktasınız?

Hasan Bey kardeşim. Ben öğretmenlikten emekli oldum ama, araştırmacılıktan hiç emekli olamadım. Afyon İmam Hatip Okulu'nda başlayan araştırma, arşiv biriktirme, koleksiyon oluşturma beni daha çok çalışmaya sevk etti. Sandıklı merkez, kasaba ve köylerimize ait devlet arşivlerinde, özel koleksiyonlarda, üniversitelerin akademik bildirilerinde ne kadar belge ve bilgi varsa topluyorum. Yaşlı, o günleri yaşayan insanlardan hatıralarını derliyorum, videoya alıyorum. Şu anda ilçemiz köyleri dahil kabirlerde ne kadar Osmanlıca hece taşı varsa fotoğrafları ya da karbon taramaları arşivimde. Yine elimde gün yüzüne çıkmamış belgelerin fotoğrafını çekip, tarama yapıyorum. Mesela bölgemizde 1875'te yaşanan kış felaketi için yazılan Osmanlıca el yazma "Doksan Senesinin Destan-ı Beyanı" elimde, bir enkaz içinde bulundu. Yıllar sonra Afyon'daki şiddetli kış nedeniyle Çizmecioğlu'nun yazdığı kış destanına sanki ilham vermiş.

İlk adı Başbakanlık, şimdiki adı Cumhurbaşkanlığı

Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü arşivlerine üyeyim. Buradan bedelini ödeyerek Sandıklı'ya ait ne kadar arşiv belgesi varsa almaktayım. Arşivimde resmi kurum ya da özel koleksiyonlardan aldığım 3000 sayfadan fazla belge var. Tapu Tahrir, Evkaf Defterleri, Mali Müdevver Defterler, Nüfus Defterleri (Ehl-i Müslim ve Reaya Defterleri), Şer'i Siciller, vs... hepsini alıyorum. Sandıklı'ya ait tüm belgeleri sıra ile alıp, transkripsiyonunu yapıyorum. Pek çok ta eksikim var. İnsan okudukça cahilliğini/eksikliğini anlıyor. Hiç gün yüzüne çıkmamış, yayınlanmamış belgelerim de var. Tarihte «Sandıklı» denilince şu anda Çardak ve ilerisindeki Dutluca ve Başçeşme Köyleri bizim son sınırimız. İlerisi Aydın'a bağlı Denizli. Ben arşivlerime ilçe merkezi ve 56 köyümüzü alıyorum.

Ayrıca kenarları iplik baskı ile süslenmiş orijinal el yazma "Menâkıb-ı Şerif-i Kutb-ül-Aktâb Hacı Bektâşi Velî" elimde, Şeyh Müderris Şahinzade Mustafa Efendi'nin el yazma "Cevâhir-ul Ahbâr"ında manzumeleri, "Divan-ı Risâlet-il-Muhammediye" adlı manzum eseri, "Şeyh Safa Divanı" ndan manzumeleri, Osmanlı Dönemine ait matbu "Divan-ı Âşık Yunus Emre K.S" isimli şiirleri ve değişik kitap tercümelerini basıma hazırlamaktayım. Eski Milletvekili Sayın Nihat Türker'in dedelerinden kalan el yazma Şeyh Safa Şiirleri'ni mukayeseli hazırlıyorum.

Bu güne kadar pek çok televizyonda program yaptım. Rize Çaytv, Hilaltv, Kanal3, Agrotv, TGRT, TRT... gibi medyada yayınlarım oldu. 1976'tan beri biriktirdiğim ata tohumu "Bitkiler Koleksiyonu" 2021'de tüm medyada hatta Avrupa'da yer aldı. Birisi yurt içi, diğer ikisi uluslararası sempozyumda "Sandıklı" temalı bildiriler sundum. Bildirilerim üniversitelerce yayımlandı. "Araştırmacı-Yazar" kartı verildi. Çalıştay, tanıtım platformu etkinliklere katılıyorum. Sandıklı Tanıtım Platformu'nda görev aldım. Şu ana kadar hazırladığım belgesel nitelikte 5 kitabım basılıp yayınlandı. 6. kitabım "Belgeleriyle Sandıklı Mescit ve Cami Vakıfları" isimli 300 sayfalık kitabımı Sandıklı Müftülüğü'ne basımı için teslim ettim.

"Belgeleriyle Yûnus Emre Sandıklı'dadır" kitabım Sandıklı Belediyesi tarafından bastırılıp, yurt içinde olduğu gibi Avustralya, Almanya, Fransa, Suudi Arabistan gibi dünyanın pek çok ülkesine gönderildi, hiç

bir uzmandan belgeler hususunda eleştiri almadım. 12 kitabım daha var basıma hazır. Hepsi Sandıklı'ya ait, basılmayı bekliyor, maalesef sponsor bulamıyorum. Belki biz dedelerimizin yanına gittikten (!) sonra bir sahip çıkan olur, basılır.

Basılacak kitaplarınız nelerdir acaba?

Kültür işleri malumunuz masrafı çok, getirisi mad-di olarak hiç olmayan bir durum. Bizler bilgilerimizi/ belgelerimizi geleceğe aktarmak düşüncesinde olduğumuz için işin maddi boyutunu hiç düşünmedik. Hani derler ya "Biz vatani karşılıksız sevdik" Bir yazı veya belge gazetede yayınlanırsa kayboluyor, kitapta veya dergide olursa hiç kaybolmuyor.

İnşallah sponsor bulunursa basılacak kitap çalışmalarım şunlardır:

- 1.Belgelerde Sandıklı Çeşmeleri Ve Diğer Vakıflar
- 2.Belgelerde Sandıklı Tekke ve Zaviye Vakıfları
- 3.Belgelerde Sandıklı Coğrafyası ve Tarihi
- 4.Belgelerde Sandıklı Velileri Ve Büyük Zatları
- 5.Belgelerde Sandıklı Tarihi Yapıtları
- 6.Kültürel Varlıklarımız ve Belgelerde Sandıklı Folkloru
- 7.Risale-i Muhammediye Divanı (El yazma-Osmanlıca)
- 8.Menâkıb-ı Şerif-i Kutb-ül-Aktâb Hacı Bektâşî Velî (El yazma-Osmanlıca)
- 9.Divan-ı Âşık Yunus Emre K.S. (Osmanlıca-matbu)
- 10.Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamelerinde Sandıklı
- 11.El Yazma Yunus Emre Şiirleri
- 12.El Yazma Şeyh Safa Şiirleri

Bu kitapların kapaklarını bile hazırladım.

Niçin Afyonkarahisar 'ın başka yerleri/ilçeleri üzerinde çalışma yapmıyorsunuz?

Efendim, malumunuz Sandıklı Türkiye'nin ilk kazalarından birisidir. Germiyoğlu Dönemi'nden beri kaza olmuş, kadı yönetmiş. Hem de Hüdavendigâr

(Bursa) Eyaletine bağlı. Elimde dedemin annesinin tek sayfa eski adı "Kafa Kağıdı" yeni ismiyle Nüfus Cüzda-nı var, Vilayeti: Bursa, Kazası: Sandıklı kayıtlı. Afyon'lu araştırmacılar genellikle merkez ve bağlı olan Sincanlı, Şuhut üzerinde yoğun çalışmalar yapıyorlar.

Sandıklı haritası denilince elimdeki arşiv kayıtlarına göre; Geyikler (Dinar), Tazkırı (Dazkırı) ve Şeyhlü nahiyeleri var. Şu anda Çardak'ın ilerisindeki Dutluca ve Başçeşme Köyleri Sandıklı'nın en son köyleri. Anlayabiliyor musunuz tarih boyunca Sandıklı'ya bağlı olan 11 yerleşim yeri şu anda ilçe olmuş durumda. Coğrafi ve vakıf kayıtları elimizde. Kandilli Rasathanesi'nden aldığımız bir belgede; Sandıklı sınırları içinde 1875 Mayıs ayında deprem olmuş, arşivlere "Sandıklı Depremi" diye not düşülmüş. Fakat koordinatları şimdi Dinar olunca şimdiki yerel tarihçiler "Dinar Depremi" diye yazmakta. Olayları ve isimleri tarih akışı içinde değerlendirmek gerekir. Tarihte 184 köyü olan Sandıklı coğrafyası şimdi 56 köye sahip. 23 medresesi, 89 tekke ve zaviyesi olan bir ilçenin, Ulu Cami ve Hevâi Cami-Medresesi hakkında ilk kitap yazmak bize nasip oldu şükür. Yani bu konular çok derin. Benim doğup büyüdüğüm, ekmeğini yediğim, havasını teneffüs ettiğim kadim şehir Sandıklı'ya vefa borcum var. Bu nedenle her çalışmam Sandıklı için. O kadar çok arşiv yüklü kitap çalışmalarım var ki; pek çok belge ilk defa ortaya çıkacak. Zaten Sandıklı'nın içinde yatan velileri, bereketli toprakları ve şifalı Hüdai Kaplıcası sayesinde inşallah yurt içini bırak dünya çapında sesi duyulacaktır.

Uzun Çarşı'daki 5 m² büroma, siz de gelmiştiniz, pek çok araştırmacı, profesör, doçent... gelmekte, onlarla fikir/belge alışverişinde bulunmaktayım. Her kesimden insanlarla diyalogum devam etmektedir. İnternet sitelerinde Osmanlı Grubu'nda yazışmalara devam ediyorum. Yunus Emre ve Tabduk Emre Türbeleri çevresinde bulunan bütün yazıların yazılmasını sağ olsun Belediye Başkanımız Sayın Mustafa Çöl Bey'in desteği ile yaptık. Pek çok camiye kısa veya uzun bir şekilde tarihçeler yazdım. Boş vaktim yok yani.

Hasan Bey, bizler faniyiz. Yunus Emre'nin dediği gibi "Ana rahminden geldik pazara, Bir kefen aldık döndük mezara" Gidecek adresimiz belli. Arkamızdan hoş bir seda-bir iz bırakmak, hayırlı yad edilmek çok önemlidir. Korona salgını döneminde en yakınlarımdan

Bir yayın afişi

Afyonkarahisar'da yapılan Âhîlik Şed Kuşatma Merasiminde-2017

babaannemi, kız kardeşimi, eşimi, amcamı, dayımı 6 ay içinde elimle toprağa verdim. Allah'tan geldik ve O'na döneceğiz mutlak bir gün. Mevlâ'm hepsine rahmet eylesin, ruhları şad olsun.

Şu anda okullardan gelen ders, gezi, konferans... gibi etkinliklerde görsel ve belgesel sunumlar yapıyorum. Değişik yerlerden araştırma için gelenlere rehberlik ediyorum. Benim bu yaştan sonra bir hedefim var: "Hal-ka hizmet Hakk'a hizmet" Başka bir beklentim yoktur.

Hocam, keşke yapsaydım dediğiniz bir işiniz, düşünceniz oldu mu?

İnsan hayat akışı içinde bazı şeyleri daha önce yapsaydım, öğrenseydim dediği işler vardır yani. Ben okul hayatı boyunca yabancı dil olarak İngilizce ve erken yaşlarda Osmanlıcanın tüm karakterlerini okumayı ve yazmayı öğrenseydim diye halen hayıflanırım. Hele siyakat yazısını şu yaşımda bile okumayı/öğrenmeyi arzu ediyorum. Fakat nasip değilmiş.

Hocam son olarak neler dersiniz?

Rahmetli Kamil dedem bana vasiyet ederdi: "Oğlum, benim babam 1. Dünya Savaşı'nda şehit olmuş, babasız büyüdüm. Bizim zamanınızda ilkokul 3 sene idi, okudum. Babanı ilkokulu okuttum. Amcanı burada lise yoktu, Afyon Lisesi'nde zor şartlar altında, tarla sattım da öyle okuttum. Sülaleden ilk sen yüksek okulu bitirdin, öğretmen oldun. Sen de çocuklarını kendinden fazla okut. Yoksa bu millet, bu devlet yükselmez. İki günü eşit olan zarardadır." Dedemin vasiyetini yerine getirmek nasip oldu, üç evladımı da kendimden fazla okuttum, şükür Mevla'ya. İki günü eşit olan zarardadır, hadis-i şerifini unutmamak lazım.

Beni dinlediğiniz/kaleme aldığınız için çok teşekkür ederim Hasan Bey kardeşim. Sizin şahsınızda Taşpınar Ailesi'ne, derginin yayınlanmasını sağlayan okul arkadaşım Belediye Başkanı Sayın Mehmet Zeybek'e en kalbi teşekkürlerimi sunarım. Allah'a emanet olunuz, hayır dualarımla.

Körfez Belediyesi orgazinesi ile gelen ekibe rehberlik ederken. 2016

Karahisar Mevlevileriyle Keklik Avı

Hasan Tahsin GÜNEK

The Badminton dergisine Afyonkarahisar tarihi üzerine olan merakımız sebebiyle yapmış olduğumuz çalışmalar sırasında rastladık. The Badminton Magazine of Sports and Pastimes dergisi 1895 ve 1923 yılları arasında Alfred E.T. Watson tarafından yayınlanmış ve merkezi Londra olan bir spor ve eğlence dergisiydi. Dergi sonraki yıllarda çeşitli adlar alarak farklı yayıncı ve matbaalar tarafından basılarak okuyucularına sunulmuştu.¹

Derginin 1912 yılının Aralık ayında yayınlanan sayısında konusu şehrimiz Afyonkarahisar'da geçen Harold H. Thompson imzalı "Küçük Asya'da Kırmızı Ayaklı Kekliklerin Peşinde" başlıklı bir yazı dikkatimizi çekti.² Yazıda özetle şunlardan bahsediliyor:

Harold H. Thompson bir bankacıdır. 1911 senesi sonbaharında Afyonkarahisar'da bulunan ve zor durumda olan bir meslektaşına yardımcı olması için acele olarak yanına gitmesi emredilir. O tarihte Afyonkarahisar'da faaliyet gösteren tek banka Osmanlı Bankası'dır. Afyonkarahisar'a gelerek istasyonun hemen yanındaki hana yerleşen Thompson derhal görevine başlar. Bir gün şubedeki odasında otururken mevlevi dervişlerinin yerel şeyhinin ziyarete geldiğini ve kendisiyle tanışarak sohbet ettiklerini ve şeyhin kendisini ava davet ettiğinden bahseder. Thompson'un başından geçenleri anlattığı ve The Badminton dergisinde yayınlanan bu yazısında isimler zikredilmemekle beraber 1911 sonbaharında Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin başında Celaledin Çelebinin bulunduğunu biliyoruz. Celaledin Çelebi 1894 yılında şeyh olmuş, vefat ettiği 1918 yılına kadar 24 sene bu makamda kalmıştır.³

Thompson'un kararlaştırılan tarihte çıkacakları ava hazırlanışı, gruba Afyonkarahisar Belediye Başkanı ve dönemin önde gelen ailelerinden kimselerinde katılmaları, ava çıkılmadan hemen önce gruptakiler tarafından sabahın erken saatlerinde yenen ve kendisini de bayağı sıkıştıran kuvvetli bir kahvaltı, av sırasında alınan düzen v.s...pek çok hususta bilgiler yazıda anlatılan diğer konulardır. Şu hususa değinmeden de geçmeyelim. Bir av sırasında bu

kadar çok ve çeşitli yiyeceğin yanlarında bulunmasını, ava katılan ve şehrin önde gelenlerinden olanların elleri boş gelmeyip evlerinde birşeyler hazırlatıp öyle gelmelerine bağlayabiliriz.

Afyonkarahisar'a gelip özellikle Mevlevilerden bahseden Ramsay⁴ dışında bir de Thompson'un olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Hele ki çoğumuzun zihninde canlandığı ve düşündüğü şekliyle mevlevihanede inzivaya çekilmiş, dünyadan el etek çekmiş, sürekli ibadet ve mevlevihane işleriyle uğraşıp koyu ve ağır bir hayat sürdürdüğü düşünülen Mevlevi dervişlerinin yeri geldiğinde hoşça vakit geçirmek ve eğlenmek amacıyla ava ve yakınlarda bulunan Gazlıgöl Hamamı'na gittiklerini okumak belki biraz şaşırtıcı gelebilir. Tamda İtalyanların Trablusgarb'a asker çıkararak (29 Eylül 1911 – 18 Ekim 1912) Osmanlıya savaş ilan ettikleri günlerde Afyonkarahisar'da yaşanan bu av macerasını Thompson'un kendisinin satırlarından okuyalım:

Küçük Asya'da Kırmızı Ayaklı Kekliklerin Peşinde

Sorunu olan bir meslektaşımı kurtarmak için başka bir şehirden mümkün olan tüm hızla gitmem emredilen Afyonkarahisar'a geleli yaklaşık bir hafta olmuştu. Mevlevi dervişlerinin mahalli şeyhi ile ilk tanışmam ve görüşmem de bu şekilde gerçekleşti.

Küçük Asya platosunun batı sınırında, deniz seviyesinden 3.000 fit yükseklikte bulunan Karahisar, altı bini Ermeni olan yaklaşık otuz bin nüfuslu bir kasabadır. Tüm yerli Hristiyanlar fes giyerler. Ancak Ermeniler, devletin hizmetinde olmadıkça genellikle Avrupalı tarzda şapkalar takarlar. Özel durumundan dolayı benim için bu haki bir çadır kulüp kaskı oldu. Türkiye'nin taşra kasabalarında, bir yabancıya şapkası onu kalabalıktan ayırır. Bir yabancıya o yere geliş gidişini belli eder. Benim gelişimde başımdaki haki şapka tarafından biliniyordu.

Geldikten yaklaşık bir hafta sonra, bir sabah Karahisar'da mevcut tek bankanın müdür odasındaki masamda otururken hizmetli, Şeyh Efendi'nin geldiğini haber verdi. Aynı anda açık pencereden ana girişte nöbet tutan iki muhafızın silahlarını sunduklarını duydum. Birkaç saniye sonra iri, beyaz sakallı yaşlı bir bey ofisime alınarak rahat bir koltuğa oturtuldu. İçeride kendisiyle hızlı bir şekilde her zamanki karşılıklı selamlamalar ve sağlık durumlarımızla ilgili sorular birbirini takip etti.

¹ https://en.wikipedia.org/wiki/The_Badminton_Magazine_of_Sports_and_Pastimes#cite_note-1 erişim:26/10/2021 ve; The Cambridge bibliography of English literature. 1800 - 1900, Volume III, editör: Frederick Wilse Bateson, Cambridge 1969, s.759

² Harold H. Thompson, "After Red-Legged Partridges in Asia Minor" The Badminton Magazine of Sports and Pastimes, December 1912, No:209, Vol: XXXV, s.656-661

³ Yusuf İlgar, Karahisar-ı Sahib Sultan Divani Mevlevihanesi ve Mevlevi Meşhurları, Afyonkarahisar 2008, s.68

⁴ Ramsay, W. M., Everyday Life in Turkey, Hodder And Stoughton, London 1897.

"Afedersiniz efendim" dedi. "Buyrun beyefendi" dedim. "Siz kesinlikle İngilizsiniz" dedi. "Evet, öyleyim Efendim. Ama sizi buna inandıran nedir?" dedim.

Şeyh, "Birincisi, senin de sakalın bıyığın yok. İkincisi, dün sizi pazar yerinde gören Hacı Abidin, İngilizlerin sıcak yerlerde kullandığı bir şapka taktığınızı söyledi. Çünkü Hacı Abidin Mısır'dayken Hacı'ya gidip geldiği için bunu bilir. Şimdi, İngiliz olmana sevindim. Bana tüm İngilizlerin avcı olduğunun söylendiği gibi o zaman sende bir avcı olmalısın. Otuz yıl kadar önce Karahisar yakınlarında bir İngiliz'le avlanmaya gittim ve bunu bugüne kadar hiç unutmadım. İki namlulu bir silahı vardı ve her namludan bir atışla sağa ve sola bir kuş indirdi. Maşallah! Çift namlulu arkadan doldurmalı tüfekler bugünlerde bu bölgelerde bile yeterince bol, ama o günden bu güne bir daha bu şekilde kuş vuran birini görmedim. Sanıyorum çarşamba günü bankanız kapalı. Canınız sıkılırsa benimle beraber, kekliklerin peşinde bir gün geçirin." diye cevap verdi.

Yaşlı beyefendinin davetinden dolayı çok mutlu oldum. Yanımda 12'lik bir tüfek vardı. Ama fişeklerim bitmişti. Bu yüzden bir personelim tarafından benim için Türk barutuyla özenle hazırlanmış olanlarla yetinmek zorunda kaldım. Türklerin kara barutunu denemediyseniz, ne yapacağına dair bir sezginiz olamaz. Gün nemli ve sisli olursa, her atışta gerçek bir beyaz duman bulutu içindesiniz ve kuşunuzu öldürüp öldürmediğinizi, gözcü bir taşıyıcınız olmadıkça asla bilemezsiniz.

Kırk metrede bir ördek indirdim ve on metrede bir orman tavuğunun tüylerini yere serdim. Sanki hiçbir şey olmamış gibi sadece can çekişiyordu.

Karahisar'da oteller pek bilinmeyen lükslerdir. Şeyh'in çarşamba sabahı saat 4.30 civarında beni çağırması için yaylı arabalarından birini gönderdiği tren istasyonunun yakınındaki küçük bir handa kalıyordum. Salı gecesi erken saatlerde, silahın ve fişeklerin hazır olduğunu ve sırt çantama yarın için hafif bir yemek konduğunu gördükten sonra döndüm.

Tepelere giden yol uzun olacağından, ertesi sabah gün doğmadan epey önce kalktım. Oldukça doyurucu bir kahvaltıdan sonra, eşyalarımı yaylı arabaya aktardım ve yola koyuldum. Gökyüzü bulutluydu ve tüm ova dalgalanan sisle kaplandı. Şehirden çıkarken iki arkadaşımı daha yanıma aldım. Bunlardan biriyle bir gün önce tanıştırıldım. Bosnalı Müslüman bir göçmen olan bu genç bey, ateşli bir Nemrut olan Karahisar'ın belediye başkanıydı ve birçok yurttaşı gibi dikkate değer uzun bir boyu vardı. Zihnimde ölçüp biçiyordum ve onu arabaya nasıl rahat bir şekilde yerleştireceğimizi merak ediyordum.

Ama düşüncelerimi sezmiş olmalı ki "Meraklanmayınız, idare edebilirim" dedi. Doğulular, hiçbir Avrupalının tam olarak başaramadığı bacaklarıyla bağdaş kurarak oturma konusunda eşsiz bir yeteneğe sahiptirler.

Yolculuğumuz sürücünün kaputun altından başını uzatıp "Toy!" diye fısıldamasıyla aniden durmamız dışında olaysız geçti.⁵ Arkadaşlarımdan birinin kemerinde bir çift 16 kalibrelik fişek vardı. Ona dışarı çıkıp yavaş yavaş elleri ve dizleri üzerinde onlara yaklaşmasını tavsiye ettim. Bu hedefe yaklaşmanın tek yolu budur. Bunun için sadece arabadan inmek yeterliydi. Ancak korktuğum gibi tüm sürü ayağa kalktı. Uzun süren rastgele atışların hiçbir etkisi olmadı.

Yolculuğumuza devam ettik ve Karahisar'dan ayrıldıktan yaklaşık üç saat sonra, mevlevilere ait ünlü bir çiftlikte eski moda ve yıkık dökük bir binada ev sahibi-miz olan şeyh tarafından sıcak bir şekilde karşılandık.

Avcı arkadaşlarımla tanıştırıldım. Sürpriz bir şekilde on dokuz silah topladık. Konukların çoğu, bazıları eski derebeylerin soyundan gelen Türk Beyleriydi. Bu sınıf, görgü ve nezaket açısından herhangi bir yerde yenmenin zor olacağı bir sınıftı.

Önce kuvvetli bir kahvaltı

Ocağı neşeyle yanan misafir odasında otururken kahvelerimiz getirildiğinde Şeyh, "Efendim şimdi ne yapalım? Önce kahvaltı edip ardından avlanmak mı? Yoksa önce avlanıp ardından yemek yemek mi?" dedi. Şahsen ben daha önce kahvaltı yaptığım için önce avlanmayı tercih etmeliydim. Ama efendilerin çoğu önce nefislerini tazelemekten yanaydı ve kahvaltı buna göre hazırlandı.

Her Türk evinde bulunabilecek, yaklaşık üç inç yüksekliğinde dört küçük yuvarlak sofranın etrafında yere çömelerek yerimizi aldık. Bacaklarım doğulu bir tarzda bağdaş kurmayı kesinlikle reddetti. Bu nedenle, masalardan birinde, şeyh'in sağ yanında elimden geldiğince diz çöktüm.

Tuhaf uzun keçe şapkası ve uçuşan elbisesi içinde hizmet eden küçük dervişlerden birinin önümüne koyduğu ilk şey, yakınlarda akan bir derede ağla yakalanarak pişirilmiş taze alabalıktı.

⁵ Toy Kuşu: Türkiye'deki sayısı 500'lere kadar düşen toylara en çok Doğu Anadolu Bölgesi'nde, özellikle Muş ve çevresinde rastlanıyor. İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de sınırlı sayıda görülüyorlar. Toyların kanat açıklığı 260 santimetre uzunluğa, ağırlığı ise on sekiz kiloya kadar ulaşabiliyor. Nesli küresel ölçekte tehlike altında olan ve dünyada uçabilen en ağır kuş türü olan toylar ne yazık ki Türkiye'de hızla azalıyor. <https://www.dogadernegi.org/toy/> erişim: 31/10/2021

Hemen ardından birkaç kızarmış keklik ve bir kâse bal geldi. Bundan sonra lütufta bulunmaya hazırdım. Ama beni şaşırtan şey, sıcak çavdar somunları dağıtılırken masanın üzerine haşlanmış buğdayla (bulgur) doldurulmuş kızarmış hindi konmasıydı. Bu yemekten seve seve vazgeçerdim. Ama şeyh parmaklarıyla kocaman bir but kopardı ve korktuğum gibi gülümseyerek bana verdi. Bunu kabul etmek zorunda kaldım. Gülümseyerek karşılık verdim. Reddetsem doğuluların çok önemli saydığı bu görgü kurallarına saygısızlık ettiğimi düşünebilirlerdi. Bunun ardından susam ve şeker karışımı olan helva geldi. Bu tatlının ortaya çıkışını, şölenin sona erdiğinin habercisi olarak içimde gizli bir sevinçle karşıladım. Ama bu sırada sofralar temizlenerek içi pirinç ve kuş üzümü ile doldurulmuş kuzu çevirmeler önümüze kondu.

Şeyh, gözündeki parıltıdan benim için yapıldığını görebildiğim etli bir lokma koparıyordu. Ona doğru eğildiğimde, acı içinde, kahvaltıda bu kadar çok yemenin bizim âdetimiz olmadığını fısıldadım.

Her iyi Türk, her zaman anlamasa da saygı duymaya hazırdır. Bundan sonrasında sadece seyirci olarak yemeğe yardım ettim. Bıçakların ve çatalların yemekte hiçbir rol oynamadığını söylemeye gerek yok. Medeniyete verilen tek taviz, onları kullanmak isteyenler için tahta kaşıklar şeklindeydi. Çanak çömleklerdeki berrak ve pırıl pırıl kaynak suyu masalara konan tek içecekti.

Kocaman bir bakır kâse, ılık suyla dolu uzun bir ağız olan pirinç bir kap, sabun ve havlular oradakilerin arasında dolaştırıldı. Misafirlerin yaptığı genel bir temizlik ve tazelenmeden sonra keklik avına başlamak için hazırdık. Genel bir şükür duasının sonrasında, bu on sekiz ciddi yüzlü ve ağırbaşlı adam, görünüşe göre, günlük işler için içsel olarak sağlam bir şekilde ayağa kalktılar.

Keklik avı için vaziyet alınıyor

Yaklaşık yarım saatlik bir yürüyüş bizi tepelerin eteğine getirdi ve daha fazla rutubetli, kayalarla kaplı ve fevkalade şekilli tepeler, nadiren gördüğüm yerler oldu. Zavallı yaşlı Toprak Ana, uzun zaman önce rahat bir şekilde yerleşmek için Herkülvari bir çabayla sanki sırtını kırmış ve bütün bölge volkanik gibi görünüyör.

Şeyh ve diğer yaşlı beylerden üçü, tırmanışlarını at sırtında, gençler ise yürüyerek yapacaklardı. İlk tepenin zirvesine ulaştığımızda alacağımız mevziler hepimize bildirilmişti. Kuşlar tamamen kalkana kadar bağımsız atış yapılmayacaktı.

İlerleme, sanki ileri bir mevzi işgal etmek üzere

olan bir avcı erleri grubuymuşuz gibi, genişletilmiş bir düzende yapılacaktı. Tırmanış sarp bir tepeye doğru tek sıra halinde başladı.

Yukarı tırmanırken bana seslenen şeyh, “*Kuşları görmek istiyorsan, beni gözden kaçırma. Onların uğrak yerleri hakkında epey bilgim var.*” dedi. Zorlukla nefes alabildiğim için sadece başımla onayladım.

Hafif bir esinti ile sis bulutu dağılmıştı. Ekim ayının ilk günlerinde olmamıza rağmen, kavurucu güneş o amansız kayalara ve alev alev yanan kayalardan terleyen yüzlerimize kadar görünen her şeyi dövüyordu.

Yaklaşık on dakika içinde zirvedeydik ve günlük iş başladı. Birbirinden yaklaşık on beş fit uzakta, her iki kanatta üç taşıyıcı ve arkada üç taşıyıcı bulunan, yaklaşık yüz yarda genişliğinde on dokuz silahtan oluşan grupla geniş bir cepheye saldırdık. İkisi su testileri ve bir çuval kavun yüklü küçük bir eşeği önlerinde sürüyordu.

En yakın tepelerde, kuşları bulmak ve toplamak için şafaktan beri dışarıda olan, şimdi güneşin tadını çıkaran ve sigara içen küçük çırpıcı gruplar vardı.

Ve av başlıyor!

Otuz kadar adamın seslerini ve eşeğin sırtındaki heybede bulunan su testilerinin gıcırdamasını engelleyen hiçbir şey yok. Bu durum o tepelerin görkemli sessizliğini bozdu. Aniden, hattın sağından ilk tüfek sesi yükseldi. Durgun sabah havasında yaklaşık yarım düzine silah sesi duyuldu. Üç kuş yere düştü. Geri kalanlar birkaç dakika sonra vadiye indi. Bir sonraki tepenin zirvesine yerleştiler.

Çevik ayaklı bir çırpıcı, düşen kuşları aldı. Boğazlarını keserek mutlu bir şekilde getirip teslim etti. Kuşlar ölü olsun, diri alınsın, kanları akmadıkça hiçbir Türk onlara yiyecek olarak dokunmaz. Bu uygulamanın nedenini sormakta her zaman tereddüt etmişimdir. Ancak bunun bazı dini ilkelere bağlı olduğundan kesinlikle eminim.

Şeyh’in morali yüksekti. “*İnşallah bugün kuşlar bol olur ve bize de hasatı toplamak kalır.*” dedi. Gerçekten de çok sayıdaydılar ve bu kadar çok kuşu, üzerinde anlaşılmaya varılmış olan tepeye toplamayı başarmaları, çırpıcılar açısından iyi oldu.

Bu sırada kuş sürüsü bazı üyelerinden yoksun olarak peş peşe havalandı. Aradaki vadiyi geçerek bir sonraki tepeye yerleşti. Yavaş yavaş yolumuza devam ettik ve kuş sürüsündeki kuşlar yavaşça yaklaşmamıza rağmen peş peşe aceleyle kaçtılar. Ancak bazı kuşları çantamıza eklemek üzere bıraktıktan sonra bir sonraki

tepeye çıktılar.

Artık hava rahatsız edici bir şekilde ısınmıştı. Yaşlı Şeyh, silahını dizlerinin üzerine dayamış ve başının üzerinde yeşil bir güneşlik ile beyaz atının üzerinde durmuştu. Misafirlerinin iyice eğlendiğini görmek onun için yeterince iyiydi. Ama başına bir şey gelirse kendisinin nasıl bir yol izleyeceğini merak ettim.

Beklemek için fazla zamanım yoktu. Kuşlar, genel olarak, ilerleyen hattın sağ kanadını tercih ediyor gibiydiler. Ama aniden sağda küçük bir sürü belirdi. Sola döndü ve tüm cepheyi geçerek, az önce geride bıraktığımız tepeye geri döndüler.

Şeyh yere indi. Silahı kaldırdı ve “bang” çifteyi ateşledi. Yaklaşık on metre önüne bir keklik düştü. Aferin Şeyh Efendi, aferin! ” dedim. Ciddiydim, çünkü gevşek taşlar ve kayalar arasında bocalayan bir atın arkasından doğrudan ateş etmek kolay bir iş değildi.

Şeyh, “*Bu hayvanın sırtında olsaydın muhtemelen bütün gün kuş vuramazdın. Ama eskisi kadar genç değilim ve son on yıldır at sırtında ateş ediyorum. Mükemmel yapan şey ise pratiktir.*” diye cevap verdi.

Öğleye doğru, güneş doruk noktasındayken, ani bir mola çağrısı duyuldu. Gizemli bir şekilde bir yerlere saklanmış olan kahvaltının bir bölümünün daha önümüze konması konusunda ciddi endişelerim vardı. Durumun böyle olmadığını anladığımda içim rahatladı.

Genç bir derviş tarafından engebeli zemine küçük bir halı serilmiş ve şeyh atından inip dizliklerini çıkararak yüzünü, kollarını ve ayaklarını yıkamış ve sonra ciddiyetle öğle namazını kılmak için diz çökmüştü. Grubun yaşlı üyelerinin çoğu, paltolarını çıkarıp seccade olarak kullanarak, saygıdeğer Şeyh’in etrafında yarım daire oluşturarak buna uydular.

Kısa bir mesafe yürüdüm ve pipomu yakarak birkaç dakika meditasyon yapmak için bir kayanın üzerine oturdum. Bu inancın harika düzeni üzerinde düşündüm. Tam avın heyecanı içindeyken bunu bırakıp yaratıcılarına şükrettiler.

Dualar bittiğinde, sabırlı eşek tarafından taşınan çuvaldan çıkarılan kavunlar dilimlenip dağıtıldı. Eminim ki, tatlı olgun meyvenin tadı, kavrulmuş ve susamış insanlara hiç bu kadar güzel ve ferahlatıcı gelmemiştir.

Şimdiye kadar yaklaşık sekiz mil yol kat etmiştik. Baştan beri törenlerin efendisi olarak görev yapan şeyh, çiftliğe ulaşmadan önce kat edilmesi gereken sekiz mil daha olduğunu düşündü ve öyleydi! Akşam karanlığına kadar Karahisar’a ulaşmak istiyorsak, adım-

larımızı sıklaştırmamızın zamanı gelmişti.

Üç saatten fazla kayalık tepelere tırmanmaya ve inmeye harcanan çaba, grubun bazı yaşlı üyeleri üzerinde etkisini göstermeye başlamıştı. Bana öyle geldi ki, geri dönme ihtimalini büyük bir memnuniyetsizlikle karşıladılar. Yeryüzünde hiçbir şey onları bunu kabul etmeye zorlayamazdı.

Tek sıra ilerlemeden vazgeçildi ve bağımsız atış partileri günün düzeni haline geldi. Sürü sağa ve sola dağılmıştı ve küçük silahlı avcı grupları da onları takip etti. Kuşlar biraz ürkekleşmişlerdi. Artık onların menziline girmek kolay değildi. Yavaş yavaş ufka doğru yaklaşan güneş, tam bir kuş sürüsü ya da onlardan geriye kalanlar yerden ayrılıp havaya yükseldiği anda ışınlarını doğrudan gözlere odaklamak gibi rahatsız edici küçük bir alışkanlık edinmiş gibiydi.

Afyonkarahisar’a geri dönüş

Bununla birlikte, birkaç kuş daha indirildi ve torbaya eklendi. Saat dört civarında dağın eski çiftlik evine geri döndük. Kendini şımartmak isteyenleri soğuk bir akşam yemeği bekliyordu. Şeyh “*Fazla yeme, çünkü yıkanmak için buradan Gazlıgöl’e gidiyoruz.*” Dedi.

Yorgunluktan uzuvları ağrıyan bir adamı neşelen-dirmenin dünyada benzeri yoktur. Beni hiçbir şey bir günlük yorucu hareketlerden sonra sıcak kükürtlü suya girmenin etkisini test etmekten daha fazla memnun edemezdi. Ama arabanın beni taşıyabileceği kadar çabuk Karahisar’a geri dönmek için de can atıyordum. İtalya tarafından Türkiye’ye karşı savaş yeni ilan edilmişti. İç işlerinin genel görünümü pek parlak değildi. Karahisar’da cevapsız kalan acil telgrafların olma ihtimali, beni sevimli ev sahibime acele ve isteksiz bir şekilde veda etmeye zorladı.

“*Gitmeden önce gelin ve kuşlara bir bakın ve payınızı alın.*” dedi. Onu çiftliğin arkasındaki küçük bir bahçeye kadar takip ettim ve çimenlerin üzerine torbayı bıraktım.

“*Şimdi, geri gitmek için acele ettiğini görebiliyorum. Allaha ısmarladık. Şunu unutmayın ki, bendeniz ve keklikler bir kez daha canınız sıkılacak olursa size eşlik etme zevkini yaşamak istediğiniz her an sizi bekliyor olacağız.*” dedi

“Devlet ile Efendim! (Yüce Allah size güç versin) diye cevap verdim. Onu gerçek doğulu bir tavırla selamladıktan sonra geri çekildim. Yaşlı beyefendiyi hepimize zevkli ve heyecan dolu bir gün yaşatan uzun kuş dizisine nazikçe bakarken bırakarak oradan ayrıldım.

VASIYYET-İ CELALEDDİN RUMİ

SÜLEYMAN KARAKUŞ*

Allah dostlarının her birinin hayatı Hakk akıl ve bilgiden oluşan birer kitaptır ve biz inananlara mirastır aynı zamanda vasiyettir. Bu gerçeği Kur'an ayetleri öğretmektedir:

Fatır Suresi (32): "Biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık."

Ahzab Suresi (21): "Allah'a ve ahiret gününe kavuşmaya inananlar ve Allah'ı çokça zikredenler için hiç şüphe yok ki, Rasulullah'ta üsve-i hasene (yegâne güzel örneklik) vardır."

Efendimiz (SAV)'in izinde hiç sapmadan yürüyen veliyullah kulların her biri bir kitaptır. Muhammed Celaledin (ra)de öyledir, o da bir kitaptır. Hayatı, cümleleri, tavırları talipler ve aşıklar için yaşantıyla yazılmış canlı bir yazıdır, her dönemdeki aşık-ı sadıklara bir vasiyettir. Can arkadaşımız Muhammed Celaledin'in vasiyetine geçişimiz, bir latif takdim olması duasıyla, onun şu cümleleriyle olsun:

"Ey arkadaş, cenazemi gördüğünde "ah ayrılık" deme, benim buluşmam asıl o zamandır. Mezara koyduklarında bana "elveda" demeğe kalkma, mezar cennet topluluğunun perdesidir. Hapis görünür ama aslında canın hapisten kurtuluşudur. Ve gel de batmayı gördüğün gibi doğmayı da seyret..."

"Ben kilitlenmiş seslenen bir anahtar gibiyim, kelimelerimi sadece bir söz sanma! Anahtar ve kilit nasıl bir manayı açıyor, onun gibi aynı hissiyatı, aynı duyguları paylaşanlar anlaşabilir, aynı dili konuşanlar değil."

"Ne deruni ne tükenmez hazinesin ey dil ve ne devasız bir dert. (Derdinden, esaretinden kurtarırsan) dil kalbin perdesidir. Hele perde bir kımıldasın da bak nasıl sırlar (hakikatler) aşikâr olur..."

"Bizim sözlerimiz nakittir, (dışındalık algısındaki) dışarıdakilerin lafları nakildir. Nakildeki fer bilesin ki nakdin nurudur."

"(Nefsinin hakikatine uygun akılla) kendine gel ve bir söz söyle de dünya yenilensin. O öyle bir söz ki dünyanın sınırını aşar, sınır nedir, ölçü ne, bilmez..."

"Ey can, istediğin kadar inançlıyım de, salâtle meşgul ol, sadaka ver... Eğer umut verip de yarı yolda bırakmışsan, o gönlün sadakasını ne bu dünyada ne de diğerinde veremezsin."

"Ey can, çirkin ve güzeli görünüşe bakarak değil, akılla bakarak ayırt et..."

"Allah'ın yarattıklarına kusur bulmak için bakma! Bulmak için bakarsan bulursun. Sen gel kusuru örtmeyi marifet edin, işte o zaman kusursuz olursun..."

"Herkes dışını süslerken sen (kalbin örtüsünü aç da) içini süsle. Herkes başkasının ayıbını araştırırken, sen kendi ayıplarınla meşgul ol..."

"Ey insan, doğumun bir damla su, ölümün bir avuç toprak değil mi? Bu mütekebbirlik de nedir, (Kibriya Allah'a mahsus iken) ne diye böbürlenmekte? Bilesin ki bu nankörlük ve hırsın seni kör ve ahmak eder, seni cahil (örtücü, kafir) haline sokar da kalbinin ölümü kolaylaştır..."

"Kalbi ışık saçan kişiyi güneş yakmaz. Gündüz gibi ışımak istiyorsan gece karanlığını (zulmani benliğini) yakiver."

"Ey talip, açlık ilaçların padişahıdır. Gözümüzün nuru Rasulullah Efendimiz (SAV)'in "Açlık yeryüzünde Allah'ın taamıdır, onunla sevdiklerinin bedenini canlı tutar" buyruğunu gel de anla. Hikmet sahibi hekimler niye perhiz verir düşünsene..."

"Ey, nefesine zulmederek kendine kuyu kazan, fark etsene kendin için cehenneme götüren bir tuzak hazırlıyorsun..."

"Eğer ayrılık (zulmet) içindeysen, göz açıp kapayıncaya kadar geçen zaman sana yıl gibi gelir..."

"Ey akıllı, eğer anlamak istersen; bir insanın terbiyesinin nasıl güldüğünden, aklını veidrak mertebesini ise neye güldüğünden anla."

"Ey dost, aklın varsa bir başka akılla dost ol da işlerini işte o (Muhammedî akla)akla danışarak yap..."

"Bir yanında korku bir yanında umut varsa iki kanatlı olursun, zaten tek kanatla uçulmaz. Korku erkektir umut ise dişi. Onlardan ölümsüz ve temiz şeyler (marifetullah ve salih ameller) doğar..."

"Allah'ın merhameti (aşk ve sevgi) güzeldir. Onun güzelliğinin kaybolması (örtülmesi) dünyadaki insanın algısındaki nefrettir."

"Beni dertten başka hatırlayan yok ama derde binlerce şükranım var. Çünkü dert insanı (zannların) yokluğuna götüren rahvan attır... Kendinde bir dert, bir pişmanlık hissediyorsan, bu sana Allah'ın yardımı ve sevgisinin bir delilidir."

"Ben yalnızım! Yalnızlığım yanımda kimse olmadığından değil, yalnız olduğumu söyleyeceğim kimse olmadığından yalnızım ben (ya Hu)..."

*Afyonkarahisar Belediye Başkan Yrd.

İşte böyle sesleniyor Celaleddin Rumi (ra). Kime? Seyr-i sülûke talip olana, yolcuya... İnsan hayatta bir yolcu. Bu yolculuk ya nefsin şerri istikametinde sürünerek ya da hakikate uygun istikamette uçarak yapılır. Uçmak için dünya şartlarında iki kanat gerekiyor. Bu sebeple Rumi (ra) Hazretleri bir yanda korku kanadın bir yanda ümit kanadın varsa iki kanatlı olursun diyor. Sonra da önemle vurguluyor: Tek kanatla uçulmaz! Böylelikle bizi sünnet ehli bir salık ve tarik ehli bir mümin olarak güvenli bir uçuşa davet ediyor, hazırlıyor. Merhametle, muhabbetle, yüksek bir titreyişle... O bu merhametiyle bazen "oğlum Bahaeddin, kızım Melike size söylüyorum, ey talip sen de dinle" diyerek şöyle seslenir:

Düşmanım dost olsun da onu seveyim dersen, düşmanın da seni sevmesini istersen, kırk gün onun hayrı ve iyiliği için dua et, onun güzel hallerini, hayırlı yönlerini dile getir, o düşman senin dostun olur; çünkü kalpten dile yol olduğu gibi dilden de kalbe yol vardır. Bir kulu dostlukla anarsan daima sürur, huzur içinde olursun. İşte o sevinç cennetin kokusudur, kendisidir. Eğer bir kulun zatına düşmanlık duyar da onu öyle görürsen daima gam ve üzüntü içinde olursun. İşte bu gam cehennem kendisidir. Hak yolda dostlarını andığın vakit sadrın genişler, bahçen çiçeklenir, gül ve fesleğenlerle dolar. Gaflet ehli düşmanları andığın vakit, için dikenler ve yılanlarla dolar, canın sıkılır, içine gam gelir. Bütün rasuller, nebiler, veliler böyle yaptılar, dostlarını, zatlarını, karakterlerini andılar, dışarı vurdular. Halk onların bu güzel hallerine tutuldu da hepsi gönül hoşluğuyla onların ümmeti, yol arkadaşı oldular. Eğer daima cennette olmak istersen, tüm kulların zatiyla dost ol, hiç kimsenin zatına kin taşıma. Fazla şeyi isteme ve kimseden de fazla olma. Merhem ve mum gibi ol; iğne gibi değil. Eğer sana şer gelmesini istemezsen şer konuşan, şerri öğreten, şer düşünen olma."

Rasulullah (sav) ve yolundaki ehlullahın elbette hayatları vasiyettir ve bu vasiyetin muhatapları ilim ve hal ehli kullardır, oğullar, kızlar değil. Kan bağı yani irsiyet akıl bağıyla yani iman bağıyla desteklenmişse ne güzel olur, onlar da vasiyetin muhatapları olurlar...

Muhammed Celaleddin (ra)'in kendini Allah'a akıl, iman ve marifet nuruyla bağlamış aşıklara, taleplere (resimdeki) şu vasiyetiyle aynı zamanda duamız olan yazımızı tamam edelim inşaAllah:

Belge: Mevlana Hazretlerinin Aşkanı Mevlevî'ye vasiyetleri

"Ben size gizli ve aşikâr tüm hallerinizde takvayı (Allah'tan hazar duyarak, utanarak yaşamınızı),

Marifetullah (Allah'ı doğru tanımak ve bu tanıyışa uygun bir hayat tarzı) için killet-i taam, killet-i menam ve killet-i kelamı (yeme, uyuma ve konuşmada ölçülü olmanızı, hayr konuşmanızı veya susmanızı),

İsyan (haddini aşarak, edeb perdesini yırtarak kendini Allah'tan uzak sanmak) ve günahlardan (Allah'ı unutmaya hallerinden) hicret etmenizi (idrak ve yaşantınızı Batıldan Hakka taşımanızı),

Kıyama (iyyake na'budu ve iyyake nestaiyn durumuyla yaşamaya), salata (hakikatinize yönelişe) ve sıyama (Samediyet nurlarıyla nurlanmaya) devam etmenizi,

Daima şehveti (Allah'ı unutarak davranmayı) terk etmenizi,

Halkın (gaflet halinin) cefasına tahammül etmenizi, Sefihlerin (dunihi algı ve zanlarıyla esfele safiliyn idrakla yaşayanların) ve avamın (kendilerini müstakil ve muhtar zannederek yaşayanların) meclislerini terk etmenizi,

Salihler (Billahi imanla hayat tarzı oluşturanlar) ve kerimlerle (Hak idraklarıyla her şeyi Allah adına infak edenlerle) musafaha ve dostlukta olmanızı vasiyet ederim.

İnsanların hayırlısı onlara faydalı (hidayet sebebi) olandır.

Kelamın hayırlısı az ve delilli (Kur'an ve Sünnet nuru ile mühürlü) olanıdır.

Hamd (mülk, güç, emir ve hüküm, kulun ise tümüyle teslimiyeti) Allah'a aittir.

Selam (Cemalullah ve ötesi) Tevhid ehlinedir."

Son söz: Selam ehli olarak yaşamak, öyle göçmek, öyle de haşrû cem olmak duasıyla...

Konya'dan Sonra Mevleviliğin İkinci Merkezi **AFYONKARAHİSAR MEVLEVÎHÂNESİ**

Fevzi KAYA*

Akmescit (Mevlana) Mahallesi'nde, Zaviye Sokak ile Türbe Caddesinin Mevlana Canbaba Yokuşu sokakla keştiği yerde bulunan Afyonkarahisar Mevlevîhânesi, Anadolu'da ilk yapılan Mevlevihaneler içinde olup ilk defa Ulu Arif Çelebi, tarafından yaptırılmıştır.¹

Mevlevihane, 1634 yılından 1900'lü yıllara kadar genelde; Ahmet Paşa Camii, Divane Mehmet Çelebi Mevlevîhânesi, Divani Mehmet Efendi Tekyesi, Divani Mehmet Efendi Zaviyesi, Sultan Divani Mevlevîhânesi ve Karahisar-ı Sahib Mevlevîhânesi gibi isimlerle de anılmıştır.²

Konya'dan sonraki asitaneler içinde birinci derecede yer alan Afyonkarahisar Mevlevîhânesi,³ baştan planlanıp ona göre inşa edilmiş bir külliye değil, ana mekânın etrafına zamanla eklenen yan ve yardımcı binalarla teşekkül etmiş bir mamure, bir manzûme durumundadır.⁴

Mevlevihane, eğimli bir yüzey üzerinde teraslama ile yapılmış bir alanda bulunmakta olup doğu yönünden evler, kuzey, batı ve güney yönünden sokakla çevrilidir. Kuzey ve güney yöndeki iki ayrı kapıdan Mevlevihane'nin avlusuna girilir. Avluda, kuzey yöndeki kapıdan girilince sağda mutfak, solda derviş odaları ve ortada şadırvan bulunurken güney-doğu yönünde hâmuşân (mezarlık-şimdi park), güney-batı yönünde ise cami-türbe-semahane yer alır. Şimdi bu bölümleri inceleyelim.

* Uzm. Öğrt. Araştırmacı-Yazar.

¹ Abdülbaki Gölpinarlı, Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, İnkilâp ve Aka Kitabevi, İstanbul 1983, s. 102-103.

² Hasan Özönder; "Afyon Mevlevîhânesi" Beşinci Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler) 3-4 Mayıs 1991, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1992, s. 102; Mustafa Karazeybek, Zekî Polat, Yusuf Ilgar, Afyonkarahisar Vakıf Eserleri, C. I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar 2005, s. 202; Ahmet Semih Tulay, Afyonkarahisar Kültür Sözlüğü, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar, 2017, s. 303-304.

³ Gölpinarlı, a.g.e, s. 334.

⁴ Özönder; a.g.m, s. 107.

1- Cami

Caminin bünyesinde mevlavîhânenin semahane ve türbe kısmı da yer alır. Bu türbeden dolayı Mevlevihane, halk arasında "Türbe Camii" adıyla anılır.

Sanat tarihi ve mimarimizde erken dönem tekke mimarisinin zâviyeli (tabhâneli) camilerine benzeyen Mevlevihane,⁵ 1710 yılında külliye halinde yapılmış, geçirdiği yangından sonra H. 1260/ M. 1844 yılında Sultan Abdülmecit tarafından yenilenmiş,⁶ 1874 yılında dergâh postnişini Mehmet Raşit Çelebi tarafından kendi parası ile tamir ettirilmiş,⁷ H. 1320/ M. 1902 yılındaki yangında harap olması üzerine II. Abdülhamit'in emriyle 1905-1908 yıllarında on dört bin altın harcanarak kesme taştan yeniden yaptırılmıştır.⁸

İnşaatında Andon Usta'nın yer aldığı cami,⁹ bitim aşamasına geldiği sırada mimari hatadan dolayı kubbelerin çökmesi üzerine İstanbul'dan gönderilen Hacı Bey isimindeki mimar tarafından inşaatın yapımı tamamlanmıştır. Bu süreç içinde bir müddet Hacı

⁵ Özönder; a.g.m, s. 102; Tulay, a.g.e, s. 303-304.

⁶ Atanur Meriç, "Afyon Eski Eserleri Bu Eserlerde Üslup ve Süsleme Unsurları", Kültür ve Sanat, İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 1994, s. 25.

⁷ www.filozof.net/Turkce/tarihi-eserler-k/14093-afyon-karahisar-mevlevihanesi-tarihce-ozellikleri-hakkinda-bilgi.html?showall=1

⁸ Ömer Fevzi Atabek, Afyon Vilâyeti Tarihçesi, (Yayına Hazırlayan: Turan Akkoyun), Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1997, s. 160.

⁹ Özönder, a.g.m, s. 98.

Afyonkarahisar Mevlevihanesi-restorasyon öncesi

Nasuh Camii Mevleviler tarafından dergâh olarak kullanılmıştır.¹⁰

Avludan güney cephedeki on iki basamaklı taş merdivenle cami kapısının olduğu taş sahanlığa ulaşılır. Sahanlığın önündeki kare planlı küçük bahçede vatan şairi Namık Kemal'in annesi Fatma Zehra Hanım'ın mermer sandukalı mezarı vardır.

Caminin giriş cephesi doğuya bakmakta olup kapının üzerinde taş kabartma olarak Besmele ve Mevlevi destarlı sikke motifi bulunur.

Sahanlıktan caminin son cemaat yerine iki kanatlı ahşap kapıdan giriş sağlanır. İki bölmeli halde bulunan son cemaat yerinin güney duvarında harime giriş kapısı, mihrap ve mihrabın iki yanında iki pencere bulunur. Ayrıca güney batı yönünde minare kaidesi ile basık kemerli ve taş söveli ahşap minare kapısı vardır. Bu kısmın duvarlarında *Elvâh-ı Celîle*,¹¹ mihrabın üstünde çerçeveli olarak *"Küllemâ dehâle aleyhê Zekerıyyâ'l-mihrâbe"*¹² ayeti yazılmıştır. Son cemaat yeri rumi ve palmet motifli kalem işleri ile süslüdür. Harime giriş kapısının sağında demir parmaklıklı niyaz penceresi vardır. Son cemaat yerinin etrafı yüksek basık kemerli pencerelerle çevrili, üzeri ise piramidal külâhla örtülüdür.

Son cemaat yerindeki iki kanatlı, ince ve yüksek ahşap kapıdan harime geçilir. Kapının her kanadı üç bölmeli olup alt ve üst bölmelerde baklava dilimi, orta bölmelerde ise bitkisel motiflerle süslü ince ve

¹⁰ Barihüda Tanrıkorur, "Karahisar Mevlevihânesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.419; Yusuf İlgar; Karahisâr-ı Sâhib Sultan Divânî Mevlevihânesi ve Mevlevi Meşhurları, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2012, s. 34.

¹¹ İsm-i Celâli (Allah), İsm-i Nebevi (Muhammed), Esâmî-i Çârıâr (Hz Ebu Bekir, Hz Ömer, Hz Osman ve Hz Ali), Hasaneyn (Hz Hasan, Hz Hüseyin) isimlerine genel olarak verilen deyimdir.

¹² Zekerıyya Meryem'in bulunduğu mihraba her girdiğinde.. (Âl-i İmrân, 3/37)

*uzun bir bezek vardır. Bu kapıyı Sultan II. Abdülhamit kendi elleriyle yaparak camiye hediye etmiştir.*¹³ *Harime giriş kapısının üzerinde, dışta çerçeveli olarak talik Bismillâhırrahmânırrahîm" içte ise "Ra'sü'l-hikmete mehâfetallah"*¹⁴ yazılmıştır.

Harimi ortada büyük bir kubbe, doğuda iki, güneyde üç kubbe örter. Kubbelerin üzeri kurşunla kaplı olup güney yönündeki kubbelerin orta yerleri çıkıntılı külâh biçimindedir.

Harimde doğuda iki, batıda üç, kuzeyde ise iki tane belirli ve iç içe basık kemerli pencere aydınlatır. Pencereler dıştan taş söveli ve demir parmaklıklı olup üstlerinde âlem vardır. Bu pencerelerin üzerinde aynı sayıda taş söveli ve kalıp kafesli yuvarlak pencereler bulunur. Ayrıca ana kubbe kasnağında on altı tane alçılı ve yuvarlak kemerli, ana kubbenin altında da, dört yönde birer tane yuvarlak kemerli pencere vardır.

Harimin doğusunda yuvarlak kemerle açılan bir bölüm vardır. Bu bölümün doğu ve kuzeyinde birer büyük pencere olup üst katı kadınlar mahfili, alt katı ise şerbethânedir. Şerbethânedeki ahşap merdivenle çıkılan kadınlar mahfilinin kubbeleri içten süslemesizdir. Ayrıca doğu yönündeki bahçeden beş basamaklı merdivenle çıkılan iki kanatlı ve demir doğramalı kapı ile şerbethâne ve kadınlar mahfiline giriş vardır. Kadınlar mahfili kemerli ve ahşap kafesli olarak harimden ayrılır.

Harime giriş kapısından doğru gidilirse eskiden Semahane olarak kullanılan kare planlı ve çevresi ahşap parmaklıklarla çevrelenmiş mekâna geçilir. Bu mekân büyük kubbenin tam altında olup öndeki mescit kısmından bir basamak daha aşağıdadır. Kuzeybatı köşede post makamını gösteren üçgen bölüm vardır. Semahanenin güneyinde mescit, doğusunda ise yatırların olduğu türbe kısmı yer alır. Türbe kısmındaki Sultan Divanı'nın sandukası hariç, diğer sandukalar balıksırtı tarzında, ahşap ve sarıklıdır.

Sandukalarda soldan sağa doğru:

Sultan Divanı Mehmet Semai Hazretlerinin müridi, seyahat refik'i, Ateşbazı (aşçısı) Furunî Mehmet Dede, Doğum: ?, Ölüm:?

Kemal Çelebi, Celal Çelebi, M. Raşit Çelebi.

M. Raşit Çelebi, 1878 yılında yanan dergâhı yaptırmış, Kemal Çelebi, 1892 yılında, Celal Çelebi ise 1908

¹³ Ahmet Topbaş, Mevlüt Üyümez, Fevzi Kaya, Tarihi ve Günümüz Afyonkarahisar Camileri, Lider Ajans Matbaası, İstanbul 2007, s. 159.

¹⁴ Hikmetin başı Allah korkusudur. (Hadis-i Şerif)

yılında vefat etmiştir. Celal Çelebi zamanında dergâh bir kere daha yanmış, II. Abdülhamit tekrar yaptırmıştır. Bu üç çelebi aynı yere defnedilmişlerdir.¹⁵

Şeyh Murat Çelebi,

Abdülbaki Efendi,

Hazreti Mevlana'nın yedinci batın evladı Mehmet Semai-Sultan Divani, Doğum: H. 876/ M. 1471-72, H. Ölüm: 956/1549-50.

Sultan Divani'nin sandukası mermer kaide üzerinde pirinç parmaklıkla çevrelenmiştir. Bu pirinç parmaklık ve kaide mermerleri Sultan V. Mehmet tarafından hediye edilmiştir.¹⁶ Sanduka üzerinde, V. Sultan Mehmet Reşat'ın hediye ettiği sarı sirmalarla bezenmiş, ön cephesinde sirmayla işlenmiş, içinde talik hatla "Ya Hazreti Mevlana" yazılı destarlı bir sikke bulunan yeşil kadife örtü vardır. Yine sikkenin altında talik hatlı "Mesih bile başucuma gelse senden armağan olan derdime deva eder sanma" mealindeki beyt sırma ile işlenmiş olup beytin altında da 1331 yılı yazılıdır.

"Bâver mekun ki ber serem âyed eger Mesih

Derdî ki yâdgâr-ı tu dârem devâ kuned."¹⁷

Hazreti Mevlana'nın altıncı batın evladı Aba Pûş-ı Veli (Bali Mehmet Çelebi Bey), Doğum: H. 770, H. Ölüm: 890.

Sandukası kırmızı renkte kadife ile örtülü olup sol tarafında "Fa'lem ennehû lâ ilâhe illâllah. Muhammedü'r-Rasûlullah"¹⁸ yazısı bulunan destarlı bir sikke sirmayla işlenmiş, baş tarafında sağ ve sol köşede "Ve kefâ billâhi şehîden Muhammedü'r-Rasûlullah"¹⁹ işlidir. Bu puşide H. 1310 / M. 1891 yılında II. Abdülhamit tarafından hediye edilmiştir.²⁰

Hızır Şah Çelebi Bey, Sultan Divani Mehmet Semai oğlu. Doğum: H. 921, H. Ölüm: 1046,

İlyas Şah Çelebi,

Şahidi İbrahim Dede, Doğum: H. 875, Ölüm: H. 957.

Muğla Mevlevi Şeyhi, Sultan Divani'nin talebesi, dostu, yoldaşı, Gülşen-i Esrâr kitabının yazarı. Şahidi İbrahim Dede'nin mezarına Baki Efendi adında bir kişi daha defnedilmiştir.²¹

Elkas Mirza, Şah İsmail'in oğlu. Aba Puş Bali Çelebi Bey'in ayak ucunda yer alır.

İlyas Çelebi'nin arka tarafındaki iki sandukadan birincisinde,

Destina Hatun ve Bahar Hatun, ikincisinde ise,

Güneş Hatun ve Mutahhara Hatun yatmaktadırlar.

Bu sandukaların arkasında ve duvarın ötesinde Mehmet Nuri Paşa Çelebi, Sadık Bey, Süleyman Bey, Ali Bey ve Köçek Mustafa Dede'nin kabirleri vardır.²²

Kuzey batı kösedeki ahşap asma kat müezzin mahfilidir. Bu kısım Mevlevihane iken mutrip olarak kullanılıyordu. Son cemaat yerinden minareye, ikinci katın hizasına gelince de yuvarlak kemerli kapıdan müezzin mahfiline geçilir. Mahfilin etrafı ahşap korkulukludur.

Ana kubbe göbeğinde bir çerçeve içinde yeşil zemin üzerine sülüs hatla *Ashab-ı Kehf*²³ isimleri, kubbenin altındaki kemerlerde *Elvâh-ı Celîle*, kubbenin altındaki pencere altında çerçeve olarak, "Fa'lem Lâilâhe illallah, Muhammedün-Resûlullah" yazılıdır.

Mihrap, nişi ucu sivri yuvarlak kemerli ve üç yüzlüdür. Çerçeve üzerinde kazınarak desenler işlenmiştir. Ayrıca çerçevenin çevresinde boya ile mermer görünümü verilerek ikinci bir çerçeve yapılmış, üstte "Küllemâ dehâle aleyhê Zekerîyya'l-mihrâbe" ayeti yazılmıştır. Bu ayetin üstünde lotus motifli bir tepelik vardır. Tepelik iri Rumi kabartma şeklinde bezelidir.²⁴

Minber, mermerden yapılmış sade bir yapıdır. Korkuluğu kapalı olan minberin yer aynalıgı aşağıya kadar indirilmiş olup süpürgeliğe yer verilmemiştir. Buradaki üçgen ortasına yerleştirilen yuvarlak maddalyonun içinde bitkisel motiflerden oluşan bir süsleme vardır.²⁵ Üzerinde çiçek ve lâle motifleri bulunan minberin kubbesi soğan şeklindedir.

Ana ünitinin iç tezyinatında Abdülaziz döne-

¹⁵ Mehmet Saadetin Aygen, Afyonkarahisar Camileri, Ulusöğlü Matbaası, Ankara 1973, s. 55.

¹⁶ Atabek, a.g.e, s. 161; Sultan Reşat tarafından hediye edilen bu pirinç parmaklıklar, 1960'lı yıllara kadar bir sandıkta beklemiş ve Kemal Bayık 'ın müezzinlik yaptığı yıllarda şimdiki yerine monte edilmiştir. Bkz: Mustafa Güler; Lokman Derya Solmaz, Afyonkarahisar Mevlevihânesi Şeyhi Ali Celâleddin Çelebi, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyon 2017, s. 80.

¹⁷ Gölpınarlı, a.g.e, s. 361.

¹⁸ Bil ki; Şüphesiz Allah (cc)'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Muhammed (sas) O'nun kulu ve resulüdür. (Muhammed, 47/19)

¹⁹ Şahit olarak Allah (cc) yeter. (Fetih, 48/28) Muhammed Rasûlullah (sas).

²⁰ Gölpınarlı, a.g.e, s. 362.

²¹ Gölpınarlı, a.g.e, s. 361.

²² Gölpınarlı, a. g.e, s. 361-362; Aygen, a.g.e, s. 56.

²³ Yemliha, Mekselinâ, Mislinâ, Mernûş, Debernûş, Sâzenûş, Kefeşatâyûş ile sadık köpekleri Kitmir.

²⁴ Mahmut Ülküer Abi, "Afyonkarahisar Mevlevihânesi Rölöve Çalışması", Sultan Divânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevilik, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2002, s. 394.

²⁵ Kasım İnce, Afyonkarahisar Mevlevihânesi ve Türk Mimarısındaki Yeri, XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 15-18 Ekim 2008, Çanakkale, s. 359.

mindeki eklektik ve Birinci Ulusal Mimarlık (neoklasik) üslupları arasındaki geçiş dönemine ait bir üslup gözlenmektedir.²⁶

Camideki bütün yazı ve süslemeler Bursalı Mevlevi hattat Mehmet Raşit Dede tarafından yapılmıştır.²⁷

İçte duvarlar alçı sıvalı, dışta düzenli kesme taş kaplamalı, kubbeler içten tezhip ve hat yazılı, dıştan çinko ile kaplıdır.

Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan empire üslubundaki yivli minare,²⁸ cami ile beraber Şeyh Celal Efendi zamanında 1905 yılında yapılmıştır. Minarenin temel kaidesinde bir mermerin ortası kar şeklinde oyulmuş, bir miktar altın, gümüş ve bakır para bırakılarak üzeri büyük bir mermerle kapatılmıştır.²⁹ Yapılan bu minare daha sonra bir fırtınada yıkılmış, 1962 yılında halk tarafından tamamen kesme taştan bugünkü şekli ile yeniden yaptırılmıştır.³⁰ Kaidesi cami duvarına bitişik, gövde ve peteği yivli, şerefe altı payandalı, külahı iç ve dış bükey şeklinde daralan minarenin girişi son cemaat yerindedir.

Mevlevilik töresi içinde Konya'dan sonra ikinci sırada bulunan Afyonkarahisar Mevlevihânesi'nde minber yoktu. Bundan dolayı Mevleviler, Cuma günleri topluca Ulu Cami'ye giderlerdi. Rivayete göre Horoz Dede, Mevlevihane'ye minber yaptırılmasını işaret buyurmuştur. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasında 1905 yılındaki yeniden yapımı sırasında mihrap ve minberin eklenmesiyle cami kabul edilerek kapatılmaktan kurtulmuştur.³¹

²⁶ Tanrıkorur, a.g.m, s.420; www.filozof.net/Turkce/tarihi-eserler-k/14093-afyon-karahisar-mevlevihanesi-tarihce-ozellikleri-hakkinda-bilgi.html?showall=1

²⁷ Tanrıkorur, a.g.m, s.420; Yusuf İlgar, Afyonkarahisar'da Mevlevilik, Eramat Matbaası, İstanbul 1992, s. 55.

²⁸ Tanrıkorur, a.g.m, s.419.

²⁹ Atabek, a.g.e, s. 160.

³⁰ Tulay, a.g.e, s. 304.

³¹ Atabek, a.g.e, s. 160.

Cumhuriyet döneminde yüksek mimar Arif Turunç tarafından 150.000 TL harcanarak caminin esaslı bir şekilde tamir ve restorasyonu yaptırılmış,³² 1952 yılında Hacı Emine Çelikalay tarafından doğu cephesine su deposu yaptırılmış, 1962 yılında minare yenilenmiştir.

2- Şadırvan

Şadırvan, avluda, cami ile derviş odalarının arasında yer alır. Daha önce burada bir şadırvan vardı. Bu şadırvan büyük yangınların birinde harap olunca 1908 yılındaki köklü onarımda bir Yörük tarafından aslına uygun bir şekilde yeniden yapılmıştır.³³

Şadırvan, sekiz yuvarlak sütunla taşınan sekizgen tabanlı ve kubbelidir. Kubbenin üzeri mozaikle kaplıdır. Şadırvanın ortasında on yedi köşeli, bir boş, bir dolu musluklu mermer havuz vardır. Havuzun üzeri kubbe şeklinde tel kafesle örtülüdür.

3- Derviş Hücreleri

Caminin kuzeydoğu yönünde L planlı eski derviş odalarının bulunduğu bina vardır. Bağdadi olarak inşa edilen odaların önünde ahşap bir sundurma bulunmaktadır. Her odanın girişinin yanında yer alan birer pencere avluya bakar.³⁴ Odalar birbirine bitişik olup girişin karşısındaki duvarda dolap ve ortada ocak, dolapların üstünde ise kuzeye açılan küçük pencereler vardır.

Derviş odalarının alt katında, kiler, kömürlük, tuvalet ve lavabolar vardır. Girişin karşısındaki odalar ile kilerde Mevlevilikle ilgili objeler sergilenmekte, doğu yönündeki oda ise yönetim yeri olarak kullanılmaktadır.

³² Aygen, a.g.e, s. 54.

³³ İlgar; Afyonkarahisar'da Mevlevilik, s. 53; İnce, a.g.m, s. 356; Özönder, a.g.m. s. 102.

³⁴ İnce, s.g.m, s. 360.

Matbah-ı Şerif-Dış Görünüş

4- Matbah-ı Şerif (Mutfak)

Mevlevi kültür ve tefekküründe müstesna bir yeri olan Matbah-ı Şerif,³⁵ külliye'nin kuzey-batı köşesinde olup girişi güney-doğu köşededir. Eskiden çilehanenin de bulunduğu yamuk planlı mutfak sekizgen kasnaklı tek kubbesi köşelerinde pandantif olan dört kemere oturtulmuştur. Bu karenin kuzeyindeki eyvanvari girintinin içine ateşbaz ocağı yapılmış, ocağın iki yanına da dikdörtgen formlu küçük birer pencere açılmıştır.³⁶

Afyonkarahisar Belediyesi tarafından bir müddet aşevi olarak kullanılan bina, 2007-2008 yıllarındaki restorasyonda sıvalar raspalandığında doğu duvarında bulunan kemerin içinin sonradan örülerek kapatıldığı anlaşılmış, kapatılan bu duvar kaldırılarak kemer ortaya çıkarılmıştır.

Bugün Matbah-ı Şerif'te Mevlevilikle ilgili objeler sergilenmektedir.

5- Harem ve Selamlık

Harem ve selamlık, cami ile matbah-ı şerif arasında idi. Ahşap ve iki katlı binanın alt katında beş oda, üst katında ise iki oda ve bir salon vardı.³⁷ Yan-

Derviş Odaları-Kuzey batı yönden görünüş

³⁵ Özönder, a.g.m, s. 99.

³⁶ İnce, a.g.m, s. 360.

³⁷ Yusuf İlgar, Tarih Boyunca Afyon'da Mevlevilik, Türkeli Matbaası, Afyon 1985, s. 111.

Derviş Odaları-Güney cepheden görünüş

gından sonra yeniden yapılmamış, kalan enkazı da 1934 yılında yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.³⁸

6- Mezarlık (Hâmûşân)

Mevlevîler, Mevlevi nezaket ve geleneğine göre vefat eden mensupları için; "*Hakka Yürüdü*", ölülerine "*susmuşlar*" anlamında "*Hâmûşân*", mezarlıkları için "*Ruhlar Bahçesi*" anlamında "*Hadikatü'l-Ervâh*" tabirini kullanmışlardır.³⁹ Afyonkarahisar Mevlevîhânesi'nin "*Hâmuşan*" kısmı külliye'nin doğu tarafında idi.

Cumhuriyet döneminde şehir merkezindeki mezarlıklar kaldırırken Mevlevîhâne'deki mezarlık da kaldırılarak bahçe haline getirilmiş, buradaki mezar taşları ve sandukalardan birkaçı Arkeoloji Müzesi'ne taşınmış, çoğu ya tahrip edilmiş veya kaybolmuş, mezarlık ise park olarak düzenlenmiştir.

Değerlendirme

Mevlevihaneler bir taraftan Orta Asya Türk Mimarisini, diğer taraftan Mescid-i Nebvi ile ilgileri olan manzumelerdir. Afyonkarahisar Mevlevihanesi de bunlardan biridir.⁴⁰

Müşterek görünüşleri ile şariat, tarikat, birlik ve beraberliği sembolize eden mescit ve semahanesi, ilim, fikir, kültür, sanat ve devlet yöneticiliğinde isim yapmış değerli şahsiyetlerin defnedildiği türbeler kısmı; nefsi terbiye, tezkiye, tasfiye, tekmile yolunda büyük görevler yüklenen matbah-ı şerif'i, çeşitli ilim, fikir, kültür ve sanat faaliyetlerine elemanlar yetiştiren derviş hücreleri ile Afyonkarahisar Mevlevîhânesi de diğer Mevlevîhânelerle birlikte Mevlevi Medeniyeti'nin teşekkülünde büyük hizmetler deruhte etmiştir.⁴¹

İslam medeniyetinde çok eski dönemlerden

³⁸ Atabek, a.g.e, s. 161; İlgar, a.g.e, s. 58.

³⁹ Özönder, a.g.m, s. 99-100.

⁴⁰ İnce, a.g.m, s. 362.

⁴¹ Özönder, a.g.m, s. 98.

Mevlevihane Müzesinden görüntüler

bu yana gerçekleştirilen “Aşure Günü” etkinlikleri Mevlevihânelerde XVI. yüzyıldan itibaren farklı bir törensel hâl kazanmıştır. Sultan Dîvânî, İran Seyahatî'nde İmam Rıza Türbesi'nde kendisine hediye edilen kazanda aşûre karmış, bu uygulama daha sonraları diğer Mevlevihânelerde de yapılmaya başlanmıştır.⁴²

Mevlevihânelerdeki “40 Hatimli Şifalı Aşûre Gele-neği” unutulmaya yüz tutmuş iken 1990 yılında Afyon-karahisar Kültür ve Turizm Derneği, bu etkinliği tekrar başlatmış, üç yıl sonra Afyonkarahisar Belediyesi bu organizasyonu kendi bünyesine katmıştır. Sürekli ilgi gören bu gelenek, 2009 yılında bir dönüm noktası yaşamıştır.⁴³ Dönemin Belediye Başkanı Burhanettin Çoban'ın gayretleri ile kırk kazan yaptırılarak her bir kazan Afyonkarahisarlı bir aile tarafından sahiplenilerek meclis kararı ile de resmileştirilmiştir.⁴⁴ Zamanımızda Muharrem ayının 10. gününe rastlayan hafta içinde Perşembe günü ikindi namazına müteakip 40

⁴² Güler, Solmaz, a.g.e, s. 63; Hasan Hüseyin Top, Mevlevî Usûl ve Âdâbı, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 205.

⁴³ Lokman Derya Solmaz, “Afyonkarahisar Belediyesi Sultan Dîvânî Mevlevihâne Müzesi 2009 Yılı Etkinlikleri”, I. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlevîlik Sempozyumu, 27-29 Mayıs 2010, Bildiriler, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, s. 84.

⁴⁴ Afyonkarahisar'da 'Kırk Hatimli Şifalı Aşure' geleneği ya-satılacak (risalehaber.com), 07.05.2023.

Mevlevi Camii Mihrabı

Mevlevi Camii Minberi

hafızın da katılımıyla dua edilerek tören başlar, belediye yemekhanesinde pişirilen aşûre Cuma namazına müteakip Mevlevi Camii ve diğer birçok camiden halka sunulur. Bu gelenek bugün sadece Afyonkarahisar Mevlevihânesi'nde devam ettirilmektedir.

Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin kapatılması üzerine diğerleri gibi faaliyetine son verilen Mevlevihâne, zaman içinde bando binası, Kur'an Kursu, Müftülük binası ve depo olarak kullanılmış,⁴⁵ en son 2007-2008 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ve restorasyonu yaptırılmış, gasilhane ve kadınlar tuvaleti doğu yönündeki bahçe altına alınmış, mutfak ve derviş odaları da yeniden düzenlenerek Mevlevilik ile ilgili objelerin sunulduğu bir müze haline getirilmiştir.

Namik Kemal'in Annesi Fatima Zehra Hanım'ın Mezarı

⁴⁵ Özönder, a.g.m, s. 104.

GEL, GEL, NE OLURSAN OL, YİNE GEL,

Elif ÇAYLIOĞLU*

Gel, gel, ne olursan ol, yine gel,
İster kafir ister mecusi,
İster puta tapan ol, yine gel,
Bizim dergahımız, ümitsizlik dergâhı
değildir,
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da
yine gel...
Şu toprağa sevgiden başka bir tohum
ekmeyiz biz...
Beri gel, beri! Daha da beri! Niceye şu
yol vuruculuk?
Mademki sen bensin, ben de senim,
niceye şu senlik benlik...
Ölümümüzden sonra mezarımızı
yerde aramayınız;
Bizim mezarımız âriflerin
gönüllerindedir.
Bir kere hemen bilelim ki bu sesleniş

("Gel, gel, ne olursan ol, yine gel") mübarek zatın mısralarında kalan bir sesleniş değil. Hazreti İbrahim (as)'ın Hac Suresi 27. ayet gereği "Ey insanlar, gelin" diye seslenişinden farklı bir davet değil. Hazreti İbrahim (as) kimi nereye ve neye davet etti ise Celaledin Rumi de onu yapıyor ve bu seslenişini de yolunda yürüdüğü, İbrahim (as) gibi, Muhammed Mustafa (sav) gibi zaman ve mekân sınırı olmayan zatımıza yapıyor. Bu anlaşıldığında Celaledin Rumi (sa)'ın kimi ne-reye neden çağırdığı anlaşılabilir kanaatindeyim.

"Gel, gel, ne olursan ol, yine gel" çağrısının muhatabı olan kişinin sureti "henüz" Hakk ile tanışmamış olsa bile zatı Hak'ka talip olmalıdır. Talip dünyaya gelen, meydana çıkan öyle bir kuldur ki Tin Suresi 5. ayette anlatıldığı üzere "aşağıların aşağısına" reddedilerek başladığı dünya hayatında orijinal halini, asli vasfını arar; onun yitiği ahseni takvim halidir, onu arar. Aslında tüm arayanların aradığı odur da insan bir

müddet sonra ne aradığını unutmuştur... Ama bir ömür hep arar; bunu arar, bunun için arar. Hayat bu sebeple aramaktır; insan yaratılmış her şeyden Yaratan'a (Rabbe) yol arar; dağdan, taş-tan, yıldızlardan, gezegenlerden, aşktan... ama arar. Bu arayışın bir sese gelişi değil midir "yaratılanı severim Yaratan'dan ötürü" sedası? Arayış dünya yaşantısıyla başlıyor ve devam ediyor ve bulanın "buldum" deyip bitireceği gibi de değil bu arayış... Hep daha, hep daha, hep daha... Düşünün şimdi, Hz. Adem'le başlayan halifetullah vasıflı insanın dünya hayatını... Milyarlarca insan dün aradı, bugün arıyor yarın da arayacak, asıl saf, temiz halimiz olan ahseni takvim hali arıyoruz. İşte bu arayan insana her dönemde bir Hakk ses "Gel" demiştir, demektedir. 1200'lü yıllarda Celalettin Rumi bu arayışta olana "Gel ne olursan, yine gel" diyen bir Hakk sesleniştir, zamanla ve mekanla sınırlı olmayan, moleküle (toprağa, bedene) olmayan bir sesleniş; kulağın ve kalbin sahibine bir sesleniş.

"Gel, gel, ne olursan ol, yine gel" daveti "gel ve geldiğin gibi git, nasıl gelmişsen öyle git" seslenişi değil elbette. "Gel de zulmet etiketlerinden (Mecusi, putperest, kafir...) kurtul, gel de Allah'ı tanı, gel de kurtul, gel de Rabbimizin Hakk yolunda yeşeren bir kul ol, gel de öyle de öl, öyle de haşr ol"a davettir. Celaledin Rumi (ra) gibi nakil değil de nakit konuşan (Allah'tan doğrudan bir ilham ve ikram ile konuşan ya da susan) zatlar mutlaka bir ayetin veya bir hadisin manasını o günün şartlarında seslendirdikleri için, aslında "ister kafir ister Mecusi ister puta tapan ol, yine gel" merhametinin temeli de Rabbimizin ayetleridir. Bakın:

Zümer Suresi 53: "(Rasulüm kullarıma) de ki "Ey nefslerine israf eden (nefslerine zulmeden, nefslerinin ne olduğunu bilemeyen) kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. (Siz eğer nefsinize israf ettiğinizi fark eder de bu haliniz-

*Eğitimci-İlahiyatçı

den kurtulmak isterseniz, bunun gayreti ile salih bir yaşantıya başlarsanız) Allah bütün günahları bağışlar. Gerçekten O Gafur'ur Rahiymdir."

Zümer Suresi 54: "(Nefsinize zulmediyor olmanızın karşılığı olan) azap size gelip çatmadan önce Rabbinize yönelin, O'na teslim olun (teslimiyet idrakiyle bir hayat yaşayın). (Bu merhamet çağrısına icabet etmezseniz) sonra size yardım edilmez."

Rabbimiz ayetleriyle bizi nasıl kucaklıyorsa (ey nefslerine israf eden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin), O'nun mübarek kulu da öyle kucaklıyor (ister kafir ister Mecusi ister puta tapan ol, yine gel). Bu çok önemli bir kucaklamadır, elinden tutmadır, çok önemli bir kurtarma seslenişidir. Dünya hayatında tanıştığı esfele safilin yapısı nedeniyle insan kendisini ve alemi dunihi algı ile (Allah'ın dışı ver ve hem kendisi hem de tüm yaratılanlar orada, Allah'ın dışında sandığı ayrılık algısıyla) gördüğü için bu algısından kurtulamaz, bu davetler olmasa, bu elinden tutuşlar olmasa kendisini içinde bulduğu ayrılık algısından çıkamaz. Bu algı ile yaşayan insan hastadır, zordadır, sırtında belini çatırdatan bir yük vardır. Ama insan bu halini göremez. Onun bu (zalim ve cahil) halini bilen, gören Rasuller, Nebiler, Hakk dostları işte bu insana merhamet ediyor: "Gel ne olursan ol, yine gel. İster kafir ister Mecusi ister puta tapan ol, yine gel."

Sakin bu daveti "kafir, mecusi, puta tapanlar" için sanma! Yani sadece ve öncelikle Müslüman olmayanları çağırıyor zannetme! Bu davet bir Müslüman olarak bizzat bana ve sana! Allah dostları Hicr-88, Şuara 215 ayetleri gereği, inanıyorum (yani Müslümanım) diyenleri öncelerler, önce onların imanlarını düzeltmek isterler! Eğer dunihi algıdaysan, yani Allah'ın dışı var, sen ve diğer gördüklerin Allah'ın dışında zannediyorsan bu davet bana ve sana! Hatta belki de önce bana ve sana! Celalettin Rumi yanlışı yıkıp doğruyu inşa etmek için çağırıyor; beni ve seni! Tüm zamanlarda, tüm mekanlardan! Bu yüzden yüzyıllardır koşup geliyor ya insanlar hem aradıkları

için hem de "ister kafir ister Mecusi ister puta tapan ol, yine gel" dedi diye...

Biliyor ve hem çok seviniyor hem de çok korkuyoruz ki Celalettin Rumi (ra)'nin bu seslenişi Billahi imana (yani doğru inaniş) talip olanın kalbine ulaşacak aksi halde kulakta kalacak! Onlar gelip Rabbin tanıyacak ve tanıdıktan sonra da o tanıya uygun yaşama gayretine (yani Rasulullah Efendimizin uygulamalarına, şeriatına uygun yaşama gayretine) girecek. Bu seslenişteki manasal açılımlardan birisi bu yüzden şöyledir: Ey, arkadaş, sen Rabbin Allah'ı tanımamış, bilememiş, O'ndan ayrı düşmüş olabilirsin. Bu halin bu dünya yaşantısında o kadar normal ki seni suçlayamam. Fakat sen gel Rabbin Allah'a yönel, O'nun tövbe kapısı sana açık (hatta tövbenin kapısı yok hep açık) çünkü Rabbin kendisini arayana, kendisine yönelene yani Billahi manada iman edip salih amel hayat tarzı için gayret edene çok (özel) bir merhamet ve bağışlayıcılık sahibidir.

Celalettin Rumi (ra)'in Mesnevi'sinin de hayatının da özü Allah'ı görüyorsa yaşamaktır ki bunun adı Billahi imandır. Bu imanı, bu inaniş halini manasal olarak şöyle açabiliriz: Kişinin Allah'a "Amentü Billahi" diyerek yönelmesi Billahi manada iman etmesi, Allah'ın dışı var sanmamasıdır. Billahi manasıyla iman Allah'ın dışı var sanmamaktır; Allah'ın dışı var sanıp, orada müstakilen var ve muhtar varlıklar üretmemektir. Allah'ın dışı var da sen de oradasın sanmamadan inanmaktır. İhlas Suresi'nden öğrendiğimiz bu iman işte Amentü Billahi kapsamında imandır. Allah indinde makbul kul olma ve kulluk yapma işte bu iman ile başlar. Çünkü bu yönelişin temelinde şu var: Diyorsun ki Allahım beni yaratan sensin. Ama bunu dunihi algı olmaksızın, Amentü Billahi kapsamında söylüyorsun: Senin dışın yok, beni ve kullarını dışında yaratmadın!

Celalettin Rumi'nin bu seslenişi doğru anlaşılmalı (nasılsan öyle gel, öyle de git yani hayatına öyle de devam et gibi zannedilince) bakın ne oluyor. Relaks! Yani rehabet! Kur'an

ve sünneti önemsemeyen, “biz Allah’la işimizi sevgi ile hallettik “deyip sadece edebiyatla geçen bir ömür! İnsanın kendisini narkoza alıp bu aymazlıkla da cehenneme giden bir yaşantı! Bu testin mutlaka yapılması lazım! Günümüzde Müslümanım diyen kullar bu seslenişe işittiklerinde koşup gelip ama sonra da hayatlarına aynen eskisi gibi (şeriatı önemsemeyen bir hayat tarzıyla ama kendilerince ayık idrakle) mi devam ediyor? Allah’ın kurallarını (evet, zorlaştırmayınız ama) bu seslenişe yapıştığını düşünen bir inanan “yapmasak da olur” hatlı bir din algısı içine giriyorsa Rumi Hazretleri “ben ondan bizarım, şikayetçiyim” buyuruyor. Bu yanıltan bizleri muhafaza eyle Allahım. Çünkü “işittik dedikleri halde işitmeyenler gibi olmayın” uyarısını yapan ayetler var (Enfal-21). Hayat tarzına dönüşmeyen veya dönüşme gayretine girilmeyen tasavvufi bile olsa derin düşünceler, entelektüel aktiviteler, ahirette kazanımı cennet olmayan süreçler olabilir. Yani işin özü şudur ki Celaleddin Rumi hazretleri bizi “iyi insan” olmaya çağırıyor, “iyi kul” olmamız için elimizden tutuyor. “İyi kul” olabilmek Billahi iman ile başlayan bir süreçtir; “La ilahe illallah” idraki ve bunun yaşantısının gayretidir.

İslamiyet Allah’a inanma dini değildir, Allah’ı tanıma dinidir. İslamiyet’i Allah’a inanma (inandım demekle yetinme) dini zannedenler İslamiyet’i yaşayamazlar; dindarım diyenler bile! Onların bile din diye yaşadığı İslamiyet değil kendi Müslümanlık zanları olabilir. Bir Yahudi, bir Hristiyan olabilmek için Allah’a inanmak yetse de İslamiyet “Allah’a inandım” dini değildir, “Allah’a inandım” demek, Efendimiz (sav)’in tebliğini anlamaya ve yaşamaya yetmez. Bu yüzden “ister kafir ister mecusi, ister puta tapan ol, yine gel” deniyor, bunlar bir inanışa sahip insanlar, kafir Allah’ı reddetmiyor ki, Rasulullah (sav)’in açıkladığı Allah manasını örtüyor, kabul etmiyor, değilse o da inanıyor. İslam Kelime-i Şehadetle (şahitlikle!) girilen dindir. Hem Allah’a hem de Efendimiz Muhammed Mustafa (sav)’in Rasulullah ve Nebiyullah oluşuna şahitlik ederek bu dine gireriz; Allah hakkında yaşayacağımız

tanıyışa (marifetullah) sanki şahit olmuşuz gibi “Eşhedü en La ilahe illallah” diyerek, “Amentü Billahi” diyerek yani Allah’a O’nu tanıyarak, O’nu tanımaya çalışarak, Allah hakikatine şahitlik ederek, O’nu görüyor gibi de yaşayarak inanmaya talip olduğumuzu, ettiğimizi deklare eder, İslam oluruz. İslam “Amentü” dini değil “Amentü Billahi” dinidir. İslam’ı kabullenemeyen ehl-i kitaba da müşrik dediğimiz yanlış Allah algısıyla inandıkları için Efendimiz (sav)’in açıkladığı manada Allah’ı tanıyarak inanmayı reddedenlere bakınca da çok net görmekteyiz ki o dönemde de bu dönemde de “Allah’a inanmak” yetmiyor, Allah’a tanıyarak inanmak gerekiyor. Demek ki Efendimiz (sav) o gün ve bugün (Celaleddin Rumi ve diğer tüm Hak dostları veliyullah hazretlerinin dilinden) bize “Gelin Allah’ı tanıyın, tanıyarak iman edin ve buna uygun da yaşama gayretine girin” diyor. Tam da bu sebeple Nisa Suresi 136. Ayet; “Ey iman edenler (ey inanıyorum diyenler, inandığını düşünenler, ey doğru inanmak isteyenler), Allah’a Billahi anlamda inanın!” buyuruyor. Celaleddin Rumi’nin bu sesleniş de bize “gelin ama doğru imanı yakalamak ve bu imana uygun bir hayat tarzı gayreti için gelin”dir. Hayattaki tek önemli işimiz bu! Efendimiz (sav) ve tüm Hakk veliyullah kullar, Kur’an ayetlerimiz ve günde beş defa Ezanımız bizi hep buna davet ediyor!

Celalettin Rumi’nin sesleniş tam da bu sebeple kalplerimizi marifet yakınlığı, imanlı ve salih bir hayat nuru ile yaşamamız için ısıtıyor: Ey arkadaş ister kafir ister mecusi, ister puta tapan ol yine gel, hoşgörü içerisinde, umutsuzluğa düşmeden yürümek, ateş tuzaklarından korunarak yaşamak için gel, Rabbimiz (Vahidül Ehadüs Samed) Allah’a yakın bir ömür sürmek için gel, O’nun sonsuz merhametinden nasibini dolu dolu almak için gel...

Bu durumda bize düşen nedir? “Buyur geldim” demektir değil mi? Geldim, Tevhid idrakiyle şirksiz yaşayıp öyle ölmek, öyle de ba’s olmak için geldim” demektir değil mi?

SANDIKLI'DA MEVLEVİLİK

Hüseyin HÜSREVOĞLU E.Öğrt. Araştırmacı-Yazar

Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Sandıklı'da önemli yer tutan ve devletin desteklediği pek çok kurum vardır. Bunlar esnaf/âhi teşkilatları yanında, tekke ve dergâhların pir-i kadimleri ile mütevellileri devlet arşivleri içinde değişik bölümlerde verilmiştir. Hüdavendigâr Salname-leri içinde ilçemizdeki Nakşî, Rufai, Kadiri dergâhları konumları farklı yıllar içinde sunulmuştur. Yaptığımız derin incelemeler ve araştırmalar esnasında bu tarikatların tamamen devlet kontrolünde olduğu açıkça görülür. Mevlana Celâleddin Rumî'nin Mevlevî tarikatı Afyonkarahisar merkezinde olduğu gibi Sandıklı' da da önemli bir yer tutar. Mevlevî soyundan gelenler ÇELEBÎ olarak anılmakta, BOA içinde NFS.d. belgelerinde ilçemizde pek çok Çelebi olduğu vakidir.

Germiyanoğlu Beyi Yakup Çelebi'nin tamirini yaptırdığı Hisar Kalesi Kitabesi halen (İbrahim) Çavuş Camii bitişiğindeki çeşmede iki sütun halinde durmaktadır. Çeşme, su kanallarına verilen hasar nedeniyle şimdi akmamaktadır. Kitabe aynen şu şekildedir:

Çavuş Cami Çeşmesi-1992

1.Sütun. Ammare hezel-kal'atül-mübareke harresallahu Teâlâ bi-emir-ül-eclül-kebir Es-Sultan -ül Germiyaniye Çelebi-i Âzam azzemallahu kaderehu hüve eşrefül

2.Sütun: El-Emir-ül-muazzama vel-Mevle-l-âzam Hüsameddin ved-din Yakup bin Umur etâlallahu bekahü fi-yevm-il ahad min cemaziyel-ülâ sene hamse ve işrine ve seb'a mie mimaruhu Çoban.

Türkçe anlamı:1.Sütun: Allah koruyası bu mübarek kale Germiyan Büyük Sultanı Çelebi yüce emirin emri ile yapıldı.

2.Sütun: O büyük emirlerin ve uluların en şerefli Hüsameddin(ed-dünya ved)din Umur oğlu Yakup'tur. Allah onun ömrünü uzun etsin. (H) 725 yılının Cemaziyel-evvel ayının 1.günü. Onun mimarı Çoban'dır. (M.1324-R.740)

Kitabede dikkate değer olan ifade; Çelebi-i Azam (Büyük Çelebi), Mevlana'nın torunu Mutaahhare Hanım'ın oğlu olan Hüsameddin Çelebi 1. Yakup Bey'dir. Bu kitabeye göre Mimar Çoban Bey Sandıklı Kalesi'ni Germiyan Sultanı Büyük Çelebi Hüsameddin Yakup bin Umur Bey'in emriyle Hicri 725, Miladi 1324'te imar ettirmiştir. Burada adı geçen Yakup bin Umur Bey, 2. Yakup Çelebi'nin ana tarafından dedesi Umur bin Savcı' nın oğludur.

Sandıklı'da tespit edebildiğimiz Yakup Bey'in 11 adet eseri ve adına vakfiyesi vardır. Bu eserler "Belgeleriyle Yunus Emre Sandıklı'dadır" isimli kitabımızda verilmiştir. Elimizdeki bir Defter-i Hakanî kaydında "Germiyanzade Yakup Çelebi Vakfı" ibaresi açıktır. Bu zatın Mevlana Celâleddin-i Rumî'nin torunu olması, ilçemizde Mevlevilik'in varlığını ve önemini daha iyi ortaya koymaktadır. Bölgemizde bu türde başka bir kitabe yoktur.

Hüdavendigâr Vilayeti-41819 numaralı Defter-i Hâkânî.

2016-Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı'nda şu ifadeler vardır: XVI. yüzyılın ilk yarısında Mevleviliğin yayılmasında Afyonkarahisar Mevlevihanesi şeyhi Abapüş-i Veli'nin oğlu

Divane Mehmed Çelebi'nin büyük katkısı olmuştur. Halep, Burdur, Eğirdir, Sandıklı, Kahire, Kudüs, Şam, Cezayir, Sakız, Midilli Mevlevihaneleriyle muhtemelen Lazkiye, Tebriz, İsfahan, Bağdat ve Fas Mevlevihaneleri onun tarafından tesis edilmiştir. XVI. yüzyılın başlarında Anadolu'da halkının tamamı Mevlevi birçok köy bulunurken devlet kurumu statüsü kazanma süreci içerisinde Mevlevilik, devlet ricalinin intisabıyla köylerden kasabalara ve kasabalardan şehirlere intikal ederek gittikçe yüksek zümreye mal olmaya başlamıştır.

Kaynağını Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Şerif'ten alan Mevlâna'nın yüksek ve çağları aşan mesajları, İslam Dini'nin gerçek, gülen yüzüyle ve berrak mahiyetiyle tanınıp, benimsenmesini temin etmiştir. Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled tarafından, muhterem babasının günlük yaşantısına, evrâd-u ezkârına, gelenek ve göreneğine ait âdet, alışkanlık ve hatıraların kaybolmaması için ortaya konulan prensipler, "Mevlevilik" gibi yüce bir yaşama sevincini ve eğitim müessesesini insanlığa armağan etmiştir. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar zamanında devletin geniş topraklarında şubeler açarak, misyonunu yerine getirmek üzere teşkilatlanmıştır. Tarihi boyunca ulaştığı her yerde hemen hemen bütün devlet yöneticileri ve halk tarafından alâka, yakınlık ve himaye görmüştür. 700 yıldan beri dünyanın çeşitli ülke, coğrafya ve kültüründe; dili, dini, ırkı, cinsi, mezhebi, meşrebi, mektebi, zamanı farklı milyonlarca insanın gönülleri ni uyandırmıştır. Kuruluşunu tamamlayarak faaliyete geçtiği her sosyal ve kültürel ortamda Türk kültür ve tefekkürünü, fahrî ataşesi gibi hizmetlerde bulunmuşlardır. Girdiği her gönlü, sevgi, saygı, birlik, beraberlik, hoşgörü, düzen, ahenk ve huzur ortamını tesis yolunda eğitip olgunlaştırmışlardır.

SANDIKLI'DA BULUNAN MEVLEVÎ ZATLAR:

1. ALİ ER-RÛMÎ: İlçemizin Kevser (eski adı Cuma) Mahallesi Karacaören Yolu 2. Sokak'ta 7 Nolu evin arka bahçesinde sağ duvar kenarında kabri bulunan bir zattır. Bu zatın bulunduğu yerin önünde yol kenarında eskiden büyük bir serenli kuyu ile musalla/meyyit taşı vardı. Tapuda bu geniş arazi, aşağıda belgesi olan "Tekke", çevresi de "Tekke Ardı" diye kayıtlıdır. Yıllar önce burada büyük bir Mevlevi Tekkesi'nin varlığını merhum Ali Özkeskin (1917-2018) anlattı. Bu

tekkeyi Afyon Mevlevi Camii'nde yatan Sultan Divani'nin halifesi ve bayraktarı olan Ali Er-Rûmî kurmuştur. Bu zat vefat edince tekkenin bahçesine defnedilmiştir. Buraya halk kısaca "Elirum Tekkesi" demektedir. Zaviyesi olduğuna dair vakfiye kaydı vardır. Benim çocukluğumda bu tekkenin yanında büyük serenli, çok tatlı suyu olan bir kuyusu vardı, su doldururdum. Şimdi kaldırıldı.

30 Kasım 1925 tarihinde 677 sayılı "Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlıklar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair" kanun çıkarıldı. Bu kanun 13.12.1925 tarihli 243 sayılı resmi gazetede yayımı ile yurdumuzda bulunan tüm tekke, zaviye ve türbeler kapatıldı. Böylece Türbe, Tekke ve Zaviyelerdeki eşyalar hakkında 19.12.1925 tarih ve 248 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile zaviye-tekke mülkleri hakkında yeni bir uygulama başlatıldı. Zaviye-tekke mülkiyetleri belediye meclislerinin kararı ile pek çoğu şahıs ellerine geçmiş, çoğu kamuya arsa olarak tahsis edilmiştir. Sandıklı'da Belediye bu tarihte aldığı tüm vakıf arazi ve mülklerine ait tahsis-tasfiye kararı maalesef kayıptır. Tekke'deki Mevlevi Dergahı'na bu vakfiye arazisini ve "Tekke" denilen yerin mülkiyetini en son Erzurumlu oğlu Murad Ağa'nın aldığını yaşlılar anlattı. 1935'ten sonra tekke de yıkıldı, bahçe yapıldı. Kabrine ait taşlar kaldırıldı. Kabirden kalan bu taşları, alan taraması yaparken şimdiki (1993) bahçenin sahibi bana "Hocam, şurada büyük bir kabir vardı, kalan taşları da bunlar..." diye gerek göstermesi ile tespit edebildim.

Öznitelik Bilgisi	
Taşınmaz No	114212135
İl	Afyonkarahisar
İlçe	Sandıklı
Mahalle/Köy	Kevser
Ada	257
Parsel	15
Tapu Alanı	667,03
Nitelik	Tarla
Mevkii	Tekke
Zemin Tipi	Ana Taşınmaz
Pafta	L24-B-01-C-1-A, L24-B-01-C-1

Tekke Mevkii Tapu Bilgisi

Ali Er-Rumi'nin kabrinden kalan taşları-Mayıs.1992

Mevlana Celâleddin-i Rûmî vefatından sonra yerine oğlu Sultan Veled 'in geçmesi gerekirken vefa örneği olarak talebesi Hüsameddin Çelebi geçmiştir. Sultan Veled ise Afyon'a gelmiş, dergâhını şimdiki Mevlevi Camii'nin olduğu yere kurmuştur.

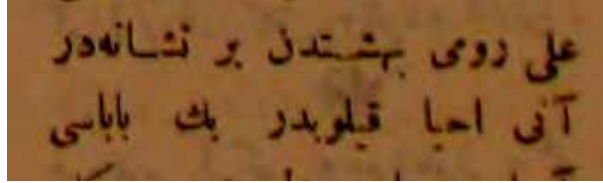
Sultan Divani (Mehmet Semai) Bâli Çelebi'nin oğludur. Bâli Çelebi, Mevlana Celâleddin Rumi'nin torunu Mutahhare Hanım'ın oğludur. Mehmet Semai dergâhında yetiştirdiği ve post makamına gelen müritlerini Osmanlı Devletinin önemli kültür merkezlerine görevlendirmiştir. Yavuz Sultan Selim Han'la birlikte İran-Irak-Mısır seferine katıldı. Savaşa giderken Kırşehir'e uğramış, burada on sekiz Bektaşî erenini yanına almıştır. Bu kişiler içinde Ali Er-Rûmî de vardır. Birlikte Karahisar 'a dönmüşlerdir. Kanuni Sultan Süleyman, Mehmet Semai'yi yanına çağırılmış. Kendisine arkadaşlarını devlet içinde Mevlevi dergâhı kurmaları için görevlendirmelerini istemiştir. O da değişik yerlere yetişen zatları vazifelendirdiği gibi Bayraktarı Ali Er-Rûmî' yi de Sandıklı'ya görevlendirmiştir. İlk kısımda adresini verdiğimiz yere dergâhını kurmuş, irşada başlamıştır. Mevlevilik o kadar gelişmiş ki kadınlar bile Mevlevi dergâhına katılmışlardır.

"Anadolu'nun Kilidi Afyon" kitabının 234. sayfasında şu not vardır: *Afyon Mevlevihanesi'nin tamir ve yapımı için H.1260/M.1844 yılı emval vergisinden; Sandıklı Kazası'ndan 33.186 gurus 16 para, Şuhut Kazası'ndan 20.000 gurus, Sincanlı Kazası'ndan 4.813 gurus 84 para olmak üzere toplam 98.000 gurus harcanılmıştır.* Bu noktada şu düşünce ileri çıkar; Afyon Mevlevihanesi'ne il genelinde en fazla yardımı Sandıklı yapmıştır.

1930'lu yıllara kadar ayakta kalabilen tekkeyi, en son "Arap Dede" lakaplı at ile gezen bir zat ilgilenmiştir. Bu kişinin vefatından sonra vakıf malı olduğu

halde satılmış, şahıs eline geçmiş ve şimdi de evler yapılmıştır.

İstanbul Beyazıt Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndeki "Afyonkarahisar'ında Nur Mecmuası" nda yayınlanan, 1752 yılında yazıldığı belirtilen, Leblebiciler piri Şeyh Nureddin'in torunlarından Şeyh Hamza divanında Ali El-Rumi'den de bahseder:

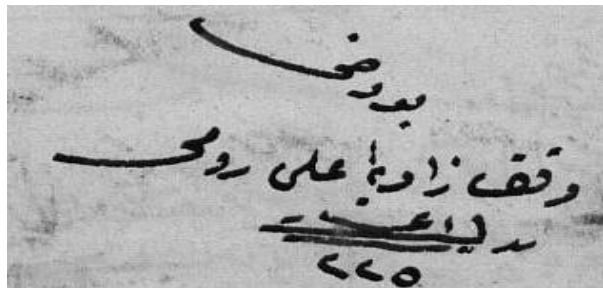
*Ali Rumi behişteden bir nişânedir,
Ânı ihyâ kılubdur Bey Baba'sı.*

BOA.TT.d.0113200074 Numaralı siyakat yazılı Tapu Tahrir Defteri'nde şu ifade yer alır: "Vakf-ı Zaviye-i Ali Er-Rumi der Nefs-i Sandıklı..."

TT. d.01132000074

H.1267 M.1850 yılına ait Evkaf Defteri EV. d.17745.3 numaralı defterde bu zata ait zaviye âşarı hakkında: *Bu dahi; Vakfı-ı Zaviye-i Ali Rumî Bedel-i aşâr: 225 gurus notu vardır.*

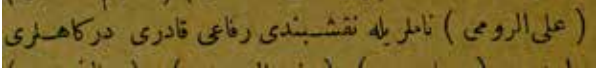

EV. d.17745.3

BOA. Genel Müdürlüğü'nde H.1254-M.1838 yılına ait Evkaf-ı Haremeyn Muhasebeciliği Defteri Ev. HMH. d. 04172 nolu defterinde şu kayıt vardır: *Kaza-i*

Bu tekkenin en son kudümcüsü ve şeyh vekili, 1930'lu yıllarda vefat eden Kirkyalanoğlu Haydar Efendi adında bir zat olduğu yaşlılar (Ali Özkeskin.1917-2018) tarafından belirtilmiştir.

1302 (M.1885) yılına ait Hüdavendigâr Salnamesi'nde bu tekkenin adı verilmektedir:

--- Ali Er-Rumî namlarıyla Nakşibendi, Rufai, Kadiri dergahları....

H.8.Zilkade.1311 (M.13.Mayıs.1894-Pazar) tarih ve DH. MKT. 235 sayılı yazı ile Sandıklı'da bulunan Mevleviye Dergâhı'nın harap olan yerlerinin tamir edilmesi, istenmektedir. Bundan 10 yıl sonraki DH. MKT. 121 numaralı yazıda Sandıklı Kasabası'nda bulunan Ali El-Rumî Zaviyesi'ne ait bağ ve bahçelerin mevki ve hududunun tayin edilmesi gereğinin bildirildiği belirtilmektedir.

2.KUDÜM DEDE: Kevser (İlk adı Cuma) Mahallesi Karacaören yolu sağındaki Sandıklı'ya hâkim tepedeki su depolarının üstünde bulunan zattır, yatırı buradadır. Afyon'da Mevlevi Türbesi'nde medfun bulunan Sultan Divani Hazretleri ile birlikte Mısır Seferi'ne katılmış, daha sonra burada vefat ettiği kayıtlarda geçer. Kudüm Dede, Sultan Divani'nin bayraktarı, müridi ve kudümcüsüdür.

Uzun yıllar önce, eskiden burada, içinde kabir olan küçük bir kulübe olduğu yaşlılar belirttiler. Şu anda fotoğrafta da görüldüğü gibi uzunca bir kabri vardır. (Kabirlerin büyüklüğünün normalden büyük olması; İslam geleneğinde o zatın boyunun uzunluğundan değil, manevi şahsiyetinin ululuğundan gelmektedir. İstanbul'da Yuşa, Saltık Köyü'nde Sarı Saltık Yatırı... gibi) Baş ağrısı veya zihinsel bunalımı olan kişiler tarafından ziyaret edilmektedir. Buraya gelen kişi eğer yanında uyursa kendisini misafir kabul ettiğini ve çok rahatladıklarını çoğu kişiden dinledim ve yakınlarımdan birisinin böyle bir olayını ben de yaşadım.

Alt tarafında bulunan Ali Er-Rumî Mevlevi dergâhında yapılan zikir meclisi semalarda kudüm çaldığı için bu adla anıldığı yaşlılar tarafından söylenmektedir. Merhum Musa Dedemin Tekke denilen mevkiinde bir bahçesinde küçük bir evi vardı. Biz burada bazen kalırdık. Sandıklı'ya gelen bütün leylekler

eylül ayı sonuna doğru yerlerinden ayrılmadan/göçe başlamadan önce Kudüm Kabri üzerinde uçuşarak toplanırlar ve güneye doğru uçarak gittiklerine pek çok kez şahit oldum.

Kudüm Dede kabrinin şimdiki bu hale gelmesi olayı şu şekilde olmuştur. İlçemizde Arabosmanlar diye bilenen aileden Osman Amca; burayı ve çevre yollarını düzenlemeyi çok arzu etmektedir. Fakat ömrü buna yetmez. Vefatından sonra 2004 yılında oğlu Ömer Ş.'in rüyasına girer ve "Oğlum, Kudüm Dede'yi yaptır" der. O da hemen usta tutar, tepeye çıkarlar. "Esas mezar taş yığını olan yerin neresindedir" diye araştırırlar. Dozerle taşları temizlerken taş yığınlarının tam ortasında dikdörtgen şeklinde ıslak bir görüntü olan yerin esas kabir olduğunu tespit ederler. Üzerine şimdiki kabir inşa edilir. Antalya-Afyonkarahisar anayolundan tepeye dikkatlice bakılırsa görülebilir. Kevser Mahallesi'nde Karacaören Köyü yolundan Kudüm Dede Kabri'ne kadar yolu düzenlenmiş, çevresi tel örgü ile çevrilip yanına çeşme yapılmış, aydınlatılarak şimdiki haline getirilmiştir. Buraya büyük kubbeli bir türbe yapılması; şehrin Afyonkarahisar ve Antalya karayolunda ve demiryolundan geçenlerin görebilecekleri bir yer olması için çok anlamlı olacaktır.

Kudüm Dede Kabri-1965

Kudüm Dede Kabri-2004

Prof. Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu hocama kabri başında bilgi verirken. 2007

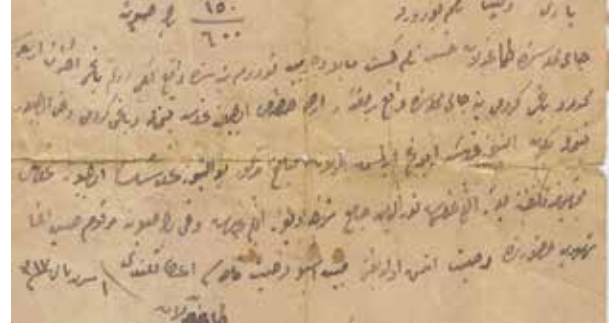
Bu arada şu konuyu iyi bilmemiz gerekir; 1. Dünya Savaşı'na ilçemizdeki Mevlevilerin hepsi katılmışlar ve hepsi de şehit olmuşlardır. Cepheden hiç geri gelen Mevlevi olmayınca Sandıklı Mevlevihanesi kapanmak zorunda kalmıştır. Çünkü Mevleviliğin usul ve erkânını bilen kimse kalmamıştır.

Araştırmalarım sırasında elime geçen bir vasiyetnameye göre; bu yörenin her tarafı ağaçlık ve üzüm bağları içinde olduğunu görülür. Söz konusu belgenin ilgili bölümü şu şekildedir:

Badi-i vasiyetnamem budur ki; Çay Mahallesi'nde Dağdelen Hüseyin nam kimse balâda mübeyyin Kudüm Tepesi'nde vâki iki dönüm bağı etraf-ı erbaası mahdut bağı-ı kürûmî,.....Nureddin Cami-i Şerif'e yüz elli gurus ve dahi Bey Suyu'na merhum Hüseyin Ağa şuhûdiye huzurunda vasiyet etmiş olduğunu mübeyyin işbu vasiyetname ita kılındı.

1.Teşrin-i Sani.317 (14.Ekim.1901-Perşembe)
Dağdelen oğlu Hüseyin Usta

Şuhûd-ül hâl: Hamza'nın sucu Mehmet Usta, İsmail oğlu Çakal, Cavlan oğlu Ahmet Ve Ömer Hoca ve gayrihim

NOT: Bu belgenin tümü "Belgelerde Sandıklı Çeşme ve Diğer Vakıfları" isimli basıma hazır kitabımızdadır.

Taşpınar Dergisi-Ocak-22.sayı'nda bu zatlar ile ilgili şu yazı vardır:

ALİ ER-RUMİ VE KUDÜM DEDE

Bir Mevlevi dervîşi olan Ali Er-Rumi Dede Sultan Divanı' nin müridi olup onunla birlikte İran seyahatinde bulunmuş, bu seyahat sırasında Mevlevi ve Bektaşî dervişlerinden oluşan kâfilenin başında Mehmet Sadık Dede ile birlikte sancaktarlık görevinde bulunmuş, İran seferinden dönüşte Sandıklı'da görevlendirilerek zaviye kurup yerleşmiş ve birçok mürit yetiştirmiştir.

Ali Er-Rumi'nin mezarı Sandıklı ilçe merkezinde Cuma Mahallesi'nde Karacaören Köyü yolu üzerinde Hacı Osman Çeşmesi'nin biraz ilerisinde kendi adı ile anılan tekkededir. (Söylenilen yerde Şeyh Kavaf Ali isimli zat bulunmaktadır. Ali Er-Rumi ise Karacaören yolu üzerinde Kudüm Dede'nin kabrinin alt tarafındadır. HH)

XV. ve XVI. yüzyıl arasında yaşadığı tahmin edilen Kudüm Dede, Ali Er-Rumi'nin müridi ve sancaktarı olup Ali Er-Rumi ile yârenlerdendir. Kudüm çaldığından dolayı "Kudüm Dede" diye anılır. Kudüm Dede'nin mezarı Sandıklı İlçesi'nde Karacaören Köyü yolu üzerinde bulunan Su Deposu'nun alt tarafındadır. Günümüzde konuşma bozukluğu olan çocuklar getirilerek şifa aranmaktadır.

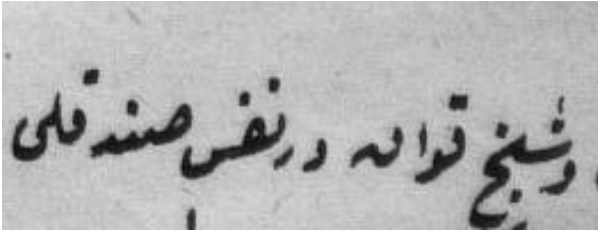
Anlatılanlara göre; I. Dünya Savaşı sırasında Sandıklı Dergâhı dervişlerinin rüyasına girer. Rüyada "Kalk yarenim, peygamber efendimiz sizi bekliyor. İslâm ordusunun imdadına yetişiniz" denilir. Derviş kan ter içinde uykudan uyanır. Gaflete düşüp düşmediğinin muhasebesini yapar. Ertesi günü abdest alır, Kur'an-ı Kerim okur ve istihareye yatar. Kudüm Dede tekrar dervişin rüyasına girer ve aynı sözleri tekrarlar.

Derviş bütün dergâhı toplar ve üst üste iki gündür gördüğü rüyayı anlatır Orada bulunan herkes hiç tereddüt etmeden Çanakkale'ye gazaya giderler ve dervişlerin bir teki dahi geri dönemez ve hepsi cep-hede şehit düşerler.

3. ŞEYH KAVAK (KAVAF) SULTAN ALİ BABA: Cuma Mahallesi Hacı Osman Çeşme Sokak No: 22'de bulunan büyük bir bahçe içindedir. Halkımız bu yeri "Tekke Odası" diye bilirler. Aslında ayakkabıcı-yemenicilerin piri olduğu için adı Şeyh Kavaf iken halk arasında Kavak adı kullanılmaktadır. (Osmanlıca yazımında Kef harfinin kısa yazımı Kaf okunmuş ve Kavaf adı Kavak olarak telaffuz edilmektedir.) Kavak Sultan Ali Baba yatırının olduğu yerdeki ilk türbenin ne zaman ve nasıl yıkıldığını tespit edemedim. Şimdiki ise yeni yapıdır.

Kapıda: Tekke Odası

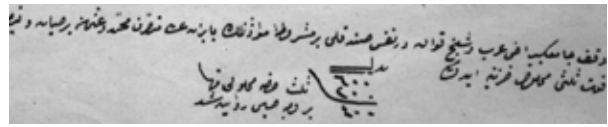

...ve Şeyh Kavak der Nefs-i Sandıklı

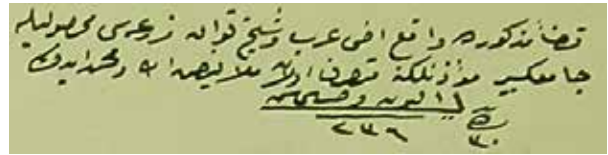
Burada tarikat ehli kişilerin kaldıkları, her akşam toplandıkları ve zikir meclisleri kurulduğu yaşlılar tarafından da söylenir. Şu anda mahalle halkı tarafından bakımı yapılan bu yerin Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminin koruması-sorumluluğu; 1850'li yıllarda Mısır'dan gelen ve 5. Hassa Alayı Kışlası'nda görev yapan (büyük ninemin dayısı) Pamukçuzade İbrahim Paşa'ya ait idi. 1925'te Tekke ve Zaviyelerin kaldırılmasından sonrada mülkiyeti son kadastro çalışmasında mahalle halkının üzerine geçmiştir. Hatta 1930'lu yıllarda ilçede tapu tescil-tespit işlemleri sırasında büyük ninem Şerife Kumdakçı'ya (1307-1970) "Dayınız çocuksuz, malları size geçecek, evrakları tamamlayın, tapunuzu alın" denmesine Ninem "Burası Tekke, İbrahim Dayımız vakfetmiş. Biz almayız,

mahalle namaz kılsın, Kur'an okusun, mübarek günlerde kullansın." diyerek reddetmiştir. Daha sonra kadastro çalışmasında tekke mahalle halkına geçti. Şu anda mülkiyeti mahalle halkına aittir. 19 yy vakfiye kayıtlarında Kavak Baba Zaviyesi açıkça görülür.

H. 1266 M. 1849 tarihli vakfiye kaydında şu bilgiler vardır: *Vakf-ı Cami-i Kebir Ahi Arab ve Şeyh Kavak der Nefs-i Sandıklı ber meşruta-i müezzinlik bâ-berat-ı âli mutasarrıf Muhammet ve Osman berhayat ve Feyzullah mahal-i hazine idüğü. Bedeli 600 Sülüsü hisse mahlulü minha -200=400 gurus bervechi hasbi rüyetidir.*

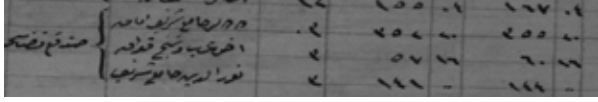

Yine H. 1242 M. 1826 yılına ait vakfiye defterinde şu kayıt vardır: *Kaza-i mezkûrda vaki' Ahi Arap ve Şeyh Kavak zirâ-ası mahsulü ile Cami-i Kebir müezzinliğine mutasarrıf olan Molla Nimetullah ve Mehmet idüğü. Bedel olunan kıymeti:236 gurus 30 para.*

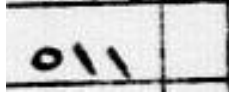
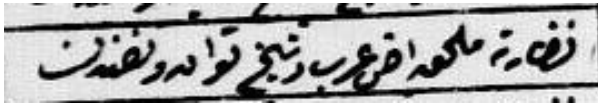
Şeyh Kavaf (Kavak) Sultan Ali Baba'nın kabri-2005

Ayrıca H. 1295/M. 1878 yılına ait evkaf icmal defterinde Esami-i Evkaf: *Sandıklı Kazası'nda; Ahi Arap ve Şeyh Kavak 60 gurus 12 para* ifadesi yer alır.

BOA EV. d 19387 belge kapak listesi: *Karahisar-ı Sahip Sancağı dâhilinde bulunan evkaf-ı şerifinin 281 senesi Haziran iptidasından sene-i mezkûr Ağustos ayına değin vukuu bulan kaffe-i hasılatı* (H. 1281-M: 1864) başlıklı belgede şu ifadeler vardır:

Nezarete mülhak Sandıklı'da Ahi Arap ve Şeyh Kavak Vakfı 511 gurus.

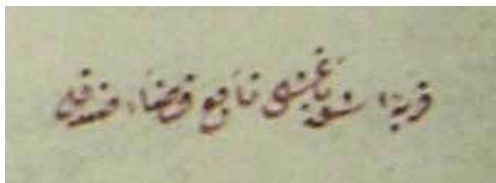

Burada yatan Kavak Sultan Baba Mevlevi bir zat olduğu, esas adının Ali olduğu yaşlılar tarafından belirtilmiştir. Hassas derecede temizliği seven, çevrede temiz olmayanları değişik şekillerde ikaz ettiği söylenir.

Daha geniş bilgi ve belgeler "*Sandıklı Tekke Zaviye Vakıfları*" isimli basıma hazır kitabımızdadır

4.ŞEYH YAHŞİ BABA-(ÂŞİK-IŞIK YAHŞİ): İlçemize 26 km uzaklıkta Çivril yolu kenarında adı ile anılan Şeyh-yahşi Köyü'nde, cami bahçesindeki büyük bir türbe içinde bulunan velidir. Türbe içinde kendisi ile birlikte üzeri sandukalı ve örtülü dört kişi daha vardır. Eski-den türbe çok bakımsız ve kubbesinin üstünde otlar yetişmiştir. Çok küçük, basık ve mermer söveli bir açık kapısı vardır. Kendisinin Mevlevi tarikatından olup, Sultan Divani'nin müritlerinden olduğu kayıtlarda yazılıdır. Bu zatın neslinden gelenler Numan Hoca sülalesi bilinir. Bu zatın Horasan'dan göç ile geldiği de söylenir.

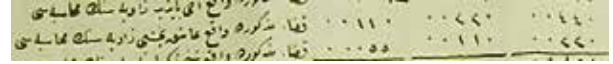
BOA içinde temin ettiğim arşiv içindeki NFS. d.01707 numaralı belgede köy adı "*Karye-i Işık Yağşi tabi' Kaza-i Sandıklı*" ifadesi vardır:

NFS. d.01707

Burada adı ile anılan zaviye olduğu, BOA Evkaf-i Hümayun Nezaret sonrası Evkaf Defterleri'nde III, Nu:1234 ve 13904 belgesinde zaviye kurucusunun *Molla Osman ve kardeşi Molla Ali* tarafından kurulduğu belgelerde yazılıdır.

Yine H. 1254/M. 1838 yılı Osmanlı Evkaf Muhasebe Defterinde "*Kaza-i mezkûrda Âşık Yahşi Zaviyesi'nin muhasebesi 110-220-440 gurus evkaf-ı hümayuna*" kaydı vardır.

Türbe içinde ve dışında hiçbir belge özelliği taşıyan kitabe, hece taşı ve başka bir bilgiye ulaşamadım. Aynı kişinin kendisi, eşi ve çocuğu yatığı söylenmektedir.

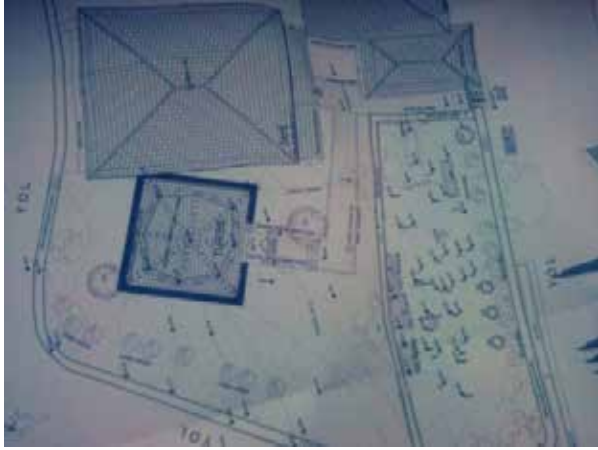

Türbenin eski kapısı-2002

İçeride bulunan yatırlar (Foto: A.Durna' dan)

Yaşlıların verdiği bilgiler, sadece onun ulu bir veli olduğu, Yavaşlar Köyü'nden evlendiği yönündedir. Cami bahçesindeki, çevrili küçük eski kabrin önünde kesme taş kabartma yazılmış başka bir zatın kabri vardır.

Şeyh Yahşi Türbesi ve restorasyon planı-2016

Köydeki yaşlılar şöyle bir olayı anlatırlar: Şeyh Yahşi ve hanesi burada iken, düşmanlar tarafından bir savaş veya baskın sırasında, köy işgal edilmek istenir. Buna direnen Şeyh Yahşi ailesi düşman tarafından şehit edilir, bu kümbet altına hepsi defnedilir.

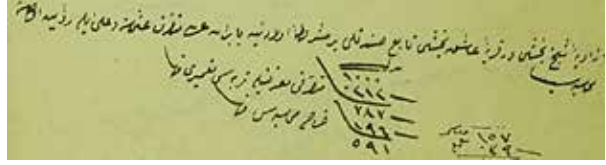

Restorasyon sonrası-2018

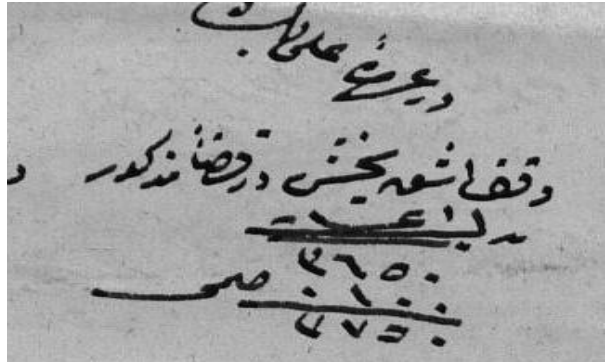
Yine bir çalışmada (A.Durna) şu efsanevi olay anlatılmaktadır: *Osmanlı ordusu Şeyh Yahşi Köyü civarında mola verir. Uzun sakallı bir evliya küçücük kazanında orduyu beslemek için yemek pişirmeye başlar. Bol kekikli çorba tüm askerlere birer ikişer verildiği halde çorba kazandan hiç eksik olmamış. Böylece ihtiyarın önemli bir kişi olduğu anlaşılmıştır. Sonra yok olan bu ihtiyar, tüm aramalara rağmen bulunamaz. Söylenti padişahın kulağına gider. O da Şeyh Yahşi adına vakıf kurdurur ve burada sürekli olarak çorba pişmesini ve fakirlere dağıtılmasını sağlar.*

H. 1266/ M. 1849 yılına ait vakfiye kaydında şu bilgiler vardır: *Zaviye-i Şeyh Yahşi der Karye-i Aşık Yahşi tabi' Sandıklı ber meşruta-i evladiye bâ-berat-i*

âli mutasarrıfı Osman ve Ali ile rüyet olunan muhasebesidir. Bedeli: 1000-0212 Mutasarrıfı marifetiyle türbesi tamiri minha=787-196 Harç-ı muhasebe=591 guruş. Masarif: 157 guruş maaş+39 guruş harç=196 guruş.

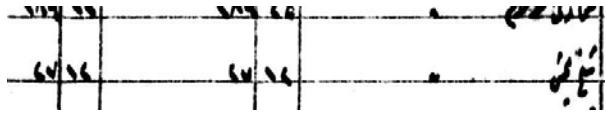

H. 1267/M. 1850 yılına ait evkaf defterin EV d.17745,3 numaralı defterde bu zaviye âşarı hakkında şu bilgi vardır: *Vakf-ı Işık Yahşi der Kaza-i mezkûr. Deruhte-i Ali Bey. Bedel-i aşâr: 3650+100 zime-mi=3750 guruş.*

H. 1299/M. 1881 Senesi Ev. d 28943.13 nolu listede şu bilgi vardır:

<i>Esami-i Liva ve Kura Esami-i Hayrat-ı Evkaf</i>	
<i>Tahakkuk Eden Tahsil Olunan Guruş-para</i>	
<i>Sandıklı</i>	<i>Şeyh Yahşi Vakfı</i>
27.12	27.12

5.NURİ DEDE: Bu zat ile ilgili Afyon Belediyesi-Taşpınar Dergis Sayı 21'de şu ifadeler vardır: İlişikte Con Ahmet Usta'nın bulabildiğimiz tek resmi var. 1908 yılında Mevlevi Türbe Cami'nin açılış fotoğrafı. Çember içine alınan kişi Ahmet Eryılmaz nam-ı diğer Con Ahmet Usta'dır. Fotoğraftaki kişiler anılarını aktardığımız rahmetli Kemal Bayık tarafından 1980'li yıllarda tanımlanmıştır. Ahmet Ustanın "CON" lakabı da sanırım 1900'lerin başlarında hayli taraftar bulan Jön Türkler akımından gelmektedir.

Afyonkarahisar Mevlevihanesi 'nin açılış töreni-1908-Dergiden alındı.

Anlatımlarda “Nuri Dede oğlu Saatçi Con Ahmet” şeklinde anlatılır. İlçemizden evlidir. Babası en önde gelen Mevlevilerdendir, dedelik makamına yükselmiştir. Kendisi hakkında “Afyonkarahisar Kültür Sözlüğü” nde şu bilgiler verilir: *Con Ahmet Dede (İde-men): Mevlevi, Mevlevihane'nin neyzen başı Sandıklılı Nuri Dede'nin büyük oğludur. Çilesini tamamlayarak “dede” unvanını almıştır. 1908 yılında Mevlevihane açılışına katılıp, açılış resminde yer almıştır. Dervişliği yanında iyi bir saat ustasıdır. Kardeşi Ali Dede'ye saatçiliği o öğretmiştir. (Fotoğrafta 9 numaralı zat)*

Yeğeninden aldığı son günlerine ait fotoğrafı: Con Ahmet

6.MOLLAOĞLU SAİD BEY VE OĞLU BEKİR SITKI ULUSOY: Sandıklı'nın tespit edebildiğim en son dönem Sandıklı'da Mevlevi olan zatların birisi de Mollaoğlu Said Bey Mevlevi idi. Kabrinin Tekke'de olduğu söylenir. Oğlu Bekir Sıtkı Ulusoy da Mevlevi idi. 1880'de doğmuş 1936 yılında vefat etmiş, Sandıklı İlçe Kabristanlığı'na defnedilmiştir. Başında Mevlevi mermer külahlı hece taşı vardır:

Sandıklı İlçe kabristanlığı-1995

KAYNAKLAR:

- 1.Afyonkarahisar Kültür Sözlüğü-Afyonkarahisar Belediyesi-2017
- 2.Evliyalar Şehri Afyonkarahisar-Abdulhalim Durna-Amasya-2009 Yenigün Mat. Ank
- 3.Karahisar-ı Sahib Sultan Divani Mevlevihanesi ve Mevlevi Meşhurları-Y.İlgar-Afyonkarahisar Belediyesi-2008
- 4.Belgeleriyle Yunus Emre Sandıklı'dadır. Hüseyin HÜSREVOĞLU-Sandıklı Belediyesi -2018
- 5.Mevlevi Divan Şairi Semai Mehmet Çelebi. M. Sarı-Y.İlgar Afyonkarahisar Belediyesi -2008
- 6.Sandıklı İlçe M.E. M. 12.12.1980 Tarih ve 010/6941 sayılı yazıları gereğince yapılan “Çevre İnceleme Raporları”
- 7.Afyonkarahisar'da Zaviyeler-M. Karazeybek-AKÜ Yayını.
- 8.Mevlana Torunu Sultan Divani-İ.Ü.NASRATTINOĞLU-1990
- 9.Şeyh Hamza Divani-Afyon'da Nur Mecmuası-1927.İstanbul HTU Kütüphanesi
- 10.Beldemiz Afyon Dergileri-Afyon Belediyesi
- 11.Afyon Evliyalari- H.Fikri YAZICIOĞLU-1969
- 12.Belgeleriyle Sandıklı Velileri ve Büyükleri. Basıma hazır - Hüseyin HÜSREVOĞLU
- 13.BOA. NFS.d 01707 arşivi
14. “Anadolu'nun Kilidi Afyon” Afyon Valiliği-2004
15. VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri- 19.Yüzyılda Afyonkarahisar Taşrasındaki Faal Tekke ve Zaviyeler-M. Güler, G. Karadağ. Afyonkarahisar Belediyesi Yayın No.12.
16. Belgelerde Sandıklı ve Yunus Emre-M. ÖZER-H.HÜSREVOĞLU - A.ÖZESKİ-2010.
17. 2016-Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı.
18. Tapu Kayıtları

DÎVÂNE MEHMET ÇELEBİYİ “DÎVÂNE” EDEN VECD HALLERİ VE KERAMETLERİ

Özkan Tokman

ozkantokman@gmail.com

Abstract

Throughout the centuries, whether in Abrahamic religions or artificial religions of the Far East, and their extensions in the form of orders and communities, states of ecstasy and miracles have always been prominent. The states of ecstasy and miracles are sometimes understood as sincere emotions, conscious of being bestowed by God, and sometimes they are used to gain influence among the people, to present oneself differently from one's true nature, and to gain material benefits.

In the world of Mevlevism, when we speak of states of ecstasy and miracles, the first name that comes to mind is Divane Mehmet Çelebi, the Sheikh of Afyonkarahisar Mevlevi Lodge, who had a radical way of life and understanding. Çelebi, who rendered great services to Mevlevism, experienced states of ecstasy through the ritual of “Sema,” which is one of the most important practices of Mevlevism. His miracles were also a result of his passion and love for Mevlana and Mevlevism. Çelebi, who is still revered and respected by the people of Afyonkarahisar, is spoken of by his admirers even today, through oral tradition and written sources, regarding his states of ecstasy and miracles.

Key words: Mawlawi, Dîvâne Mehmet Çelebi, Ecstasy, Miracles

Özet

Yüzyıllar boyunca İbrahîmî dinlerde olsun, uzakdoğu yapay dinlerinde olsun ve bunların uzantısı olarak tarikatlar, cemaatler olsun vecd ve keramet halleri her zaman ön planda olmuştur. Vecd ve Keramet halleri, bazen samimi duygular içinde Allah'ın bahsettiği bir durum olduğunun bilincinde olup, bazen de kendi nefesine yenilip genellikle halk arasında bir söz sahibi olmak, kendini olduğundan farklı göstermek, maddi açıdan rant sağlamak için kullanılmıştır.

Mevlevilik dünyasında Keramet ve vecd halleri denilince radikal bir yaşam ve anlayışı olan Afyonkarahisar Mevlevihanesi Şeyhi Dîvâne Mehmet Çelebi gelir. Mevleviliğe büyük hizmetler sunan Çelebi, vecd hallerini genel mana'da Mevleviliğin en önemli ritüellerinden “Sema” ile gerçekleştirmiş, Kerameti ise yine Mevlânâ'ya ve Mevleviliğe tutkusundan ve aşkıdan olmuştur. Afyonkarahisar halkı tarafından da hâlâ hürmet ve saygıyla anılan Çelebi, sevenleri tarafından günümüzde dahi tevatür ve yazılı kaynaklar üzerinde vecd ve keramet halleri dile getirilir.

Anahtar Kavramlar: Mevlevi, Dîvâne Mehmet Çelebi, Vecd, Keramet

Giriş

Mevlevilik, Anadolu topraklarına İslam ekollerinin farklı neşeleri ile Mevlana'nın kalbinde haşır olunarak şahsına münhasır bir şekilde 13. Yüzyılda temelleri atılmıştır. Selçuklu Devleti'nin son demlerine yaklaşması, siyasi çatışmalar, isyanlar ve Moğolların Selçuklular üzerindeki etkisi özellikle psikolojik olarak yıpranmış olan halk Mevlana'nın Konya'ya ayak basması, kanaat önderi olarak halk ile bütün olması, halkın manevi yönden nefes almasını sağlamış, sosyolojik olarak ta başka bir boyuta geçildiğini görüyoruz. Ayrıca Mevlana sadece halk üzerinde değil kendi ailesi üzerinde de titremiş, çocukları ve torunlarına kendi meşrepleri doğrultusunda eğitmiştir, Mevlana'nın Konya'ya göç haritasına bakıldığında Semerkand, Bağdat, Necef, Şam, Halep, Erzincan, Malatya, Sivas, Kayseri, Larende ve en son durak Konya'dır. Bu tüm şehirlere bakıldığında Mevlana, Orta Asya'da Yesevilik, Kübrevilik (Necmüddin-i Kübra), Mağrib (Ekberilik), Melametilik, Kalenderilik, gibi tarikat ekollerinin tesirinde bulunmasıyla ve ülkelerin sosyolojik yapısını, insan karakterlerini iyi tahlil etmesi kesin ve katidir. Farklı kültürlerle kendini harmanlayarak bir Mevlana ortaya çıkmıştır.

"İşte bu Mevlana'da gördüğümüz, kupkuru ve şekilci ibadet anlayışına karşı çıkan tavrı, bu ibadetleri kökten reddediş değil, bu sufi mektebin çerçevesinde, ruhsuz ibadete karşı çıkış olarak anlamak gerekir."¹ Bu geniş yelpazenin oluşu Ailesindeki çocuklarına ve torunlarına sirayet etmiştir. Sultan Veled zühd anlayışına sebat ederken torunu Ulu Arif Çelebi cezbeli bir meşrep ile hayatına sirayet etmiştir. Mevlana'nın oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Arif Çelebi ile neşe bakımından ikiye ayrılmıştır ve Ulu Arif Çelebi'nin meşrebi "Divane Mehmet Çelebi'nin meşrebine pek benzer, hatta ondan da aşırı ve taşkındır. Sözü, özüne uygun olan ve meşrebi, lakabından anlaşılan Mehmet Çelebi, bu taşkınlığını şiirlerinde de gösterir."² XVI. Yüzyılın en ilginç Mevlevi postnişini olan Divane Mehmet Çelebi hem Mevlevilik dünyasında hem de Afyonkarahisar halkında vecd halleri, kerametleri ile gönüllerde taht kurmuştur. Bu makalede Divane Mehmet Çelebinin Mevlevi cenahında adı sık geçip ancak fazla anılmayan yönlerini göreceğiz. Coşkunluk hallerini şiirlerine yansıtmasıyla babası ta-

rafından "Semâî" mahlasının neden verildiğini, Sema meşk etmeye düşkünlüğünü, Mevlana'ya bağlılığını farklı bir şekilde dile getirmesi, sıra dışı bir post sahibisi olduğunu göreceğiz.

Birinci kısımda Mehmet Çelebinin alametifarikası olan vecd anlatılacaktır. İkinci kısımda vecdin en büyük kaynağı Mevleviliğin en önemli cüzü olan Semâ'nın vecd halleri. Üçüncü kısımda, Mehmet Çelebinin coşkulu (vecd) halleri. Dördüncü kısımda ise, Keramet nedir? Beşinci kısımda ise Mehmet Çelebinin kerametleri üzerinde durulacaktır.

I.VECD

Sözlükte "yitiğini bulmak, istediğine kavuşmak, güç yetirmek; aşk ve iştiağ sarhoşluğu içinde kendinden geçmek, yüksek heyecan duymak" anlamlarındaki vecd kelimesi tasavvuf terimi olarak "kasıt ve zorlama olmadan Allah'ın bir ihsanı şeklinde sâlike gelen ve onu kendinden geçiren mânevî çarpıntı" (müsâdefe) demektir.³

Tanınm üzerinde kendinden geçmek olarak betimlense de kendini başka bir alemde bulma, o manevi bilinçte bulunma halidir. Bilinçsizlik olarak değerlendirilmesi yanlıştır. "Kendinden geçmeye çalış da hemencek kendini bul; doğrusunu Allah, daha iyi bilir."⁴ Kendinden geçmek, gerçek olanda var olma isteği, beşeri hayatın yavanlığı, yokluk alemine özlem gerektirir ki bu hali yaşamanın ilk temel sebebi Aşktır ve bu aşkın karşılığını zahir alemde bulamaz. O yüzden zahir alemin durağanlığı, halk tarafından meczup olarak görülür, normal insanın yapmayacağı hallere bürünür, çünkü bu hallerin karşılığı zahir alemde değildir. "Aşk denizi bir çömlek gibi kaynatır. Aşk denizi kum gibi ezer, eritir. Aşk gökyüzünü çatlatır, yüzlerce yarık açar. Aşk sebepsiz yeryüzünü titretir."⁵

Tasavvuf dünyası, Vecd, masiva'dan kurtulup gerçeğe keşif, hayat aleminden sıyrılarak köklere vuslat, kalabalık yalnızlıktan, coşkulu tenha'da muhabbet olarak tanımlaması, arzunun gerçekleşmesi için çabalamayı gösterir.

Vecd halindeki sözler, beşeri alemde sırrı ifşa olarak gözüktür, söylenen kelimeler avama, şeriat'a aykırı gelebileceğinden evliya'yı kiram tarafından olumlu karşılanmaz. Örneğin Hallacı Mansur'un "Ben

¹ Mevlana, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları- s.28

² Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik, İnkılap, s.116

³ Kuşeyrî, s. 190.

⁴ Mesnevi, IV-3215

⁵ Mesnevi, C.5, B.3735

şimdi Tanrı'nın dini için kâfir oldum / Kâfirlik bana farz, lakin müminlere haram"⁶ sözü, "o, Mekke'de kaldığı bu bir yıllık süre içinde sabahtan akşama kadar Kâbe'nin sahnına oturdu, ne güneşe ne de yağmura aldırış etti. Bir yıl boyunca sadece abdest almak ve tavaf etmek için oturduğu yerden ayrıldı. Oruç tuttu ve gece gündüz namaz kaldı. Her yatsı vakti yanına bir çörekle bir testi su kondu. O, çöreğin dörtte biriyle birkaç yudum su alıp kalanını geri çevirdi."⁷ gibi halleri Mansur'un anlaşılabilir vecd hallerinden bir tanesidir. Bestami'nin Sübhanım sübhanım, ben kendimi tenzih ederim gibi sözleri de Tasavvuf ehli olanların dışında bizlerin anlaması beklenemez.

Vecd hallerinin yer ve zaman gözetmeksizin her an olabileceğini, "Kuyumculuk işi ile uğraşan Salâhaddin-i Zerkûb'un dükkânına bir gün Mevlânâ gelir. Mevlânâ dükkânın içinden gelen çekiç seslerindeki nağmenin ahengiyle aşk ve şevke gelerek semâ yapmaya başlaması."⁸ da bir örnektir.

Vecd, kazanılmış bir öğreti olmayıp, kalbe gelen bir hal olması dolayısıyla riyakarlık barındırmaz. Vecd hali irade olmamasından dolayı kınanmaz. İrade halinde olması durumunda ise; Vecd olgunluğuna ermemiş kimsenin vecdi talep etmesine ve bu talebinin gereğini külfet ve zorlama ile yerine getirmesine tevâcüd denir. "Tevâcüd halindeki kimse, içinde yer aldığı cemaatteki gerçek vecd ehline hal veya makam sahibi olmadığını, vecd halinin kendisine gelmediğini, tevâcüde bulunduğunu itiraf ederse dürüst davrandığından dolayı bu tevâcüdünü geçerli kabul edilebilir. Bununla birlikte tevâcüdün terki evlâdır"⁹ Tevacüd halinde olmak için uğraşanlar ise, "Her ne kadar iradeleriyle hakikate erseler de organları üzerine hâkimiyet kuramadıklarından tevâcüd haline geçer, bu hali taşımada zaaf gösterdiklerinden sarsılıp titremeye başlarlar. Bunların tevâcüdünü rahatlamak ve teselli bulmak içindir"¹⁰

Gönlünü tamamiyle Allah'a adayan hal sahibi, namaz ve zikir içerisinde bu hali ve lezzeti yaşamak için bir sebeptir. Ayrıca huşu, tertil, sure formunu bozmadan teganni, bu vecd halini tetikleyen durumlardır. Allahın ikramı olarak görülen vecd, ani tetiklemelerle imanı kuvvetlendirmesi için önemli bir

etkendir. Namazda bu tecelliyata mazhar olunması "Allah'ın sevdiklerine gösterdiği ve daha çok namaz ânında hissedilen vecd hâli, Hakk'ın kuluna bir anda gerçekleşen tecellisiyle oluşan bir ürperme, titreme ve tüylerin diken diken oluvermesi durumudur."¹¹

İslamî tarikatlarda vecd'e davet olan zikirler farklı formlarda yapılmıştır. Örneğin, "Nakşibendî ayini hatm-i hâcegân, hiç ayağa kalkmadan yapılan kuudî ayinin en tipik örneğidir. Burhanda Rifâî şeyhleri zikrullah esnasında seçtikleri bazı dervişlerin vücutlarına kılıç, şiş, tığ gibi aletleri saplar ve "gül" denilen akkor hâlindeki kızgın demiri yalar ve çıplak bedene değdirir. Halvetîliğin Şabanîlik kolunda yapılan darb-ı esma bir tür kuudî ayindir. Burada kelime-i tevhit zikri kalbe döndürüldükten sonra ism-i hayya geçilir. Dervişler bu zikre; zikir halkasında veya saf hâlinde otururken dizleri üstüne yükselerek, öne doğru eğilip kollarını sanki kürek çeker gibi kaldırarak ve sonra oturarak devam ederler."¹²

2. SEMA'DA VECD

Sözlükte "işitmek, duymak, dinlemek; işitilen söz, güzel ses, iyi şöhret" anlamlarındaki semâ kelimesi genellikle "şarkı, nağme, mûsiki, raks" mânalarını çağrıştıracak biçimde kullanılmaktadır. İlk sûfî müelliflerin eserlerinde semâ "sûfinin kendisine gelen vâridi işitmesi ve işittiğini kalbe aktarması" anlamına gelmektedir. Hücvîrî şeriatı ve dini vâcip kılan şeyin sem'i (işitme, vahiy, nakil) olduğunu, şer'î hükümlerin kabulünün işitmeye dayandığını, dinî mükellefiyetler sahasında kulağın gözden, işitmenin görmekten üstün olduğunu, şeriat, tarikat ve mârifetin elde edilmesinde işitme eyleminin zorunlu şart sayıldığını belirterek semâ fiilinin diğer bütün tasavvufî fiil ve hallerden önce geldiğini söyler"¹³

"Sema, coşkun hareketi dönüşüdür. Mevlana: (Sufiler, vuslat özlemini gönüllerinde vecd haline getirirler de geciçi dünyayı bir kenara iterek ölüm-süzlük yurduna kanat açarlar) der. (Sema ederken ne ney'den haberimiz olur, ne teften...) diyen Mevlana: (Sema'da ilahi sevgiliye kavuşmanın hayali vardır. Sema, aşıkların gıdası, ruhun safasıdır.) diyerek çevresindekilerin sema etmelerini öğütler."¹⁴

⁶ Annemarie Schimmel, Hallac, Kurtarın Beni Tanrı'dan, s.60

⁷ Dr. Ahmet Çelik, Dicle'den yükselen Feryat, s.32

⁸ Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, age., s. 157

⁹ el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye, II, 535-536

¹⁰ Lüma', s. 295-296; İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn, II, 408

¹¹ Lütfî Filiz, Noktanın Sonsuzluğu IV, haz. Saim Öztan, Seyhun Besin, Aziz Şenol Filiz, İstanbul 2000, s. 423

¹² Büyük İstanbul Tarihi dergisi, İSTANBUL'DA TARİKAT AYIN VE ZİKİRLERİ, Ömer Tuğrul İnancı

¹³ Keşfü'l-mahcûb, s. 543-545

¹⁴ Mehmet Önder, Mevlânâ ve Mevlevilik, s.222

Sema, teganni, gınâ, elhan, musikî gibi anlamlar içerse de İlk dönem Sufilerinden bu yana sema terimi kullanılmıştır. Sema meşk eden kişi, Ses üzerine aldığı frekans ile vecd haline bürünerek vuslata ermek için çabalamasını, Allah'a ulaşmak için çareler aramasını, Kûn sesiyle var olup İsrâfilin Sûr sesiyle alemleri bekaya doğmasını temsil eder.

Peygamber efendimiz döneminden itibaren Sema Mevlevîliğe tekamül etmeden önce belirli bir ritüele, belli bir forma dahil değildi. Sema denilince akla sadece Müsiki ile meşk edilmesi gelse de, kökeni herhangi bir sestən ve mana'dan keşf edilerek vecd ve cezbe haline girilmesi durumudur." Hz. Peygamberin "Beni Hud Suresi ihtiyarlattı" demesi, bu sureyi okurken geçirdiği vecd hallerinin ifadesidir. Çünkü ihtiyarlamak duyulan endişe ve hüznün tesiriyle olur ki, bu da bir nevi vecd demektir. Rivayet olunur ki Resûlullah namaz kılarken, mübarek göğsünden bıçkı sesi gibi sesin çıktığı duyulurdu. (Ebu Davud, Nesâî, Tirmizî)¹⁵

Peygamber Efendimizdeki bu vecd hali, Ashab'tan, evliyalara, sufilere kadar sünnet olarak süre gelmiştir. Ashâb-ı kiram, Allah ve Resulü'nün adı geçtiğinde heyecanlanır, kalpleri yerlerinden fırlayacakmış gibi atardı. Bu yüzden elleriyle kalplerini bastırmak lüzumunu bile hissederlerdi. Bugün bizim Resulullah'ın adı geçtiğinde âdet olarak yaptığımız hareketi, onlar zaruretten yaparlardı"¹⁶

Mevlana Hazretleri vecd halinin ilk semeresini "Hakk, ruhlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye nida buyurdu. Sonradan tecessüm edecek bütün ruhlar "Bela (evet)" diye cevap verdiler. İşte bu hitabın manevi hazzının hiçbir zaman yok olmadığını baki kaldığını söyleyen Mevlana, cisimlenen ruh sahiplerinin dünyaya indirildikten sonra, ne zaman güzel bir ses işitseler, o ezeldeki Yaratan ile buluşmada geçen konuşmanın lezzetini hatırladıklarını bildirir. Hakikatte müzikten zevk almanın sırrı da ezeldeki ilk vuslatta aranmalıdır.¹⁷ diye anlatmıştır. Her insanda farklı zuhur eden vecd hali, onların anlamlandırdığı daha doğrusu o sesi sırladığı görülür. Cüneydi Bağdadi hazretlerinin "Semâ meclisinde hazır bulduğum zaman, şayet burada hayâ edilen muhterem bir zât varsa, kendime hâkim olurum ve vecdimi zabt

ederim. Kimsenin bulunmadığı yerlerde ise vecdimi salıveririm ve tevâcûde gelirim"¹⁸ demesi gibi.

Mevlevîlerde ise, "Semadan bahsedilirken, vecdden söz edilmemesi imkansızdır. Çünkü vecd semanın semeresidir. Vecdin semeresi de ya ölçülü ve ahenkli harekettir ki mevzun harekete raks ve tasfik adı verilir veya ölçülü olmayan harekettir ki buna da ıstırap, salanmak adı verilir. Bunun dolayısıdır ki tasavvuf kitaplarında ekseriya sema ile vecd birlikte anlatılmıştır. Gazali bu meseleyi "kitabü adabı-s- sema vel vecd başlığı altında incelemiştir. Ölçülü hareketli seslerden ayrı düşünmeye esasen pek imkan da yoktur. Onun için; vecd, semanın meyvesi olan bir haldir. Sema dinlemenin neticesi olarak Hak Teala tarafından "gelen" (varid) manadır. Sema yapan bu manayı kendinde bulur (vecd), Bu buluşa veca adı verilir. Vecd iki türlü sonuç doğurur: Bilgi (marifet, İrfan, keşf, ilham, feyz) ve hal".¹⁹

Bu halin en iyi örneği ise, "Birgün kuyumcular çarşısından geçerken Selâhaddin-1 Zerkûb'un dükkanından gelen çekiç seslerini duymuş, vecde gelecek semâ'a başlamış. Selâhaddin'i semâ'a çekmişti. Selâhaddin yorulup semâ'dan çekilmiş, Mevlana: Bu kuyumcu dükkanında bir define göründü; ne de görünüş, ne de anlam ne de güzellik, ne de güzellik diyerek uzun süre semâ'a devam etti. Birgün birisinin "Dilgû...Dilgû..." diye tilki sattığını duyunca vecde gelip semâ'a başlıyor ve şu beyiti okuyor. " Gönül nerde, gönül nerde; aşık nerde, gönül nerde? Altın nerde, altın nerde; müflis nerde, altın nerde? Ve gazelle okuyarak, medreseye kadar, semâ ederek gidiyor."²⁰ Mevlana hazretlerinin görüldüğü üzere mana üzerinden vecde gelmesi ilk sufi geleneğini bozmamıştır. Ölümünden sonra Mevlevîlik kurumsallaşmasından sonra Sema'nın ana kaynağı musikî olması kaydıyla belli usûle oturtulmuştur. "Müsikîsiz sema olmuyor, Onun için sema ile birlikte düşünülmüş ve ellinin üzerinde sema ayini bestelenmiştir. Müsiki, semâ'nın rengi, tadı, tuzu ve ahengi mesâbesinde olup, semâ, müsiki temelleri üzerine bina edilmiş, göz kamaştıran mana burçları halinde yükseldikçe yükselmiştir."²¹

Bir çok kişi tarafından farklı yorumlanan "Sema," Hz. Mevlana tarafından çok güzel ifade edilmiştir.

¹⁵ Süleyman Uludağ, İslam açısından Müzik ve Sema, s.174-175

¹⁶ H. Kâmil Yılmaz, "Tasavvufî İlgili Soru ve Cevaplar", el-Lüma', İstanbul 1996, s. 520.

¹⁷ Mevlana, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi, IV, 436 (580 nolu dipnot).

¹⁸ Kuşeyrî, er-Risâle, s. 62.

¹⁹ Süleyman Uludağ, İslam açısından Müzik ve Sema, s.172

²⁰ Mevlevî usûl ve âdâbı, H.Hüseyin Top, s.87

²¹ Mevlevî usûl ve âdâbı, H.Hüseyin Top, s.148

“Semâ’ın ne olduğunu biliyor musun?

Semâ, Allah’ın; “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” sorusuna ruhların; “Evet; rabbimizsin!” 79 deyişlerinin sesini duymak, kendinden geçmek, rabbine kavuşmaktır!

“Semâ’ın ne olduğunu biliyor musun?

Dostun hallerini görmek; lâhût âleminin, görünmez âlemin perdelerinden Hakk’ın sırlarını duymaktır.

“Semâ’ın ne olduğunu biliyor musun?

Kendindeki varlıktan geçmek, mutlak yoklukta zevâlsiz, devamlı varlık tadını tatmaktır!

“Semâ’ın ne olduğunu biliyor musun?

Dostun aşk çarpıntıları önünde, başını top gibi yapıp başsız ayaksız dosta doğru koşmaktır.

“Semâ’ın ne olduğunu biliyor musun?

Nefs-i emmâreyle harp etmek, yarı kesilmiş kuş gibi toprak ve kan içinde çırpınıp durmaktır.

“Semâ’ın ne olduğunu biliyor musun?

Hız. Yâ’küb’un derdini ve devâsını bilmek, Yûsuf’a kavuşma kokusunu, Yûsuf’un gömleğinden koklamaktır.

“Semâ’ın ne olduğunu biliyor musun?

Hız. Mûsâ’nın asâsı gibi, her an Firavun’un sihirlerini yutmak, yok etmektir!

“Semâ’ın ne olduğunu biliyor musun?

“Benim Allah ile öyle bir vaktim vardır ki, o vakitte ne Allah’a yakın bir melek, ne de bir peygamber aramıza giremez!” hadis-i şerifinde buyurulduğu gibi semâ’, bir sırdır. İşte meleğin bile sığmadığı o yere, vâsitasız varmaktır!

“Semâ’ın ne olduğunu biliyor musun?

Semâ’, Tebrizli Şems gibi gönül gözlerini açmak, kutsal nurlar görmektir!”²²

3. DÎVÂNE MEHMET ÇELEBİNİN VECD HALLERİ

Mehmet Çelebinin “Dîvâne” lakabı görüldüğü üzere radikal bir şahsiyet, halk tarafından hal ve hareketleri normal koşullarda garip karşıladığı rivayet üzere olsa da Seçeresinde Dîvâne Mehmet Çelebi yazılması, Mevlevî Mukabelesi ile yazdığı mesnevîsinin 51. Beyitinde,

Ol cemâlin nûrına pervaneyem

Gice gündüz yaranam DÎVÂNEYem” sözüyle vuku bulmuştur.

²² Can Şefik, Dîvân-ı Kebîr, Seçmeler, II, 377. Şefik Can’a göre; “Dîvân-ı Kebîr’de bulunmayan bu sema gazeli, Mevlana’ya ait olduğu belirtilen bir yazma mecmuadan alınmıştır.”

(Hz. Mevlana’nın izhâr ettiği güzelliklerin nûruna pervâne, gece gündüz yanan bir Dîvâne’yim) demesi; diğer mesnevîsinin başında “Dîvâne Efendi” başlığının bulunması, Mesnevî vakfiyesindeki imzasında “Dîvâne Muhammed Çelebi yazması sebebiyle lakabı “Dîvâne”dir ve meşrebiyle uygunluk göstermektedir.”²³

Mehmet Çelebi’nin lakabı ile münhasır oluşu vecd halinde sıklıkla bulunmasıyla çevresinde ün salması vecd halinin sürekli konuşulmasına ve anılmasına sebep olmuştur. Şahidi, “Dîvânê Mehmet Çelebi’nin şöhretini, onun coşkunluk hallerini duymuş, Mehmet Çelebi’yi ziyaret ederek hizmetine girmiştir. Şahidi’nin anlattığına göre Mehmet Çelebi, rind meşrep, coşkun ve çekbeli bir mevlevidir. Çok güzel sema ettiği için babası ona (Semai) mahlasını vermiş,²⁴ Mevlânâ’yı ziyarete gidince türbeye girip büyük bir coşkunlukla sandukaya, ata biner gibi binmiş, sandukanın başındaki kulahta sarılı sarığın taylasını, yani bele kadar uzanan ve sarılmayıp bırakılan ucunu dizgin gibi eline almış, herkese hayrete düşürmüştür.”²⁵

Mehmet Çelebi’nin vecd ve cezbe halinin doruk noktalarını yaşayan melamilik ve kalenderilik ekollerine sempati ile bakmıştır. Hatta sadece düşünce olarak değil kılık kıyafet olarakta “zaman zaman Mevlevî külâhı, on ikili parçalı örtü ile Named-i Kalenderî adı verilen yakası yırtık tennure giymiştir.”²⁶ Mehmet Çelebi, daha gençliğinde, dağlarda, ovalarda dolaşmada, yalnız göğsü açık bir tennüreye bir Kalenderî abası giymededir. Bazen on iki dilimli ve Şems’e mensup sayılan tac, saçları karışıktır. Bazen de Kalenderiler gibi çâr-darp olur, yani saçlarını, kaşlarını ve bıyıklarını usturayla traş ettirirdi”²⁷

Sema meşk etmeyi başka bir boyuta taşıyan” Mehmet Çelebi Sema Ayinlerinde insan gücünün ötesinde üç gün durmadan ve dinlenmeden sema ederek herkesi hayrete düşürmüştür.”²⁸

Sosyal yaşamında sürekli cezbe halinde dolaşma-

²³ Mustafa Çıpan, Pîr-i Dîvane Mehmet Çelebi, s.41

²⁴ Mehmet Önder, Mevlânâ ve Mevlevilik, s.209

²⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ’dan sonra Mevlevilik, İnkılap, s.112

²⁶ Yusuf Ilgar, Karahisâr-ı Sâhib Sultan Divânî Mevlevihanesi ve Mevlevî Meşhurları s.132

²⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ’dan sonra Mevlevilik, İnkılap, s.112

²⁸ Nazım Bursalıoğlu, Afyonkarahisar Mutasavvıfları ve Din bilgileri, s.14

sı “karpuzun içini oyup kabuğunu başına giymesi”²⁹ bir örnektir. Hatta herhangi bir ritüele ve üsüle uymadan başı açık halde sema ettiği rivayet edilir.³⁰

Hasılı gerçekten cezbeli ve taşkın bir olmakla beraber taşkın hareketleri, ruhi haletlerinin ifadesinden ibaret ve samimi olan, Kalendirilik şiarını Kabul ettiği halde Mevleviliğinden fedakarlıkta bulunmayan ve son zamana kadar bir çok Mevlevilerce Mevlana’nın Divane Mehmet Çelebi, halk psikolojisine pek hoş gelen bu halleriyle, Mevlevilik aleyhine bir cereyen ihdas etmekten ziyade bu tarikatın yayılmasına hizmet etmiştir.³¹

Dönemin en kuvvetli şairlerinden olan Mehmet Çelebi, Allah aşkıyla vecd’e ulaşarak hayatının tüm zerresine sirayet etmiştir. Bu durumu ithafen ;

Kârimiz yok sana teslîmi rızâdan gayrı

Derd-i aşkunla Semâ-î gibi me ‘lûfuz biz³² demıştır.

4. KERAMET

Sözlükte, cömertlik, yüce davranış, evliya tarafından icra edilen mucize, ermiş kimselerin gösterdiklerine, yarattıklarına inanılan, aklın sınırlarını aşan, şaşkınlık verici, doğaüstü olay olarak geçer. Halk arasında da bu sözlük anlamı ile bilindiğinden mistik olaylar silsilesi dahilinde değerlendirmesi doğaldır. Ermiş kişilerde keramet, Peygamberlerde ise mucize vakıf olunmasıdır. Mûcize gibi keramet de hârikulâde halleri ifade eden bir terim olarak Kur’an’da ve hadislerde geçmez. İlk zamanlarda genellikle “âyet” terimiyle ifade edilen³³ bu tür olaylar için (VIII.) yüzyıldan itibaren keramet kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.

Şia ve Mutezile gibi ekollerin karşı çıktığı keramet, Ehli sünnet ekollerinde “Kuran-ı Kerim’de Sebe melikesinin tahtını bir anda Hz. Süleyman’ın yanına getirmesi,”³⁴ “Ashâb-ı Kehf’in köpeğiyle birlikte bir mağarada uzun süre uyuyup kalmaları,”³⁵ “Hz. Mûsâ’nın annesine bebeğinin geri verilmesi.”³⁶ keramet olarak tanımlamışlardır.

Sünni tasavvuf tarikatlarında evliya-ı kirâm’ın menkıbelerinde sıkça keramet olayları işlenir. Evliyaların ne kadar Allah yolunda basiret sahibi ve özel insanlar olduğunu anlatmak için yazılsa da, mana’da okuyanların veya dinleyenlerin iman tazelemesi, feyz alması için yazılmış veya söylenmiştir. Eş’arî kelâmcıları da Ehl-i sünnet’in inancı olarak bu kanaati tekrarlamıştır.

Keramet, insanın kazanmış olduğu bir durum değil, sadece Allah’ın inayetiyle bahşedilmiş bir durumdur. Tabi ki layık olan üzerinden Allah dinini kulunu vesile kılar. Hatta Peygamberler, görevlerine kendilerini çok ulvi bir kul olarak gördüğü için değil, nasip ettiği ve uygun gördüğü için yorumlarlar. İhtiyaçtan doğan bu hal sadece Evliya’dan hasıl olmayacağı, bir müminden hatta Allah isterse mümin olmasını gözetmeksizin kudretinin bir delili olarak bahsedebilir. “Büyük sûfiler kerametın fazla önemli bir hal olmadığını çeşitli misallerle anlatmaya çalışmışlardır. Bir gecede meşrikten mağribe giden, su üzerinde yürüyen, havada uçan bir zattan bahsedenerlere Bâyezîd-i Bistâmî, “Lânetli şeytan da bir gecede meşrikten mağribe gider, balık da suda yüzer, leş yiyen kargalar da havada uçar” diyerek kerametlerin abartılmamasını istemiş, asıl kerametın müminin Allah’ın emir ve yasakları karşısındaki itaat hali olduğunu söylemiştir”³⁷

Keramet hakkında Şâh-ı Nakşibend Hazretleri buyurur: “Kerâmet gösterip havada uçmak mârifet değildir. Görmüyor musunuz, insandan daha aşağı yaratıklar da havada uçup dururlar. İnsan, ilâhî sanatın en büyük, en mükemmel eseridir. Ahsen-i takvim üzere yaratılan insanoğlu, elbette ki kurttan-kuştan üstündür. Bu sebeple bir adamın uçuşması büyük bir hâdis ve güç bir iş sayılmamalıdır. Böyle kerâmetler, Allâh’ın has kulları nazarında müteber değildir.”

Keramet konusunda Ulemanın, çok dikkatli olunması gerektiğini suistimal edilebileceğini, Allah’a hizmet gibi gözüküp kendine hizmet etmesi için çabalaayan nefsinin kurbanı olan kişilerin rant malzemesi yapan, kandıran insanlar olabileceğini savunmuşlardır.

İslam alimleri peygamberlik iddiasında bulunan sahtekarın elinde davasında doğru sözlü olduğunu gösterebilecek her hangi bir harikanın zuhur etme-

²⁹ Mehmet Sarı, Yusuf Ilgar, Mevlevi Divan Şairi Semaî Mehmet Çelebi, s.57

³⁰ H. Hüseyin Top, Mevlevi usûl ve adabı, s.90

³¹ Abdülhakî Gölpinarlı, Mevlânâ’dan sonra Mevlevilik, İnkılap, s.120

³² Mehmet Sarı, Yusuf Ilgar, Mevlevi Divan Şairi Semaî Mehmet Çelebi, s.119

³³ Eşari el ibâne, s.63

³⁴ Neml Suresi, / 38

³⁵ Kehf Suresi, / 16-26

³⁶ Kasas Suresi, / 7-13

³⁷ İslamansiklopedisi.org.tr / Keramet

yeceği hususunda ittifak etmişlerdir.³⁸ Çünkü diğer harikaların zuhuru durumunda peygamberlik müessesesinin şüphe altında kalması söz konusu değildir. Örneğin insanlar, olağanüstü şeyler yapsa bile ilahlık iddiasında bulunan bir kimsenin yalancı olduğunu normal olarak bilirler. Şu halde peygamberlerin özel durumu ayrı tutulursa, harikulade fiillerden hareketle bir kimsenin dini konumunu belirlemek isabetli görülmemektedir. Burada yapılması gereken, kişinin dini konumunun belirlenmesinde bütün hal:, hareket ve davranışlarının yanı sıra inanç ve söyleminin birlikte değerlendirilmesidir. Bu itibarla veli olmanın ölçüsü harikulade fiillerin zuhuruna bağlanmamalıdır³⁹

"Ey insanlar, hiç şüphesiz Allah'ın va'di haklı; öyleyse dünya hayatı sizi aldatmasın ve aldatıcı(lar) da, sizi Allah ile (Allah'ın adını kullanarak) aldatmasın."⁴⁰

Keramet için de evliyaların kendilerine hasıl olan durumun, "Kur'an ve Sünnete uygun hareket etmesi gerekir. Yoksa elinde olağanüstü bir hal zuhur eden herkes, Cenab-ı Hakkın katında mutlaka makbul bir insan olduğu anlamına gelmez. Zirâ riyazet yolu ile bir kısım Hind müşrikleri, bazı harikulade hallere mazhar olurlar.⁴¹ Bu hususta Bâyezid-i Bistamî şöyle demiştir: "Bir insan suyun üzerine seccâde serse, gökyüzünde bağdaş kurup otursa, şeriatın emir ve nehiy çizgisindeki halini görmedikçe aldanmayın."⁴² "Kerâmetin asıl gayesi imanı takviye, nefsin hevasına meyli kesme, zühd ve takvayı temin olduğunu kaydetmektedir."⁴³ Keramet Kuran ve sünnet üzerine yaşamak ve hayatına uygulamaktır.

Anlattığım üzere keramet iki çeşit Maddi ve Manevi olarak yorumlanır. "Manevi kerametler, Allah Tealâ'nın zat, sıfat ve fiillerine dair bilgi ve marifetlere sahip olma, kâmil iman, salih amel, can-ı gönülden muhabbet ve Hakk'a tam bağlılık gibi hâllerdir. Cenab -ı Hak, bu nev'i kerametleri sadece sevdiği, seçkin kullarına ihsan eder. Düşmanlarını ve doğru yolda olmayanları bu çeşit lütfu ihsanlara

³⁸ Halil İbrahim Bulut, Harkulade olması açısından keramet ve mucize ile ilişkisi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi 3/2001

³⁹ İbn Teymiyye, el-Mucize ve kerametül evliya, s.12-3; a.mlf., en-Nübüvât, s.24.

⁴⁰ Fetr Suresi / 5

⁴¹ Süleyman Uludağ, İslam Tasavvufu, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 549.

⁴² Abdulvahap YILDIZ, Harran Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl:14, sayı:21, Ocak-Haziran 2009

⁴³ Sühreverdi, Şihabuddîn Ebu Hafs, Avârifü'l-Maârif, Beyrut, 1983

ortak etmez. Maddi kerametler, Madde âleminde gayb olan şeylerden haber vermek, suyun üzerinde yürümek, havada uçmak, uzaktan bazı cisimleri hareket ettirmek, günlerce aç durabilmek, gayet uzun mesafeleri kısa zamanda kat etmek gibi hallerdir. Bu çeşit haller ise, doğru yolda olana da bozuk yolda olana da verilir."⁴⁴ Çünkü istidrac sahibi olan kâfirlerde de böyle harikalar görülmüştür. Veli kulların korkulu rüyası istidrac, kerametın havasına kapılıp nefsine yenik düşme halidir. Benlik duygusuna kapılarak istikamet dışına çıkmadır. İstidrac lügatta, bir halden bir hale yavaş yavaş yaklaştırmak, adım adım ilerlemek, basamak basamak yükseltme veya derece derece aşağıya indirmek, dürmek, katlamak toplamak, aldatmak, kurduğu tuzağa yaklaştırdır düşürmek anlamına gelir."⁴⁵ Veli kullar, kerametın son nefesine kadar gaflete mahruz kalmamasını diler, Aynı zamanda, Velilik makamının ulvî bir hal olduğu kadar kendilerini manevi olarak sapıtmaya sebep olacağına inanırlar. Çünkü bu makamın sorumluluğu çok ağırdır. Ayeti Kerime'de "Size ne oluyor da (hicret etmeyen) münafıklar hakkında (onlar mümin mi kâfir mi diye tartışan) iki gruba bölünüyorsunuz? Oysa Allah onları kazandıklarından dolayı baş aşağı etmiştir. (Yoksa siz) Allah'ın saptırdığını hidayet etmek mi istiyorsunuz? Kimi de Allah saptırmışsa, sen onun için (bir kurtuluş) yolu bulamazsın."⁴⁶ diye anlatır. Veliler, zahir âlemin bitişine kadar şeytan ile savaşın devam edeceğini unutmasa da, nefsin hidayet istikametinden sapacağını da bilir. "Bir kısmına hidayet verdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu. (Çünkü) onlar, Allah'ı bırakıp şeytanları dost edindiler ve doğru yolda olduklarını sanıyorlar,"⁴⁷ ayetiyle sabit olarak her daim kulluk bilincinin açık olması istenir.

5. DİVÂNÊ MEHMET ÇELEBİ'NİN KERAMETLERİ

Divânê Mehmet Çelebi'nin doğumdan itibaren mistik durumlar meydana gelmiştir. Bunlardan, "Bir gün Balî Çelebi, Dede İni'nden ibadetle meşgulken yanına gelen dervişlerden birinin, büyük ve ortanca oğullarıyla kızının vebâ salgınından vefat ettiğini, techiz ve tekfin için emirlerini beklediklerini söylediklerinde, "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn" diyerek gerekenin yapılması talimatını vermiş ve ibadetine devam etmiştir. Ancak bir gün sonra başka bir derviş

⁴⁴ Hüseyin Kürşat Türkan, Hatay'ın merkez il ve ilçelerinden derlenen Hz. Ali Krematleri, Karadeniz Dergisi, sayı 9

⁴⁵ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s., 275

⁴⁶ Nisa Suresi / 88

⁴⁷ Araf Suresi / 30

ağlayarak yanına gelip Mehmet'in öldüğünü söyler. Bali Çelebi; "Hayır o ölmemiştir, o rahat uykudadır." diyerek yerinden kalkmış, dudakları Hakk'ı zikrederek ve kalbi Allah'a teslimiyetle tam bir huzur içinde ellerini kaldırarak niyaz etmiş:

Aldın dil-i gümrâhumı koydun beni bi-dil

Bâri onu âgah-ı seher- gâha bağışla

(Allah'ım yolunu kaybetmiş gönlümü aldın ve beni gönülsüz koydun, hiç olmazsa onu, seher vakti uyanıklığının hürmetine bağışla.) demiş, ellerini yaşlı gözlerine sürdükten sonra sessizce sevgili oğlunun başucuna gelmiş ve örtüyü yavaşça kaldırarak: "Mehmedim uyuyor musun? Uyan! diye seslenmiş; Mehmed de babasının tatlı sesini duyarak gözlerini açmış ve:

Aşk ile yâr ol ki var olasin

Hızr-veş zinde pâydâr olasin

(Sen aşk ile yoldaş ol ki var olasin, Hızır gibi ebedi canlılığa ulaşasın.) hitabıyla uykudan uyanır gibi yattığı yerden kalkmıştır, Bâlî Çelebi de sevinçle oğlunu elinden tutarak halvet- hâneye götürmüştü ve kırk gün âşinâ yahut bigâne kimseyle görüşmeden halvet olmuşlardır.⁴⁸

Mevlânâ hazretlerinin yedinci kuşak torunu olan Divânê Mehmet Çelebi'nin Mevlânâ'ya düşkünlüğü şüphesiz ki tartışılmaz. Hatta düşkünlüğün ötesinde üveysi bir bağ olduğunu, bunu zahir alemde şahitleri olduğunu biliyoruz. Örneğin; "Dedesi Mevlânâ Hazretlerini ziyaret etmek için Konya'ya gider. Meram'da misafir olarak kalırlar, yorgunluktan geçtikten sonra arkadaşlarıyla beraber dergaha giderler. Çelebi dergahın kapısından girer girmez, fazla istiğrak'a dalmış olduğundan, kendinden geçmiş bir halde koşarak Hazreti Mevlânâ'nın Merkadi üzerine kapanır ve kucaklar, saatlerce öyle kalır. Dergahta vazifeli olanlar, Sultan Divânî'ye Hz. Mevlânâ'nın markadini terketmesini ihtar ederlerse de, onların sözlerini işitmemiştir bile... Zira O Yunus'un dediği: Ben bende değilim misali kendinden geçmiş olup, istiğrak alemine dalmıştı. Bazı kişiler kendilerini meczub sandılar. Dergah postnişine giderek şöyle dediler;

İçeriye bir Divanê geldi, Hz. Mevlânâ'nın markadine kapandı, bir türlü bırakmak istemiyor!

Mevlevî Şeyhî, istiğrak nedir ve Hz. Mevlânâ ile Sultan Divânî arasındaki yakınlığı bilmeden bu kim-

selere gülerek:

Dede ile torun arasına kimse giremez, bırakın istediği gibi hareket etsin diye cevap verir.⁴⁹

Divânê Mehmet Çelebi bu durum karşısında Şâhidi'nin nakline göre, "Görmüyor musunuz Mevlânâ'yı?

Bir de bakmışlar ki sandukanın üstündeki, bizzat Mevlânâ.

Türbeden çıkmış, doğru hamama gitmiş ve külhanına girmiş, ne yanmış ne kendisine bir şey olmuş.

Ben de o kırk kişiden yedisini gördüm. Onlardan birçok rivayetler duydum. Onu görmek dileğine düştüm, gönülden âşık oldum ona. Sık sık rüyama giriyordu, apaçık gördüğüm de vardı. Bu sıralarda Paşa Çelebi'nin oğlu Emir Adil'e hoca olmuşum, fakat anamı görmek için memleketime, Muğla'ya gitmek icab ediyordu, gittim. Muğla'da bir gece Mehmet Çelebi, kalk Şâhidi, beni bulmak istiyorsan, bize aşıkсан harâbâtî ol dedi, sesini açıkca duydum."⁵⁰

Timurlenk Anadolu'yu işgal ettiği zaman Konya'da Hazret-i Mevlânâ'nın kabrini ziyaret ettikten sonra, dergâhta bulunan Divan-ı Kebir-i alıp Semerkant'a götürmüştür. Bu olaydan 110 yıl sonra Semerkant'ı ele geçiren Şah İsmail Divan-ı Kebir-i gasbederek Tebriz'e getirir.

Sultan Divanî bir gece rüyasında dedesi Hazret-i Mevlânâ'yı görmüş ve Sultan Divanî'ye hitaben; oğlum Mehmet, benim kitabım zalim eline geçti. Git al da gel... diye emreder. Sultan Divanî'de almış olduğu bu manevi emir üzerine arkadaşları (Çeltenan) ile birlikte Divan-ı Kebir-i almak için Tebriz'e gider. Şah İsmail de Divan-ı Kebir-i vermek niyetinde değildir. Hatta Sultan Divanî'ye zehirli şerbet içtirilir. Divanî şerbetin içerisinde zehir bulunduğunu bildiği halde "Bismillah" diyerek içer. Şah İsmail ve çevresindeki Sultan Divanî'nin zehirlenmediğini görünce hayrette kalırlar. Bu durumu gören Şah İsmail'de Sultan Divanî'ye Divan-ı Kebir-i teslim etmek durumunda kalır.⁵¹ Yine bu yolculuklarından birinde Mehmet Çelebi, susuz kalan dervişlere, elindeki asâ-topuzun çok büyük bir yılan haline gelmesi ile ağzından akan leziz suyu bütün dervişâna içirerek susuzluklarını gidermişti.⁵²

⁴⁹ Yusuf Ilgar - Afyonkarahisar'da Mevlevilik - s. 31

⁵⁰ Abdülbaki gölpınarlı - Mevlana dan sonra Mevlevilik-s.108/109

⁵¹ Nazım Bursaloğlu, Afyonkarahisar Mutasavvıfları ve Din bilginleri, s.14-15

⁵² Sultan Divânî, Afyonkarahisar'da Mevlevilik, s.45

⁴⁸ Mustafa Çıpan, Pîr-i Divane Mehmet Çelebi, s.36-37

Anlattıklarıyla anlaşılıyor ki, Divânê Mehmet Çelebi'ye sıkı sıkıya bağlı olanı Şahidî, Mehmet Çelebi, külhandan elinde taze nergis ve gülleri ile çıkmış. Çiçekler ise o sıradaki Konya valisi olan Şehzade Şehinşah'a götürülmüştür.⁵³

Seyyah olan Çelebi beşeri âleme tezahüründen daha önce Muhyiddin Arabî, Çelebi'nin Şam seyahati ile ilgili olarak şiirinde şöyle söyler. "Şam'a bir-birini gönülden seven Mevlevi topluluğu gelecektir / Gerçekten onların meclisleri bir sükûnettir. Onları sâfâ halinde (berraklıkta) insanların hayırlısı olarak görürsün."⁵⁴ "Ayrıca Sefine'de nakil olduğuna göre Mehmet Çelebi, Şam dönüşünde yolda, Mısır üzerine sefere çıkmış olan Yavuz Sultan Selim Han ile görüşmüş, ona nasihatlerde bulunmuş, Muhyiddin Arabî'nin mezarının ortaya çıkarılmasını, tamir ve tadilat yapılması gerekliliğini bildirmiştir"⁵⁵

Divânê Mehmet Çelebi'nin sonradan çeşitli kerametler atfedilen bir kılıcı vardır ve bu yüzden ona Abu-l Seyf de denmiştir, ve bu kılıç hakkında tevâtür olarak duyduğum rahmetli Ahmet Kullukçu'dan "Çelebi'nin kılıcının üstünden hamile kadınların atladığı, atladıklarında rahat bir doğum yapacaklarına inanılmış"

Sadece Divânê Mehmet Çelebi'nin döneminde değil yakın tarihte "Meşhur kütüphaneci Rıza Dede Karahisar Mevlevi dergâhına türbedar tayin edilir. Vazifeye başladığının ilk gecesi, türbede dervişlerin alt kısımda yatarken, dışarıdan meçhul bir ses "Huzurun mumları söndü" diyerek Rıza Dede'ye seslenir. Rıza Dede koşar, bakar ki gerçekten mumlar sönmüş, Hemen yakar ve tekrar odasına dönerek yatar. Bir müddet sonra yine aynı ses "kalk huzurda kandile kelebek düştü" der. Rıza Dede huzura varınca, kandile kelebek düştüğünü görür. Kandili temizler, yakar ve tekrar yatağına döner. Sabaha kadar huzurda bunun gibi hadiseler ve meçhul sesler Rıza Dede'ye bunları bildirerek huzur'a davet eder. Rıza Dede Sultan Divânî'nin merkadi yanına varınca, meçhul sesin kendisine verdiği haberin her seferinde doğru olduğunu görür.

Rıza Dede sabah olunca ilk işi o zaman ki dergâh

şeyhinin huzuruna çıkmak olur. Ve şöyle der:

Sultan Divani'nin sağlığında bedenlen, vefatında ise ruhen ve manen çok hiddetli ve asabi olduğunu duyardım. Fakat bu kadarını bilmezdim. Ben tahammül edemeyeceğim diyerek türbedarlıktan istifa etmesi meşhurdur."⁵⁶

Dedeoğulları sülalesinden Mevlevi dedesi Hacı Ali Dede'nin torunu Rahmetli Müftü Fehmi Bayraşa'nın oğlu, Fahrettin Bayraşa, Namaz sonrası Sultan Divani ile görüşmek istedim bir yanıt alamadım. Küstüm ve uzaklaştım. Bir ay sonra Cuma namazı sonrasında bütün sandukaların semaya doğru mor ışıkla gittiğini gördüm. O zaman anladım ki görüşmek istiyorsan biz semadayız oraya gel mesajı olduğunu.⁵⁷

Ve en son olarak yeni kaybettiğimiz Arif Çelebi'ye intisab eden hayatı Mevlânâ hazretleri ve Divânê Mehmet Çelebi'nin yolundan giden, tüm ömrünü Mevleviliğe vakf eden, son muhibbanlardan, bizatihi kendisinden uzun yıllar yanında bulunduğum feyz aldığım, büyüğümüz İsmail Özalp nam-ı diğer "Şah İsmail" in kendi ağzından, Hakan Yılmaz hocamız öncülüğünde yapmış olduğumuz;

"Derviş Alem'de bir Adem / Adem'de bir Alem" belgeselinde; "Türbe'ye vardım, şeyhim Sultan Divanî Mehmet Semaî hazretleri orada beni karşıladı. Rüya alemin'de göründü, ne büyük zatmış dedim. Yüzü nurlu dedim. Kendi kılıcı vardı. İki ağızlı her zaman yanında taşıdığı kılıçtı o. Bu kılıcı aldım gittim, bana ait oldu"⁵⁸ dedi. Divânê Mehmet Çelebi'nin kerametinden nasiplendiğini söylemişti.

Divânê Mehmet Çelebi'nin kerametleri "Karahisar Mevlevihanesi yangınında, "Sefînede anlatıldığına göre, dergâhın Neyzen başı Gülüm Dede'nin gördüğü rüya'da Ona: ("Ayakucumda olan hazineyi aç. Türbenin tamiri için gereken masrafları o paradan sarf et. Hiçbir kimseden yardım kabul isteme")"⁵⁹ diye tembihte bulundu, ve Sultan Divânî'nin ayakucundan çıkan para ile ve Güneş hanımın müteveliği zamanında XVI. Yüzyılın son çeyreğinde tamir edildiği nakil olunmaktadır"⁶⁰

⁵⁶ Yusuf Ilgar, Afyonkarahisar'da Mevlevilik, s.31 32

⁵⁷ <http://fahrettin-bayrasa.blogspot.com/2012/11/sultan-divane-mehmet-semai-celebi.html>

⁵⁸ Hakan Yılmaz, Alem'de bir adem / Adem'de bir Alem belgesi, 2023

⁵⁹ <http://www.evliyalarimiz.com/sultan-divani-hazretleri>

⁶⁰ Yusuf Ilgar, Karahisar-ı Sâhib Sultan Divânî Mevlevihanesi ve Mevlevi Meşhurları s.18

⁵³ Mehmet Sarı, Yusuf Ilgar, Mevlevi Divan Şairi Semaî Mehmet Çelebi, s.65

⁵⁴ Fikri Yazıcıoğlu, Hz. Mevlana'nın torunlarından Sultan Divanî, s.57-58

⁵⁵ Sultan Divânî, Afyonkarahisar'da Mevlevilik, s.47

CEMRE

Cömertlik ve yardım etmekte akarsu gibi ol!"

-Hz.Mevlâna-

R. Tekin UĞUREL

*Tabiatın,--zamânı geldiğinde--
-kimden ve nasıl emir aldığına
anlayamadığımız bir şekilde
canlandığını, sararmış ot ve
yaprakların yeniden yeşile
boyandığını görmüyor musun,
ey ben? Bütün kâinat, her an
hücrelerini yenileyip yeni bir hayâta
başlıyor da, sen -insan olarak--
tabiatın bu uyanışından kendine
hiç pay çıkarmayacak; kendini
tabiattan apayrı bir varlık zannetme
şaşkınlığını terketmeyecek misin?*

*Her nefesle, insana da inmekte olan "Cemre"yi
görmeyecek misin? Sende de toprak, sende de
hava ve sende de su yok mu?*

*O hâlde...Silkin! Tabiattan ilham al...Kapkara
kömürü-toprağı şekilden şekle, renkten renge ka-
vuşturan ve her varlığı canlı kılan tılsıma; "Cemre"
ye bütün varlığıyla teslim ol...Aşk'ı bul, kurtul!*

*

Biz insanların, belki de en büyük hatâsı, "üs-
tün" yâhut "bilge" kişileri kendimiz gibi zannet-
mektir. Hazret-i Mevlâna bu gerçeği çok kesin bir
şekilde belirterek: " Senin hayattaki en büyük yan-
lışın, kâmil insanı kendin gibi et, kemik ve kandan
ibâret zannetmendir", diyor. İşte bu temel yanlış se-
bebiyle, o tip kimselerden duyduklarımızı da "sıradan
sözler" olarak kabûl edip, gereken önemi göstermiyor;
işin arka plânını düşünüp-soruşturup-kurcalamıyoruz.
Bunun sonucu ise bizi o işin özünü öğrenmekten uzak
bırakıyor; yalnızca kabukta kalıyoruz. Halbuki büyük in-
sanların o sözleri, çok derin anlamlar taşımaktadır.

Meselâ, Mesnevî-i Şerif'ten aldığımız şu mübârek
kelâmda şöyle buyruluyor: "Bilgiden ve cömertlikten
yaratılanlar, meleklerdir. Bilgisiz cömertler, bitkiler
ve hayvanlardır. Yarı melek yarı hayvan olanlar ise
Âdemoğullarıdır."

Demek ki, yaratılanların en üst kategorisindeki, en
şerefli olan biz Âdemoğullarının "beşer" seviyesinden
"insan" mertebesine yükselebilmemiz için, "Bilgi ve
cömertlik" vasıflarıyla vasıflanmak gerekmektedir. Bu
ise bizim, şu ilâhî müjdeyle müjdelenmemiz demektir:
"Gerçekten biz âdemoğullarını şerefli kıldık, karada
ve denizde kendilerini taşıyacak vâsıtalar nasib ettik,
onlara hoş rızıklar verdik ve onları, yarattığımız var-
lıkların çoğuna üstün kıldık"(İsra Sûresi, 70'inci âyet)

Hazret-i Mevlâna'nın Yedi Öğütü'nden biri olan: "Cömertlik ve yardım etmekte akarsu gibi ol" sözü, acaba bize neler düşündürüyor? Bu cümledeki ilk kelime olan cömertlik, lügatlerde: "Kendine âit şeyleri kolaylıkla başkalarına verebilen, ikram eden, vermekten kaçınmayan kimse" diye târif ediliyor. Ve asıl cömertlik -gene Hz.Pîr'e göre- nefsimizden yana cömert olabilmektir. "Yardım" ise, bilindiği gibi "Elindeki imkânları ve gücü, ihtiyâcı olanlar için kullanmak, Bağış" demektir. İnsan olarak bizlerin iki tarafı vardır. Bunlardan biri olan dış görünüşümüz -maddî varlığımız- tasavvuf kültüründe "toprağa", iç dünyâmız yâni mânevî tarafımız da "Su"ya benzetilir. Her iki tarafımıza âit de Allah'ın bize bahsettiği ihsanları söz konusudur. Cömertlik de yardım da bize lûtfedilen maddî ve mânevî ihsanları diğer varlıklara bol bol verebilmekle mânâsını bulur.

Hazret-i Mevlâna: "Yeryüzünün susuz yeri yoktur, ama kimi yerde beş metreden, kimi yerde yüz metreden çıkar", der. Ayrıca bu sözlerden hareketle şu hikmeti dile getirir: "Kuyucu, kuyuya su dolduramaz; suyun üzerini örten toprağı kaldırıp, yalnızca su damarlarını açar." Bu ise, ancak aşkla mümkündür. Bir başka ifâdeyle "Cemre"nin bizim gönlümüze düşmesi demek olur.

İnsanlar arasında mâneviyata dâir hikmetleri -mânevî gerçekleri- anlamayacak hiç kimse yoktur. Yeter ki o kimse, iç dünyâmızdan ibâret kuyu için bir "usta kuyu kazıcısını" aramayı, murâd etsin.

*

Bilindiği gibi su, "hayat kaynağı"dır. Her İnsanın, vücut ağırlığının yüzde elli ile yetmişinin su olması, su bulunmadığı zaman kaç saat hayatta kalabileceğimiz ve Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de suyun değeri hakkında pek çok âyetin bulunuyor olması gibi gerçekleri de bunlara ekleyerek belirtelim ki peşinde olduğumuz konu, cömertlik ve yardım etmekte "su gibi olmak" değil, "akarsu" gibi olmaktır.

Akarsu, içilebilir ve pek çok iş için kullanılabılır de. Üstelik yüzünü yerlere sürerek hizmet eden tevâzû sâhibi âriflere benzer. Fakat durgun su, meselâ göl suyu içilmez. Akarsu dâima hareket hâlinde, temizdir, kokmaz. Buna karşılık göl suyu durgundur; böyle olduğu için de kokar. Vücudunun yüzde şu kadarı su olan bir insanın durgun, tembel olmasıyla çalışkan ve hareketli bir karaktere sâhip bulunması arasındaki fark da bu kadardır. Hayatta en başarılı ve sağlıklı kimseler, çalışkan, hareketli, "hizmet eri" ama olabildiğince mütevâzî insanlardır. Kendisine durgun, tembel bir yaşayışı seçmiş kimseler ise hayat boyu kabûl görmedikleri gibi başarılı ve sağlıklı da değildirler. Allah, biz insanlara tembelliği değil, çalışkanlığı emreder. Zîra Rahman Sûresi, 29'uncu âyette "Allah, her an yeni bir iş ve oluştadır", buyruluyor.

O halde, cömertlik ve yardım etmekte akarsu gibi olmak; statik bir yaşayışa değil, dinamik ve aynı zamanda tertemiz bir ahlâka sâhip olarak hayat sürmeyi... Üstelik, elimizdeki her türlü imkânı ve gücü, ihtiyâcı olan insan, hayvan ve bütün varlıklar için kullanmayı gerektirmektedir. Bize, Allah'ın birer lûtfu olarak verilen insânî/ mânevî zenginlikleri... Akıl, bilgi, sevgi, şefkat, iyilik, merhamet gibi güzel huyların tamâmını önce kendimiz için kazanmaya çalışırken, bir yandan da dağıtmaya, yardıma koşmaya ve her el açana...Ayrıca maddî zenginliğimizi/ paramızı, malımızı da o mânevî zenginliğimize ekleyerek, cömertçe harcamaya "akarsu gibi yaşamak" diyorlar. Gene Hazret-i Mevlâna: "Akarsu nerede ise orası yeşerir" diyerek, nerede olursak olalım orayı; hem "doğayı yeşertmek", hem de "iç dünyâları yeşertmemiz" anlamında bütün yaratılmışlara borçlu olduğumuzu hatırlatmaktadır. Bu görevi başarabilmemiz için "Usta Kuyu Kazıcı"lardan biri olan Hz. Mevlâna'yı izleyip, öğütlerini anlayabilmek dileğiyle, cümlemize aşk olsun...

MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ VE YEMEK

Dr. Nevin Halıcı

GİRİŞ

Hız Mevlana, Türk-İslam kültürünün yüce doruklarından biridir ve 13.yy'dan günümüze eserleriyle mana aleminde sonsuz ışıklar sunmaktadır. Yüce Mevlana, toplumu her yönüyle aydınlatan fikirlerini çeşitli sembollerle açıklamıştır. Bu sembollerden biri de yemektir. "Hayatım hamdım, piştım, yandım sözlerinden ibarettir" diyerek en anlamlı hayat felsefesini yemek terimleriyle açıklamıştır. Ayrıca tarım, tıp, estetik, sofrı düzenleme, ikram, yardımlaşma, pişirme, lezzet gibi yemekle ilgili her konuda sayısız bilgi vermiş ve döneminin yemek kültürünü bir arşiv niteliğinde bizlere armağan etmiştir. Bu yemek kültürü için son derece önemli ve aydınlatıcıdır.

Mevlevilikte mutfak kutsaldır ve dervişlik eğitimi mutfakta başlar. Mutfakla ilgili ilk yazılı kuralları ve mutfakta ekipleşme, Mevlevi Mutfağı'nda görülür. Dünyada adına ateş rengi taşlarla anıt mezar yaptırılan ilk şef muhtemelen Ateş-baz-ı Veli'dir. Bu özellikler Mevlevi Mutfağı'nın önemini göstermektedir.

Burada Hız. Mevlana'nın yemekle ilgili yüce fikirlerine kısaca değinmek istiyorum.

Hız. Mevlana, nohut hikayesinde yiyeceklerin de canlanarak Allah'a ulaşacağını ifade eder: "Nohut kendisini tencerede kaynatan evin hanımına 'niçin bana eza cefa çektiyorsun' diye sorar. Hanım da ona "Bağda bahçede büyüüp yetişmen bu tencereye girmen içindi. Pişeceksin, insan bedenine gireceksin, kana karışacaksın, düşünce ve ruh olarak Allah'a kavuşacaksın; onun için bu zahmete değer, sabret" der.

Hız Mevlana, 13.yy'da Galile'den yüzyıllarca önce dünyanın yuvarlak olduğuna üç yiyecek ile işaret eder: "Tabiata inanan bir filozof gökyüzünün bir yumurtaya, yeryüzünün de onun sarısına benzediğine inanmaktaydı" sözleriyle yumurtayı gösterir. "A emin er dünya çürümüş kof bir cevizdir; pek sınamaya kalkışma onu uzaktan seyret" beytiyle cevizden bahseder. "Göklerle yeryüzünü Tanrı'nın kudret ağacında yetişmiş bir elma bil" ifadesiyle elmayı vurgular ve bu beytin devamı ile

"İnsanoğlu da bu elmanın içindeki kurttur" diyerek günümüz çevrecilerine mesaj verir.

Oyluk etiyle gerdan etinin birlikte pişirilmesinden, badem helvasıyla kahvenin birlikte sunulmasından söz edecek kadar gurme bir kişiliğe sahip olan Hız.Mevlana'dan kaynaklanan Mevlevilik çok seçkin bir mutfak ortaya koymuştur.

MEVLANA'NIN ÖZGEÇMİŞİ 1207-1273

Hazırlık-Coşku-Sükun-Olgunluk

Mevlana Celaleddin Rumi 30 Eylül 1207'de günümüzde Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Babasının kararıyla, beş altı yaşlarında iken, Bağdat, Kufe, Mekke, Şam, Malatya, Erzincan Akşehir ve o zamanki adı Larende olan Karaman'da son bulan uzun bir yolculuk geçirmiştir.

Sultan 1. Alâddin Keykubad'ın Bahâeddin Vele'di Konya'ya davet etmesiyle, ailesiyle birlikte başkent Konya'ya yerleşmiştir.

Mevlana'nın hayatı hazırlık, coşku, sükun ve olgunluk devreleri olarak dört dönemde ele alınabilir.

Hazırlık Dönemi

Mevlana ilk eğitimini babasından almıştır. Babasının ölümü (1231) üzerine onun müridlerinden Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi Kayseri'den Konya'ya gelerek Mevlana'nın manevi eğitimini babasının bıraktığı yerden tamamlamış, öğrencisine şu sözleri söyleyerek Kayseri'ye dönmüştür: "Senin hiçbir eksiğin kalmadı. Ben gideceğim ama benden sonra sana öyle bir dost gelecek ki birbirinizi tamamlayacaksınız ve sen yazıp söyleyeceklerinle insanların ruhlarına taze bir güç kazandıracak; ilim dünyasını rahmetlere boğacaksın. Yer yüzünde yaşarken ölü gezenler senin sunacağın aşkla mana aleminde yeniden dirilecekler".

Coşkunluk Dönemi

Seyyid Burhaneddin'in işaret ettiği ve Mevlana'yı ateşleyecek ve tamamlayacak kıvılcım olan Şems-i Tebrizi, 29 Kasım 1244 yılında Konya'ya gelir ve Şems'le

Mevlana'nın dostluğu başlar. İki gönül eri baş başa Allah'ın nurlarını ilâhî sohbetlerle derinleştirmeye ve anlamaya çekilirler. Mevlana dersleri, vaazları bırakır. Ancak bu dostluğu kıskanan halkın düşmanca davranışları sonucu Şems, Şam'a gider. Bu ayrılıktan üzülen Mevlana bir köşeye çekilerek kimse ile görüşmez. Halk pişman olur. Şems'ten gelen bir mektup üzerine halk Sultan Veled'i Mevlana'nın bir şiiriyle Şam'a gönderir. Şems, bu davet üzerine Konya'ya döner. Tekrar iki gönül erinin manevi sohbetleri başlar; ancak kıskançlıklar da yeniden başlar ve 5 Aralık 1247 gecesi Şems, aniden kaybolur, kötü kişiler Şems'i yok etmişlerdir; ancak bu gerçek Mevlana'ya söylenmez. Mevlana, Şems'i aramak için Şam'a gitmişse de bulamamış; ancak manevi açıdan durumu anlayarak Konya'ya dönmüştür. Mevlana'nın bu ayrılığın acısını anlatan şiirleri Divan-ı Kebir'de yer alır.

Sükun Dönemi

Şems'le olan coşku döneminden sonra Mevlana'nın Selahaddin Zerkubi ile olan birlikteliği "Sükun Dönemi" olarak adlandırılır. Şems'in nurunu Selahaddin'de bulan Mevlana ile Selahaddin arasındaki dostluk on yıl sürmüş, 1259 yılı Ocak ayında Selahaddin vefat etmiştir.

Olgunluk Dönemi

Bundan sonra gelecek olan dönem Hz. Mevlana'nın "Hamdım, piştım, yandım" şeklinde ifade ettiği "Kemalat" denilen olgunluk dönemidir. Bu dönemde Mevlana'nın yanında Çelebi Hüsamettin' yer almış ve Mesnevi yazılmaya başlanmıştır.

Mevlana'nın Ölümü

Mevlana, 1273 yılı 17 Aralık günü ömür boyu özlemini çektiği vuslat anına kavuşur:

Ölüm, Mevlana için Tanrı'ya kavuşma ve düğün günüdür. Sevgiliye kavuşma anlamına, "Şeb-i Arus" gerdek gecesi olarak adlandırılan ölüm; Mevlana'nın ölümünden günümüze, Mevleviler tarafından neşe içinde helva geceleri düzenlenerek kutlanmıştır. Çünkü ölümünden sonra yas tutulmasını istemeyen Mevlana:

"Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde arama,

Ariflerin gönüllerindedir mezarımız bizim" demiştir.

Mevlana'nın mezarı, Konya'da 1274 yılında ta-

mamlanan türbesindedir. Türbenin mimarı Tebrizli Bedreddin' dir.

Türbenin kapısı üzerinde Molla Cami'nin Farsça şu beyti bulunmaktadır:

"Bu makam aşıkların Kabe'si oldu.

Buraya noksan gelen tamamlandı".

Eserleri

Mesnevi, Divan-ı Kebir, Fihi Mafih, Mecalis-i Seb'a, Mektubat Mevlana'ya ait eserlerdir

MEVLEVİLİKTE MUTFAK

"O eşsiz güzel, gönül mutfağını senediyle-sepetiyle aldı; kabımı kepçemi, kevgirimi kırıp döküyor". d4:33-b:264.

Mevlana döneminde, yerleşik bir mutfak bulunduğu yukarıdaki beyitten anlaşılmaktadır. Ancak kendisinin ölümünden sonra kurulan Mevlevilik tarikatı mutfak ve çalışma düzenleriyle ilgili birtakım yazılı kurallar da ortaya koymuştur.

Tarikatlar arasında, en fazla adap- erkan kuralları bulunan ve bunlara uyulan tarikat Mevleviliktir.

Mutfak bu kuralların uygulanmaya başlandığı ilk ve kutsal bir mekandır. Dergah mutfaklarının yapı olarak diğer mutfaklardan fazla farkı yoktur;ama değişik görevleri de vardır.

Mevlevilikte eğitim mutfakta başlar. Bu nedenle, Mevleviliğe girmek isteyenlerin üç gün mutfak çalışmalarını izleyeceği bir yer ve eğitim gören yeni canların sema öğrendiği bir bölüm de mutfakta yer alır.

Mutfağa Ateş-baz da denir, Ateşbaz-ı Veli'nin makamı kabul edilirdi.

Mutfaktaki her ocağın üzerinde "Ya Hazret-i Ateş-baz-ı Veli" levhası bulunurdu.

Tarikatların kapatılmadığı dönemlerde, Mevlevi tekkelerinin kalbi mutfakta atardı. Mevleviliği Konya'da çelebi, başka tekkelerde şeyh temsil ederdi. Dervişlerin eğitimini Konya'da tarikatçı dede diğer tekkelerde de aşçı dede gerçekleştirirdi. Aşçı dedenin görevi çile-keşlere nezaretti. Dergaha katılmak isteyen can aşçı dedenin huzurunda ikrar verir, sonra kazancı dedeye teslim edilirdi.

Mutfakta başta aşçı dede olmak üzere, kazancı dede, içeri meydancısı, halife dedeler tekkenin yöne-

ticileriydiler. Aşçı dede, bütçeyi düzenler, tekkeyi yönetir, canları terbiye ederdi. Kazancı dede onun muaviniydi. Halife dede mutfağa yeni girenleri yetiştirir, onlara Mevlevi usul ve erkanını öğretirdi. Meydancı dede şeyhin emri altındaydı, emirleri tebliğ ederdi. Bu dedelere “dergah zabitanı” denirdi.

Dergaha katılmak isteyen bir kişi, ailesinin izniyle gelir, Aşçı dedenin huzurunda ikrar verir; kabul edilirse, mutfak girişinin sol tarafındaki yüksek yerdeki saka postu üzerinde üç gün oturur, mutfak çalışmalarını izlerdi. Kalmaya karar verirse Kazancı Dede'nin huzuruna götürülür ve kararını bildirir, Kazancı Dede onaylarsa geldiği kıyafetle on sekiz gün ayaklılık hizmeti yapardı. Bu müddet dolunca kazancı dede, aşçı dededen kıyafet teminini isterdi. Aşçı Dede sema tennuresinden biraz daha dar ve kısa olan mutfak tennuresi ve diğer derviş kıyafetlerini getirtir, genç üstündeki elbiseleri çıkararak bu kıyafetleri giyer, buna dervişliğe başlamak anlamında “soyunmak” denirdi. Soyunan “nev-niyaz” mutfak canı adıyla kazancı dedenin gözetiminde bin bir gün sürecek çileye mutfak hizmetleriyle başlardı.

Çile esnasında can sınanır, aynı iş olmamış diye birkaç kez yaptırılır, emirlere uyup uymadığı, gelip gitmesi kontrol edilir, sabrı tahammülü ölçülürdü. Can bu sınamalara tahammül edemeyeceğine kendisi karar verirse ‘Çile kırar’ dergahı terk ederdi. Canın yapamayacağına Dede’ler karar verirse, ayakkabılarının burnu kapiya doğru çevrilir ve gitmesi gerektiği anlatılmış olurdu. Kusur işlediği için ayrılmasına karar verilirse, dergahın arkasında bulunan küstah kapısından yolcu edilirdi.

Mevlana'nın ölümünden sonra kurulan Mevlevilik Tarikatı mutfak çalışma düzenleri ve yemek adabıyla ilgili günümüzde de devam eden bazı kurallar ortaya koymuştur. Konya Mutfağı gibi Türk Mutfağı'nda da ilk bilinen çalışma düzenlerini açıklayan Gölpınarlı'nın verdiği bu on sekiz kural şunlardır:

1-Kazancı Dede. Post sahibi olup, gündüzleri mutfakta bulunurdu. Mutfakla ilgili her konuda baş sorumluluğu taşırdı. Aşçı dedenin muaviniydi.

2-Halife Dede: Mutfağa yeni gelen canlara yol

gösterir, onları yetiştirirdi.

3-Dışarı Meydancısı: Hücredeki dervişlere şeyhin veya aşçıbaşının emirlerini bildirirdi.

4- Çamaşırcı: Çamaşırların yıkanmasını sağlardı.

5-Ab-rizci: Hela, şadırvan ve muslukların temizliğini yaptırır.

6-Şerbetçi: Şerbet yapar ve ikram ederdi.

7-Bulaşıkçı: Bulaşıkları yıkar ve yıkattır.

8-Dolapçı: Dolap ve kapların temizliği ve kalaylanmasını gözetirdi.

9-Pazarıcı: Sabahları zembille pazara gider, alışveriş yapardı.

10-Somatçı: Sofrayı kurar, kaldırırdı.

11-İçeri Meydancısı: Kahve pişirir, canlara ve Cuma günü dedeler, mutfağı ziyarete geldiklerinde onlara da kahve ikram ederdi.

12:İçeri Kandilcisi: Mutfağın kandillerini temizler ve yakardı.

13- Tahmisçi: Kahve döverdi.

14-Yatakçı: Yatakları yapar ve kaldırırdı.

15- Dışarı Kandilcisi: Dışarıdaki kandilleri yakardı.

16-Süpürgeci: Bahçeyi ve etrafı süpürme görevini yapardı

17-Çerağcı: Mutfağın şamdanlarının bakımı ile ilgiliydi.

18- Ayakçı: Ayak hizmetlerinde bulunur, gerekli şeyleri getirir, götürürdü. Mutfağa kabul edilen can ilk olarak bu görevle işe başlardı.

Mutfaktaki canlar on sekizden az olursa bu hizmetlerin birkaçını tek bir can görür; fazla olursa hizmet sahipleri çoğaltılırdı.

“Uluslararası Yemek Kongresi” adlı bildirisinde Celaeddin Çelebi bu kuralları biraz farklı vermektedir:

MEVLEVİLİKTE VE TÜRK MUTFAĞI'NDA

İLK BÜYÜK AŞÇIBAŞI

“Su hazır olmalı, aşçılığı da bilmeli ki çömlekteki çorba dökülmeden saçılmadan pişsin”. m5: 239-b:1380.

Aşçılığın, Mevlana zamanında seçkin bir meslek haline gelmiş olduğu yukarıdaki beyitten anlaşılmaktadır. Ateşbaz-ı Veli'ye gösterilen saygı da ayrıca bunu belirtmektedir.

Dünya'da, muhtemelen, adına anıt mezar yaptırılan ilk aşçı olma özelliğini taşıyan Ateşbaz-ı Veli'nin (ateşle oynayan anlamındadır) türbesi Meram ilçesindedir ve ateş rengi taşlarla yaptırılmıştır. Türbenin ön cephesindeki kitabede: "Bu kabir, kutlu şehid İzzeddin oğlu, milletin Şems'i Yusuf Ateşbaz'ın kabridir. Altı yüz seksen dört yılı recebinin yarısında Tanrı rahmetine ulaştı. Tanrı yargılasın". Bu kitabeden Ateşbaz-ı Veli'nin adının Yusuf olduğu ve 1285 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Mevlevi rivayetlerine ve halk arasındaki inanışlara göre Ateşbaz-ı Veli ermiş bir kişidir. Onunla ilgili şu hikaye anlatılır: Bir gün, yemek pişirirken Ateşbaz-ı Veli, Hazreti Mevlana'ya: "Ocağı yakacak odun kalmadı," demiş. Hz. Mevlana da ayaklarını kazanın altına koymasını söylemiş. "Eyvallah" diyen Ateşbaz-ı Veli gidip ayaklarını ocağın içine uzatmış. Parmaklarından çıkan alev anında kazanı kaynatmaya başlamış. Ancak, sol başparmağına bakarak, acaba "yanar mı" diye şüpheye düştüğünden sol başparmağı yanmış. Durumu Hz. Mevlana'ya haber vermişler. Yüce Mevlana gelerek üzüntüyle, "Niçin şüpheye düştün" anlamında: "Hay Ateşbaz hay" demiş; o da yanan parmağını göstermemek için sağ ayak baş parmağını yanan parmağının üzerine koymuş. Bu olay semazenlerin Sema'ya başlamalarında attıkları ilk adımla yad edilir.

Ateşbaz-ı Veli'nin Hak'ka kavuşmasının 700. yıldönümü anısına Feyzi Halıcı tarafından başlatılan ilk Milletlerarası Yemek Kongresi'nde, Konya'ya gelen dünyanın en ünlü yemek otoriteleri, Ateşbazı Veli'nin türbesini ziyaret etmişler ve Konya'da 13. yüzyılda adına anıt mezar yaptırılan bir aşçıyla karşılaşmanın büyüsünü yaşamışlardır. Bu uzmanlardan Alan Davidson, "Konya'nın Yedi Harikası" isimli makalesinde, AteşBaz-ı Veli türbesi ziyareti için "Oraya bir turist gibi gittik, ama bir Hacı gibi döndük" ifadesini kullanmıştır.

SOFRA DÜZENLERİ

Sofra düzenlerine gelince, yemek yer sofrasında yenirdi. Yemek vakti gelince mutfakta üç ayaklı bir iskemle üzerine yuvarlak tahtadan yapılmış sofralar kurulur, çevresine postlar konur ve sofranın kenarına peçete görevi yapacak olan bütün uzun bir peşkir do-

landırılırdı. Kaşıklar, sapları sağa ve yüzleri aşağı gelecek şekilde sıralanırdı. Herkesin önüne birer tutam tuz konurdu. Su sunmakla görevli canlar testi ve su bardaklarını hazırlarlardı. Hazırlıklar bitince canlardan biri hücrelerin bulunduğu koridorda yüksek sesle "Huuu, somata salaaa" diye herkesi yemeğe davet ederdi.

Mevlevilerde ikinci olarak "elifi somat" denilen, elif harfi gibi uzun şekilde meşinden hazırlanan bir sofraya vardı. Muhtemelen kalabalıklarda mutfak veya meydana uzunca serilirdi. Bu sofralarda kaşık yerleri de vardı.

Canlar bu sofraya karşılıklı oturlardı.

Yemekten sonra bu meşin sofraya sabunlu bezlerle silinir, kurulanır, dörülür, kaldırılırdı.

SOFRA ADABI

Mevlevilerde mutfak gibi yemek de kutsal özellikler taşır. Özel kurallarla pişirilir, hazırlanır, yenir.

Yemek pişince Kazancı dede, kazan veya tencerenin kapağını açar, mutfak canları kazanı yere indirirler, Kazancı dede şu gülbangi çeker:

"Tabhı şirin ola, Hak berakatın vere, dem-i Hazreti Mevlana, sırrı Ateşbaz-ı Veli Hu diyelim" ve canlarla Hu çekilir.

Yemek davetini duyarak gelen canlar, mutfaka baş keserek girerlerdi. Şeyh de gelince yemek başlardı. Yemeğe tuzla başlanır, tuzla bitirilirdi. Herkes, sağ şahadet parmağını önce diline sonra tuza banarak tuzu tadar, sonra yemeğe başlardı. Yemek tek kaptan yenirdi. Yemek süresince hiç konuşulmazdı. Su istenecek olursa ayağı mühürlü olarak niyaz halinde bekleyen cana işaret edilirdi. Can, derhal bardağa suyu doldurur, bardağı öperek isteyene sunar o da bardakla görüştüktan sonra ,yani bardağı öptükten sonra suyu içerdi. Birisi su içerken diğerleri sofradan el çekerek onu beklerdi. Böylece o candan bir lokma bile fazla yememiş olurlardı. Su içen aynı şekilde bardakla görüşerek bardağı sakiye iade ederdi. Sofradaki şeyhden başlamak üzere en kıdemli kişi kim ise, su içene "Aşk olsun" der; o da niyaz eder ve yemek tekrar başlardı. Sofrada gülbanktan başka konuşulan tek söz buydu. Yemeğin sonunda:

"Bu yoldaki sufileriz, padişahın sofrasında yemek yiyenleriz,

Yarabbi, bu kaseyi bu sofrayı daimi kıl”

mealindeki beyti ve aşağıdaki duayı okurdu:

“Salli ve sellim ala eşref-i nur-i cemi-il-enbiyai
ve-l-murselin ve-l-hamdu li-l-lahi Rabb-il-alemin-el-
Fatiha”.

Fatiha okunduktan sonra pilav gelir ve şu gül-
bang çekilirdi:

“El-hamdü-li-İlah, Eş-şükri li-İlah, Hak berekatın
vere, erenlerin han-ı keremleri, nan-u nimetleri müz-
dad, sabih-ül-hayrat-ı güzeşteganın ervah-ı şerifeleri
şad-u handan, bakiyeleri selamette ola. Demler, safa-
lar ziyade ola. Dem-i Hazret-i Mevlana, sırr-ı Ateşbaz-ı
Veli, keremi İmam-ı Ali Hu diyelim: Hu”.

Gülbang çekilirken eller parmaklar içeriye doğ-
ru bükük ve sofrayı tutar şekilde sofranın kenarına
konurdu. Gülbangdan sonra pilav yenir ve şeyh sof-
raya eğilip baş keserek niyaz eder, kalkar; herkes de
kalkar, kapıda mutfağa baş keserek çıkardı. Sofradan
kalkınca leğen ibrik getirilerek el de yıkanabilirdi.

YEMEKLER

Yemeklere gelince o dönemin ürünlerinin mutfa-
ğı şekillendirdiği söylenebilir. Mevlana, ailesiyle baş-
kent Konya'ya geldiği zaman sarayda muhteşem bir
mutfak olduğu Selçukname'lerden anlaşılmaktadır.

H.T.H tabı Selçukname I Alâddin Keykubad'ın
(1220-1237) hükümdar olarak Konya'ya geldiğinde
çini ve altın sahanlar içinde pilavlar, zerdeler, kalyeler,
boraniler, helvalar, yahniler, biryanlar (muhtemelen
tandırda pişirilen ve Konya'da çebiç denilen kuzu);
tavuk, güvercin, keklik ve bıldırcın ızgaraları hazırlan-
dığından bahseder. Bu yemekte kırmızı ve çeşitli şer-
betler sunulduğu da belirtilir.

Mevlana'nın eserlerinde de aynı yemeklerden
bahsedilmektedir. O dönemde av kuşlarının da seç-
kin sofralarda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Mevlana'nın eserlerinden anlaşıldığına göre o
dönemde pırasa, patlıcan, kabak, kereviz, ıspanak,
şalgam, soğan, sarımsak, hıyar vb sebzeler; börülce,
mercimek, fasulye, nohut vb baklagiller; elma, ayva,
nar, armut, şeftali, incir, kavun, karpuz, hurma, vb
meyveler; ceviz, badem, fındık, leblebi vb kuru ye-
mişler; yoğurt, ayran, peynir gibi süt ürünleri; tutmaç,

tandır ekmeği, yufka ekmeği, etli ekmek, börek, çö-
rek, tirit vb hamur işleri; bal, pekmez, helva, kadayıf,
zerde vb tatlılar; şerbet, şarap vb içkiler; misk, kim-
yon, karabiber, tarçın, sumak, safran vb. baharatlar
Anadolu'da ve Konya'da kullanılıyordu. Sadece sebze,
meyveler değil, reyhan, erguvan, gül gibi güzel koku-
lu çiçeklerde Mevlana'nın mutfağında yer almaktadır.

Mevlevi mutfağında balığın yasak olduğu söyle-
nir. Divan-ı Kebir'de gelen bir konuğa çok ikramda
bulunulduğunu belirten Mevlana, konuğa güzel ba-
lıklar ikram edildiğini şöyle anlatır:

“Her gün geçen günden daha iyi, güzelli-
te dilberimiz gibi, güzel mi güzel balıklar ikram etti”.
(d1:379-b:3479-80).

Mevlana balık kızartmasından diğer eserlerinde
de bahsetmektedir. Ancak, Mevlana'dan sonra Mev-
levilik kitabında Gölpınarlı, Bahariye Mevlevihanesi
şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'ye dayandırarak Mev-
levi mutfaklarına balık girmediğini yazmaktadır. Ali
Eşref Dede ise salatadan kızartmaya, yahniden kül-
bastıya birçok balık tarifesi vermektedir. Belki Mevla-
na zamanında kullanılan balık, sonra tarikat dergah-
larında bir nedenle kaldırılmış, ama sonradan tekrar
konulmuş olabilir.

Gölpınarlı, Mevlana'dan Sonra Mevlevilik adlı
eserinde, Mevlevilerin yemeğe “lokma” dediğini, ay-
rıca “hassaten lokma” dedikleri bir pilav da bulun-
duğunu yazmaktadır. Yazar, bu pilavın Mevlana za-
manından gelen Belh-Özbek pilavı olduğunu soğan,
havuç, kestane ve yağlı etle yapıldığını belirtmektedir.

MEVLEVİ MUTFAĞI'NDA KULLANILAN PIŞIRMA YÖNTEMLERİ

Mevlevi Mutfakları'nda pişirme yöntemleri, kendi
içinde birçok bölümlere ayrılan dört ana başlıkta in-
celenir. Suda pişirme, yiyecekleri söğüş et gibi suda
haşlama ve su buharında pişirme olarak iki türde
gerçekleşir. Su buharında pişirme yöntemi Klasik Türk
Mutfakları'nda nadiren uygulanır. Ali Eşref Dede bu türde
pilav tarifi vermiştir. Türk Halk Mutfakları'nda Çorum' da
da İskilip pilavı aynı şekilde pişirilmektedir.

Yağda kızartma az ve çok yağda olarak iki türde
uygulanmaktadır. Sebze kızartmaları az yağda, lok-

ma vb çok yağda kızartmalara örnektir.

Kuru hararete pişirme yöntemleri fırında, saçta, ızgarada, közleme, tandırda olarak ele alınabilir.

Yağ-su karışımına gelince yahni, bastı, musakka, dolma gibi sınıflamalara ayrılan her tencere yemeğini içine alır.

MEVLEVİ MUTFAĞI İLE İLGİLİ YAYINLAR

Mevlevi Mutfağı ile ilgili yeni Türkçe olarak yayımlanmış tek eser, Edirne Mevlevi Dergahı Şeyhi Ali Eşref Dede'nin Yemek Risalesi'dir. Adı geçen eser, 1992 yılında Feyzi Halıcı tarafından yayın hayatına kazandırılmıştır. Klasik Türk Mutfağı'nda ve Türk Halk Mutfağı'nda kullanılmayan altın varaklı tatlılar, değişik baharatlarla yapılan nefis tarifeler Ali Eşref Dede tarafından verilmektedir.

2005 yılında tarafımızca hazırlanan Mevlevi Mutfağı adlı eser İngiltere'de Sufi Cousine adıyla yayımlanmış ve "Yabancı Dilde Yazılan En Güzel Eser" bölümünde Gourmand Ödülü'nü kazanmıştır. Mevlevi Mutfağı Metro Kültür Yayınları'nın ilk eseri 2007 yılında Türkçe'ye kazandırılmıştır. Türkçe baskısı da aynı esere ikinci bir ödül getirmiştir. Çeşitli makale ve bildiriler de bulunmaktadır.

MEVLANA'NIN YEMEKLE İLGİLİ BEYİTLERİNDEN ÖRNEKLER

Yağ

"Aşkın olgunluğu sevenle sevilenin birleşmesindedir, beri gelin; yağla unun bir daha ayrılamayacak kadar karılmasından meydana gelen bulamaç gibi karılın, karışın, birbirinize" d3: 228-b:2131.

Sofra

"Kullarıma da kendi has soframda yediğim şeyleri yediririm". Mesnevi 6.s.594-Beyit:7.

Yemek

"Yemek de olguna helaldir, söz de. Sen olgun değilsin, yeme dilsiz kesil". Mesnevi 1:s.334-Beyit:1630.

Pişmek

"Yaratılış ağacının üstünde bizi hoş bir surette pişirip oldurmak, gelişip yetiştirmek için Tebrizli Tanrı Şems'i Hamel burcuna geldi işte" Divan-ı Kebir 2.s.3-Beyit:10.

Gıda

"Gönül her dosttan bir gıda alır; gönül her bilgiden bir temizlik elde eder". Mesnevi 2. s173-Beyit:1091.

Perhiz-Sağlık

"Bedenine yağlı ballı yiyecekler verdikçe özünde semizlik göremezsin". Mesnevi 2. s.69-Beyit:265.

Yardım

"Ey gül bahçesinin usul boylu selviye benzer gülü, eli boşları gör, gözet; bir somun ver, yüz tane al, hadi bir şeyler ver yoksullara". Divan-ı Kebir 2.s.147-Beyit:1180.

İkram

"İç ferahlığı duydun mu bu ferahlığı sula.. Meyve de verdi mi dostlara sun. Mesnevi 3.s. 51-Beyit:363.

Tatlı

"Sevgi acıları tatlılaştırır; çünkü sevginin temeli insanı doğru yola götürmektir". Mesnevi 1.s.455-Beyit:2591.

Ekmek

"Gökler yaratılmadan önce Zuhal yıldızını görmüşlerdi; tohumlardan önce ekmeği görmüşlerdi". Mesnevi 2 .s.3522-Beyit:175.

Azık

"Bilgin kişinin azığı, kaleminden meydana gelen eserlerdir. Sufinin azığı nedir? Ayak izleri". Mesnevi 2.s.61-Beyit:161.

Lokma

"İşığı, olgunluğu arttıran lokma helal kazançla elde edilen lokmadır". Mesnevi11.s.336-Beyit:1646.

Ramazan -Bayram

"Kadir gecesinin, oruç ayının, bayram gününün kutluluğu Adem'le Havva'nın buluşmasındaki kutluluk". Divan-ı Kebir 3.s.89-Beyit:674.

Meyve

"Meyve manadır; çiçekse o mananın şekli. O çiçek müjdedir; meyveyse nimeti". Mesnevi 1.s.488-Beyit:2942.

Şeker

"Bütün dünyanın zehrini verseler, içimizde o zehri şeker haline getiririz biz". Divan-ı Kebir 5.s.303-Beyit 3629.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

- Ali Eşref Dede. Yemek Risalesi. Hazırlayan: Feyzi Halıcı. Atatürk Kültür Merkezi Yayını. Ankara, 1992.
- Can, Şefik. Mevlana Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1995.
- Eflaki, Ahmet. Ariflerin Menkıbeleri 1. Dördüncü Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Eflaki, Ahmet. Ariflerin Menkıbeleri 2. Dördüncü Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. Mevlana'dan Sonra Mevlevilik. İkinci Basım. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1983.
- Halıcı, Feyzi. Mevlana Celaledin Hayatı Ve Eserleri. Konya: Doğu Ofset Matbaa, 1983.
- Halıcı, Nevin. Geleneksel Konya Yemekleri. Ankara: Güven Matbaası, 1979.
- Halıcı, Nevin. Ege Bölgesi Yemekleri. Ankara: Güven Matbaası, 1981.
- Halıcı, Nevin. Akdeniz Bölgesi Yemekleri. Konya: Arı Basımevi, 1983.
- Halıcı, Nevin. Nevin Halıcı's Turkish Cookbook. Londra: Dorling Kindersley Limited, 1989.
- Halıcı, Nevin. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Yemekleri. Konya: Arı Ofset Matbaacılık, 1983.
- Halıcı, Nevin. Konya'da Kışlık Yiyecekler Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Güray Ofset Matbaacılık, 2000.
- Halıcı, Nevin. Karadeniz Bölgesi Yemekleri. Ankara: Güray Ofset Matbaacılık, 2001.
- Mevlana Celaledin. Mektuplar. Çev: A.Gölpınarlı. İstanbul: İnkılap Ve Aka Kitabevleri, 1963.
- Mevlana Celaledin. Mecalis-i Saba. Çev: A.Gölpınarlı. Konya: Yeni Kitap Basımevi; 1965.
- Mevlana. Divan. Çev: A. Gölpınarlı. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.
- Mevlana Celaledin. Divan-ı Kebir. I,II,III,IV,V. Haz: A. Gölpınarlı. İstanbul: Remzi Kitabevi. 1957-60.
- Mevlana. Mesnevi Ve Şerhi. I,II,III,VI,VII. Şerheden: Abdülbaki Gölpınarlı. İkinci Basım. İstanbul: M.E.B., 1985.
- Mevlana. Fihi Mafih. Çev: M.Ü. Kahya. İstanbul: M.E.B., 1985.
- Meyerovitch, Eva Ce Vitray. Konya Hz. Mevlana Ve Sema. 3 Baskı. Konya İl Kültür Müdürlüğü Yayını. Konya: 2000.
- Önder, Mehmet. Mevlana, Mevlevilik Ve Mevlana Müzesi. Ankara: Dönmez Ofset, Tarihsiz.
- Sultan Veled. İbtida-Name. Çev: A.Gölpınarlı. Konya Turizm Derneği Yayını. 1976.
- Tebrizi, Şems-i. Konuşmalar "Makalat 1". Çeviren: M.N.

Gençosman. İstanbul: Dizerkonca Basımevi, 1974.

Türk Dil Kurumu. Divanü Lügat-it Türk Dizini. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.

Yusuf Has Hacı. Kutadgu Bilig. 2. Baskı. Çeviren: Raşit Rahmeti Arat. Türk Tarih Kurumu Yayını. 1998.

Makaleler:

Cunbur, Müjgan. "Mevlana'nın Mesnevisi'nde Ve Divan-ı Kebir'inde Yemekler". Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Ankara: A.Ü.B. 1982.

Cunbur, Müjgan. "Mevlana'nın Şiirlerinde: Ekinde Ekmeye". 2. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler). Selçuk Üniversitesi Yayınları. Konya: 1987.

Çelebi, Celaledin. "Uluslararası Yemek Kongresi". Birinci Milletlerarası Yemek Kongresi. Dü: Feyzi Halıcı. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayını: 1988.

Davidson, Alan. "The Seven Wonders Of Konya". Petit Propos Culinaries Dergisi, Sayı: 24, 1986.

Gould, Kevin. "Ten Of The Best Gourme Destinations". Waitrose Food Illustrated Dergisi. January: 2003.

Halıcı, Feyzi. "Neolitik Çağdan Günümüze Türk Mutfağı ve Bu Mutfağın Kutsal İnancımızdaki Yeri". Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri. Ankara: A.Ü.B. 1982.

Halıcı, Nevin. "Konya'da Özel Gün Yemekleri", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I. Haz: Feyzi Halıcı. Konya Kültür Ve Turizm Derneği Yayını. Ankara, 1985.

Halıcı, Nevin. "Geçmişte Ve Günümüzde Konya Pilavı", Konya: Yeni Gazete 23 Mart 1999.

Halıcı, Nevin. "Mevlana'nın Kullandığı Yemek Sembolleri". Uluslararası Yemek Festivali. İzmir: 2002. Yayımlanmamış.

Melikoff, İrene. Le Rituel du Helva. Recherches Sur Une Coutume Des Corporations de Metiers Dans la Turquie Medivale, İslam. C.39.1964.

Oral, M. Zeki. "Selçuk Devri Yemekleri", Türk Etnografya Dergisi Sayı: 1, s.73, 1956.

Oral, M. Zeki. "Selçuk Devri Yemekleri", Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 2, s.29, 1956.

Önder, Mehmet. "Konya'da Tarih Boyunca Helvacılık", Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 10, s.159, 1950.

Yusufoğlu, Mehmet. "Selçuklu Yemeklerinden Herise Ve Tutmaç", Anıt Dergisi, Sayı: 16, s.9, 1950.

Yusufoğlu, Mehmet. "Selçuklu Devri Ekmek Adları Bazlama Bazlama", Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 1 s.76, 19.

“YİNE GEL” ÇAĞRISINI NASIL ANLAMALI?

Prof. Dr. Mehmet Demirci

Hız. Mevlânâ'dan söz edilen hemen her yerde onun meşhur bir rubaisi tekrarlanır: “Gel, gel, ne olursan yine gel...” Bazıları bu rubaiyi biraz çarpıtarak, hiçbir dinle kayıtlı olmayan, adeta dinler üstü bir Mevlânâ imajı vermek isterken; bazıları da rubainin ona ait olmadığını, bu yüzden önemsizliğini ileri sürerler. Kanaatimize göre bu görüşlerin ikisi de aşırıdır, asıl Mevlânâ'yı yansıtmaktan uzaktır. Hız. Mevlânâ, her şeyden önce iyi bir müslümandır. Bütün feyzini ve ilhamını Kur'an ve İslâm'dan almıştır. Bir başka meşhur rubaisinde şöyle der: “Canım tenimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim. Ben Tanrı'nın seçkin Peygamberi Muhammed Mustafa'nın yolunun toprağıyım. Her kim bundan başka benden bir söz naklederse ona çok üzüldür ve o sözden de çok üzüntü duyarım.”¹

Asıl konumuz olan “Yine gel” rubaisine gelince, bu parça Veled Çelebi'nin derlediği Farsça metinde ve onun, M. Nuri Gencosman tarafından yapılan Türkçe tercümesinde bulunmamaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı tarafından, başka bir metin esas alınarak yapılan tercümede² ve Şefik Can'ın *Hız. Mevlana'nın Rubaileri* adlı çevirisinde yer almaktadır.³

Son senelerdeki araştırmalarda bu rubai metninin Mevlânâ'ya ait olmadığı yaygınlık kazanmıştır. Yakup Şafak'ın kanaatine göre rubai Ebu Said Ebu'l-Hayr (ö. 1049) veya Baba Efdal (ö. 1268) adlı İranlı mütefekkir şairlerden birine ait olabilir.⁴

Ancak bu rubaideki ana fikir, Hız. Mevlânâ'nın görüş ve düşüncelerine uygundur. Bu aynı zamanda

İslâmiyet'in ve Kur'an'ın telkin ettiği anlayıştır. Rubainin farsça metni şöyledir:

*Bâzâ bâzâ her ânçi hestî bâzâ
Ger kâfir u gebr u büt-perestî bâzâ
În dergeh-i mâ dergeh-i nevmîdî nîst
Sad bâr eger tevbe şikestî bâzâ*

Farsça'da “bâz” kelimesi “yine, tekrar” anlamlarına geldiği gibi, “geri” manasına da kullanılır. Buna göre rubainin manası şöyledir:

“Yine gel yine gel (veya geri gel), ne olursan ol yine gel. İster kâfir, ister Mecûsi, ister putperest olsun da gel. Bizim bu dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir. Yüz kere tövbeni bozmuş da olsun yine gel.”

Kelime kelime tercüme budur. Bir takım zorlamalarla “olduğun gibi gel” veya “nasılsan öyle gel” ilaveleriyle sanki şöyle demek istenmektedir: Eski hâlini muhafaza ederek, tövbe etmeden, inançsızlığını, ateşe tapıcılığını olduğu gibi devam ettirerek gelebilirsin, her hâlinle kabûlümüzsün...

Bu rubaiyi böyle anlamak fazla zorlamak olur. Ayrıca Mevlânâ'nın genel düşünce ve inanç yapısına da uymaz. Herkes olduğu gibi kalacak ve öyle gelecekte, bir değişiklik, yeni bir arayış söz konusu değilse, böyle bir davete ne gerek var? Hepsinin kendi yerinde durması daha iyi olmaz mı?

O hâlde söylemek istenen nedir? Şudur: Geçmişin önemli sayılmaz. Hangi dinden, hangi inanıştan olursan ol, mühim değildir. Pek çok kötülükte bulunmuş, tövbe etmiş yine kötülüğe dönmüş, bunu yüz kere tekrarlamış ve bu yüzden ümitsizliğe düşmüş olabilirsin. Ama bütün bunlardan sonra, yüz birinci defa tövbe etmek mümkündür. Sende böyle bir ni-

¹ Mevlânâ, Rubâiler, çev. M. Nuri Gencosman, İstanbul 1974, s. 216

² Bkz. Mevlânâ, Rubâiler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1964

³ Konya, 2005, c. I, s. 32, no: 83

⁴ Yakup Şafak, “Mevlana'ya Atfedilen ‘Yine Gel’ Rubaisine Dair”, Tasavvuf Dergisi, sayı: 24, 2009

yet, bir kıpırdanış ve uyanış varsa, son bir gayretle maziye bir sünger çekmek azmindeysen buyur gel, başımızın üstünde yerin vardır.

Bir gazete haberinden iki cümle: “Mevlânâ ve Goethe’nin huzurunu bozan tek şey, dindar kesimin, Mevlânâ’nın İslâmî yanının altını çizmekteki ısrarı idi. Batılılar ise Mevlânâ’nın İslâm dünyasından olduğunu tabîi kabul ediyor, ancak daha evrensel mesajlar alma eğilimi taşıyorlardı.”⁵

Mevlânâ’nın İslâmî yanı, altını çizmeye gerek duyulmayacak kadar belirgindir. Onun asıl bu yanılla evrensel mesajlar vermesi söz konusudur. Bu şekildeki zorlamalardan ve Mevlânâ’ya farklı bir rol biçme gayretinden dolayı “dindar kesim” diye nitelenenler tepki gösrmekte, hatta Mevlânâ’dan soğumaktadır. Sonuçta, onlara göre böyle algılanan bir rubai Mevlânâ’ya ait olamaz, olmamalıdır.

Rubainin doğru manasını az önce verdik. Burada Kur’an ve hadislerdeki tövbeye ve ümitvâr olmaya çağırının bir tezahürünü görüyoruz. Gerçekten de Hz. Peygamber’in hadislerinde, son nefese kadar tövbenin kabul edileceği, hata ne kadar büyük olursa olsun bağışlanabileceği, kötü bir ortamda doksan dokuz adam öldürüp ümitsizliğe düşen bir kimsenin yüzüncüyü de öldürdükten sonra tövbesinin kabul gördüğü, tövbede önemli olanın kesin pişmanlık ve içten gelen bir yürek yanığı olduğu ifade edilir.⁶

Zümer suresi 53. ayetin meâli ümitli olmamızı duyurur: “De ki, ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım. Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki o, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” Bir sonraki âyette ise “...Rabbimize dönün O’na teslim olun” buyrulur. İşte Mevlânâ’nın söz konusu rubaisi, bu iki ayetin meâlinden başka bir şey değildir.⁷

Hz. Mevlana’nın davranışları ve eserlerinde bu rubaideki ana fikri aynen destekleyen birçok malzeme vardır. Şu olay Mevlânâ’nın hoşgörüsünün ve bundan doğan mutlu sonucun çarpıcı örneğidir: Bir gün Mevlânâ, güzel bir fahişe kadının ve yanında çalışan kızların ikamet ettiği bir hanın önünden geçmek

durumunda kalır. Kadınlar dışarı çıkıp Mevlânâ’ya saygı gösterisinde bulunurlar. Onlara hitaben: “Ne de büyük pehlivanlar, ne de büyük pehlivanlar. Eğer siz bu yükleri, bu zahmetleri çekmemiş olsaydınız bu kadar nefis-i emmâre ve levvâmeyi kim yenerdi? İffetli ve namuslu kadınların iffet ve namusları nasıl anlaşılırdı” gibi sözlerle onların gönüllerini okşamak ister. O devirde bu sözleri bazıları şiddetle tenkid ederler. Ama sonunda o güzel kadın tövbe ederek, emrindeki kızları serbest bırakır ve Mevlânâ’nın müridi olur.⁸

“İyi de kötü de dervişin parçasıdır, böyle olmayan kimse derviş değildir.” diyen Mevlânâ, hayatı boyunca bütün milletler ve mezheplerle iyi geçinmiş, herkese karşı aynı tavrı sergilemiştir. Müslümana, Yahudiye, ateşe tapana insan olarak bir gözle bakmış, müridlerine de bunu öğretmiştir. Bir gün coşkulu bir semâ toplantısı sırasında birden bire bir sarhoş semâ meclisine girer, heyecanlar gösterir, kontrolsüz bir şekilde gelip gider ve Hz. Mevlânâ’ya çarpar. Dostları onu kenara çekip hırpalamak isteyince, Mevlânâ mani olur:

“Şarabı o içmiş, sarhoşluğu siz gösteriyorsunuz” der. “Ama efendim o bir hristiyan (tersâ, yani korkan)dır.” denince: “O korkan ise siz niçin değilsiniz?” buyurur.⁹

Menkıbelerden anlaşıldığına göre Hz. Mevlânâ’nın başka din mensuplarıyla ilişkileri hep saygı ve hoşgörü ölçülerinde olmuştur. Kendi önünde eğilen, gayr-i müslim de olsa, eğilerek karşılık verirdi. Bir gün Taniel adında bir Ermeni kasabı Mevlânâ’ya rastladı, onun önünde yedi defa baş koydu, Mevlânâ da kasabın önünde yedi defa baş koydu.¹⁰

Mevlânâ’yı doğru olarak anlayabilmek, onu bütününü ve olduğu gibi tanımakla mümkündür. Bazı mutaasıp ve dar görüşlüler onun büyük hoşgörüsünü anlamakta zorluk çekerlerken, İslâmiyette fazlasıyla var olan müsamahâli tavrı ona çok görürler. Öte yandan Mevlânâ’yı dinler üstü, hatta dinle ilgisiz bir dünya vatandaşı gibi kabul etmek isteyenler ise, onun İslâmî kimliğini gölgelemek isterler. Mevlânâ’nın bu her iki görüş sahiplerinden de “bîzâr” olduğunu, bu yüzden üzüntü duyduğunu söyleyebiliriz.

⁵ Milliyet, 20.5.1995, Kültür-Sanat sayfası

⁶ Bkz. Müslim, Tevbe. c. VIII

⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî Şerhi, c. III, 129, İstanbul 1973. Süleyman Ateş, bu rubaiyi tövbe ile ilgili Furkan suresi 69 - 70. ayetlerin tefsiri sırasında hatırlatır. Bkz. Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, VI, İstanbul 1990.

⁸ Ahmed Eflâki, Ariflerin Menkıbeleri, çev. Tahsin Yazıcı, Ankara, 1976, c. I, 537.

⁹ a.g.e I, 347.

¹⁰ a.g.e., I, 146.

SULTAN DİVANİ DERGÂHI'NA AİT BİR ESER:

CEZİRE-İ MESNEVİ Bİ-ŞERH-İ İLMİ DEDE VE MUHTEVASI

Prof. Dr. İrfan GÖRKAŞ*

Özet

Sultan Divanî Dergâhı (Dergâh-ı Sultan Divanî) terimi, bizzat dergâh şeylerine ait bir isimlendirmedir ve dergâh kütüphanesine vakfedilen kitaplarda yer almaktadır. O nedenle bu yazı, üç kavram üzerinden belirlenmektedir. Birincisi Sultan Divanî Dergâhı, ikincisi Sultan Divanî Dergâh Kütüphanesi ve kitapları, üçüncüsü dergâhın felsefesi. Çizmecioğlu Vehbi, dergâhı, "Bu dergeh ravza-ı Sultân-ı Dîvânî-i dâñâdır./ Bin üç yüz yirmi içre iş bu dergâh-ı mu'allâyı./ Muhît oldı bir âteşpâre kim târîhe ahrâdır" dizelerinde "Bu dergâh, ravza-i Sultan Divanî-yi dâñâ" olarak anmakta, dergâhın âlim, bilgin ve hikmet sahibinin (dâñâ) *muhiti* ve *dergâhı* olduğunu söylemekte, dergâhı bir ravza olarak anlamlandırmaktadır. Yani muhit, hem bir dergâh hem ravzadır. Ravza, bir taraftan beş telli, perdeli eski bir saz anlamına gelirken diğer taraftan çayır çimeni, ağacı, suyu bol yer, bahçe ve cenneti içermektedir.

İkinci olarak dergâh, bir ilim-hikmet muhitidir, bu ilim-hikmeti günümüze aktaran bir kütüphanesi vardır. O nedenle Sultan Divanî Dergâhı Kütüphanesiyle ilgili iki şey yapılacaktır. Birincisi dergâh kütüphanesi ele alınarak dergâhın kitapları belirlenmeye çalışılacaktır. Çünkü dergâh, Afyonkarahisar'ı derinden etkileyen külliye'nin bir parçasıdır. Yani Dergâhı, bir külliye, Afyonkarahisar ilim ve hikmet muhitlerinden birisi ve önde geleni yapan şey, onun kütüphanesidir. Zira bu kütüphanenin ve dergâhta üretilen ilim ve hikmetin, birikerek bugüne gelen bir varlığı söz konusudur. Başka bir ifadeyle dergâha aidiyetini tespit ettiğimiz *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*, dergâhın temsil ettiği ilim ve hikmeti, yola girecekler kısaca anlatmakta, böylece dergâhın Mevleviler için bir muhit, ravza ve hankah oluş sebebi belirlenleştirilmeye çalışılmaktadır.

Sultan Divanî Dergâhı

Sultan Divanî Dergâhı (Dergâh-ı Hazreti Sultan Divanî) terimi, bizzat dergâh şeylerine ait bir isimlendirmedir (EK1).

Çizmecioğlu Vehbi (ö.1937), 1902'de yazdığı bir şiirde dergâhı, "Bu dergeh ravza-ı Sultân-ı Dîvânî dâñâdır./ Bin üç yüz yirmi içre iş bu dergâh-ı mu'allâyı./ Muhît oldı bir âteşpâre kim târîhe ahrâdır" dizelerinde¹ "Bu dergâh, ravza-i Sultan Divanî-i dâñâ" olarak anmakta, dergâhın âlim, bilgin ve hikmet sahibinin (dâñâ) dergâhı olduğunu söylemekte, dergâhı bir ravza olarak anlamlandırmaktadır. Yani dergâh, hem bir dergâh hem ravzadır. Ravza, bir taraftan beş telli, perdeli eski bir saz anlamına gelirken diğer taraftan çayır çimeni, ağacı, suyu bol yer, bahçe ve cenneti içermektedir.² O nedenle Hakkı ve hakikati arayan ziyaretçiler cennet olan bu dergâha iyi bakmalılar. Zira o dergâh bağrında, Germiyanoglu ve Mevlana (ö.1273) neslinin kendisinde birleştiği, fertlerin seyyidi Âbâ-pûş Bâli'yi (ö.1485) gizlemektedir.³

Ziver Paşa'ya (ö.1862) göre dergâh, âşıkların merkez dergâhıdır (hâñkâh-ı âşıkân), onu başlangıçta inşa edeni ve Dergâhın kurucusu ve ilk inşa edeni Sultan Divanî'dir (ö.1529). Ayrıca o, onlarca Mevlevi tekkesi açandır, o sebeple İkinci Pir'dir.⁴ O pire, Sultan Divanî denilmektedir. Başka bir deyişle adı Mehmet, namı Sultan Divanî'dir. Dergâhı yaptırmış, nice dergâha güzel nizam vermiştir.⁵ Sultan Divanî,

*AKÜ. İslami İlimler Fakültesi, İslam Felsefesi Öğretim Üyesi.

¹ Bk. Yusuf İlgar, Karahisar-ı Sahib Sultan Divanî Mevlevihanesi ve Mevlevi Meşhurları, Afyonkarahisar 2008, s.31.

² Kubbealtı Lügati, Ravza, <http://lugatim.com/s/ravza>. Erişim: 21.03.2023.

³ "Nazar kıl zâir-i Hak-bîn ibretle şu dergâha./ Âbâ-pûş seyyidü'l-efradı Bâli anda ihfâdır". Şiir için bk. Yusuf İlgar, Karahisar-ı Sahib Sultan Divanî Mevlevihanesi, s.32.

⁴ "Tarik-i Mevlevîde Pîr-i Sâni Gavs-ı Azamdır./ Eden bu hâñkâh-ı âşıkânı ibtida inşa./ O zât-ı pâke derler Hazret-i Sultan Divânî". Şiir için bk. M.Sarı-Y.İlgar, Mevlevi Şairi Semaî Mehmet Çelebi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar 2008, s.197.

⁵ "Ol Mehemmed yani kim Sultan-ı Divanî be-nâm./ Yaptırub virdi nice dergâha hüsn-i intizam". Şiir için bk. M.Sarı-Y.İlgar, Mevlevi Şairi Semaî Mehmet Çelebi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, s.186.

büyük dedesi ve Mevleviliğin kurucusu Mevlana tarafından müjdelendirilmiştir. “Bizim neslimizden bir sultan zuhura gelecek, ismi Muhammed olacaktır. Biz, ahvâl-i âşıkane-yi mücmel olarak gösterdik. Bu zuhura gelecek abdâl, hoş halde icmal ettiğimizizin tafsilini yapacaktır”. Hatta o Şeyh Galib’e göre Mevlana Celaleddin’in aynıdır.⁶ Harabi’ye göre cihanın kutbu ve ârifidir, sâlike ihsan bahşedendir, mekânlıların en şerefliisidir, özü bakımında Hakk’ın irfanıdır, şahtır ve pirdir. Şahidi İbrahim Dede (ö.1550) onun müridi, Sakıp Dede (ö.1735) dergâhının kölesidir (geda).⁷ Bizzat Divanî’ye göre Dergâhın şeyhi, Hakk’ın yeryüzündeki kaimmakamıdır. Varlığı yoktur, mutlak fanidir. Hak lisanından selam eden Hakk’ın tercümanı ve kaimmakamıdır.⁸

Çıpan, Mevlevilik ve Germiyanlılık asaletinin/soyunun birleştiği öz anlamında onu “şeyh ve şah asaletinin özü” diye anmaktadır. Yani dergâh, şeyh ve şah asaletine sahip pirin dergâhıdır. Dergâh âşıkların hankahı, diğer Mevlevi tekkelerinin kendisine bağlı bulunduğu, âşık gönüllerin kendisine yöneldiği merkezdir. Bu Mevlevihanelerin bir nizamıdır. Dergâh, sadece dergâh değil aynı zamanda tekkelerin “hankah”ı, İlmi Mehmet Dede’ye göre “asitan-ı hazret ve hankah-ı izzet”idir.

Sultan Divanî Dergâhı’nın hankah olmasının sebebi, anlaşıldığı kadarıyla şeyh ve şah asaletinin kendisinde birleşmesi, şahsında ilim ve hikmeti temsil etmesidir. O nedenle dergâh bir ilim hikmet muhitidir. Muhitin ilk öncüsü Celaleddin Rumi (ö.1273), ikincisi Sultan Divanî’dir (ö.1529). Sultan Divanî, anası tarafından Mevlana soyuna mensuptur. O nedenle Afyonkarahisar, ilaveten Kütahya Mevlevihanesi, diğerlerinden farklı olarak “ana tarafından Mevlana soyuna mensup olanlarca” kurulmuşlardır ve iki dergâh bir bütündür. Bu bütünlük sebebiyle, onlarla ilgili anlatılanların derlenip bir araya getirilmesi ge-

⁶ “Celaleddin-i Rum’un aynısının billahi kendisin./Güruh-ı evliyanın padişahı bir efendisın./ Hakikat bağının azade-i serv-i bülendisin./ Tarik-i Mevlevî’nin mehdi-i hâtır-pesendisin”. Şiir için bk. M.Sarı-Y.İlgar, Mevlevi Şairi Semaî Mehmet Çelebi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, s.188; Mustafa Çıpan, Divane Mehmed Çelebi, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya 2002, s.49.

⁷ Mustafa Çıpan, Divane Mehmed Çelebi, s. 49; Mehmet Sarı-Yusufoğlu, “Sultan Divanî Mehmet Çelebi, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tesirleri”, Sultan Divanî ve Afyonkarahisar’da Mevlevilik, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon 2002, s.87.

⁸ “Şeyh kim kaim-makam-ı Hak durur./ Varlığı yok, fânî-i mutlak durur./Tercüman-ı Hak durur kaim-makam./Hak lisanından eder ol üç selam”. Bk. M.Sarı-Y.İlgar, Mevlevi Şairi Semaî Mehmet Çelebi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, s.147.

rekmettedir. Sultan Divanî’yi anlatan şairlerin şiirleri, Kütahya Mevlevihanesi şeyhi Sakıp Dede’nin *Sefine-i Mevlevi*’sinin birinci cildinde anlattığı Karahisar ve Kütahya mevlevihanelerinin kurucusu çelebileri ve onların dergâha katkıları, Şahidi’nin *Gülşen-i vahdet*’te ve diğer eserlerinde anlattığı Divanî’ye ve dergâha ait şehadetleri ve benzeri gibi. Zira Sakıp Dede’ye göre Sultan Divanî, velayetin kılıcı, divanı/dergâhı da kırkların marifet makamıdır. O, “Gizli Hikmet”in kilidi,⁹ Yüce Mevlana ailesinin zuhuruна sahip kimsedir. Yani Sultan Divanî, Celalettin Rumî’nin aynısı, hatta kendisi, evliya güruhunun padişahı bir efendidir.¹⁰ Bu husus, başka beyitlerde de ifade edilen bir husustur.

Hız.Peygamber, “Yitik Hikmet”ten ve bulunduğu yerde alınmasından; Sakıp Dede gibi Dergâh mensubu âşıklar, Gizli Hikmet’ten ve Sultan Divanî’nin hikmetin kilidi olduğundan söz etmektedirler. O halde öncelikle bu hikmetin neliği belirlenmelidir. Ayrıca dergâhta âşıklar, aşk, muhabbet ve safa bulmakta, vefayı öğrenmektedirler. Şaire göre bunlar maneviyattır, maneviyatın sultanı da Sultan Divanî’dir.¹¹

Sultan Divanî Dergâhı’nın fiziksel durumu ve bölümleri, bir çalışmada, ana mekân ve diğer mekânlar olmak üzere ikiye ayrılmakta; *Mevlevi Kitaplığı* adıyla üçüncü bir başlık ilave edilmektedir. Ana mekân, cami/mescit, semahane ve türbe bölümü, şerbethane ve kadınlar bölümü ile son cemaat mahallinden oluşmaktadır. Dergâhın diğer mekânları, derviş hücreleri, mutfak, meydanı ve selamlık dairesi, şeyhin harem dairesi, mezarlık diğer adıyla hâmuşân ya da ruhlar bahçesi olarak anılan hadikatul’-ervah, su deposu ve şadırvan mekânlarıdır.¹²

Dergâh Kütüphanesi

Dergâh kütüphanesine, Mevlevihane Kitaplığı adıyla yer veren çalışma, dergâhın, bir sanat ve kültür merkezi olduğunu, ibadet, eğitim, zanaat ve müzikinin iç içe ele alınarak icra edildiğini belirterek

⁹ “Kilid-i Genc-i Hikmet ser-be-ser reftâr u güftarı./ Leb-â-leb bâdi-i halet medâr-ı câm-ı devrânı. Odur sâhib zuhur-ı hânedân-ı âl-i Mevlana”. Şiir için bk. M.Sarı-Y.İlgar, Mevlevi Şairi Semaî Mehmet Çelebi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, s.194.

¹⁰ ; Mustafa Çıpan, Divane Mehmed Çelebi, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya 2002, s.49.

¹¹ “Senin dergâhında bulurlar./ Aşkı, muhabbeti, safayı./ Senden öğrenirler vefayı./ Maneviyyat Sultanı Divanî”. Şiir için bk. M.Sarı-Y.İlgar, Mevlevi Şairi Semaî Mehmet Çelebi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, s.102.

¹² Yusuf İlgar, Karahisar-ı Sahib Sultan Divanî Mevlevihanesi ve Mevlevi Meşhurları, s.IX.

kütüphaneye ilgili üç şey söylemektedir.

Birincisi, dergâhta ortaya çıkan ihtiyaca bağlı olarak bir kitaplık teşekkül edilmiştir. İkincisi, tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından dergâhtan Gedik Ahmet Paşa kütüphanesine cumhuriyet döneminde yüzden fazla eser devredilmiştir. Üçüncüsü dergâh kitaplığı, dergâh şeyhlerinin ve mevlevî çevrenin bağışlarından (vakıflarından) oluşmuştur. Dergâha eser vakfeden/bağışlayan şeyhlerden birisi, Şeyh Ahmet Kemalettin Çelebi'dir (ö.1321/1894). Onun vakfettiği eserlerin tarihi, Muharrem 1289/Mart 1872 tarihidir.¹³

Şeyh Ahmet Kemalettin Çelebi'nin vakıf yılı, onun, dergâha şeyh olarak atandığı yıldır. Onun atanmasından önce herhangi bir kitaplığın olmadığından söz edilemez. Onun vakıflarının kütüphaneyi zenginleştirdiğini söylemeliyiz. Yine 1875 yılında, onun şeyhliği sırasında, dergâh yanmıştır. 1892'de kendi adıyla bir değirmen vakfı kurmuştur. Vakıf, taş değirmenidir. Büyük Kalecik Köyü Tülüce mevkiindedir. Bu vakıfla Çelebi, Dergâhın camii imam ve müezziniğinin 12'şer kile buğday ücretinin finansını sağlamıştır. Çelebi, 22-23 yıl dergâhın şeyhliğini yapmış, vefat ettiğinde Mevlevihane'nin türbe kısmına defnedilmiştir.

Şeyh Ahmet Kemalettin Çelebi, sağlığında Harabi ve Türabi gibi Bektaşî şairleri her zaman koruyup gözetmiştir. Yine Emirdağ-Karacalar şeyhi, Şeyh Hak Halili (ö.1907) bir müderris ve şeyh olarak Mevlevî külahı ve cübbesi taşımaktadır. Bu ilişki, Afyonkarahisar kültürü açısından önemlidir ve çalışılması gereken bir husustur.

Şeyh Ahmet Kemalettin Çelebi, olgun bir kişiliğe sahiptir. Fazilet sahibi, vakarlı, nurani yüzlü, mütevazı bir kişidir. Vakfettiği eserlerin zahriyesine vakıf kaydı düşmüştür. Bu kayıtlardan birisi, "Kad vakafe hâzâ'l-mecma' eş-Şeyh Ahmet Kemâleddin Çelebi ilâ dergâh-ı Hazret-i Sultan Dîvânî kaddese sırrahu's-sâmî sene fî Muharrem 1289"dır. Çalışmada yer alan bu kayıt, *Mecmû'a-i Eş'âr*'ın (Gedik Ahmet Paşa Ktp., No: 18228) zahriyesinde bulunmaktadır. Vakıf mührüne göre o, "İbn Mevlânâ Şeyh Ahmet Kemâleddin..."dir. Dergâha aidiyeti belirtilen diğer eserler: İsmail Ankaravî'nin (ö.1631) *Câmiü'l-âyâtı Şerh-i Mesnevî*'sinin VII. cildi, Sultan Veled'in (ö.1312) *İntihânâme*'si, Devlet-Şâh bin Bahtî-Şah Gâzî

Semerkandî'nin (ö.1495) *Tezkiretü's-şu'arâ*'sı, Halil Şuhûdî'nin *Menakıb-ı Sultan Dîvânî*'dir. Dikkat edilirse vakfedilen eserlerin ilki, bir Mesnevî şerhidir ve İsmail Ankaravî'ye aittir. Bizim tespit ettiğimiz vakıf eserin adı, bu eserler arasında yer almamakta, zahriyesinde "Kad vakafe haza'l-kitabe's-şerif eş-Şeyh Ahmed Kemaleddin Çelebi ile *Dergâh-ı Hazreti Sultan Divanî* kuddise sırruhu. Sene 1289 (EK 1)"¹⁴ kaydı bulunmaktadır. Verilen kayıttan farkı, el-mecmaa kelimesi yerine el-kitabe kelimesinin kullanılmasıdır, denilebilir. Bir başka iki eserde yine, "Kad vakafe haza'l-kitabe's-şerif eş-Şeyh Ahmed Kemaleddin Çelebi ile *Dergâh-ı Hazreti Sultan Divanî* kuddise sırruhu. Sene 1289"¹⁵ kaydı, ikisinde de aynen tekrarlanmaktadır. *Sultan Divanî Menakıbı*'ndaki [Afyon Gedik, No: 018234] kaydın yanına, "İstishabuhu el-fakir ilallahi Ebu Bekir Hıfzı b. Mustafa notu düşülmüştür.

Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesinde bugün 1650 nadir-yazma eser bulunmaktadır. Vilayet Salnamesine göre 1898 yılında kütüphanede 953 kitabı bulunmaktadır.¹⁶ Aradaki fark, Dergâhtan gelenler olarak kabul edilebilir. Ancak Vilâyet sâlnâmelerine göre Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında iki tane kütüphane bulunmaktadır. Biri İmaret Mahallesi Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi, diğeri Akmescit mahallesi Recep Efendi Kütüphanesidir ve 160 kitabı bulunmaktadır. Oysa Dergâh kütüphanesine yapılan vakıf kayıt yılı, hicri 1289, miladi 1872/1873 yılıdır ve salnamede adına yer verilmemektedir. Yine Salnamede bir başka kayıta, Baki Ağanın (Camii Cedid) medresesinde bir kütüphane olduğu belirtilmektedir.¹⁷

Kataloglarda "Mesnevi" adıyla yapılan taramada 30; "Divan" taramasında 16 eser kaydı görünmektedir. Toplamda bu, 50 eser demektir. Tespit edilen bu sayı, aktarıldığı belirtilen kitap sayısının yarısıdır. Yine bu sayı, Sultan Divanî Dergâhına ait diğer kitapların tespit edilebileceği ihtimalini göstermektedir. Bu ihtimal ve imkân, Sultan Divanî Dergâhının tarihsel ve fikrî birikimini ortaya koymak, Afyon merkezli ilim-hikmet üretimlerini belirlemek, onlardan da önemli

¹⁴ Afyon Gedik [Ahmet Paşa Ktp.], No: 18223. Katalogdaki kütüphane adı, Afyon Gedik şeklindedir.

¹⁵ Mesnevi Şerhi Camiü'l-ayat, Afyon Gedik, 18212; Sultan Divanî Menakıbı, Afyon Gedik, 018234.

¹⁶ H. 1316 tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, s.442- 443.

¹⁷ Bk. Kadir Koparal, Vilayet Salnamelerinde Afyonkarahisar, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT, Afyonkarahisar 2011, s.43, 151.

¹³ Yusuf İlgar, Karahisar-ı Sahib Sultan Divanî Mevlevihanesi ve Mevlevî Meşhurları, s.64, 65.

si, kütüphanede yer alan eserlerin bilimsel seviyesi ve değerini tespit etmek, Mevlevî bilim ve hikmetini ortaya koyabilmek açısından önemlidir. Bu önem sebebiyle tespit edilen dergâha ait *Mesnevi* ve *Divan* menşeli eser isimlerini ve katalog bilgilerini burada kaydetmemiz gerekmektedir.¹⁸

- Afyon Gedik, Mevlana, *Mesnevi Şerhi*, 2 c., Farsça, 451 vr.;
Cami, *Divan-ı Cami*, Farsça, Afyon Gedik 018253, 260 vr.;
Dede Efendi, *Mecmua-i Dede Efendi*, Arapça, Afyon Gedik 017545, 149 vr.; *Divan-ı Hafız Şerhi*, Farsça, Afyon Gedik 017739, 789 vr.;
Derviş Bayezid, *Sırr-ı Canan -Manzum-*, 922, Osmanlıca, Afyon Gedik 017178, 324 vr.;
Divan-ı Asafi, Farsça, Afyon Gedik 018232, 65-145 vr.;
Divan-ı Kemalettin, 1271, Arapça, Afyon Gedik 018229, 25 vr.;
Divan-ı Kemalettin, Osmanlıca, Afyon Gedik 018228, 188 vr.;
Divan-ı Mevlana, Farsça, Afyon Gedik 018232, 1-64 vr.;
Divan-ı Mevlana, müst. el-Mevlevî-Nessac, 727, Farsça, Afyon Gedik 018233, 416 vr.;
Divan-ı Misali, 1036, Osmanlıca, Afyon Gedik 018187, 234 vr.;
Divan-ı Örfi, 1064, Farsça, Afyon Gedik 018335, 432 vr.
Divan-ı Şemseddin Tebrizi, Farsça, Afyon Gedik 018235, 190 vr.;
Divan-ı Şevket, 1123, Farsça, Afyon Gedik 018334, 278 vr.;
İsmail Ankaravi, *Şerh-i Mesnevi*, müst. Raşit Çelebi, Afyon, 7 c., Farsça, Afyon Gedik 018201, 880 vr.;
İsmail Ankaravi, *Şerh-i Mesnevi-i Manevi*, 1 c., Farsça, Afyon Gedik 018202, 241 vr.;
Kemaleddin Dede, *Dede Cengi/Cöngi*, Arapça, Afyon Gedik 017544, 2+194 vr.;
Mağribi, *Divan-ı Mağribi*, müst. Mustafa Nazif el-Hüseyin, 1269, Farsça, Afyon Gedik 018251, 173 vr.;
Mesnevi Fatihu'l-ebyat, 3 c., Farsça, Afyon Gedik 018217, 154 vr.;
Mesnevi Şerhi, 1 c., Farsça, Afyon Gedik 018203, 701 vr.;
Mevlana, *Mesnevi Şerhi*, 6 c., Osmanlıca, Afyon Gedik 018204, 410 vr.;
Mesnevi Şerhi, 4 c., Osmanlıca, Afyon Gedik 018207, 700 vr.;
Mevlana Celaleddin Rumi, *Evrad-ı Şerif Hayrat-ı Mevlana Celaleddin Rumi*, Arapça, Afyon Gedik 013887, 74 vr.;
Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi Metni*, müst. Hacı Budakoğlu Mehmed Yusuf, 1039, Farsça, Afyon Gedik 017740, 662 vr.;
Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, 4-6 c., Farsça, Afyon Gedik 017769, 301 vr.;
Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, Farsça, Afyon Gedik 017771, 90 vr.;
Mevlana Celaleddin Rumi, *Mukaddime-i Mesnevi*, Farsça, Afyon Gedik 017753, 59 vr.;
Mevlana, *Cezire-i Mesnevi*, şrh. Sineçak İlmî Dede, 1252, Osmanlıca, Afyon Gedik 018223, 216 vr.;
Mevlana, *Cezire-i Mesnevi*, şrh. Sineçak İlmî Dede; müst. el-Mevla-Mustafa, 1032, Farsça, Afyon Gedik 018222, 195 vr.;
Mevlana, *Divan-ı Kebir*, müst. Mehmed b. Yusuf, 730. 2 c.,

Farsça, Afyon Gedik 018225, 554 vr.;

Mevlana, *Mesnevi Camiu'l-âyât*, Osmanlıca, Afyon Gedik 018212, 380 vr.;

Mevlana, *Mesnevi Metni*, müst. Çerhi b. Ataullah, Farsça, Afyon Gedik 018213, 556 vr.;

Mevlana, *Mesnevi Metni*, müst. el-Belhi-Mehmed b. Hüseyin, 873, Farsça, Afyon Gedik 018214, 592 vr.;

Mevlana, *Mesnevi -Rebabname*, 700, Farsça, Afyon Gedik 018224, 490 vr.;

Mevlana, *Mesnevi Şerhi*, 6 c., Osmanlıca, Afyon Gedik 018209, 626 vr.;

Mevlana, *Mesnevi Şerhi*, Farsça, Afyon Gedik 018211, 220 vr.;

Mevlana, *Mesnevi Şerhi*, şrh. Şemi, 1001, 5 c., Osmanlıca, Afyon Gedik 018208, 962 vr.;

Mevlana, *Mesnevi Şerhi*, şrh. Şemi, 2 c., Farsça, Afyon Gedik 018210, 334 vr.;

Mevlana, *Mesnevi Şerhi*, şrh. Şemi, 2 c., Osmanlıca, Afyon Gedik 018205, 632 vr.;

Mevlana, *Mesnevi Şerhi*, şrh. Şemi, 998, 3 c., Osmanlıca, Afyon Gedik 018206, 787 vr.;

Mevlana, *Mesnevi*, 1135, Farsça, Afyon Gedik 018216, 103 vr.;

Mevlana, *Mesnevi*, 1251, Farsça, Afyon Gedik 018218, 672 vr.;

Mevlana, *Mesnevi*, Farsça, Afyon Gedik 018219, 597 vr.;

Mevlana, *Mesnevi*, müst. Derviş Mustafa, 1007, Farsça, Afyon Gedik 018221, 610 vr.;

Mevlana, *Mesneviden Bazı Ebyat; Mecmatü'l-Letaif*, şrh. Ankaravi-İsmail, 1041, Osmanlıca, Afyon Gedik 018215, 660 vr.;

Mukaddime-i Mesnevi, Farsça, Afyon Gedik 017772, 32 vr.;

Sultan Divanı Menakıbı, 1078, Farsça, Afyon Gedik 018234, 128 vr.;

Sultan Veled Mesnevisi, 690, Farsça, Afyon Gedik 018231, 545 vr.;

Şah ve Derviş, Farsça, Afyon Gedik 017743, 110 vr.;

Şahidi, *Gülşen-i Tevhid*, müst. el-Buhari-Muhammed Emin, 1285, Farsça, Afyon Gedik 018272, 290 vr.;

Şahidi, *Gülşen-i Tevhit*, müst. Karamani-Derviş Yakub b. Ataul, Farsça, Afyon Gedik 018271, 1-107 vr.;

Şeyh Sadi Şirazi, *Divan*, Farsça, Afyon Gedik 018261, 259 vr.

İki Felsefe (Hikmet) Geleneğimiz ve

Mevlevîliğin Poetik Hikmeti

Felsefe tarihinde, hikmetin varlık bulduğu eserlerin formları bakımından, iki tür felsefe-hikmet geleneğinin varlığından söz edebiliriz. Birincisi nesirsel felsefe, ikincisi şiirsel felsefedir. Birincisi Düzyazı (Prose) Felsefesi, ikincisi Poetik Felsefe. Birincisine Batı felsefesinden Parmenides (ö.m.ö. 445), Heraklit (ö.m.ö. 475) gibi ilk çağ filozoflarının felsefe fragmanlarını, ikincisine Platon (ö.m.ö. 347), Aristo (ö.m.ö. 322) gibi sistem filozoflarının eserlerini örnek verebiliriz.

Düşünce tarihinde, Prose ve Poetik felsefenin varlık alanına çıkmasını sağlayan iki form söz konusudur. Formları bakımından İslam düşüncesinde varolan fel-

¹⁸ Bk. http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php_Erişim: 22.03.2023. Eser bilgileri kataloglardan alınmış bilgilerdir.

sefeye, Bağdat felsefesi ile Horasan felsefesini örnek verebiliriz. Bağdat felsefesi ağırlıklı olarak Meşşâî nesir-felsefeyi, Horasan felsefesi ağırlıklı olarak Horasan felsefesini, Yesevi bağlamında ifade etmek gerekirse, şiir formu felsefeyi/hikmeti imler. Birincisine Kindi (ö.866), Farabi (ö.950), İbn Sina (ö.1037) gibi filozofların eserlerini, ikincisine Ahmet Yesevi'nin (ö.1166) hikmetlerini (Divan-ı Hikmet) ve diğer eserlerindeki felsefesi ile Mevlana Celalettin Rumi'nin (ö.1273) *Mesnevi* ve *Divan*'ı ile içlerinde yer alan felsefesini, Âşık Paşa'nın (ö.1333) *Garibname*'sini, Kaygusuz Abdal'ın (ö.1444) şiirsel eserlerini örnek verebiliriz.

Mevlevî hikmetin, iki kaynağına bağlı olarak varolan nesir ve şiir formu iki felsefe geleneği söz konusudur. Ağırlıklı olanı poetik olanıdır. Zira Mevlana Celalettin, Konya merkezli Mevleviliğin kurucu düşünüdür. Sultan Divanî ve dergâhı, bu düşüncenin devamı ve Mevlevî düşünce tarihi açısından bugün için ikinci, dönemi bakımından tek merkezidir (hankah). Her iki merkez Mevlevî hikmetin üretim ve birikim muhitleridir.

Mevlevî felsefe, iki eser temelinde iki formu inşa edilmektedir, dedik. Kaynaklarından birisi *Mesnevi-Şerif*, ikincisi *Divan-ı Kebir*'dir. *Cezire-i Mesnevî*, *Mesnevî*'yi temel alan bir eserdir. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* ise Sultan Divanî dergâhına ait bir yazma ve Mevlevî felsefeyi içeren bir eserdir. Zira bir tasnifte Mevlevî geleneğin, *Şems kolu* ve *Veled kolu* olmak üzere iki kolda sürdüğü; Sultan Divanî ve *Cezire-i Mesnevi* yazarı Yusuf Sineçâk'ın (ö.1547) bu ilk kola, yani Şems (ö. 1248) koluna, mensup oldukları belirtilmektedir. Bu ilk-Şemsî kola, aşk, cezbe, rindlik, hoşgörü, ... gibi coşku ve vecd hakimdir. Onlar, *Divân-ı Kebir neşesi* diye isimlendirilmişlerdir. İkinci-*Veled kol* ise *Mesnevî*'yi esas almakta, Mevleviliği zühd ve takva ahlakıyla devam ettirmektedirler.¹⁹ Sultan Divanî'nin, şiirlerine bakılırsa, her iki kola varis görünmektedir. Mesela: "Nur-ı Şems'in mazharıyız himmet-i Monla ile./ Zerreyiz manend-i ahter tev'emiz cuya ile..." beyti ile "Gösterür sırr-ı tavafi devr ile Sultan Veled./ Ehl-i ıskun Kabesi olduğuna budur sened" beytinde her iki kola atıf yapmaktadır.²⁰

Bu ikili gelenek değerlendirmesine göre, ilk olarak denilebilir ki Mevlevî hikmet, *Mesnevi* ve *Divan-ı*

Kebir temelinde varlık bulan bir felsefedir. İkinci olarak bu hikmet, Sultan Divanî'yle birlikte, "on iki imam" fikrini barındıran ve yansıtan bir hikmettir. Bu fark, Sultan Divanî Dergâhını, Konya Mevleviliğinden farklı kılan önemli farktır. Mevlevilikte görülen bu yansıma ve farkın, dönemin getirdiği bir etkileme-etkilenme durumu olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu dönemde, bölgenin siyasi yönetimi, Osmanlılarına geçmiş, buna mukabil Şah İsmail (ö.1524) genel olarak Anadolu'da, dolayısıyla bölgede, Ehli Beyt propagandası yapmış, kendisinin Ehli Beyt emanetinin temsilcisi olduğunu iddia etmiş, neticede bölgede 1511 yılında Şahkulu isyanı çıkmıştır. Oysa isyandan kısa bir süre önce, 1505'te Sultan Divanî, İran'a, yani Şah İsmail'e, giderek *Divân-ı Kebir*'i getirmiştir. Kanaatimizce siyasal açıdan, bu dönem, Mevleviliğin gelişim, değişim ve aynı zamanda zor günleri olmuştur.

Sineçak Dede'nin Cezire-i Mesnevisi ve Şârihleri

Vardar-Yeniceli olan Yusuf Sineçak, 16. yüzyıl düşünürlerindendir. Eğitimini tamamladıktan sonra Hicaz, Mısır ve Kudüs'ü ziyaret eder. Mısır'da İbrahim Gülşenî'ye (ö.1540) intisap eder. Konya'da Mevleviliğe geçer. Edirne Muradiye dergâhında postnişin olur. Vakfının vezir tarafından ortadan kaldırılması üzerine mağduriyete uğrar, uzlete çekilir. Kanuni'nin (ö. 1566) Edirne'yi ziyareti sırasında görüşmek istese de görüşme gerçekleşmez, vefat eder (953/1546/47). Cenazesiyle ilgilenen padişah, cenaze namazını kendisi kıldırır. *Cezîre-i Mesnevî* ve *Müntehabât-ı Rebâbnâme* adlı iki eseri bilinir. Cezire, Mesnevi'den seçilen 366 beyitten oluşur.

Yusuf Sineçâk (Açıksineli) *Mesnevî*'yi uzun zaman inceler. Bir gün *Mesnevî*'yi gerçekten anlamak isteyenlerden birisi, *Mesnevî*'nin sonsuz bir okyanus olduğunu, herkesin hakkıyla bilemediğini, tarikata yeni girenlerin anlamaları ve daha rahat okuyabilmeleri için *Mesnevî*'den seçmeler yapılması gerektiğini belirtir ve bunu ancak kendisinin yapabileceğini söyler. Yusuf Sineçak, bu isteği yerine getirir ve altı ciltten 366 beyit seçer. Her birini, anlaşılması için bir diğeriyle ilişkilendirir, eserine de *Cezire-i Mesnevî* adını verir.²¹ Böylece o, iki amaçlı yazılan eseriyle Mevlevî hikmete katkı yapar. Amaçlardan birisi Mesnevi'nin

¹⁹ İpekten, 2000, 22; Akt. Sarı-İlgar, age., 2008, s.55.

²⁰ Bk.Mustafa Çıpan, Divane Mehmed Çelebi, s.55, 56.

²¹ Yusuf Sineçâk, *Cezîre-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut 3088, 2a vr. İlmî Dede, *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*, Afyon Gedik, 18225, 2a.

anlaşılması, ikincisi Mevlevilik yoluna yeni girenlere bir rehber veya kılavuz olmasıdır. Eser, çok beğenilir, muhitlerde çoğaltılır ve Mehmet İlmî Dede (ö.1611), Abdullah Bosnavî (ö.1644), Abdülmecid Sivasi (ö.1639), Cevrî İbrahim Çelebi (ö.1654), Şeyh Galip (ö.1799) tarafından şerh edilir. Mehmet İlmî Dede şerhinin bir nüshası Şeyh Ahmet Kemaleddin tarafından Sultan Divanî Kütüphanesine kazandırılır.

İlmî Dede'nin Cezire-i Mesnevi Şerhi ve Muhtevası

İlmî Dede'nin (ö. 1020/1611) şerhi, Mesnevî'nin anlaşılması yolunda yazılan ilk şerh ve rehber kitaptır, diğer şerhlerin örneğidir. İlmî Dede, Şam Mevlevihanesi şeyhidir. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Adı Hüseyin Ferahsad'dır. Musul, Irak, Mısır'da eğitim görmüş, İstanbul Fatih Camiinde müderrislik, Mısır Kahire'de kadı naipliği yapmış, Şam'da Mevlevî şeyhi Kartal Dâli Dede'nin derslerini takip etmiş, ölümüyle yerine şeyh olmuştur.²² Sekiz eserinden söz edilmektedir. Şerhini, 1571 ortalarında İstanbul'da kaleme almış, eserine *Lemeât-ı Bahri'l-Ma'nevî*, *Şerhu Cezîreti'l-Mesnevî* adını vermiştir. Ondan *Cezîretü'l-Mesnevî* şerhini isteyen zamanın Osmanlı padişahıdır. Müellif hattı Millî Kütüphane'de olan İlmî Dede'nin *Cezîre* şerhinin yüz civarında nüshası bulunmaktadır.²³ Bu çokluk, şerhin ne kadar çok beğenildiğinin bir göstergesidir. Şerhte, beytin ne demek istediği üzerinde durulmuş, ihtilaflı konulara girilmemiş, gramatikal tahlillere yer verilmemiş, yalın bir dille salık için beytin ne ifâde ettiği açıklanmıştır. Mesnevî'ye ait Farsça beyitler zikredildikten sonra beyitler tercüme edilmiş ardından "ya'nî" ifâdesiyle beyti şerh etmiştir. Eserin hedef kitlesi, anlaşıldığı gibi Farsça bilmeyen ile yola yeni başlayanlardır.

İlmî Mehmet Dede şerhini yazış sebebini ve amacını, eserinin girişinde açıklamaktadır. Asitana ve Hankah'a bağlı, Âl-i Osman'dan yüce bir zat, kendisinden *Cezire-i Mesnevi-i Manevî*'yi "bir miktar Türkî lisanla şerh ü imla olsun, zeban-ı Farisiden bî-behre olanlar bir nasib ahz idüb safa-yı kalbe ve inşirah-ı sadra erip Hazret-i Mevlana yolundan hissesi olsun" diye şerh etmesini ister.²⁴ Bu isteğe verilen olumlu

cevapla bu eser ortaya çıkar. Eser anlaşıldığı gibi *Cezire-i Mesnevi*'nin bir yorumu ve şerhi. Cezire ada anlamına gelen bir isim, Mesnevi verimli, müstakil bir adaya benzetiliyor. Mesnevi adası şerhinin muhtevası, üçe ayrılabilir. Birincisi başta Mevlana'nın kendisi olmak üzere Mevlevî özne, ikincisi Mevlevî yolunun himmet talimleri ve yolun nitelikleri ve üçüncüsü yolcuları âşık, şuttar vb. yapan aşk anlayışı, diğer adıyla aşk felsefesi.

Mevlevî özne, Mevlana Hüdavendigâr'ın pak zatı, idraksız dinleyiciler, sırrın gizlenmesi, inkârcılara nasihat, kendini kâmil zatlarla karşılaştıranlar, zatı temiz arifler, büyük evliyaların mertebeleri, birleşmeleridir.

İkincisi yol ve yol bilgisi marifet hakkındadır. Marifet talebine rağbet etmek, taliplerin himmeti, manaya rağbet ettirme suretten yasaklama, tevbe etmek. Ağlamanın faydaları, mücahedeyi kazanmak, engin ve denizin kapısını çalanlar, Allah dostlarının sohbetlerinin faydaları, yalancıların sohbetinden sakınmak. Zatı pak pirin tarifi, taliplerin istikameti ve pirlere hizmetin adabı, şeyhin imtihanı, incitmeyi terk etmek, mürşidi kötü vasıflarla incitmemek, kendini beğenenler, bu dünyanın güzelliklerinin çirkin olduğu, fenayı terk etmek bekayı kazanmak. Dünyayı terk etmek, mal ve makamın kötülüğü, şöhretin afetini açıklamak, yokluğun faydaları, tevekkül ve kanaat, açlık ve dünya lezzetlerinden sakınmaktır.

Üçüncüsü aşk ve aşkın verdiği eza ve acıdır. Bu konu, *Cezîre*'de en çok beytin yer aldığı bir konudur. 32 beyit ile eserin sonunda yer almaktadır. Onu 28 beyit ile riyazet ve açlık konusu takip etmektedir.²⁵ Felsefeyle ilgili konu, en çok beyitle bahsedilen konudur.

Dergâhın Aşk Yolu ve Mahiyeti

Yolla ilgili olarak önce Sultan Divanî'ye bakalım.

"Ey İlm-i Ledün talibi ve ey söz cevherinin rağbet edeni, bilesin ve âgâh olasın ki sana bir tarikat beyan etsem gerektir. Bir süre kendi vücudun bilmek isteyip ve nevan dünyanın alametlerinden bir olmak murad edine, bunu beyan edeceğim üslup üzere âmil olduğunda bütün muradına vasıl, cümle maksudunu hâsıl kılasın. Benim ruhum, sana bu takdir ve tahrir edeceğim tarik-i uşşâk ve tarik-i şuttardır..."²⁶

²⁵ Ali Çoban, "Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (İlmî)", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-cezire-i-mesnevi-tees-3> Erişim: 30.03.2023.

²⁶ Sultan Divanî, Tarikatü'l-arifini's-sultanı din kuddise sırruh, 17b,

²² Edebi kişiliği konusunda bilgi için bk. Hilal Tuğba Mengüç, İlmî Mehmed Dede'nin Cezire-i Mesnevi Şerhi, Fatih Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT., İstanbul 2005, s.25-26.

²³ Ali Çoban, "Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (İlmî)", Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-cezire-i-mesnevi-tees-3> Erişim: 30.03.2023.

²⁴ İlmî Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 2a, 2b.

Anlaşıyor ki yol, âşıklar, arifler ve cezbeliler (şâtırlar) yoludur. Yola girmekten amaç, Kuran'da Hızır'a ait olarak zikredilen Ledün İlmini elde etmektir. Bilgiyi elde etmek, kendi vücudunu bilmekten geçmektedir. Başlangıç bilgisi, kendi vücududur. Vücut ise birisi beden, diğeri varlık olmak üzere iki anlama gelmektedir. Divanî "sâlikler ekseriya varlık yolundan giderler" diyerek ikinci anlamına işaret etmektedir. Ancak bu yolla maksada ulaşmak, uzun zaman almaktadır. Oysa âşıklar ve şâtırlar yolu, "yokluk (fena)" yolundan gidip yolu kısaltmaktadır. Yolun maksadı, Hazreti Hak ve Vücut-ı Zât-ı Mutlak'tır. Divanî, âşik'ı, yolda olan ve hakikate vasil olan sahib-i hırka ve külah diye tanımlamaktadır. Zira hırka âşığın mezarı, külahı mezartaşıdır.²⁷ Dolayısıyla âşik, yokluğu tercih edendir. Bir beytinde Divanî, "Vücutu, rah-ı ıška eyledim terk./ Ayırmazam ayağım basmışım berk" diyerek dergâhın yolunu, 'aşk yoluna (rah-ı aşk) vücutu terketmek' diye ifade etmektedir. Anlaşılabilirlik için dergâhın yolunu, "Aşk'a giden yol" diye ifade edebiliriz. Zira İslam felsefesi/hikmeti/nin üzerinde inşa edildiği Akıl, Bir ve Aşk gibi öncü terimleri vardır. Bu öncüller, felsefede ilke diye anılırlar. İslam düşünürleri, varlığa bakışlarını, Allah-Âlem-İnsan arasındaki ilişkiyi, söz konusu ilkelerden birisini temele alarak veya ikisiyle açıklaya gelmişlerdir. Tespitlerden anlaşılacağı gibi Sultan Divanî Dergâhının yol ilkesi Aşk, yolcuları *Âşıklardır*. O halde şu soruyu sormalıyız: Yolun amacı olan ve yolcularına da âşik niteliği kazandıran "aşk" nedir? Mevleviler aşkı nasıl anlamakta ve anlatmaktadırlar?

Aşk

Aşk sözlükte "şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması" anlamına gelmektedir. Kur'an ve sahih hadislerde aşk kelimesi geçmez; metinlerde "sevgi" çoğunlukla hub ve muhabbet, bazan da meveddet kelimeleri kullanılmaktadır.²⁸

İlkçağda aşk ve sevgi, Empedokles'le (m.ö. 435) birlikte, "oluş"un ilkesi olmuştur. Âlem kaostan sevgi ilkesiyle kozmosa dönmüştür. Dört unsurun

18a. Bk. Mustafa Çıpan, Divane Mehmed Çelebi Afyon Mevlevihane Şeyhi, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya 2002, s.151, 152.

²⁷ Sultan Divanî, Tarikatü'l-arifini's-sultani din kuddise sirruh, 18a, 18b. Bk. Mustafa Çıpan, age., s.152, 153.

²⁸ Süleyman Uludağ, "Aşk", DİA, İstanbul 1991, c.4, s. 11-17.

birleşmesi, savaşın barışa dönüşmesi hep aşkla olur. Yani aşk, birleşmenin ve birliğin ilkesidir. Platon İslam dünyasındaki adıyla Eflatun, *Phaidros*'ta, aşkın bir tür sapıtma, bir ruh hastalığı olarak yorumlamasına ilaveten bu deliliğin cismanî ve ilâhî olmak üzere iki ayrı karakterde olabileceğini belirtir. Ebû Bekir er-Râzî, *eṭ-Ṭıbbü'r-rûḥânî*'de aşka, maddî hazlara düşkünlüğün bir tezahürü, âşıklara şehvetlerinin esiri olarak bakar ve onları hayvanlardan aşağı görür. Bu olumsuz bakışa karşılık, tasavvuf düşüncesi aşka olumlu anlam vermiş, Empedokles gibi oluşun ilkesi kabul etmiştir. Mesela Hasan Basrî (ö. 110/728) Allah'ın, "Kulum bana, ben de ona âşik olurum" buyurduğunu belirtmiş, Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801), Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Hallâc-ı Mansûr (ö. 310/922) gibi sûfiler, aşk kavramı yerine sevgiyi (hub, muhabbet) tercih etmişlerdir. Bu ikilik meselesinde, sonraları, "İman edenler Allah'ı daha şiddetle severler" (el-Bakara 2/165) ayetindeki "şiddetli sevgi"den, "müminlerin Allah'ı her şeyden çok sevmeleri gerektiğinden (et-Tevbe 9/24)" hareketle maksadın aşk olduğuna²⁹ ulaşmışlardır. Neticede 12-16. yüzyıllar, ilahî aşk felsefesinin altın çağı olmuştur.

İslam düşüncesinde, 12-16. yüzyılların ilahî aşk felsefesinin altın çağları olduğunu söyledik. Bu altın çağ, aşka olumlu bakıştan ve aşkı varoluşun ilkesi kabul etmesinden kaynaklanıyordu. Sultan Divanî Dergâhı da adı geçen yıllarda, Mevlevî-âşk felsefesinin merkezidi (hankah). O nedenle Divanî'nin şiirlerinde ve risalesinde yoğun bir aşk terennümü görülür. Yine İlmî Dede *Cezire Şerhinde*, aşkı, "aşk mestliklerinin ve zatı aşkta beyanında" başlığı altında ele alıyordu.³⁰ Yani hem yolun, hem Sultan Divanî Dergâhı'nın hikmet ilkesi olan aşk ve âşıklığı.

İlmî Dede'nin Aşk'a verdiği anlamları üç grupta toplayabiliriz. Ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik aşk.

Aşk öncelikle varlığın ilkesidir. Aşkın ilke oluşunu İlmî Dede, hakikat, sıfat, kuvvet ve cevher kavramlarıyla ifade etmektedir.

Aşk, öncelikle latif bir hakikattir. Onun zatıyla sıfatlanmış bir yar, ona vücut kuyusunda yabancı olan bir kimse yoktur. Ol sebepten aşk, zamandan ve mekândan münezzehtir. Tekle sıfatlanan vahdani-

²⁹ Süleyman Uludağ, "Aşk", DİA, İstanbul 1991, c.4, s. 11-17.

³⁰ İlmî Dede, *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*, Afyon Gedik, 18225, 86b.

yet cevheridir. Onun olduğu yerde ne mekân vardır, ne mekanlanan.³¹ Kulluk bağıdır aşk yolunda, efendilik başağrısıdır. Aşk âlemine ayak basan kimse, bütün bi-çimsel sıfatlardan münezzeh olup birliğe erişir. Bu birliği İlmi Dede, Âşıklık olarak tanımlamaktadır: Âşıklık, neticesi kavga, çekişme ve malsızlık olan Sultanlık ile acz, mihnet, kusur, havf ve özür olan Bendelikten gizli ve farklı bir âlemdir. İlmi Dede bir başka beytinde, bu iki âlem için Efendilik ve Kulluk terimlerini kullanır. Bu iki âlem, âşıklığa birer perdedir. Zira sultanlık, beşeriyet vasıflarıdır, kulluk ise bir bağıdır. Âşıklık bu ikisinden başka bir şeydir. Aşk âlemine ayak basan kimse bütün vasıflarından soyunur ve birliğe ulaşır. Âşıklık âleminde herkes, anda "ittisal-i maşuk"dan gayrı bir şey değildir. İlmi Dede'nin sözünü ettiği ittisal dayanağı Kudsi Hadistir. Kudsi Hadiste şöyle denir:

"Bir kimse beni seve, o bana âşık olur. O kimse bana âşık ola, ben ona âşık olurum, onu öldürürüm. Ve o kimselerin kanı ve pahası ben olurum. O hem âşık hem maşuk idi. Aşk galip geldi, âşığın varlığını katledip mahvetti. Âşıktan vücut eseri kalmadı. Şüphesiz âşık maşuk, maşuk âşık oldu".³² İşte Dede'nin sözünü ettiği ittisal-i maşuk, budur.

İkinci olarak Aşk Bî-niyaz Kadîm'in, yani Allah Teâlâ'nın vasıflarındandır. Ondan başkasına âşıklık mecazdır. Başka bir deyişle Aşk, Allah Teâlâ'nın kadîm sıfatlarındandır. Oluş ve oluşum vücuda gelmeden, ezeli âlemden Aşk, Hakkın zatından ayrı değildir. Mevcudatın zuhura gelmesi aşkın gereği idi. Her ne ki vücuda geldi, Aşk sebebiyle geldi. Oluş âleminde bir zerre yoktur ki Aşk ona bizzat muhit olmasın. Aşk, Hakk'ın zatî sıfatıdır, âşıklık bizzat Hakka layıktır. Haktan gayrıya âşıklık mecazdır. Özetle İlmi Dede'ye göre aşk, Mevlevîliğin metafizik (Hikmet-i İlahî) alanındaki üstadlarıdır.³³ Bu sonuncu tanımda kastedilenin, Pir Sultan Divanî olduğu açıktır. Zira o, Hakkın tercümanı ve kaim-makamıdır. Bu manada Sultan Divanî'nin altılı dizesini hatırlamamız gerekmektedir.

Bihamdillâh ki bî-nam u nişanız adımız yoktur./
Dil-i viranemizden özge bir âbâdımız yoktur.

Ezelden mazhar-ı aşkız bizim icadımız yoktur./
Elemle cümle bizdendir ona isnadımız yoktur.

Bela dildendir ol dildâr elinden dâdımız yoktur./

³¹ İlmi Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 88ab.

³² İlmi Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 88b, 89ab.

³³ İlmi Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 90b.

Gönüldendir şikâyet kimseden feryadımız yoktur.

Üçüncü olarak Aşk, ezeli bir kuvvettir. Âşık, maşuka ermek dilese, felekleri geçer, şahın tahtına erişir, şaha vasıl olur. Bu Ezeli Kuvvet'in celal sıfatı, bir zemine tecelli etse, dağlara, yerlere, diyarlara zelzele getirir, titretir. O nedenle İlmi Dede'ye göre Aşka yer ve felekler ile cümle mevcudat boyun eğe.³⁴ İlmi Dede, göklerin dönmesini Aşk dalgasından bil, eğer Aşk olmayaydı cihan dönmezdi, demekte ve aşkla oluşu şöyle açıklamaktadır.

"Aşk mucibinde aşk olmayaydı, cihan çökerdi. Yani eflaki devrettiren aşkın dalgalanması ve coşması ve zuhurudur. Aşk, felekleri ve yıldızları devrettirip tabiatları ve unsurları bir araya getirir (imtizaç), canlılar (mevalid) zuhura gelir, onlardan insan zuhur eder. İnsan formuna (suret), isimler gelir, mazhar olur. İsmi manası, müsemmaya zuhuru düşer, manadan daima aşk tecelli ve temevvüç eyler. Ol temevvüç mana formunun ruhu, nefsi ve kalbi olur. Ol dalgalanmayla (temevvüç) oluş (kevn), kıyam, nizam ve intizam bulur. Eğer aşk dalgalanması olmayaydı, cihanın oluşumu sırf cansız varlıklar olur, herkeste hayattan ve hayatiyetten eser olmaz, herkes bî-can ve mümkün, bî-mekân ve imkân olurdu. O nedenle aşk, söylemeye, işitmeye sığmaz. Aşk bir deryadır. Âlimin dili, aşkı şerh ve beyan edip aşkın keyfiyetinden ve mahiyetinden haber veremez, hüviyetini idrak edemez. Zira aşk, sonsuz bir deryadır".³⁵

Dördüncü olarak Aşk, tekil soyut bir cevherdir. Mahcuba nazarla vücut-ı avaz³⁶ işitmekle aşk artar ve şehvete cima ile eksilir.

Şimdi aşkın mecaz kullanımları ve tanımlarını verelim:

Mecaz aşk, öncelikle, bir nur şulesidir ve âşıkların kalbinde şevk ve hararetle coşup yanmaktadır. Bu yakıcı nur şulesi, Baki olan sevgiliden gayrı, âşıkların zahirinde ve batınında her ne bulursa yakıp mahveder. Âşığın vücudunu halastan, dedi-kodudan pak ve saf eyler. Bu anlamda, "Aşk bir ateştir ki sevgiliden (mahbub) gayrısını yakar, mahveder" betimlemesini belirtmemiz gerekmektedir.

İkinci mecaz Aşk, payansız bir deryadır. Akıl onun keyfiyetinden haber veremez. Kulak işitip hüviyetin söyleyemez. Aşk bir deryadır, kar ve nihayeti yoktur,

³⁴ İlmi Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 89b.

³⁵ İlmi Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 90a.

³⁶ İlmi Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 88a.

ayana gelip aşikâr olamaz. Bu anlamda Mevlevî düşünürler eserlerine, “sefine, cezire, gibi” isimler vermişlerdir. Belirtilen her iki mecazla kastedilen, epistemolojik ve aksiyolojik aşkıdır. Sonuncu anlamda Aşk, aşığı, beşeriyet âleminde çıkarıp hikmet âlemine ve lahut âlemine erdirmekte, böylece zatları, mutlak aşk zatı ve aşk cevheri olmaktadır.³⁷

Belirtilen nitelikleri sebebiyle, Mevlevîlere göre Aşk, şerh etme ve açıklamanın bir sınırı yoktur.³⁸ O tam anlamıyla şerhe ve beyana çalışılsa bile, dünya ömrü ahir olur. Nice yükle kıyamet gelip geçer. Nice yüz bin yıllar geçip haşr u neşr-i tamam olup son hesap gününe erişip amel defteri, fiil ve söz kitapları derilip hatm olur. Her mevcut aslına raci olur, her şey nihayetine erişir; fakat aşkın şerhi, yüz faslından bir faslı bile gelip tamama ermez. Yine denizler mürekkep olup, cümle ağaçlar kalem olsa, aşk kelimesinin yüz bin sıfatından birini dahi, akıl dili beyan edemez. Buna mukabil Aşk, aşığını, iki cihan kavgasından azat eyler. İlmî Dede şöyle diyor: “Ey bizim sevdası hoş aşkımız. Şad ol ki senin bu boş sevdan bizi iki cihanın kavgasından fariğ ü azad eyledi. Cümle suri ve manevi olan illetlerimiz ve batın ve zahir marazlarımıza tabip olup bizi, bi-illet ve pak dâna-yı rumuz sırrını, “arafname (seni bildik) eyledi”.

Dergâh felsefesi Hermetik (Halidî) felsefedir. Kaynağı, peygamberlere ve onlardan Tanrı'ya ulaşır. Peygamberler ve veliler, aşk sebebiyle feleklere ve yüce âlemlere ulaşırlar. İlmî Dede Mevlana'nın “Toprak aşk cisminden felekler üzere oldu. Dağ raksa geldi, çapuk oldu” beytini açıklarken bu konuda şöyle diyor: Hak (toprak)'tan murad evliyanın cismidir. Hz. Muhammed miraca, sidretül-müntehaya cismi şerifleri ile uruc eyledi. Hz. İdris feleğe cismiyle uruc eyledi. Keza Hz. İsa cismiyle 2. feleğe, bir rivayette 4. feleğe uruc eyledi. Evliya dahi o kudrette hâsıldır. Onlar, mazhar-ı ayn-ı aşk oldular. Bunların cesetleri ruh ve kalıplarını kalp eyleyüb kesafetlerin letafete tebdil eyledi. Şüphesiz feleklere uruc etmeğe kuvvet ve liyakat hâsıl eyleyip toprak cismine aşk sebebiyle efak üzere çıkıp makam-ı aliye erdiler”.³⁹

Aşka mazhar düşen âşık, daima mesttir, akletmez, divanedir ve gönülsüzdür. Aşkın ve âşığın sevdasından akıl ve ehli, kör ve sağırdır. Zira aşk

³⁷ İlmî Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 88b.

³⁸ İlmî Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 91a.

³⁹ İlmî Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 83a.

sevdası, âşığın derununda gönül nuru misali mahfi ve gizlidir. Âşık bir yerde karar edemeyip divane, cuş u huruşa gelip gündün güne renge ve yeni elbiseye girer. Akıl ehli, onun halini görüp deliliğine hamledip divane diye hüküm eylerler.⁴⁰

Mevlana'ya göre Âşık, şehidullahtır.⁴¹ Aşk, gali-biyetiyle, âşıkta vücuddan eser koymayıp bütünüyle mahvedip nâtik ve hâkim kendi olmuştur. Südür eden söz ve mutlak fiili aşkıdır.

Şarih İlmî Dede'ye göre de Âşıklar şehidullahtır. Şehit kanıyla dolu olduklarında onları diğer insanların ölümlerine kıyas edip cisimlerini yuma, çünkü şehide gusül ve tekfin lazım değildir. Ahirette şehitlerin canları, yeşil kuşlar içindedir. Cennet içre ne dilerlerse seyrân ederler. Bu şehitler kılıçtan şehit olanlardır. Oysa muhabbetullah şehitleri, canlarıyla ve cesetleriyle o yeşil kuşların kursağına girip istedikleri yerlere cennetler içre uçarlar ve dolaşırlar ta haşr gününe kadar. Yeşil kuşlar suretinde olan âşıkların ve ariflerin kazandıkları, bedenleridir (vücut) ki bu âlemde çalışıp elde etmişlerdir. Ahirete intikal ettiklerinde ruhları, kuş şeklinde olan cesede dâhil olur ve onda muhafaza edilirler. Kıyamet gününe dek cennet bağında, nehir gözlerinde ve Tuba ağacı gölgesinde kâh konar, kâh uçar, seyr ü cevelan ederler. O nedenle arif ve muhakkik olan aşığa layık olan şey, fırsat elde iken kendi sonunu ve döneceği yerini delillerle, hüccet ve burhanla ilme'l-yakin bilmeye kanaat etmeyip cehde⁴² aynel'yakin ve hakka'l-yakin görüp müşahede etmeye, başka bir deyişle ölmezden evvel ölüp o makama vasil olmaya çalışmalıdırlar.

İlmî Dede'ye göre Aşkın ibtidası kan dökücülük-tür ve cellatlıktır. Ta ki layık olmayıp taşradan olan kimseler, korksun ve kaşsin diye. Zira aşk, maşuka vasil edici müstakim bir yoldur. Aşk yolunun evveli korkunç, tehlikeli ve kanlı görünür. Ama yola dâhil olduğu an, Hz. Halil'e ateş gülistan olduğu gibi Aşk da âşığa cemel sıfatıyla tecelli eyleyip teselli eyler. Bu mahalde âşık der ki ‘nolaydı bundan evvel geçen ömrümü dahi bunda sarf edip bu saadetlere dahi evvelce erişseydim’. Özetle aşk, gönül ve canın hayatıdır; kalıcı, ebedi saadettir. İnsani ruh o Aşk'a, çok isteklidir, susamıştır. Özlem dolu ve iştiaq sahibidir.

Özetle Mevlevî ve Sultan Divanî Dergâhının hik-

⁴⁰ İlmî Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 83b.

⁴¹ İlmî Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 91b.

⁴² İlmî Dede, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Afyon Gedik, 18225, 92a.

meti, klasik dönemin hâlidî-hermetik hikmetidir. Bu hikmet, ne nûcum ildir, ne de düş ildir. Mutlak Hak ilminden, Ledün sırlarından, Levh-i Mahfuzdan kalbe inen “gaybın anlamlarıdır (maani-i gaybiyye)”. Âşık bu metafizik anlamları, Hakla işitip, Hak lisanıyla okumaktadır. Bu gaybî manaların hakikatine muttali olmak için âşık, ciddi gayret edip Hakka uygun bir refik ve dost olmalı, Hakk’ın aleti olmaya çalışmalıdır”.⁴³

Sonuç

Sonuç olarak, Sultan Divanî dergâhına dair yazımızda ulaştığımız üç hakikate işaret edebiliriz.

Birincisi, önceki çalışmalarda, Sultan Divanî dergâhı, tarihsel açıdan ve fiziksel yapısı ile yaşayan folkloru açısından ele alındı. Fakat Afyonkarahisar ilim ve hikmet muhitlerinden ve önde gelenlerinden birisi oluşu, bugüne kadar, Mevlevî muhit içerisindeki anlamı ve ürettiği ilim ve hikmeti bakımından ele alınmadı. İşte bu çalışma, Sultan Divanî dergâhının ilim ve hikmet yönüne odaklanmakta, bunun yapılabilmesi için Dergâh kütüphanesi eserlerinin tespiti gerektiğini belirtmekte, bu yönde bir adım atarak yüzden fazla eseri tespit etmektedir.

İkinci hakikat, çalışmada görüldü ki Sultan Divanî dergâhı, bir Mevlevî muhitidir ve diğer Mevlevî muhitlerin çekim merkezidir (hankâh). Çekim merkezinin merkezinde bizatihi Sultan Divanî bulunmaktadır. Zira o Pir-i Sanî’dir. Sevenlerine göre o, yaşayan Mevlana’dır. Dergâh şeyhi olarak o, tercüman-ı Hak ve kaim-makamıdır. Onun tercüme ettiği şey, kaynağı Hak olan halidî hikmettir. O nedenle diğer Mevlevî muhitlerin ve âşıkların yüzü, hep ona dönüktür. O, merkezin merkezidir. O cezbeli âşıktır, âşıkları da. O, âşıktır ve irticalen hikmetler söylemektedir, sevenleri de. Bu anlamda dergâh, klasik dönem İslam poetik felsefesinin etüt ve üretim merkezlerinden birisidir. Sultan Divanî’nin kendi yazı ve şiirleri ile dergâha bağlı Mevlevî âşıkların eserleri bu hikmetin tezahürleridir. Dergâhın bu üretim yönü ve temsil ettiği hermetik hikmeti üzerinde durulmalı, tespiti ve analizleri yapılmalıdır.

Üçüncü olarak bu çalışmada, dergâh kütüphanesine ait İlmi Dede’nin *Şerhi Cezire-i Mesnevisine* ve dergâhı çekim merkezi yapan düşünceye ve temsil edilen hikmete işaret edilmiştir.

Bu hikmet, hermetik aşk felsefesidir. Zira Aşk, onlara göre, öncelikle Allah’ın zati sıfatıdır. İkinci olarak soyut bir cevherdir. Üçüncü olarak bir kuvvettir ve oluşun ilkesidir. Her nerede bir oluş ve hareketlilik var ise orada aşk, yani bir varoluş vardır. Âşıkları açısından yakıcı bir ateştir. Âşık, gönlündeki aşk ateşiyle yanıp kavrulmaktadır. Mecaz ifadeyle aşk, bir nur şalesidir ve deryadır.

Sonuç olarak Aşk ilkeli oluşun ve hareketliliğin mekânlarından birisi, Sultan Divanî Dergâhıdır. Dergâh, bir muhit ve merkez olarak ezeli aşkı temsil etmekte, aşkı öğretmekte, aşkı yaşamakta, âşık olup aşka gitmektedir. Bu sebeple Dergâh, Aşk’a giden bir yoldur ve yolda varoluştur. Biz anlatılan varoluşa, Mevlevî varoluşu, daha genel ifadesiyle İslamî bir varoluş diyoruz. Zira âşık, Aşk’a gitmekte, piri ve rehberliğini de Sultan Divanî yapmaktadır.

Kaynaklar

- Çıpan, Mustafa, *Divane Mehmed Çelebi*, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya 2002.
- Çoban, Ali, «Şerh-i Cezire-i Mesnevi (İlmî)», *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-cezire-i-mesnevi-tees-3> Erişim: 30.03.2023.
- <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php> Erişim: 22.03.2023.
- İlgar, Yusuf, *Karahisar-ı Sahib Sultan Divanî Mevlevihanesi ve Mevlevî Meşhurları*, Afyonkarahisar 2008.
- İlmi Dede, *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*, Afyon Gedik, 18225.
- Koparal, Kadir, *Vilayet Salnamelerinde Afyonkarahisar*, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT, Afyonkarahisar 2011.
- Kubbealtı Lügati, “Ravza”, <http://lugatim.com/s/ravza>. Erişim: 21.03.2023.
- Mengüç, Hilal Tuğba, *İlmi Mehmed Dede’nin Cezire-i Mesnevi Şerhi*, Fatih Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT., İstanbul 2005, s.25-26.
- Sarı, M. – İlgar, Y., *Mevlevî Şairi Semaî Mehmet Çelebi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri*, Afyonkarahisar Belediyesi, Afyonkarahisar 2008.
- Sarı, M. – İlgar, Y., “Sultan Divanî Mehmet Çelebi, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tesirleri”, *Sultan Divanî ve Afyonkarahisar’da Mevlevilik*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon 2002.
- Sineçâk, Yûsuf, *Cezire-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut 3088.
- Sultan Divanî, *Tarikatü’l-arifini’s-sultan-ı din kuddise sirruhu*, 17b, 18a. Bk. Mustafa Çıpan, *Divane Mehmed Çelebi Afyon Mevlevihane Şeyhi*, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya 2002, s.151, 152.
- Uludağ, Süleyman, “Aşk”, *DİA*, İstanbul 1991, c.4, s. 11-17.
- Ekler:**
EK 1: 18223 Nolu eserin zahriyesi.

⁴³ İlmi Dede, *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*, Afyon Gedik, 18225, 79b, 92a.

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Ahmet Nohutçu

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Çağhan Adar

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Kubilay Aslantaş

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Muharrem Es

Yalova Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sandıkçı

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nuray Kurtdeğede Fidan

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Recep Aslan

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Mehmet Fatih Ünal

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Öğr. Grv.Yunus Emre Uğur

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Alan Editör

Ali Ulvi Coşkunur

Mecâlis-i Seb'a'da Akıl ve Bilgi Mefhumları

Gülşen Yücel*

Özet

Aklın ve bilginin ne olduğu, nasıl elde edildiği, çeşitleri, kaynakları bu konuların alt başlıklarını oluşturmaktadır. Bu çalışmada Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin bilgi ve akıl konularını nasıl ele aldığı Mecâlis-i Seb'a adlı eseri özelinde ele alınacaktır. Mecâlis-i Seb'a âlimin farklı meclislerde verdiği vaazlardan oluşturulmuş bir eserdir. Mevlâna aynı konuları Mesnevi ve Fihî Mâ Fih adlı eserlerinde daha ayrıntılı ele almıştır. Makalede bu konuların Mecâlis-i Seb'a özelinde ele alınmasının sebebi bunların genelinin halka hitap edilen konuşmalar olması ve bu eseri Mevlâna'nın tasavvufa yönelmeden önce ele almasıdır. Mevlâna eserinde beşinci mecliste bilginin öneminden; yedinci mecliste ise akıl konusundan bahsetmektedir. Konuları ele alış şekli ise kendine has üslubunu yansıtmaktadır. Dua ve münacatlarla konuya başlayan Mevlâna dinleyici kitlesine uygun dil seçerek ve arada şiirler ile sohbeti canlı tutarak ilerlemeyi tercih etmiştir. Anlatımına hikâyeler ekleyerek konunun zihinde kalıcılığını sağlamıştır. Mevlâna akıllı ve bilgiyi Allah'a ulaşmada bir basamak olarak düşünmüştür. Akıllı "cüzi" ve "külli" diye ikiye ayıran Mevlâna bunların kullanım yerlerinin farklı olduğunu ifade etmiş ve hakikat bilgisine ulaşmanın yollarını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mecâlis-i Seb'a, Akıl, Bilgi, Aşk.

Giriş

Sözlükte mastar olarak “menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak” gibi anlamlara gelen akıl (el-akl) kelimesi, “varlığın hakikatini idrak eden, maddî olmayan, fakat maddeye tesir eden bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güç” demektir.¹ Tasavvufta akıl daha çok din ve ahlaki yönden tanımlanmıştır. Akıl daha çok “heva” kelimesinin zıttı olarak düşünülmüştür.² Tirmizi akıllı hak ve batılı birbirinden ayıran nur olarak tanımlamıştır. Bu tanıma ek olarak aklın psikolojik ve ahlaki yararı üzerinden anlatımlar aktarmıştır. Bu düşünce tasavvufi yaklaşımda kabul bulmuştur. Mevlâna'ya göre insanın akıl sahibi olması şarttır. Ona göre beden ihtiyacı yemektir; canın ihtiyacı ise akıldır. Akıl insana bahşedilmiş en büyük nimetlerden birdir.

Bilgi, insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelere bütünü, bili, malumat olarak tanımlanmaktadır. İslâmî terminolojide genel olarak **el-ilm** ve **el-ma'rife** terimleriyle ifade edilen bilgi daha ziyade bilen (özne) ile bilinen (nesne) arasındaki ilişki, yahut bilme eyleminin belli bir ifade şekline bürünmüş sonucu olarak anlaşılmıştır.³ Akıl sahibi olan insan var olduğu andan itibaren bilgi de vardır. Akıl ile insan aynı zamanda bilgi edinmeye de başlamıştır. İlk olarak kendinin farkına varmış ve kendisi hakkında bilgi edinmiştir. Daha sonra etrafını keşfetmesi ile etrafındaki olaylar ve çevreye dair bilgi akıl sayesinde öğrenilmiş ve kaydedilmiştir. Yeri geldiğinde **öğrendiği bu bilgiler** kullanılarak yeni bilgiler elde edilmiştir. **İnsan** nesli geliştikçe

* Ankara Üniversitesi Doktora öğrencisi ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda Öğretmen

¹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2. Cilt, s. 238.

² Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2. Cilt, s. 246-248.

³ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 6. Cilt, s. 157.

bilgi seviyesi de artmıştır. Fiziki dünya ile ilgili bilgilerin dışında artık fizikötesine de ilgi duyulmaya başlamıştır. Peki fizikötesi bilgiyi elde etme yöntemi nedir? Bu soruya zaman içerisinde farklı cevaplar verilmiştir. Kimileri akıl derken kimileri sezgi, kimileri de aşk demiştir. Filozoflar hakiki bilgiyi akıl ile elde edileceğini savunurken mutasavvıflar sezgi ve aşkı bilgi edinme yöntemi olarak kabul etmişlerdir. Mevlâna ise maddi dünya ile ilgili bilgileri elde etmede aklı ön planda tutmuştur. Fakat metafizik âleme ait bilgiler için aşk yolculuğunun da gerekliliğini görüşlerinde ifade etmiştir. Kişinin “kâmil insan” olması için önce nefsinin arındırıp aşk yolculuğu yapması gerekmektedir. Mevlâna’ya göre nefsinin arındıran insan aklı ile kazandığı bilgilerden yola çıkarak metafizik bilgiye ulaşmayı bu şekilde başarabilecektir.

Mecâlis-i Seb’a’da Aklın ve Bilginin Önemi

Fikir ve düşünce tarihinin önemli şahsiyetlerinden olan Mevlâna’nın asıl adı Muhammed Celâleddîn’dir. Mevlâna, Hüdâvendigâr ve Rûmî, Mevlâna’ya verilen lakaplarıdır. Mevlâna “*efendimiz*” anlamına gelmektedir. Bu öğrencilerin ve diğer âlimler tarafından ona hitap şekli olarak kullanılmıştır. Hüdâvendigâr ise dini ve akli ilimlerde yüksek dereceye sahip âlimlere verilen bir sıfattır. Rûmî ise eski adıyla Rum diyarına olan Anadolu’da yaşıyor olması nedeniyle verilen bir isimlendirmedir. Bu adlandırmalardan da anlaşılacağı gibi Mevlâna ilme ve akla çok değer veren ve bunu her daim hissettiren bir âlimdir. Tüm hayatı ilim tahsil etmek; bu ilmi halka yaymak ve kendinden sonra gelecek nesiller için öğrenci yetiştirmek şeklinde geçmiştir.

Mevlâna Celâleddîn Rûmî’nin ilim hakkındaki görüşleri ilahi aşk üzerinden ifade etmiştir. Mevlâna’nın düşünce sistemi sevgi, aşk ve akıldan oluşmaktadır. Akıl ve aşk tüm insanlık tarihinde en çok tartışılan ve araştırılan konular arasındadır. Mevlâna’nın akıl ve bilgi konusunda verdiği bilgiler dikkate alındığında ve buna “*aşk yolculuğunun*”

mahiyetinin anlatılması eklendiğinde onun sisteminin tasavvufi bir sistem olduğu gözlerden kaçmayacaktır.

Mecâlis-i Seb’a adlı eseri Mevlâna’nın farklı zamanlarda farklı yerlerdeki meclislerde verdiği vaazların yazılı olduğu eseridir. Bu eserin, oğlu Sultan Veled ve Çelebi Hüsâmeddin tarafından kaleme alındığı bilinmektedir. Mevlâna vaazlarını Türkçe vermiştir. Fakat o dönemde edebiyat ve saray yazışma dili Farsça olduğu için eser Farsça yazılmıştır. Türkçe ilk tercümesi 1937 yılında F. Nafiz Uzluk tarafından “Mevlâna’nın Yedi Öğüdü” şeklinde yayınlanmıştır. Daha sonra Abdülbâkî Gölpınarlı 1965 yılında yeni bir çeviri yapmıştır. Bunun yanı sıra İngilizceye Franklin D. Lewis tarafından “*Past and Present, East and West, The Life, Teaching, nad Poetry of Jalal al-Din Rumi*” adı ile çevrilmiştir. Yine Amerikalı araştırmacı William Chittick “*The Sufi Path of Love: The Spiritual Teaching of Rumi*” adı ile eserin bazı bölümlerini çevirmiştir. Mecâlis-i Seb’a Mevlâna’nın Şems’ten önceki sohbetlerinin bir bölümüdür. Bu yüzden bu esere “*imam Mevlâna*” ve “*alim Mevlâna*”nın eseri olarak bakılmalıdır.

Mevlâna hayatının her anında Hz. Muhammed’i (s.a.v.) örnek aldığını söylemiş ve sohbet usulünde ona benzemeye çalışmıştır. Mevlâna eserine münacat⁴, na’t⁵, dualarla başlar ve ilerleyen bölümlerde inanç, iyilik, bilgi ve aklın değeri, gafletten kurtulma yolları gibi halka hitap eden konularla devam eder. Vaazlarında birçok ayet ve hadis tefsiri de yapılmıştır. Çünkü Mevlâna sadece havassa değil asıl büyük halk kitlelerine ulaşmak gayesindedir. Vaazlarında hikâye ve mecazlarının çok olması bunun bir göstergesidir. Mecâlis-i Seb’a’nın işlediği konular şu

⁴ “Sözlükte “fısıldamak” anlamındaki **nevc** kökünden türeyen **münâcât** “fısıldaşmak ve bir sırrı paylaşmak” demektir; genellikle “yalvarmak, yakarmak, dua ve tazarruda bulunmak” manasında kullanılır. Edebiyat terimi olarak daha çok Allah’a yakarış maksadıyla yazılmış manzum ve mensur eserleri ifade eder.” Bkz. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 31. Cilt, s. 562-564.

⁵ “Sözlükte **na’t** kelimesi “nitelemek, iyi ve güzel şeyleri abartılı biçimde dile getirmek; nitelik, vasıf” manalarında kullanılır. Arap edebiyatında övgü şiirleri daha çok “medih” başlığı altında ele alınır. Na’t, özellikle Fars ve Türk edebiyatlarında Resûlullah’ı öven şiirlerin yaygın adı haline gelmiştir.” Bkz. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 32. Cilt, s. 435-436.

şekildedir: doğru yoldan ayrılmış toplumların durumu, arınma, akıl yolu ile gafletten korunma, inanç kudreti, tövbe edip doğruyu bulanların iyi bir kul olacakları, bilginin değeri, gaflete dalış ve son olarak aklın önemi. Mevlâna anlattığı konularda özellikle vaaz verdiği topluluğun anlayış derecesine göre örnekler vermiştir. Her bir eserinde halkın anlamasına yönelik menkıbelerin olduğu görülmektedir. Bu onun karşısındaki muhatabının akıl seviyesi ve anlama derecesine göre anlatım tarzı belirlediğinin bir göstergesidir. Zira anlatılan konulardan amaç karşı tarafın anlatılan konuyu öğrenmesi ve hayatına tatbik etmesidir. Aksi halde bu yapılan işin hiçbir anlamı yoktur. Bazen sadece halka hitap ettiği vaazlarda “*ey müminler, ey yarısı yılan yarısı balık olan müminler*”⁶ şeklinde hitap eder. Bazı yerlerde ise müritlerine ve tasavvuf erbabına “*ey aziz ve mürîd kardeşlerim*” şeklinde hitap eder. Mevlâna sohbetlerinde şiiri ve hikâyeleri oldukça fazla kullanmıştır. Ona göre kimi insan vaazdan kimi insan şiirden kimi insan musikiden kimisi de hikâyelerden hoşlanır. Tüm bu yöntemler yeri geldiğinde Mevlâna tarafından sohbetlerinde kullanılmıştır. Şiirleri herkesin anlayabileceği tarzda oluşturulmuş ve hitap ehline ve konusuna göre sohbet içerisine serpiştirilmiştir. Bu şekilde sohbette cemaatin dikkati diri tutulmaya çalışılmıştır. Bu yüzden didaktik şiir kullanmayı tercih etmiştir. Mecâlis-i Seb’a’da geçen şu şiir örnek olarak verilebilir.

“İlâhi! Ne olurdu, Sen’inle tatlılaşıyaydım, hayat zaten acı

Ne olurdu, varsın halk bana kızsaydı, yeter ki sen olsaydın razı

Ne olurdu, çıksaydı biri de Sen’inle aramızı bulsaydı

Ne olurdu, çıksaydı da halk ile aramızı bozsaydı

Yâ Rab! Sen’inle dost olunca mal-ü servetten geçmek kolaydır

*Çünkü ne varsa toprağın üstünde hepsi topraktır.”*⁷

⁶ Burada Mevlâna bir menkıbedeki yer alan karakteri halk ile özdeşleştirmiştir. İnsanın iki yönü vardır bir ulvi yönü ki bunu Mevlâna örnek hikâyede balık ile örneklendirir. Diğeri ise süflî yönüdür. Bunu da yılan ile örneklendirmiştir.

⁷ Mevlânâ Celâleddîn, **Mecâlis-i Sab’a (Yedi Meclis)**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya Turizm Derneği Yayını, yeni Kitap Basımevi, Konya 1965, s. 37. **Mecâlis-i Seb’a’dan Seçmeler**, Mevlâna Celâleddîn Rûmî, hazr. Doç. Dr. Dilaver Gü-

Tasavvufi görüşte aklın önemi her zaman kabul edilmiş fakat aşk ile bilgiye ulaşma ve yolculuk yapma geleneğinin ön planda olduğu bilinmektedir. Fakat Mevlâna tamamen akli yok sayıp yalnızca aşk ile ilerleme yolunu tutmak yerine akli aşka ulaşmanın bir basamağı olarak görmüştür. Çünkü bilindiği gibi kendisi önce bir âlim daha sonra bir mutasavvıftır. Onun hayatı Şems’ten önce ve Şems’ten sonra olarak değerlendirildiğinde Şems’ten önceki dönemde etrafına bilgi veren bir âlim iken Şems’ten sonra mutasavvıf kişiliği olarak öne çıkmaktadır. Mevlâna’ya göre din öncelikle emir ve yasaklarının öğrenilmesinden başlar. Bunun için de akıl gerekmektedir. Fakat ilerleyen safhada insanın kendini bilmesi, kişiliğini bilmesi, Allah’ı bilmesi ile devam eder. Bunun için de aşk ile yoluna devam eder.

Mesnevî adlı eserinde akli olmayan insanı kanatsız kuşa benzetmiştir. Nasıl ki kuş kanadı olmadan uçamaz; akli olmayan insan da kendinden beklenen hakkı batıldan ayırma işini yapamaz. Kendinden beklenen işler; hakkı, Allah hakikatini, eşyanın hakikatini anlamak düşünmek, bilmek, öğrenmek, Hakka uygun davranışlar üretmek ve ahirete uygun bir kul olarak gelişme kaydetmektir. İnsanı diğer canlılardan üstün kılan onun aklının olmasıdır. Akıl sayesinde bilgiye ulaşır, sorar, sorgular ve kendini geliştirir. Akla bu kadar önem veren Mevlâna akli ikiye ayırmıştır. Birincisi kazanılmış akıl (mükteseb) dediği başkalarından veya kitaplardan öğrenilendir. Bu akıl gelişebilir, azalabilir insandan insana farklılık gösterebilir. Bu akli Mevlâna aynı zamanda cüzi akli (tikel akıl) olarak da adlandırır. Diğer akıl türü ise bizzat Allah’ın bahsettiği akıldır (bahşîş-i yezdân). Bu aklın kaynağı tamamen Allah’tır. Allah tarafından kalbe ulaşır. Mevlâna bu akla da külli akıl (tümel akıl) adını vermiştir.⁸ Külli aklın çalışabilmesi için gönlün ak ve duru olması gerektiği vurgusunu yapmıştır. Cüzi akli kabuğa külli akli ise çekirdeğe benzetmiştir. Ona göre ka-

rer, Rûmî Yayınları, Birinci Baskı, Ocak 2007, s. 157.

⁸ Bilal Kuşpınar *Mevlânâ’da Akıl ve Aşk*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3. Cilt, s. 8.

buk elbette gereklidir fakat özü çekirdek oluşturmaktadır.⁹ Cüzi akıl her insanda farklı şekillerdedir. Kimisinde neredeyse kâmil seviyesindedir, kimisinde ise sönük bir yıldız gibidir. Ama daima külli akla benzemeye çalışır. Ondan feyz almak ister ona benzemek ister. Çünkü onun kaynağı Allah'tır. Ondan gelen bilgide ilahi bilgidir. İnsan cüzi akli sayesinde dünyada yaşamayı öğrenir ama külli akıl sayesinde metafizik âlemin bilgilerine ulaşır. Mevlâna külli akli Nebi'yi bir mürşide veya bir öğretmene benzetir. Buradaki benzetmeden amaç külli aklın asıl bilgi kaynağı olması yönündendir. İnsanın cüzi akli maddesel olduğu için maddi dünyaya odaklıdır. Cüzi akıl metafizik âlemi anlama için yetersiz kalması da yine maddi bir mahiyete sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan cüzi akli, külli akli kazanmada bir basamak olarak kullanılmalıdır. Bu aşamada devreye külli akıl ve aşk girer. Külli akıl ve aşk sayesinde insan ilahi bilgiye ulaşabilir. İlahi aşk insanın Yüce Allah'ın cemalini görmesi ile nihayete erer. Tasavvufta bu makama eren kimse de cüzi akıl artık devre dışı kalmıştır. Külli akıl sayesinde tüm bilgileri bilse dahi eksik olduğu kısım Allah'ın cemalidir. Bu derecede kâmil insan yine de aciz olduğunun farkına varır. Mevlâna açıklamasını bu seviyede akli küçümseme şeklinde değil aklın nefisten tamamen arınıp özgür olduğu an şeklinde ifade etmiştir.¹⁰

Akli işlevinden alıkoyan nefsin şerridir. Hevâsına (nefsin şerrine) uyan akıl kendini hayvanlardan aşağı dereceye düşürür. Nefsin şerrine uyan insan onun hilelerinden kendini alamaz. Zamanla onun esiri olur. Mevlâna'ya göre insan nefsinin aklının kontrolüne vermeli ve kâmil insan seviyesine çıkabilmelidir.¹¹ Mevlâna "aşk ile yol alma" düşüncesindeki klasik tasavvuf ehlinde akli da işe

⁹ İbrahim Ağah Çubukçu, *Mevlana ve Felsefesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16. Cilt, s. 110-11; Bilal Kuşpınar *Mevlânâ'da Akıl ve Aşk*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3. Cilt, s. 2-3.

¹⁰ Ruhattin Yazoğlu, *Hümanizm ve Mevlâna*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, Erzurum 2022, s. 73; Çubukçu, *Mevlana ve Felsefesi*, s. 112.

¹¹ Mevlâna, *Mesnevî-i Şerif*, çev. Süleyman Nahîfî, Timaş Yayınları, 4. Cilt, s. 437-458.

dâhil ederek ayrılmıştır. Akıl bu işin ilk basamağıdır. Hatta daha da ayrıntılı anlattığı cüzi akıl insanı kâmil olmanın ilk basamağıdır. Temel bilgileri ve dünya yaşamını öğrendikten sonra insan metafizik âleme yönelir. Bunun için külli akıl ve aşk bu yolculuğun devamını sağlar.

Mevlâna, Mesnevi ve Fihi Mâ Fih eserlerinde olduğu gibi Mecalis-i Seb'a' da da akıl ve bilgi konusuna değinmiştir. Mevlâna düşüncesinde bilgi ona neyin doğru neyin yanlış olduğunu göstermesi açısından gereklidir. Mesnevide din bilgisi-beden bilgisi, zahiri bilgi-batını bilgi, duyu bilgisi-akıl bilgisi-gönül bilgisi şeklinde farklı bilgi türlerinden bahsetmektedir. Mecâlis-i Seb'a'da beşinci mecliste bilginin öneminden bahsetmektedir. Münacat ve duadan sonra Resulullah (s.a.v.)'in bir sözü ile konuşmasına başlar. Resulullah (s.a.v.) "*insanlar iki çeşittir. Birincisi halkı yetiştirip geliştiren Allah'a mensup bilginlerdir. Diğer kısım ise bilgi elde etmeye çalışan kişidir.*" Bu cümleden anlaşılacağı gibi tüm insanlık öğreten ve öğrenen olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Mevlâna'nın yorumuna göre Resulullah (s.a.v.)'den nakledilen bu söz ilmin ne kadar değerli olduğunun bir göstergesidir. Fakat ahiret yolunu düşünmeyen kişiye âlimin yardımcı olamayacağını da sözlerine eklemiştir. Resulullah (s.a.v.)'in sözlerinin devamında "*Kim bilginleri ve bilgiyi severse onun yanlış işleri yanılarak işlediği küçük suçları hiç sayılmaz*" şeklindedir. Devamında yine Resulullah (s.a.v.)'in "*ilim gönüllerin yaşayışıdır. Çünkü ilim gönlün anlayışıdır. Anlayış dirilik, anlayışsızlık ölümdür*" sözü ile devam eder. İlim gönlün can damarıdır ameller ise günahların kefaretidir. Gönüllerin ilimle hayatta kaldığının bilginin öğrenilmesi için çaba harcanması gerektiğini ifade etmiştir. Öğrenme isteği bulunmayan insanların gönüllerinin de ölü olduğunu ifade etmiştir. Mevlâna vaaz verdiği topluluğa ilim öğrenme yolunda gayret etmeleri gerektiğini bu şekilde anlatmıştır. Cahil insanın bostan korkuluğuna, âlim insanın ise hakiki mürşide benzetmiştir. Mevlâna'ya göre bilgin kılavuzdur. Kişiyi doğru

yola yönlendirir. Bilgin hekimdir ağır hastalıkları giderir. Bu metaforlarda da olduğu gibi bilgin din yolunun bilgisini, nefsin düzenlerini, o düzeni savuşturmanın yollarını bilen kişidir. Bu bilgisi sayesinde insanlara kılavuzluk yapar.¹² Fakat hekimin kadrini yalnızca hastalıktan ağlayıp inleyenler bilebilir. Ölü kalpler için hekimin bilgisi geçerli değildir. Bu benzetmelerde Mevlâna âlim kadar muhatabında önemli olduğunu vurgulamıştır.

Bilginin elde edilmesinde cüzi aklın önemi büyüktür. Mevlâna bilgi edinilme sürecinde duyuların önemli rol oynadığını kabul etmiştir. Onun üstünde durduğu konu ise bu bilginin duyuların kapasitesi ile sınırlı olduğu ve onun ötesine geçmenin mümkün olmadığıdır. Cüzi aklın bilgisi taklidi bilgidir. Bilgiyi zahiri ve batını olarak ikiye ayırır. Zahiri bilgi duyulara yöneliktir. Cüzi akıl da bu duyulardan elde ettiği bilgileri kullanmaktadır. Bu nedenle noksanıdır. Resulullah (s.a.v.) “iki günü eşit olan ziyandadır” buyurmuştur. İnsana düşen bu taklidi bilgidan aşkın bilgiye ulaşmak için çaba göstermektir. Yine Resulullah (s.a.v.) “Ya Rabbi! Bana eşyanın hakikatini göster” şeklinde duada bulunmuştur. Bu sözlerdeki eşyanın aslından kasıt görünen arkasındaki görünmeyenin bilgisine ulaşmaktır. Bâtını bilgi gönül bilgisi anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile aşkın bilgidir. Aşkın bilgiye ulaşmanın yolu ise külli akıl ile aşk yolculuğu yapmaktır. Ona göre bilgisiz aşk olmaz. Aşkın temeli bilgiye dayanmaktadır. Kişi tanımadığını sevmez. Akıl ve bilgi aşk yolculuğu için olmazsa olmazlardandır. Burada fark edilmesi gereken şey hem cüzi aklın hem külli aklın, aşk yolculuğunun birer vasıtası olduğudur. Asıl amaç Hak bilgiye ulaşmaktır. Mevlâna’ya göre gerisi sadece birer basamaktan ibarettir. Hak bilgiye ulaşmak için ilk olarak gönlü o bilgiye hazırlamak gerekmektedir. Bu da kalbi ve nefsin şerrini tüm kötü huylardan arındırmakla olmaktadır. Tüm bilgi ve hikmetin kaynağı Allah’tır. O her şeyi bilendir. Aynı zamanda diğer canlılara kendileri için gerekli olan bilgileri de kendilerine bildirir. O’nun ilmi (İlmullah)

¹² Mevlâna’nın Eserlerinden Seçmeler-4 “Mecâli-i Seb’a”, Karatay Akademi Yayınları, 1. Baskı 2012, s.164; Mevlâna Celaleddin Rûmî, *Mecâlis-i Seb’a’dan Seçmeler*, s.17.

dışında hiçbir şey yoktur, çünkü İlmullah’ın sınırı, dolayısıyla da içi dışı yoktur (Vahidiyet) ve ilmullah Zâtındadır (Vahidiyeti Ehadiyetindedir). O’nun bilmesi yani dilemesi aynı zamanda yaratmasıdır.

Yedinci meclisin konusu akıldır. Bu vaaza Mevlâna Hasan Basri’den nakledilen bir Resulullah (s.a.v.)’in hadisi ile başlar.¹³ Bu konuşmada Allah’ın akıldan daha yüce bir varlık yaratmadığını; kendisinin onun ile bilindiği, onun ile kulluk edildiği, onun ile itaat veya isyan edildiği ve mükafat ya da azaba düçar olunduğu belirtilmiştir. Burada Mevlâna aklın kulluğun ilk şartlarından olduğunu vurgulamıştır. Yaptığımız tüm iyi ve kötü işlerin kaynağının akıl olduğunu belirtmiştir. Sevabın da günahında ona yazıldığını söylemiştir. Mevlâna akı kalkan ustasına benzetmiştir. Şeytan insanın inancını sarsmak için kılıçlar yapan bir hokkabazdır. Akıl ise şeytandan gelen kılıç darbesini engelleyen bilgi kalkanı oluşturan bir kalkan ustasıdır. Bunun yanı sıra aklın insanın altın tacı olduğunu söylemiştir. Vaazının ilerleyen kısımlarında Akıl nedir? Akıl kimdir? Soruları ile sohbetinde bulunan topluluğa aklın farklı açılardan tanımlarını yapmıştır. Allah’ın bir rahmet gölgesi, temizlik sofrasının en üstün erlerinin yol göstericisi mallarına sahip olanların onun sayesinde yiye içtiği; onun sayesinde geçimini sağladığı dünya ahiretinin tarlası en önemlisi ve Hakk’a alıp götüren bir manevi varlık olarak tanımlamıştır.¹⁴ Mevlâna aklın dindeki önemini belirlemek amacı ile farklı tanımlamalarla muhataplarının anlayış seviyelerini geliştirmiştir. Diğer eserlerinde de görüldüğü gibi Mevlâna büyük bir söz ustasıdır. Söylemek istediği konuyu belîğ bir şekilde ifade etme

¹³ Nakledilen hadis “Allah akı yarattığı zaman otur dedi; oturdu. Kalk dedi; kalktı. Yüzünü dön dedi, döndü. Arkanı çevir dedi; çevirdi. Söyle dedi, söyledi. Sus dedi, sustu. Git dedi gitti. Anla dedi, anladı. Sonra dedi ki: Şerefim, güzelliğim, büyüklüğüm, ululuğum, sultanlığım, ceberutum, yüksekliğim, arşı kavramam ve kudretim üzerine yemin ederim ki, Senden daha iyi ve bana senden daha sevgili hiçbir şey yaratmadım. Seninle bilirim, seninle ibadet olunurum. Seninle itaat edirim. Sana veririm. Senden dolayı azarlarım. Sevap ve ceza senin yüzündendir.” Bkz. *Mevlâna’nın Eserlerinden Seçmeler-4 “Mecâli-i Seb’a”*, s. 164.

¹⁴ *Mevlâna’nın Eserlerinden Seçmeler-4 “Mecâli-i Seb’a”*, s. 166.

konusunda üstün bir yeteneğe sahiptir. Mecâlis-i Seb'a'da da aynı üslubu devam ettirdiğini görülmektedir.

Vaazının farklı bir bölümünde Mevlâna, Allah'ın Hz. Musa ile konuşmasında “ben bir sır idim, derken bilinmeyi sevdim, beni tanımalarını diledim” sözü ile akla atıfta bulunulmuştur. Fakat Ekber olan bir zatı, sonlu ve sınırlı olan bir insan nasıl bilebilir? İnsan Allah'ı aklı sayesinde bilebilmektedir. Din, akıl sahiplerine gönderilmiştir. Akıl, Allah ile insan arasındaki iletişim aracıdır. Vaazın ilerleyen kısımlarında ümmi kelimesinin iki anlamından bahsedilmektedir. Birincisi halkın bildiği okuma yazma bilmeyen kişiye söylenen ümmi kelimesidir. İkincisi ise başkalarının elle yazdığını elsiz, kalemsiz yazan ümmiler için kullanılan ümmi kelimesidir. Burada Resulullah (s.a.v.) kastedilmektedir. Okuma yazması yok idi, bu kadar bilgiyi nasıl bilebildi? O âlemin başlangıcından sonuna kadar birçok konuda örnekler verdi. Cennet ve cehennemden haber verdi. Tarihte olmuş olaylardan bilgiler paylaştı. İşte bu ikinci anlamdaki ümmi kelimesidir.¹⁵ Onun ilmi Allah katındandır. “Rahman Kur'ân'ı öğretti”¹⁶ ayetinin hükmüdür. Alimul Hâkim olan Allah onun öğretmenidir.

Aklın anlatıldığı farklı bir bölümde Mevlâna konuyu bir hikâye üzerinden aktarmıştır. Bir gün Süleyman Belkıs'ın Saba şehrinde halkı kendisine bağladığını ve gerçek yoldan onları saptırdığını duydu. Bunun üzerine Belkıs'a bir mektup yazdı. Mektupta sadece “Gerçekten bu, Rahmân ve Rahîm Allah adıyla”¹⁷ yazıyordu. Hüdhüd'ü postacı yaptı. Hüdhüd çölleri aşarak, Belkıs'ın sarayına geldi. Belkıs'ın odasındaki pencereden içeriye girdi ve mektubu uyumakta olan Belkıs'ın yanına koydu. Gagası ile Belkıs'ın göğsünü galayıp yaraladı ve pencerenin kenarına kondu. Belkıs sıçrayarak uyandı. Kim olabilir ki bu kadar gözcünün askerin içinde gelip beni yaralayan diye düşündü. Çok bü-

yük bir düşman olmalı ki bu kadar gözcüyü atlatabilsin dedi. Sonra Süleyman'ın mektubunu gördü. Gönlü haberi kabul etti. Sonra baktı bunu bir haberci getirmiş olmalı diye içinden geçirdi. Etrafına bakınca küçük kuşu gördü ve hayretler içinde bu kadar büyük bir haber bu kadar küçük bir kuş dedi.¹⁸ Bu hikâyede Süleyman'dan maksat Allah'tır. Belkıs'tan maksat nefistir. Hüdhüd'ten maksat akıldır. Nefsin şerri insanı doğru yoldan saptırmaya çalışırken akıl onu hizada tutar. Küçük bir uzuv gibi görülen akıl asıl büyük haberin yani “Allah'ın birliğinin” muhatabıdır.

Mevlâna sohbetlerinin bir bölümünde zahid ve arif arasındaki farktan da bahsetmektedir. Zahidleri şöyle yapalım böyle yapalım diye ibadetlerini düşünen kimseler olarak tanımlarken arifleri Allah'ın ezeli lütfunu düşünen ve Hakk şöyle yaptı diyen kimseler olarak tanımlar. Vermiş olduğu hikâyede bir Akdoğan padişahın izni ile bir köşeye kondu. Çocuklar o akdoğanı çok beğendi. Güzelliğine hayran kaldılar maşallah tu-tu dediler. Sandılar ki onlar maşallah tu-tu desinler diye oraya kondu. Bilmiyorlardı ki onu Allah oraya koydu. Ululuğu ile onu ışıkladırdı.¹⁹ Bu hikâyede maksat zahid ve arifin farkını bildirmektir. İbadete güvenmek yerine Allah'ın ezeli lütfuna güvenmek gerektiğini vurgulamıştır. Zahid yapar, arif yaptığı şeyi bildiği gibi bunu kimin yaptırdığını da bilir. Zahide ibadet için beden gerekli iken arife beden yanında akıl gereklidir. Mevlâna âlim kelimesini Allah için kullanılabileceğini söylemiştir. Ona göre arif “bilmiyordu ama öğrendi” anlamındadır. Bu ise Allah için uygun bir niteleme değildir. Allah âlimdir ve alimdir. Bilgisi kendisinde, kendisiyle, kendisindedir; diğer bir ifadeyle ilmi zatında, zatıyla, zatındandır.

¹⁵ Mevlâna'nın Eserlerinden Seçemeler-4 “Mecâli-i Seb'a, s. 174.

¹⁶ Rahmân Sûresi, 2. Ayet.

¹⁷ Nelm Suresi, 30. Ayet.

¹⁸ Mevlâna'nın Eserlerinden Seçemeler-4 “Mecâli-i Seb'a, s. 90-91.

¹⁹ Mevlâna'nın Eserlerinden Seçemeler-4 “Mecâli-i Seb'a, s. 101; Mevlânâ Celaleddin, Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis), çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s. 58-59.

Sonuç

Mecâlis-i Seb'a Mevlâna'nın henüz mutasavvıf olarak görülmediği dönemde halkı irşat etmek için farklı meclislerde yapmış olduğu sohbetlerin yazıldığı eseridir. Mevlâna bu eserinde de büyük bir alim ve söz ustası olduğunu göstermiştir. Bu eserde halkın anlayacağı tarzda iyilik, tövbe, yoldan çıkan kulların durumları, akıl, inancın kudreti, bilginin önemi gibi konularda vaazlar vermiştir.

Mevlâna akıl ve bilgi konusundaki düşüncelerini birçok eserinde ayrıntılı olarak dile getirmiştir. Mecâlis-i Seb'a adlı eserinde ise bu iki konuyu iki farklı mecliste müstakil konular olarak aktarmıştır. Bu tutum onun akla ve bilgiye vermiş olduğu önemin bir göstergesidir. Mevlâna akıllı insanın zaruri ihtiyacı olarak tanımlamıştır. İnsan kendinden beklenen ve kendini diğer canlılardan ayıran davranışlarını ancak akıl ile yapabilir. İnsandan beklenen akletme, düşünmek ve öğrenmektir. Akıl maddi dünyanın bilgisine ulaşmak için gerekli araçtır. Kendini bilmeyen, eşyanın ardındaki hakikati göremeyen Allah'ı da hakkı ile bilemez. Din bu bilgiyi elde etmenin bir yöntemidir. Fakat bunun içinde yine akıl gereklidir. Dini bilgileri tam olarak bilmeyen anlamayan kişinin aşkın bilgiye ulaşması mümkün değildir.

Mevlâna düşüncesinde iki çeşit akıl mevcuttur. Cüzî akıl insanın kendi deneyimlerinden veya eğitiminden kaynaklanan bilginin kaynağıdır. Duyu ve maddeye bağlı olan bu akıl ilmi'î ilahi bilgisi için yeterli değildir. Bu aşamadan sonra insan küllî akla ihtiyaç duyar. Küllî akıl Allah'ın insanın kalbine oyduğu ilahi bilgidir. Bunu elde edebilmek için insanın aşk yolculuğuna çıkması gerekmektedir. İlk olarak nefsi arındırma ve akıllı nefsin şerrinden kurtarmak gerekmektedir. Bu şekilde insan kâmil seviyeye ulaşır ve Hak bilginin huzuruna erişir. Bu tüm insanlar için yapılması zorunlu olan şeydir. İnsan maddi âlemin bilgisini elde ettikten sonra me-

tafizik âlemin bilgisi için çaba harcamalıdır. Bunun için ahlakını güzelleştirmeli, nefsini arındırmalı ve Allah'ın bilgisinin akması için gönlünü hazır hale getirmelidir. Mevlâna düşüncesinde akıl görüldüğü gibi önemli bir yer tutmaktadır. Akıl üzerine hem Mesnevi'de hem Fihî Mâ Fih'de hem de Mecâlis-i Seb'a da geniş yer vermiştir. Mevlâna aşkın, muhabbetin, sevginin âlimi olduğu gibi aynı zamanda aklın ve bilginin de âlimidir. Onun mutasavvıf yönü ele alındığında bir düşünce âlimi olduğu da unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Çubukçu, İbrahim Ağa; Mevlâna ve *Felsefesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16. Cilt.
- Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler, Mevlâna Celaledin Rûmî**, hazr. Doç. Dr. Dilaver Gürer, Rûmî Yayınları, Birinci Baskı, Ocak 2007.
- Mevlânâ Celaledin; **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya Turizm Derneği Yayını, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1965.
- Mevlâna; **Mesnevî-i Şerif**, çev. Süleyman Nahîfî, Timaş Yayınları, 4. Cilt.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2. Cilt
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 6. Cilt.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 31. Cilt.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 32. Cilt.
- Kuşpınar, Bilal; *Mevlânâ'da Akıl ve Aşk*, , Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3. Cilt
- Yazoğlu, Ruhattin; *Hümanizm ve Mevlâna*, A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, Erzurum 2022.

Mevlâna'nın Mesnevi'sinde Geleneksel Hikâye Anlatıcılığı ve İkna Teknikleri

Mehmet KARA¹ & Mazhar ÜNAL²

Özet

Bu araştırmada büyük şair ve düşünce insanı olan Mevlâna'nın dünyaca ünlü eseri Mesnevi'sinde geçen hikâye anlatıcılığının ikna teknikleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Mevlâna günümüzden sekiz yüz yıl önce yaşamıştır; fakat ortaya attığı fikirler ve estetik anlayış hâlâ etkililiğini göstermekte, eserleri ilgiyle okunmaktadır. Mesnevi isimli eseri de birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışmada Mevlâna'nın Mesnevi'sinde geçen geleneksel hikâye anlatıcılığı kavramının ikna teknikleri açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırmada veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş ve ikna edici metin ölçütleri bağlamında değerlendirilmiştir. Mesnevi'de geçen hikâyelerin ikna yöntemi ile aktarıldığı, okuyucuyu eleştirel okumaya yönlendirdiği ve sorgulama yoluyla anlamının gerçekleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca aktarılan hikâyelerde verilmek istenen iletilerin okuyucuya örneklerle ulaştırıldığı, betimlemeler yoluyla okuyucuda ilgi oluşturmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevi, Hikâye anlatıcılığı, İkna edici metin

Giriş

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî adıyla bilinen Mevlâna, Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. 66 yaşında Konya'da vefat etmiştir. O dönemde Anadolu, Diyar-ı Rum ismiyle anılmasından dolayı kendisine Rumî ismi verilmiştir. Mevlâna, en ünlü eserine Doğru-İslam edebiyatında şiir tarzının ismi olan Mesnevi adını vermiştir. Bu eserin tam olarak ne zaman yazılmaya başlandığı tespit edilememiştir (İzbudak, 1988). Altı ciltten oluşan bu esere Sultan Veled bir bitiş yazısı yazarak tamamlamıştır. Eser, Konya Müzesi kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

19. yüzyılda İstanbul'da Mesnevi Okulu olarak bilinen Dar'ül Mesnevi açılmıştır. Burada Mesnevi'yi anlama çalışmaları yapılmış ve Mesnevi'yi bitiren-

ler ödüllendirilmiştir. Dolayısıyla Mesnevi okumanın ve öğrenmenin köklü bir geleneğinin olduğu anlaşılmıştır.

Ayrıca Mesnevi'nin önsözünde:

“Bu kitap, Mesnevî kitabıdır. Mesnevî, hakikate ulaşmak ve Allah'ın sırlarına agâh olmak, akıl erdirmek isteyenler için bir yoldur. Mesnevî, din asıllarının asıllarının asıllarıdır. Allah'ın en büyük şaşmaz şeriatı, hakikate giden nurlu yoldur. Mesnevî, içinde kandil bulunan kandilliye benzer. Sabahlardan daha nurlu bir surette parlar. Hakikati arayan gönüller için bir cennettir. Mesnevi'nin pınarları var, dalları var, budakları var, bu pınarlardan bir tanesine “Selsebil” derler. Burası makam sahiple-rince, kalpleri uyanık insanlarca en hayırlı duraktır. En güzel dinlenme yeridir. Hayırlı insanlar, iyi kimseler orada yerler, içerler, neşelenirler, ferahlanırlar. Mesnevî imanlılara şifa, imansızlara hasrettir. Nitekim Hakk: ‘Kur’ân-ı Kerîm ile çoğunun yolunu azıtır, çoğunun yolunu doğrultur. Hidayete eriştirir.’ demişlerdir. Şüphe yok ki Mesnevî, temizlenmiş kişiler için gönüllere şifadır. Hüzünleri giderir. Kur’an’ı açıkça anlamaya yardım eder. Huyları güzelleştirir. Gönülleri temiz insanlardan, hakikati sevenlerden başkalarının Mesnevi'ye dokunmalarına müsaade yoktur (Can, 1996).”

Mesnevi'nin önsözünden de anlaşıldığı üzere Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamlandırmaya temel olduğu, inananlar için kaynak teşkil ettiği, doğru yola yönlendirdiği anlaşılmakta; inanmayanların da ona ulaşamayacağını açıkça belirtmektedir. Dolayısıyla bu ifadeler ile okuyucuda bir farkındalık oluşturduğu ve bunu da geleneksel hikâye anlatıcılığı ile gerçekleştirerek betimlemeler yoluyla anlamayı ve anlamlandırmayı sağladığı ve okuyucuyu ikna etmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Mesnevi'nin bir başka bölümünde de:

“Sen iki parmağının ucunu götür de iki gözüne koy. Dünyadan bir şey görebilir misin? İnsaf et de söyle. İşte sen, gözünü kapadığın için bu dünyayı görme-

¹ Prof. Dr., Gazi Ü. Gazi Eğitim F. Türkçe Eğitimi ABD, Öğretim Üyesi, mehkara@gazi.edu.tr.

² Uzman Öğretmen, Dr., mazharunal006@gmail.com

sen de, bu dünya yok değildir. Dünyayı görmemek ayıbı, hakikati göstermemek kabahati, ancak uğursuz nefsin parmağına aittir. Sen aklını başına al da, önce gözlerinden parmaklarını çek, ondan sonra dilediğine bak, gör. İnsan, gözden ibarettir. Geri kalan deridir, cesettir (Can, 1996)." okuyucuyu benzetmeler yoluyla ikna etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ikna edici metin ve özelliklerinin belirlenmesi önem arz edecektir.

İkna Edici Metin

Sosyal bir varlık olan insan, yaratılışı gereği iletişim hâlinde olmak zorundadır. Bilgi iletmek, bilgiyi almak, af dilemek, söz söylemek, duygu, düşünce ve ihtiyaçlarını ifade etme gereğinden dolayı belli kurallar ve gelenekler dâhilinde iletişim kurmak zorundadır.

İletişimin birçok tanımı yapılmıştır. İletişim, insanların birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenme yoludur (Krauss & Fussell, 1996). Bir konuda birinin inanmasını sağlama, birini, inandırma, kandırma olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2017). İletişim sürecinin amacına odaklanılarak yapılan bu tanımda ve buna benzer birçok tanım da iletişimin temel işlevinin "hedef üzerinde belirli bir etki yaratmak" olduğu vurgulanmaktadır. Aristo iletişimi "ikna etmenin bütün uygun anlamları" biçiminde tanımlamaktadır. İkna konusunda da ilk araştırmaların Aristo tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Aristo'ya göre, ikna etme gücü en etkili iletiler, "ethos", "pathos" ve "logos" isimleri ile üç temel unsuru barındırmaktadır. Ethos, konuşanın kişisel özelliklerinin ikna etme yetisiyle ilgilidir. Pathos, konuşmacının dinleyenlerde meydana getirdiği duygusal etkiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla burada duygusal bağların belirtilmesi yoluyla ikna etme gücünün etkisi ve verimliliği üzerinde durulmaktadır. Logos ise, iknaya maruz kalanların mantık çerçevesinde pathosun karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüksel, 2005; Madran, 2012). Söz söyleme sanatı aracılığı ile ikna etmenin önemi ve gerekliliğini en eski mitoloji eserlerinden günümüzün modern edebiyat eserlerine kadar görmekteyiz (Bal, 2009). İkna tekniği üzerine ilk ayrıntılı çalışmayı Aristo'nun yaptığı bilinmektedir (Kurudayıoğlu & Yılmaz, 2014). Aristoteles, güzel söz söyleme sanatını incelemiş ve bunların günü-

müze kadar ulaşmasında kılavuzluk etmiştir. Ayrıca Aristoteles hitabet sanatının ikna etme yoluyla yapıldığını açıklamıştır.

Ekinci (2016) güzel söz söyleme eyleminin bir yapı içerisinde dinleyenleri veya okuyanları etkilemek için sistemli olarak yapıldığını belirtmiştir. İkna sanatı anlamına gelen retorikte, fikir alışverişinde bulunma ve okuyucu ve dinleyicide farkındalık oluşturma amaçlanmıştır.

İkna odaklı metinlerin amacı da okurun düşünce ve fikirlerinde değişiklik oluşturmaktır. Bu metinler okuyucuda ve dinleyicide istenilen amaçları gerçekleştirmek için geliştirilen ve içerik bakımından belli aşamaları olan metin yapıları olarak kabul edilmektedirler.

Bu metinlerde yazar, okurun veya dinleyenin güvenini kazanmak amacıyla bir söylem içerisinde kendi duygu ve düşüncelerini ikna edici tezlerle ortaya koymalı, okurun veya dinleyenin duygu ve düşüncelerini çeşitli iddialarla çürütmeye yönelik kurular oluşturmalıdır (Chambliss & Garner, 1996).

İkna edici metinler genel olarak temel ve yardımcı birimler şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Temel birimlerin içerisinde, giriş, önerme, ana iddia ve karar yer almaktadır; yardımcı birimlerin içerisinde ise karşı tez ve yardımcı tezlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu birimler aşağıdaki şekliyle belirlenmiştir (Kurudayıoğlu & Yılmaz, 2014).

• Temel birimlerde

Giriş: Buradaki amaç okuyucuyu veya dinleyiciyi metnin içine çekmek, ikna sürecini işe koşturmak.

Önerme: Yazarın veya konuşucunun okuyucu veya dinleyicide kabul görmesini istediği düşüncedir.

Ana iddia: Kabul edilmesi için öne sürülen birimdir.

Karar: Yazar veya konuşucu metni özetleyerek elde ettiği sonucu okuyucu veya dinleyici ile paylaştığı kısım.

• Yardımcı birimler

Karşı önerme: Yazarın veya konuşanın okuyucudan veya dinleyiciden kendi önermesine karşı çıkabilecek düşünceleri dikkate alarak bunları metin meydana getirme sürecinde belirtmesi ve çeşitli yollarla çürütmesidir.

Yardımcı iddia: Kabul edilmesi için öne sürülen iddiayı destekleyen; fakat daha az güce sahip veya yardımcı görevi üstlenen iddiadır.

İkna edici metinlerde bulunması gereken nitelikler başka araştırmacılar tarafından da sınıflandırılmıştır. Novero'ya (2015) göre ikna edici metinlerde bulunması gereken özellikler şunlardır: Yazar veya konuşan metninde görüşünü ve bu görüş çerçevesinde tarafını açık bir şekilde ifade etmeli, özellikle metnin başında sorun veya konuyla bağlantılı temel bilgileri açıklamalı, nedenleriyle görüşünü veya görüşlerini destekleyecek ifadelerle yer vermeli, gerekçelerini doğru bilgiler ve çeşitli örneklerle sunmalı, karşı görüş veya görüşlere okuyucunun veya dinleyicinin sevmeyeceği, beğenmeyeceği şekilde belirtip açıklamalı, görüşünün neden önemli olduğunu özet hâline getirerek metnini bitirmelidir. Ayrıca metinde, açık bir anlatım, mantıksal bir içerik, konuyla doğrudan ilgili bilgiler sunulmalıdır (Sorenson 2000; Beyreli & Konuk, 2016).

İkna edici metinlerde Ateş (2013) bir iddiayı ele alırken onun değerini ve ikna gücünü tespit etmek gerektiğini belirtmiştir. Yazar veya konuşucu okuru ikna etmek için tezini destekleyen nedenlerini açık, tam ve doğru bir şekilde sunmalıdır. Yazar veya konuşucu da bu nedenlerin en etkilisini metnin son kısmına bırakmalı, metnin son kısmında ikna edici gerekçelerini genel olarak verirken okur veya dinleyende bilişsel değişiklik ve farkındalık oluşturacak bir sonuç meydana getirmelidir (Kaptan, 2015). Genel olarak ikna, insanların seçimlerini çeşitli yollarla ve üzerlerinde baskı kurmadan etkilemeyi hedefleyen bir iletişim tekniğidir (Gerçik, 2015). Mevlâna da Mesnevi'sinde birçok yerde bu tekniğe başvurmuştur. Mesnevi'deki bu tekniklerin tespit edilerek hayatın çeşitli yerlerine uyum sağlayacak şekilde sunulması da önem arz edecektir.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırmada kullanılan veri toplama tekniklerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırma süreci boyunca veri olarak toplanan dokümanların anlamının araştırmacı tarafından analiz edildiği veya değerlendirildiği bir yöntemdir. Nitel araştırmadaki diğer çözümleyici ve açıklayıcı yöntemler gibi, doküman incelemesi de anlamı ortaya çıkarmak, anlayış kazanmak ve bilgiyi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Corbin & Strauss, 2008). Araştırma kapsamında ikna edici metinlerin özel-

likleri alan yazın taraması yoluyla elde edilmiştir. Mesnevi'nin II. cildinde aktarılan "Kadı tellâllarının bir müflisi şehirde dolaştırarak halka bildirmeleri" isimli hikâyeye incelenmiştir. Elde edilen veriler doküman analizine uygun olarak verilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Mesnevi'nin II. cildinde yer alan Kadı tellâllarının bir müflisi şehirde dolaştırarak halka bildirmeleri isimli hikâyede herkesten borç alıp kimseye borcunu ödemeyen bir adamdan bahsedilir. Bu adam bir gün zindana atılır ve zindandaki diğer mahkûmlar da bu adamdan usanırlar; çünkü bu adam oradakilere de zulüm olur. Durumu kadıya bildirirler. Kadı da şikâyetçileri dinler ve adamı huzuruna çağırır. Kadı, adama hakkında söylenenlerin doğru olup olmadığını sorar. Adam iddiaların doğru olduğunu kabul eder. Kadı efendi de adamın mallarının satılması emrini verir. Satılan mallardan elde edilen gelirin alacaklılara dağıtılmasını söyler. Kalan para ile de bir tellalın kiralanmasını ve bir de deve (bazı çevirilerde eşek) satın alınmasını emir verir. Kadı, bu adam iflas etmiştir, bir şeyi yoktur, sakın kimse ona ödünç bir pul bile vermesin, diye bağırarak onu şehir şehir, kasaba kasaba, köy köy dolaştırmasını tellaldan ister. Kadı, herhangi bir kimse bu adamın yalanına inanır da dava için onu şikâyet buraya getirirse, artık bu adamı zindana atmam, der; çünkü bu adam iflas etmiştir. Tellal ve adam yola çıkar. Tellal her gittiği yerde "Bu adam iflas etmiştir, hiçbir şeyi yoktur, sakın kimse ona inanıp da borç vermesin" der. Ülkenin tüm şehir, kasaba ve köylerini dolanırlar. Tellal her gittiği yerde aynı şeyi söyler. Son köyde de aynı şeyi söyleyen tellal artık görevini tamamladığını eşeğin üstündeki adama bildirir ve artık evine döneceğini söyler. Eşeğin üstündeki adam tellala evinden çok uzak olduğunu, geri dönmesi için kendisine birkaç altın borç vermesini, söyler. Tellal adamın hâline acır ve ona borç verir. Hikâyenin sonunda Mevlâna "Anlamadan söylenen söze yüz kere yazıklar olsun" der ve hikâyeyi bitirir (Can, 1996, 188-191).

Hikâyenin başında iflas etmiş bir adamın zindana atılması ve daha sonra bu adamın zindandan çıkarılması okuyucu veya dinleyicide bilişsel bir denge-sizliğe neden olmaktadır. Ardından bu bilişsel dengesizliğin giderilmesi için bir dizi gizli veya

açık çeşitli davranış biçimleri oluşturulmuştur. Böylelikle okuyan veya dinleyenlerin metnin içine çekim süreci başlamıştır. Ardından iflas eden adam ile ilgili çok sayıda iddia kabul görmüş ve adamın zindandan çıkartılması karara bağlanmıştır. Bu durum tekrar okuyucuda bilişsel bir dengesizliğe neden olmuştur; fakat hikâyenin devamında kadı'nın emirleri okuyucu ve dinleyicilerde kabul görececek gerekçelerle sunulmuştur. Ardından tellal ve iflas eden adam kadı'nın kararı doğrultusunda yola çıkmıştır. Tellal görevini yerine getirmiş, iflas eden adam da bu görevi yerine getiren tellala zorluk çıkartmamıştır. Kadı'nın emri, herkes tarafından duyulması istenmiştir ve bu görevi yerine getiren tellal da yüksek sesle her yerleşim biriminde bunu ferman niteliğinde yerine getirmiştir. Her şey doğal akışı içerisinde devam etmiştir; fakat ikna edici metinlerde okuyucuda ve dinleyicide asıl dikkat çekici kısım son bölümde verildiği karar olarak adlandırılan yerdir (Kurudayıoğlu & Yılmaz, 2014). Mevlâna da hikâyesinin sonunda tellalın iflas etmiş adamın hâline acıyarak borç vermesini ve o vakte kadar söylediği tüm sözlerin anlamadan söylendiğini kanıtlar nitelikte bir bitişle sonlandırmıştır.

Bu hikâyede, belli bir iddia ve iddianın tanımı çerçevelendirilmesi; çeşitli varsayımlar ve bu varsayımların tanıklar yoluyla ispatı; iddianın öncülleri ve bu öncüllerin gerekçelerinin belirtilmesi; bu öncüllerle ilgili şüpheli düşünme, şüphelerin çeşitli yollarla giderilmesi; en sonunda da iddiaların dikkate değer bir şekilde okuyucu ve dinleyicilerde kanıtlarla etkili bir şekilde sonuçlandırılmış olması ikna yönteminin tüm aşamaları ile gerçekleştirildiğini kanıtlamaktadır. İkna yöntemi bu yönüyle okuyucuda eleştirel düşünme becerisinin de oluşmasına katkı sağlamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Arapça kökenli kelime olan ikna kandırma, inandırma anlamlarına gelmektedir. Kandırma aslında bir aldatma veya yanıltmadır; inandırmada ise karşılıklı anlaşma ile oluşmaktadır (Anık, 2000). Çevredekileri ikna edebilmek için çeşitli yollar geliştirilmiştir. Bu yollardan belki de en önemlisi ikna edici metinler yoluyla yapılanlardır. Günümüzde en çok kullanılan ikna türlerinden biri olan ikna edici metinler, metin yazarının belli bir durum

veya olayda yazarın bakış açısına göre şekil alarak okuyucu veya dinleyicide ikna yoluyla değişiklikler meydana getiren metin türüdür (Kurudayıoğlu & Yılmaz, 2014). Çağımızda farklı yöntem ve tekniklerle hatta çeşitli materyaller kullanarak (müzik, otantik materyal, görsel vb.) değişik yapıda cümle kalıpları ve söz varlığı unsurları ile ikna edici metinler oluşturulmaktadır.

Mevlâna da Mesnevi'sinde Kadı tellallarının bir müflisi şehirde dolaştırarak halka bildirmeleri isimli hikâyesinde okuyucu veya dinleyicilerde Miller ve Hewgill'in (1966), ikna metinlerinde olması gereken okuyucu veya dinleyicide bilişsel dengesizliği sağladığı ardından bu bilişsel dengesizliği düzeltmek için yeni ve belirli bir dizi açık bir şekilde davranış ve düşünceyi sunduğu anlaşılmıştır. Böylelikle iknanın oluşturulmasında birçok dizi birlikte kullanılmıştır. Bu diziler bireylerde eleştirel düşünme becerisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Eleştirel okuma ve dinleme, yazılı veya sözlü anlatılanlarla ilgili olarak "İkna edici yönünün olup olmamasını, anlatılanların doğru mu, yanlış mı oldukları, mantıklı çıkarımlara yer verilmesi ve farklı bakış açılarının oluşmasına katkı sağlayacaktır. (Aşılıoğlu, 2008).

Özellikle ders materyallerinde eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında ikna edici metin örneklerinin kullanılması bunların içerisinde de Mevlâna'nın Mesnevi'sinden örneklere yer verilmesi yeni yetişen nesillerin gelişimine katkı sağlayacaktır.

Bireylerin okudukları ve dinlediklerini, hazır bulunuşlukları aracılığıyla değerlendirerek verilenler ile kendi düşünme biçimlerini kıyaslayarak daha iyiyi, daha güzeli, daha doğruyu bulmaya yönelecekleri varsayılırsa eleştirel düşünme hayatımızda önemli bir yer edinmektedir. Bu yüzden ikna edici metinlerin farklı bilişsel gelişimleri destekleyecek şekilde yapılandırılarak verilmesi bireylerin okuduklarını sorgulamasını, yeni bilgilerle eski bilgilerin karşılaştırılmasını, bellek gelişimini desteklemesi ve bireyin kendini gerçekleştirmesinde aşama kaydetmesine olanak sağlayacaktır (Çifci, 2006).

İkna edici metinleri anlayabilmek için okuyucu veya dinleyicilerin metne yönelik sorular oluşturması gerekmektedir. Bu sorular:

Bu metnin iddiası nedir?

Metnin sonucu nasıl değerlendirilmelidir?

Metinde hangi tür akıl yürütme kullanılmış ve fikirler hangi yollarla desteklenmiş, hangi kanıtlara yer verilmiştir?

Varsayımların ve tezlerin, bakış açıları nelerdir?

Metnin ifade ettikleri hangi anlama veya anlamlara gelmektedir?

Metin okuyucu veya dinleyiciyi etkilemekte midir?

Metin ikna edici unsurlardan oluşmakta mıdır?

Kendi iddiamı geliştirmek için metindeki bu durumu nasıl kullanabilirim, gibi sorular eleştirel okuma sorularıdır ve ikna edici metinler yoluyla bireylere kazandırılabilir (Ateş, 2013). Bu soruların doğru bir biçimde kullanılması ile metinlerden gerçek anlamda fayda sağlanabilecektir.

Kaynakça

- Anık, C. (2000). *Siyasal İkna*, Ankara: Vadi.
- Aristoteles, (1995). *Retorik*, Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi.
- Aşılıoğlu, B. (2008). Bilişsel öğrenmeler için eleştirel okumanın önemi ve onu geliştirme yolları. *D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 1-11.
- Ateş, S. (2013). Eleştirel okuma ve bir beceri olarak öğretimi. *Turkish Journal of Education*, 2(3), 40-49.
- Beyreli, L. & Konuk, S. (2016). İkna edici metinleri değerlendirmek için bir rubrik önerisi ve rubriğin kullanılabilirliği. *International Journal of Language Academy*, 4(4), 183-204.
- Can, Ş. (1996). *Mesnevî Tercümesi*, Cilt: 1, İstanbul: Ötüken.
- Chambliss, M. J., & Garner, R. (1996). *Do adults change their minds after reading persuasive text. Written Communication*, 13(3), 291-313.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çifci, M. (2006). Eleştirel Okuma. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1, 55-80.
- Demirtaş, H. Andaç, (2004). Temel ikna teknikleri: tutum oluşturma ve tutum değiştirme süreçlerindeki etkilerinin altında yatan nedenler üzerine bir derleme. *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, 19, 75.
- Ekinci, E. (2016). Antik yunan'dan roma'ya retorikten propafgandaya. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (4), 151-174.
- Gerçik, İ.Z.(2015). İletişim Psikolojisi: *Dikta Değil*

İkna, 3.bsm. İstanbul: Küre.

İzbudak, Ç. (1988). *Mesnevî Tercümesi*, İstanbul: MEB.

Kaptan, A. (2015). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin ikna edici yazma beceri düzeylerinin belirlenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir. <https://tez.yok.gov.tr> web sayfasından erişilmiştir.

Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.

Krauss, R.M. & Fussell, S.R. (1996). Social Psychological Models of Interpersonal Communication. In: Higgins, E.T. and Kruglanski, A., Eds., *Social Psychology: A Handbook of Basic Principles*, Guilford, New York, 655-701.

Kurudayıoğlu, M. & Yılmaz, E. (2014). Türkçe öğretmeni adaylarının oluşturdukları ikna edici metinlerin yapı açısından incelenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 2(1), 12-21.

Madran, H. (2012). Tutum Değişimi ve İkna, Nobel.

Micciche, T., Pryor, B. & Butler, J. (2000). A test of Monroe's motivated sequence for its effects on ratings of message organization on attitude change. *Psychological Reports*, 86, 1135-1138.

Miller, G. R., & Hewgill, M. A. (1966). Some recent research on fear-arousing message appeals. *Speech Monographs*, 33(4), 377-391.

Monroe, A. H. (1943). *Monroe's Principles of Speech*. New York: Scott & Foresman.

Novero, R. P. (2015). *Persuasive writing and English language learners in middle school* (Unpublished master thesis). Saint Mary's College of California.

Odabaş, H., Odabaş, Y. & Polat, C. (2008). Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığı: Ankara Üniversitesi örneği. *Bilgi Dünyası*, 9(2), 431-465.

Oyman, M. (Ed.) (2012). İkna Edici İletişim. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1479, 4-6.

Özensoy, A. U. (2011). Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersinin eleştirel düşünme becerisine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 13-25.

Potur, Ö. (2014). *Ortaokul Türkçe derslerinde eleştirel okuryazarlık eğitimi* (Doktora Tezi). 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale. <https://tez.yok.gov.tr> web sayfasından erişilmiştir.

Sorenson, S. (2000). *Webster's new world student writing handbook*. Cleveland, Ohio: Wiley.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 2017.

Bir İslami Doktrinin Tarihsel Temelleri: Mevlevilerin Örgütlenme Serüveni

Dr. Oğuz Kalafat*

Özet

Türk menşeli bir tarikat olan Mevleviler Türkiye Selçuklu Devleti'nin son döneminde ortaya çıktı. XIII. yüzyılın ikinci yarısında İslam düşüncesini farklı yorumlayıp yeni bir bakış açısı oluşturan kurucuları "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" ürettiği eserleriyle mistik, ılımlı, uyumlu bir inanç sentezi meydana getirdi. Kendisinin ebediyete intikalinden sonra bir anlamda bu örgütün banileri olan oğlu "*Sultan Veled*" ve öğrencisi "*Hüsameddin Çelebi*" Mevleviliğin ritüellerini düzenledi. Her bölgeden her tür görüşe sahip insanı İslam dinine davet eden öğretileriyle hızla örgütlenmelerini tamamladılar. Anadolu dışında Balkanlar, Orta Doğu, Afrika gibi geniş coğrafyada sevilen, değer verilen, saygı duyulan bir tarikat hâline dönüştüler. Devlet idarelerine saygılı oluşları, tarafsız hareket tarzları, kent merkezlerinde doğru yapılanmaları, sufiliği farklı yorumlamaları, enstrümantal sema mukabeleleri gibi birçok yaklaşımı ile topluluklar tarafından çabuk kabul gördüler. Böylelikle bu tarikat, öğretilerini insanlara benimsetirken yükselişlerini sürdürdü. Küçük Asya'da Türkler, batıdan Haçlılar doğudan Moğollar tarafından baskı altında olduğu dönemde filizlenen bu İslami düşünce hareketi Türkiye Selçuklu Devleti, Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti tarafından da benimsenip desteklendi. Devlet idarelerine verdikleri destekle padişahların kılıç kuşanma törenlerinde etkili olabilecek seviyelere kadar ulaştılar. Osmanlı fetih politikalarına destek vererek iskân noktasında örgütlendiler. Özellikle Mevleviler, Osmanlılarla kurdukları mutual ilişki sayesinde hem İslam'a hem de Türk milletine hizmet etti.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mevlevilik, Örgütlenme, Karamanoğulları, Osmanlılar.

Giriş

Türklerin Büyük Selçuklu Devleti lideri Tuğrul Bey'i izleyerek Doğu Anadolu, Irak ve Suriye topraklarına adım atmasıyla başlayan Fatimî-Selçuklu çekişmesi bir anlamda sosyo-politik çatışmaları da beraberinde getirdi.¹ Aslında işin nüvesini oluşturan olay Abbasi-lerin hilafet merkezi Bağdat'ta Halife el-Müstekfi'nin Şii kökenli Büveyhîli Muizzu'd-Devle Ahmed tarafından öldürülüp idarenin el değiştirmesiydi. Selçuklular bu bölgenin kontrolünü eline geçirene kadar Sünni-Şii çatışmaları şiddeti artarak devam etti. Mezhepsel ayrılıkların temelinde politik sorunların bulunduğu aşikârdı. Hem Selçuklu hem de Büveyhî/Fatimî devletleri idari açıdan toplumu bir arada tutan temel unsur olarak mezhebi kullanıyordu. Fatimîler tarafından dinî temelli politika güdülmesi nüfuzun güçlenmesi anlamına da geliyordu. Ancak 17 Ocak 1055 tarihinde Tuğrul Bey'in Bağdat kentine girmesi ve halifelik merkezini kontrolüne geçirmesi sonrasında Sünni mezhebinin üstünlüğü başladı. Özellikle kendi adına hutbe okutması bu durumu daha da somutlaştırdı.² Irak, Suriye, Filistin, Mısır, Güneydoğu Anadolu topraklarında yaşanan bu mezhep temelli çatışmalar bölgeyi etkisi altına aldı. Ortadoğu'da bu gelişmeler yaşanırken Anadolu'da farklı bir süreç yaşanıyordu. Çünkü XI. yüzyıl öncesinde Hristiyan Katolik/Ortodoks mezhepleri mücadelelerinin görüldüğü bölgede İslam unsurları etkinliğini artırmaya başladı. Hatta süreç içerisinde Hristiyan mezhepsel çatışmaları İslam-Hristiyan savaşlarına dönüştü. Her iki dinin idarelerindeki ordular hamasi yaklaşımlarla birbirini yok edici bir güç gösterisine girdi. Haçlı Seferleri olarak adlandırılan bu süreç Fransız kökenli Papa II. Urbanus'un Clertmont Konsilinde yapmış olduğu konuşmasıyla ardı ardına gelen 13 büyük se-

¹ Marina Atila, 'XI.-XII. Yüzyıllar Arasında (1040-1171) Selçuklu-Fatimi İlişkileri', 1996, s. 43-84.

² Klemm Verena, *Die Mission Des Fatimidischen Agenten Al-Mu'ayyad Fi d-Din in Siraz* (Frankfurt: Peter Lang, 1989), s. 132.

*Tarihçi-Yazar

fer ve sayısız savaş ile sonuçlandı.³ Uzun yıllar süren savaş silsilesinin sonlanması ile kutsal toprakların hâkimiyeti tamamıyla Müslümanların eline geçti. Yalnız mücadele yöntem değiştirerek sosyolojik ve kültürel bir hâle büründü. Fransa'dan birçok Katolik kökenli tarikat misyonerlik faaliyetleri yürütmek için Anadolu'da girişimlere başladı. XIII. yüzyıldan itibaren askerî güçle yapamadıklarını Katolik mezhebinin etkisini kullanarak yapmaya başladılar. Fransız kökenli tarikatlar her türden okullar açma, öksüz-yetim yurtları yapma, sağlık kolonileri kurma, hasta bakıcılığı gibi birçok çalışmayla dinlerini ve mezheplerini yayma amacına yöneldiler.⁴ 1220 yılından sonra Anadolu'da çalışmaya başlayan bazı önemli Katolik tarikatları ise şunlardı: “*Fransiscain (1220-1630)*”, “*Dominicain (13-14. yüzyıllar)*”, “*Jesuit/Cizvit (1551-1609)*”, “*Capucin (1587-1881)*”, “*Lazarist (1842)*”, “*Assomption (1882)*.”⁵ Katolikler dışında genel olarak Rumların yörelerinde olan Ortodoks mezhebi ise Bizans Devleti ile birlikte kendi kültürel politikalarını güdüyordu. Ortodoksların uğraşması gereken iki önemli odak vardı. Bu odaklardan ilki Katoliklerin Bizans topraklarında sert şekilde sürdürdükleri nüfuz girişimi⁷ diğeri aynı bölgedeki Müslümanların ılımlı İslam öğretileriyle⁸ Türklerin hâkimiyetine giren topluluklara yönelik inanç mücadelesiydi. Batı (Frank-Germen/Katolik) ve Doğu (Türkiye Selçuklu Devleti/Sünni) arasında sıkışan Ortodoks Bizans Devleti kendi inançlarını da devam ettirmek için yoğun çaba harcadı. Yalnız Türklerin bölgede yükselişi ve güçlenmesi Rumları askerî politikadan ziyade mezhepsel faaliyetlere yöneltti.⁹ Zaten Küçük Asya olarak bilinen bu yer uzun asırlardır garp ile Acem'in sürekli mücadele ettiği bölgeydi.

³ “*Arap Medeniyeti*” kitabının yazarı Fransız Güstav Löbon, Haçlı seferlerini başlatan II. Urbanus'un bu konuşmasını “*tam bir çılgınlık*” olarak nitelendiriyordu. Bkz. Will Durant, *Kıssatü'l Hadara*, B. 15, s. 15-16.

⁴ Nahid Dinçer, *Yabancı Özel Okullar “Osmanlı İmparatorluğunun Kültür Yoluyla Parçalanması* (İstanbul: Beyazıt Baskı, 1979), s. 39-42.

⁵ Conventual rahip-rahibeleri; Observant rahip-rahibeleri.

⁶ Nureddin Polvan, *Türkiye’de Yabancı Öğretim* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1952), s. 66-125.

⁷ Özellikle Katolik mezhebi inancını sürdüren Ermeni, Gürcü, Kipti gibi toplulukların üzerine.

⁸ Mevlevilik, Bektaşilik, Yunus Emre hareketi gibi barışçıl yaklaşımlarla İslam dinine davet eden gruplar.

⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), s. 21-351.

di. Bu gelişmeler ilerleyen süreçte bambaşka bir hâl aldı. XIII. yüzyılda Anadolu’da İslamiyet’in giderek popülerlik kazanması ve ılımlı inanç yaklaşımları üç dinin kutsal merkezleri çevresinde fevkalade değişikliklere sebep oldu. O dönemde dünyanın merkezi olarak kabul edilen bu topraklarda kan değişikliği yaşanıyordu. Bunun en önemli sebeplerinden birisi Türkiye Selçuklu Devleti’nin iskân politikasıydı. Moğol tehlikesinden uzak kalmak için Orta Asya’dan göçen Oğuz boyları akın akın bölgeyi Türkleştiriyordu. Gruplar hâlinde göç eden bu toplulukları bekleyen bazı dinî seçimler bulunmaktaydı. Bunlar arasında atalarının inançları olan “*Gök Tengri*” olarak kabul ettikleri “*Şamanizm*” doktrinlerini devam ettirmek ya da IX. yüzyıldan beri inanç noktasında Türklerin eğilim gösterdikleri kitabı olan¹⁰ “*İslamiyet*’i” seçmek vardı. Tabii ayrıca kısmî de olsa Karadeniz’in kuzey bölgelerindeki Türklerden miras kalan Hristiyanlık seçeneği mevcuttu.¹¹ Anadolu etnolojisine bakıldığında bu dönemde garp ile acem arasında görülen karşılaşmalardan birisi de Bizans idaresinde ücretli askerî görevler icra eden Hristiyan Türklerle Orta Asya’dan gelen Oğuz boylarıydı.¹² Böylelikle Anadolu’nun tematik toplumları ırksal, dinsel, mezhepsel olarak farklı bir sentez oluşturdu. Tam bu göçlerin ve gelişmelerin ana odağında Rum diyarı olarak bilinen Konuya kent merkezinde “*Mevlevilik*” doğdu.

Mevlevilik işin özünde bir tarikat olarak kurulmadı. Adı geçen bu Sufî hareketin fikir sahibi “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”¹³ idi. Kendisinin katıldığı dost meclislerinde yaptığı dinî içerikli konuşmalar, müzik dinletileri, zikirler, sema mukabelesi gibi çeşitli tasavvufî davranışlar gitgide popüler olmaya başladı. Bu dost meclisine katılmak isteyenlerin sayısı günden güne arttı. Hatta İran, Mısır, Arabistan gibi farklı coğrafyalardan bu ayinlere/sohbetlere geliniyordu. Bu tür toplantılara katılmak isteyenlerin sayısının hızla artması neticesinde düzenleme yapılmasına gereksinim duyuldu. Bu düzenlemeyle Mevleviliğin tasavvufî ritüelleri oluşmaya başladı. Mevlâna çok değer verdiği dostu/yoldaşı “*Şems*” ölünce/ortadan

¹⁰ Tevrat, Zebur, İncil İslamiyet öncesi dinlerin kitaplarıydı.

¹¹ Franz Babinger and Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), s. 1-16.

¹² Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans* (Türk Tarih Kurumu, 2014), s. 57-301.

¹³ Doğumu 30 Eylül 1207 tarihindedir.

kaybolunca en meşhur eseri “*Mesnevi*”yi¹⁴ yazdırdı.¹⁵ 1249-50 yılından 1273 yılına kadar dinî ritüellerini devam ettiren Mevlâna kendine has bir ekol oluşturup her türden insanı İslam yoluna dönmeye veya bu yolda ilerlemeye davet etti.

Mevlâna sonrası oğlu Sultan Veled ve öğretilerini benimseyen talebesi Hüsâmeddin Çelebi, Mevleviliğin geleneksel hâle dönüşen ritüellerini devam ettirecekleri dergâhlarda yayılmaya başladı. Aslında örgütlü şekilde çoğalmaya başlayan Mevlevi dergâhları ve müritleri her yörede kalıcı hâle gelip teşkilatlandılar. Örgütlenmenin özünde samimiyetin yer alması, daha önce bağlaşıklık olabilecekleri bir otorite olmaması, evrensel yaklaşımları, ılımlı İslam düşünceleri gibi birçok arayüz ile çeşitli topluluklar tarafından¹⁶ hızlıca kabul gördü.¹⁷ Mevleviler Konya kentinden sonra ilk yapılanmalarını Kırşehir, Erzincan, Afyonkarahisar, Amasya gibi kentlerde yaptılar.¹⁸

1-İkinci Beylikler Döneminden Osmanlıların Himayesine: Mevlevilerin Tarafsızlık Prensipleri ve İlerlemeleri

Türkiye Selçuklu Devleti’nin dağılmasından sonra Küçük Asya’da birçok devletçik kuruldu. Bu durum bir bakıma Türklerin mizacını da gösteriyordu. Devletçi yapılarını gözler önüne seriyordu. Anadolu’da kurulan birçok beylikten öne çıkanları Karamanoğulları ve Osmanlılar’dı.

Sünni meşrepli Mevlevilerin idari yapısı merkeziyetçiydi. Coşkulu tasavvufî anlayışları üzerine kurdukları sistemlerinde bağlı bulundukları yönetimle uyum içinde oldular. Sosyal düzeni bozmadan politik idareye yakın bir çizgi izlediler. Böylelikle devlet yönetiminin desteğini alan bu tarikat hızla yayıldı.¹⁹

¹⁴ Celaleddin Rumi Mevlâna, *Mesnevi* (Konya: Konya valiliği il kültür ve turizm müdürlüğü, 2009), i-iii.

¹⁵ Aslında çok değer verdiği dostu Şems’in 1247 yılında ölmesi/ortadan kaybolması üzerine Mevlâna çok üzüldü. İçine kapanan Mevlâna şiir ve gazeller okuyordu. Sufî ritüeli hâline gelen sema ediyordu. Bir anlamda üzüntüsü İslami coşkunluğa dönüştü. Mevlevilik ekolünün temelleri de ortaya çıktı. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna Celaleddin (Hayatı Eserleri Felsefesi)* (İnkılap Kitabevi, 2010), s. 8–125.

¹⁶ İbrahim Gamard, ‘The Popularity of Mawlânâ Rûmî and the Mawlawî Tradition’, *Mawlana Rumi Review*, 1 (2010), 109–21.

¹⁷ Gölpınarlı, s. 36.

¹⁸ Ferudun Bin Ahmed, *Hazreti Mevlânâ ve Yakınları, “Sipehsalar Risalesi”* (İstanbul: Elest Yayınları, 2007), s. 163.

¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi I*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul, 1999), s. 129–30.

Genel olarak Küçük Asya’da bu tablo görülürken Mevlevilerin önlerinde önemli politik seçimler bulunmaktaydı. İlk olarak Moğolların Anadolu’yu istilası mevcuttu. Moğolların etkisinin arttığı dönemde tarafsızlığa özen gösterdiler. XIV. yüzyılda Karamanoğulları Beyliği’nin desteğini alan Mevleviler “*Germiyanogulları, Saruhanogulları, Menteşeoğulları, Aydınoğulları*” beyliklerinde de örgütlenmelerine devam ettiler.²⁰ Kaynaklara bakıldığında Mevlevilerle Osmanlıların ilk münasebetleri Sultan I. Bayezid döneminde gerçekleşti. Çandarlı Ali Paşa’nın Serez kentindeki dergâhının bir Mevlevihane olduğu söylenebilirdi.²¹

1402 yılında yapılan Ankara Savaşı’nın etkilerini üzerinden atan Osmanlı hızla güçlendi. Timur Devleti’nin boyunduruğundan kurtulan ve ikinci yapılanmasını gerçekleştiren Osmanlıların hâkimiyetindeki topraklarda Mevleviler 1426 yılında ilk Mevlevihane’sini Edirne kentinde açtı.²² Sultan II. Murat ve oğlu Sultan II. Mehmet (Fatih) dönemlerinde de sıcak ve olumlu ilişkiler devam etti. İlmi ve tasavvufî sohbetleri seven Sultan II. Mehmet, Mevlevilere çoğu zaman bu tür meclislerinde yer verdi. Hatta fetihten sonra İstanbul’da ilk kurulan tekkelerden biri Mevlevilerinkiydi. Sultan II. Mehmet bu tekkenin kurulmasına destek de oldu.²³

1460 yılından sonra Konya kenti Osmanlıların hâkimiyetine geçince Mevlevilerle yeni bir dönem başladı. Özellikle Sultan II. Bayezid tarikatın düşüncelerine saygı gösterip maddi-manevi desteğini hiç esirgemeyen bir yaklaşımda olunca ılımlı ilişkiler ortaya çıktı.²⁴ Bununla birlikte 1491 yılında Osmanlı’nın yeni başkenti İstanbul’da Galata Mevlevihanesi’ni faaliyete geçirdiler. Adı geçen dergâhla ilgili Fransız asıllı ressam “*Jean-Baptiste Vanmour*” sema yapan dervişleri şu şekilde resimledi:²⁵

²⁰ İsmet Kayaoğlu, “Anadolu’da İlk Mevleviler”, *Konya’dan Dünya’ya Mevlânâ ve Mevlevilik*, Editör: Nuri Şimşekler (Konya, 2007), s. 162.

²¹ Nejat Göyünç, On Altıncı Yüzyılda Ankara, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1 (1967), 71–75.

²² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), s. 208.

²³ Ahmet Köç, ‘Mevleviler ve Devlet: Ankara Mevlevihanesi Örneği (Ekonomik Statü, Vakıflar ve Yönetim)’, *Belleten*, 76.276 (2012), 527–52 <<https://doi.org/10.37879/belleten.2012.527>>.

²⁴ Gölpınarlı, s. 153.

²⁵ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dansende_der-

Görsel- 1: Jean-Baptiste Vanmour' a ait Pera Mevlevi dervişlerini gösteren tablo.

Selçuklular ve Karamanoğulları sonrasında Osmanlı Devleti'nin de güvenini kazanan Mevleviler devletin üst kesimiyle sağlam/geçerli ilişkiler kurmayı başardı. Ek olarak padişahların kılıç kuşanma törenlerinde baş aktör haline gelmesi de güçlü örüntüsünün bir işaretiydi. Bu durumun temelinde kendi düşüncelerini aksettirmeleri ve tarafsız siyaseti benimsemeleri yatmaktaydı. Yalnız bu durum diğer tarikatların dikkatini çekiyor ve onlar tarafından genel anlamda aristokratik olarak nitelendiriliyordu. Kentsel bir yaklaşım güden Mevleviler taşradan uzak kalmayı tercih ediyordu. Böylelikle kent merkezlerindeki devlet adamlarının/nüfuzlu kimselerin desteğini daha kolay alabiliyorlardı.²⁶ Vakıf sistemiyle sürekli gelir elde eden Mevlevilerin ilerlemesi de bu minvalde daha hızlıydı.

2-Mevlevilerin Yükselişi ve Osmanlı Devleti İç-Dış Politikalarına Katkıları

Mevlevilerin Türkiye Selçuklu Devleti'yle ortaya çıkması ve sonrasında Osmanlılarla birlikte yükselişe geçmeleri teşkilatçı olduklarını gösteriyordu. Hem devletin üst idaresiyle yakın ilişkileri hem ideolojilerine bağlı hareket etmeleri bu gelişimin ana nedenleriydi. XVII. yüzyıla gelindiğinde "Evliya Çelebi"²⁷ kendi çalışmalarında Mevlevi dergâhları ile ilgili birtakım bilgilerden bahsediyordu. Çelebi'ye göre Osmanlı kentlerinde 76 dergâh bulunmaktaydı. Osmanlı hâkimiyet alanına bakıldığında bu sayı yüksek bir sayı değildi.²⁸ Ay-

wisjen_Rijksmuseum_SK-A-4081.jpeg.

²⁶ Ahmet Yaşar Ocak, 'Zaviyeler (Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)', *Vakıflar Dergisi*, Ankara, XII (1978).

²⁷ Ünlü Osmanlı seyyahı.

²⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi* (Türk Tarih Kurumu,

rica Konya kentinde bulunan 47 numaralı arşivde bu sayının 92 olduğu görülmüyordu.²⁹ Yalnız bu taşra Mevlevihanelerini kapsamamaktaydı. Buna rağmen İslam dinini farklı yorumlamaları ve mistik ritüellerinin ilgi çekmesi nedeniyle devlet idaresi ve reaya üzerinde etkin bir tarikattı.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılarda Mevlevilerin etkisi arttı. Örneğin, Sultan III. Selim bu gruba özel eğilim gösterip destekledi. Mevlevi şair ve edipleri de Sultan III. Selim'i yazdıkları eserlerde öne çıkarıp övdüler. Sultan II. Mahmud, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Konya'daki kabrini tamir ettirdi. Diğer taraftan Yenikapı'daki dergâhın onarımı için emir verdi.³⁰ Örnek verilen bu iki padişah dönemi askerî açıdan önemli gelişmelerin yaşandığı geçiş süreciydi. Osmanlı ordusunun batılı yöntem ve teknikleri uyguladığı bu geçiş sürecinde en önemli askerî grubu olan yeniçerilerin lağvedilmesi sancılı bir olaydı. Orduda ıslahatların yaşanması ve yeniçerilerin bu yeniliklere direnmesi neticesinde ordu-iktidar çatışması yaşanıyordu. Bu geçiş döneminde Mevlevilerin padişahlara yakın bir tavır sergilemesi gözden kaçırılmaması gereken bir durumdu. Çünkü Mevleviler kadar etkin diğer bir tarikat Bektaşilik vardı. Bektaşilerle yeniçeriler dirsek temasında bulunan ve birbirlerine güçlü şekilde bağlı iki gruptu. Bu bağlamda askerî ıslahatların yapılması bir bakıma toplumda huzursuzluklar çıkarabilecekti. Bu dönemde yenilikleri yapan Sultan II. Mahmut Mevlevilere özel önem gösterdi. Hatta kendisi koyu bir Mevlevi taraftarıydı. Politik olarak topluma dengeli bir görün-

2003), s. 224.

²⁹ "Adana, Afyon, Akçahisar, Aksaray, Akşehir, Amasya, Ankara, Antakya, Antalya, Aydın, Ayıntab, Bağdat, Bahariyye, Bahriyye, Belgrad, Beyşehir, Bilecik, Bozkır, Burdur, Bursa, Çorum, Demirci, Denizli, Dınişk, Diyarbakır, Edirne, Eğirdir, Elbasan, Ermenek, Ertuğrul, Erzincan, Eskişehir, Filibe, Gelibolu, Galata, Halep, Hama, Hanya, Humus, Isparta, İpek, İzmit, Kahire, Kangrı, Karaman, Kasımpaşa, Kastamonu, Kayseri, Kerkük, Kilis, Kırşehir, Kudüs, Kütahya, Lazkiye, Lefkoşe, Manisa, Maraş, Marmaris, Mavsil, Medine, Mekke, Midilli, Mostar, Muğla, Niğde, Niş, Peç, Peşte, Priştine, Sakız, Samsun, Sandıklı, Saraybosna, Selanik, Sivas, Şeğriboz, Tatar, Tavşanlı, Tebriz, Tekirdağ, Tirana, Tire, Tokat, Trablus, Ulukışla, Urfa, Üsküdar, Üskü, Yadina, Yenikapı, Yenişehir, Yozgat." Her ne kadar Anadolu ve Balkanlardaki istasyonları ağırlıklı olsa da harita üzerinde bakıldığında her coğrafyaya ulaşma eğilimi görülmektedir. Bkz. Mehmet Önder, 'Konya'da Mevlana Dergâhı Merkez Arşivi ve Mevlevihaneler', *Osmanlı Araştırmaları*, 14.14 (1994).

³⁰ Rüya Kılıç, *Osmanlıdan Cumhuriyete Sufi Gelenegın Taşıyıcıları* (Dergâh Yayınları, 2009), s. 19-20.

tü vermek istiyordu. Bektaşî dergâhları kapatılınca sıkıntılar baş göstermesin diye Nakşibendi tarikatına tüm tekkeleri devretti.³¹ Askerî olarak yeniçerilerin yerine “*Asâkir-i Mansure-i Muhammedîye*” isimli orduyu kurup bir de Mevlevî şeyhini “*mareşal*” rütbesiyle görevlendirdi.³² Görülüyor ki Osmanlı’da yaşanan bu mücadelede tarikatların önemli etkisi vardı. Özetle, Osmanlı yönetiminin maddi/manevi her türlü yardımda bulunduğu Mevlevîlerin devlete bağlılıkları günden güne arttı. Burada öne çıkan durum ise Mevlevîlerin merkezi otoriteyle birlikte hareket etmesi ve devletin olduğu kadar kendilerinin de yönetime destek çıkmasıydı. Bu durum mutual bir ilişkiyi göstermekteydi. XIX. yüzyılda bu olumlu ilişkiler Sultan I. Abdülmecid, Sultan Abdülazîz, Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde de devam etti. Osmanlı’nın son döneminde Sultan Mehmet Reşad da benzer yaklaşım gösterdi.

Osmanlıların iskân ve dolayısıyla nüfus politikalarına bakıldığında iki önemli sistemi barındırdığı görülmüyordu. Önce Anadolu ile başlayan göçler Osmanlı sınırlarının genişlemesiyle birlikte Balkanlara doğru gelişti. Yalnız bu toprak hâkimiyeti genişlemesi nüfusla dengelenemedi. Zaten XVI. ve XVII. yüzyıllarda düşük nüfus hızı da bu durumu gösteriyordu. Osmanlı iskân ve nüfus sistemlerini hem Türklere hem de Hristiyan tebaalara karşı geliştirdi. Osmanlılar göç eden Türkleri fethettikleri yerlere yerleştirirken istimâlet politikasıyla Hristiyan topluluklara yönelik olumlu yaklaşım gösterdi.³³ İşte bu ikili sistemle Osmanlılar uyumu ve dengeyi yakalayarak yükselişlerini devam ettirdiler.

Osmanlı devletinin hoşgörü politikası ve onların da bu doğrultuda hareket etmesi neticesinde Mevlevîler Rumeli topraklarında örgütlendi. Sadece Müslüman tebaaya değil Hristiyanlara karşı yaklaşımları gayet olumluydu. Mevlevîler iskân politikasıyla Türkleri bir arada tutmak ve toplumda harç görevi görmek adına üstlerine düşeni yerine

getirmeye özen gösteriyordu. Rumeli’ye bakıldığında görülüyor ki Mevlevîlerin yaygın ağları bulunmaktaydı.³⁴ Onlar, Rumeli dışında “*Irak, Suriye, Ürdün, Filistin, Arabistan, Mısır, Kıbrıs, İsrail, Lübnan*” gibi yerlerde de yapılandılar. Üç dinin kutsal merkezlerinin yönetimini elinde bulunduran Osmanlılar bu bakımdan stratejik bir alanın da (Kudüs, Mekke, Medine, Hatay gibi inanç merkezleri) hâkimiydiler. Osmanlılar barışçıl ve hoşgörülü yaklaşımlarıyla uzun yüzyıllar kültürel uyumun temsilcisi konumundaydılar. Mevlevîler de İslam dininin yaşantısını kendi ekolleriyile topluluklara aktarmaya özen gösterdiler. Her bölgede istasyon görevi görecekt dergâhlar, Mevlevîhaneler, tekkeler açmaya özen gösterdiler. Bu sayede mistik İslami düşüncelerini birçok insana yaymayı başardılar.

Sonuç

Türklerin Küçük Asya’ya göçü ve iskânı sonrasında İslamiyet bu bölgeye girmeye başladı. Hristiyan topraklara yerleşen Türkler, İslam kültür ve medeniyetini de Küçük Asya’ya taşıdı. Anadolu’da ise Hristiyanlar dışında Orta Asya’dan gelen Şaman Türkleri de bulunmaktaydı. Bu kozmopolit topraklarda hem Hristiyanların hem de Müslümanların çeşitli tarikatları kendi felsefelerine mürit kazandırmak için çaba sarf ediyorlardı. Türkiye Selçuklu Devleti’nin başkenti olan Konya’da İslam dinini farklı ritüellerle yorumlayan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tam bu dönemde ortaya çıktı. Mistik İslam yaklaşımıyla tüm Müslümanları hak yoluna davet eden Mevlâna yeni bir tarikatın da temellerini attı.

İkinci Beylikler dönemi olarak adlandırılan dönemde Anadolu’daki Türkler hem batıdan (Haçlılar) hem de doğudan (Moğollar) olmak üzere iki baskı arasında kaldı. Yine bu süreçte Mevlâna’nın ebediyette intikali sonrasında Mevlevîler örgütlenmesini tamamladı. Mevlevîler Konya merkezli kurulan Karamanoğulları idaresi altında faaliyetlerini sürdürürken komşu beyliklerde de dergâhlarını açtı. Osmanlıların güçlenmesiyle aktif yayılmasını hızla

³¹ Hasan Küçük, *Osmanlı Devleti’ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri* (İstanbul: Türdav, 1980), s. 196.

³² Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşilik* (Yeni Boyut, 1998), s. 193.

³³ Gülfettin Çelik, ‘Osmanlı Devleti’nin nüfus ve iskân politikası’, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 6, 1999, 49–110.

³⁴ Mustafa Alkan and Gökhan Yurtoğlu, ‘Mevlevî Tarikatı’nın Rumeli’de Yayılması ve Mevlevîhaneler Osmanlı Dönemi Balkanlar’da Kültürel ve Sosyal Hayat’, s. 114. Mevlevîlerin Rumeli yerleşmeleri günümüzde şu ülkelerdeydi: “*Türkiye dışında Bosna- Hersek, Kosova, Ukrayna, Arnavutluk, Sırbistan, Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan, Macaristan.*” Bkz. Aynı yer.

sürdürdü. Çeşitli devlet ve yönetimlerin idaresinde teşkilatçılığını devam ettirmesinin temel sebepleri arasında tarafsız politika idam ettirmeleri ve yönetimlere karşı uyumlu bir yaşantı sürdürmeleri yatmaktaydı. Böylelikle Mevleviler özellikle Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlılar dönemlerinde saygıyla karşılanıp desteklendiler.

Mevleviler dergâh, tekke, Mevlevihanelerini her bölgede açarak birçok müride ulaştı. Özellikle Osmanlıların güçlenmesi ve Mevlevilerin fetih politikalarını desteklemesi sonucunda Rumeli, Orta Doğu ve Afrika'da bu tarikat birçok ibadethane açtı. Mevleviler, Osmanlı hoşgörüsünü her bölgede çeşitli din ve topluluklara yansıttılar. Osmanlı iç ve dış işlerinde yönetimin yanında yer alarak güven duyulan bir zümre/tarikat oldular. Sonucunda üç kıtaya yayılan ılımlı İslam senteziyle güçlü Türk-İslam kültürünü yaydılar. Türk menşeli bir tarikat olarak kabul gördüler. Günümüzde hoş bir seda bırakan düşüncesele yaklaşımlarıyla hâlâ sevilen, değer verilen, saygı duyulan mistik yapı olarak İslam dinine hizmet etmektedirler.

Kaynakça

- Alkan, Mustafa; Gökhan Yurtoğlu, 'Mevlevi Tarikatı'nın Rumeli'de Yayılması ve Mevlevihâneler Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Kültürel ve Sosyal Hayat'.
- Atila, Marina, 'XI.-XII. Yüzyıllar Arasında (1040-1171) Selçuklu-Fatımi İlişkileri', 1996.
- Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans* (Türk Tarih Kurumu, 2014).
- Babinger, Franz; Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996).
- Çelik, Gülfettin, 'Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası', *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 6, 1999, 49-110.
- Dinçer, Nahid, *Yabancı Özel Okullar "Osmanlı İmparatorluğunun Kültür Yoluyla Parçalanması"* (İstanbul: Beyazıt Baskı, 1979).
- Durant, Will, *Kıssatü'l Hadara*, B. 15.
- Ferudun Bin Ahmed, *Hazreti Mevlânâ ve Yakınları, "Sipehsalar Risalesi"* (İstanbul: Elest Yayınları, 2007).
- Gamard, Ibrahim, 'The Popularity of Mawlânâ Rûmî and the Mawlawî Tradition', *Mawlana Rumi Review*, 1 (2010), 109-21
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlâna Celaleddin (Hayatı Eserleri Felsefesi)* (İnkılap Kitabevi, 2010).
- Göyünç, Nejat, 'Onaltıncı Yüzyılda', *Belgelerle Türk*

Tarihi Dergisi, I (1967), 71-75.

- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600* (İstanbul: Kronik Kitap, 2019).
- İsmet Kayaoğlu, 'Anadolu'da İlk Mevlevîler', *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Editör: Nuri Şimşekler (Konya, 2007).
- Kılıç, Rüya, *Osmanlıdan Cumhuriyete Sufî Geleneğin Taşıyıcıları* (Dergâh Yayınları, 2009).
- Köç, Ahmet, 'Mevleviler ve Devlet: Ankara Mevlevihanesi Örneği (Ekonomik Statü, Vakıflar ve Yönetim)', *Belleten*, 76.276 (2012), 527-52 <<https://doi.org/10.37879/belleten.2012.527>>.
- Küçük, Hasan, *Osmanlı Devleti'ni Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri* (İstanbul: Türday, 1980).
- Mevlâna, Celaleddin Rumi, *Mesnevi* (Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009), I-III.
- Ocak, Ahmet Yaşar, 'Din ve Düşünce', *Osmanlı Medeniyeti Tarihi I*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul, 1999).
- , 'Zaviyeler (Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)', *Vakıflar Dergisi*, Ankara, XII (1978).
- Önder, Mehmet, 'Konya'da Mevlâna Dergâhı Merkez Arşivi ve Mevlevihaneler', *Osmanlı Araştırmaları*, 14.14 (1994).
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015).
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Tarihi Boyunca Bektaşilik* (Yeni Boyut, 1998).
- Polvan, Nureddin, *Türkiye'de Yabancı Öğretim* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1952).
- Verena, Klemm, *Die Mission Des Fatimidischen Agenten Al-Mu'ayyad Fi d-Din in Siraz* (Frankfurt: Peter Lang, 1989).
- Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi* (Türk Tarih Kurumu, 2003).

İnternet Kaynakları

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dansende_derwisjen_Rijksmuseum_SK-A-4081.jpeg.

MEVLEVÎLİK TARİKATINDA KULLANILAN SEMBOLİK EŞYALAR

Tayyibe Nur KURT*

Özet

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö.1273) vefatından sonra oğlu Sultan Veled ve müritleri tarafından Mevlevîlik tarikatı kurulmuş ve Sultan Veled bu tarikatın ilk post-nişini olmuştur. Kendinden sonra yerine oğlu Ulu Arif Çelebi'ye bırakmıştır. Ulu Arif Çelebi'nin Sultan Veled'in yerine geçmesi bir dönüm noktası olmuş, kendisinden sonra gelecek kişiler "çelebi" (Mevlâna soyundan gelen) unvanında olanlar şeyh olabilmişlerdir. Ulu Arif Çelebi'nin gittiği şehirlerde zaviye yaptırması kendisinin tanınmasına ve Mevlevîliğin yayılmasına neden olmuştur. Mevlevî tarikatı yayıldıkça tekkeler artmış. Mevlevîlikte kullanılan eşyalar ihtiyaçlar dışında sembolik anlamlar kazanmıştır. Mevlevîlik dergâhlarında bulunan şamdan, gülâbdân, nefir, müttekâ, pazarcı masası ve şifa taşı gibi birçok eşya Mevlevîlik tarikatını temsil etmiştir. Sanat tarihi açısından bakıldığında ise eşyalar üzerindeki ejder, kuş figürleri, çiçek motifleri ve süslü yazı biçimleri ile sadece bir eşya olmaktan çıkıp tarihi ve sosyokültürel değerlere sahip olmuşlardır.

Bu makale; Mevlevîlik tarikatında kullanılan eşyaların sembolik anlamını, tanımını, kullanım alanlarını, işlevlerini ve bu eşyalar üzerindeki ikonografik anlamlarını aktararak sanat tarihi açısından yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Âlem, Müttekâ, Nefir

1. Giriş

İslam ve Türk İslam sanatlarındaki bitkisel, geometrik, yazı ve figürlü süsleme programı mimari ve el sanatlarında kullanılan ana motiflerdir. Program içerisinde yer alan geometrik süsleme iç içe geçen evrenin sonsuzluğunu temsil eden çokgenler ve yıldız motifleriyle oluşturulurken bitkisel süslemeler doğadan ilham alınmış çiçekler, ağaçlar, yapraklar ve benzeri bitkisel motifler ile cennet bahçelerini temsil etmektedir. Yazılı süsleme programı ise hat sanatının gelişmesiyle görsel bir şölene dönüşmüş ayetler, hadisler, Allah'ın, Peygamber'in ve halifelerin isimleriyle deyimlerin güzel sözlerinin yazıldığı motiflerdir. Figürlü süslemelere bakıldığında ise çoğunlukla Türk kültüründen gelen İslam tasavvufu ile kaynaşmış hayvan figürlerinden oluşmaktadır. Bu motifleri bize aktaran ustalar belli bir kültür sanat ortamında yetişmiş ustalardır.

Mevlevî tarikatlarında da dini derslerin, ibadetlerin yanı sıra kültür sanat ortamının olduğu büyük sanatkârların yetiştiği tasavvuf mûsikîsi, klasik Türk şiiri, kitap sanatları, kuyumculuk gibi el sanatları ve birçok sanat dalının geliştiği Mevlevî tarikatı adeta bir kültür ve sanat merkezi haline gelmiştir (BÖLÜKBAŞI, 2011, s. 22). Tarikat bünyesinde kullanılan mutfak eşyalarından aydınlatma araçlarına; sema törenlerinde kullanılan kıyafetlere, çalgı aletlerine; tarikat büyüklerinin kılık kıyafetlerinde ve günlük yaşamda kullanılan birçok eşya üzerinde Anadolu Selçuklu sanatından Osmanlı sanatına kadar olan süreçten izler mevcuttur. Bu eşyaların ve süslemelerin her birine belli anlamlar yüklenmiş zamanla simgesel bir değere sahip olmuştur.

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı (nurrku0806@gmail.com)

2. Mevlânâ ve Mevlevîlik

Mevlânâ, kesin bir bilgi verilmemekle birlikte 30 Eylül 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir (ERAYDIN, 2012, s. 347). Ulema ailesine mensup olan babası Bahâeddin Veled 1212-1213 yıllarında ailesini de yanına alarak Belh'ten başlayarak Bağdat, Mekke, Şam, Malatya, Sivas, Erzincan, Akşehir'e oradan da Karaman'a uzanan bir yolculuğa çıkar. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad (1192-1237), Bahâeddin Veled'i Konya'ya davet eder. Bahâeddin Veled, Sultan'ın daveti üzerine 3 Mayıs 1228'de ailesiyle birlikte Konya'ya yerleşir (DEMİRCİ, 2013, s. 16). Mevlânâ, ilk derslerini babasından alır. Babasının ölümünden sonra Kayseri'de yaşayan Bahâeddin Veled'in halifesi Seyyid Burhâneddin Konya'ya gelir. Mevlânâ da Seyyid Burhâneddin'e dokuz yıl hizmet eder, ondan eğitim alır. Sonra Şam'a ve Halep'e giderek orada dersler alır ve ilmi yüksek derecelere ulaşır (DEMİRCİ, 2013, s. 17). Seyyid Burhâneddin'in ölümünü haber alan Mevlânâ Kayseri'ye giderek onun kitaplarını alıp Konya'ya gelir, medresede dersler vermeye ve öğrenci yetiştirmeye başlar. Mevlânâ, ellili yaşlarında Şems-i Tebrîzî ile tanışır ve bu hayatının dönüm noktası olur. Yaşamını 'hamdım, piştim, yandım' sözleri ile özetleyen Mevlânâ 17 Aralık 1273 yılında hayatını kaybeder.

Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin kendi tabiriyle vuslata erdikten sonra onun öğretilerini yaşatmak için Çelebi Hüsâmeddin (ö.1284), Bektemüroğlu Şeyh Kerimeddin (ö.1292) ve Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin oğlu Sultan Veled tarafından Konya'da kurulmuş ve Mevlânâ'ya atfedilmiş bir tarikatır. Sultan Veled babasının öğretilerini ve bu öğretilere ait ritüelleri sistemli bir hale getirdiği için Mevlevîliğin asıl kurucusu ve pîri sayılıyordu. Sultan Veled'in ölümünden (ö. 1312) sonra oğlu Ulu Arif Çelebi (ö. 719/1320), babasının yerine geçmiş kendisinden sonra da Çelebi soyundan olanlar bu makama gelebilmiştir. Ulu Arif Çelebi Mevlevîliği yaymak için Anadolu'da geziler düzenlemiş, gittiği bazı şehirlerde zaviyeler kurmuştur (ÖSEN, 2015,

s. 27-39). Osmanlı döneminde de sultanlar ve devletin ileri gelenleri tarafından desteklenmiş devlet ile iç içe bir konumda yer almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında da varlığını sürdüren Mevlevîlik tarikatı 13 Eylül 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması yasası ile diğer tüm tarikatlar gibi kapatılmıştır (BADEMÇİ, 2018, s. 20).

3. Mevlevîlik Tarikatında Kullanılan Sembolik Eşyalar

Mevlevîliğin sistemli bir tarikat haline gelmesiyle ibadetlere, derslere, tekke içerisindeki yaşama da düzen getirilmiştir. Her tarikatta olduğu gibi Mevlevîlikte de belirli bir giyim ve kuşam üslubu vardır. Mevlâna kendisini bir lider olarak görmediğinden ayrı bir giyim tarzı yoktur. Mevlânâ öldükten sonra şeyhlerin, dedelerin ve diğer tarikat üyelerinin ayırt edici giyim tarzları şekillenmiştir. İslam dini ibadetlerinde nasıl belli bir düzen varsa Mevlevîlerin kendine has ibadetlerinde de düzen mevcuttur. Örneğin; sema, nafil bir ibadet sayıldığı için öncelikle abdest alınır. Semaya başlamadan önce kollar çapraz şekilde tutulur. Bu Arapçadaki elif harfini temsil etmektedir. Kollar sağa ve sola açılır; sağ el yukarı doğru yani göğe, semaya bakar ve sağdan sola bir dönüş gerçekleştirilir. Mukabele adını verdikleri ibadet ise namaz öncesi post önünde oturarak dua etmektir. Mevlevîlerin günlük yaşamları da belli bir düzen içerisinde. Nezaketli ve hoşgörülü davranmalıdırlar. Mevlevîler her şeyin bir ruhu olduğuna inanırlardı, bu yüzden insanlara ve günlük yaşamda kullandıkları eşyalara karşı saygılı olmalıdırlar. Mevlevîlik tarikatında sembol haline gelmiş bu eşyalar, bir sonraki bölümde teker teker açıklanmıştır.

3.1. Şamdan, Kandil

Mevlevîler ışık anlamına gelen çerağ kelimesini bütün aydınlatma araçları için kullanmışlardır. Aydınlatmadan sorumlu kimselere "çerağcı" ismi verilir. Çerağcı, çerağı uyandırır ya da dinlendirir. Yak ve söndür kelimeleri kullanılmaz. Mevlevîlerin on sekiz budaklı şamdan adını verdikleri şamdan da on sekiz budağın olması on sekiz sayısına atfedilen

kutsallıktan dolayıdır. Mevlânâ'nın Mesnevinin ilk on sekiz beyiti mesnevinin özü sayılmıştır. Bin bir günlük çileyi dolduran dervişin hücreye çıkacağı gün özel bir merasim düzenlenir “on sekiz budaklı şamdan” uyandırılırdı (ÖDER, 1955, s. 64).

Mevlânâ Müzesinde sergilenmekte olan şamdan 16. Yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlenen bronz ve gümüş malzemeden yapılmıştır. Şamdanın süslemelerinde ajur ve kazıma tekniği kullanılmıştır. Stilize pullu bir ejder gövdesi veyahut balık pulu motifi olarak adlandırabileceğimiz kıvrımlı bir sopadan çıkan dallar, yapraklar, laleler ve kuşlar tasvir edilmiş; dalın en ucunda ise üç boyutlu haşhaş kozalağı bulunur. Dalların arasında merkezde üç boyutlu daha büyük haşhaş kozalağı tasviri yer almaktadır. Lale motifini bir kenara bırakacak olursak Anadolu Selçuklu süsleme sanatında ejder, kuş ve hayat ağacı üçlü kompozisyonu sıklıkla tasvir edilmiş motiflerdendir (ÖNEY, 1968, s. 25). Bu örnekte de hayat ağacı kompozisyonu verilmek istenmiş olabilir.

Şekil 1: Şamdan, Mevlânâ Müzesi envanter no:389, Osmanlı 18. yy.

Ejder, Türk İslam sanatında evrenin koruyucusu, güç – kuvvet ve şifa kaynağı sembolüdür. Anadolu Selçuklu sanatında bereketi temsil etmiştir. Kubadabad Sarayı çinileri, Erzurum Çifte Minareli Medrese gibi birçok mimari ve el sanatlarında tasvirleri kullanılmıştır. Osmanlı döneminde de aynı anlamaları devam etmiştir (AYDIN, 2013, s. 2). Tılsım, nazarlık ve ölen kişinin ruhunu temsil eden

kuş figürleri genellikle ağaçlar, dal ve yapraklarla birlikte tasvir edilir.

Mevlânâ Müzesinde sergilenen başka bir şamdan örneği 13. Yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemine tarihlenen tunç malzemelidir. Çan tipindeki şamdan kazıma ve gümüş kakma tekniği ile yapılmıştır. Gövde kısmı altı madalyona ayrılmış, madalyonların içerisinde bağdaş kurmuş oturan insan figürleri yer alır. Figürler Kubadabad sarayı çinilerindeki figür tipi ile aynıdır.

Şekil 2: Şamdan, Mevlânâ Müzesi envanter no: 391, Anadolu Selçuklu 13. yy.

Mevlânâ Müzesinde yer alan 18. yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlenen kandil, gümüş malzemelidir. Ajur ve oyma tekniği kullanarak asma yaprakları ve üzümlerden oluşan girland motifi tasvir edilmiştir. Antik dönemde sıklıkla kullanılan girland motifi 18. yüzyıl batılılaşma etkisiyle Osmanlı sanatına girmiş ve bu örnekte olduğu gibi çeşitli sanat eserlerinde kullanılmıştır (ALTIER, 2021, s. 380).

Şekil 3: Kandil, Mevlânâ Müzesi, envanter no:499, Osmanlı 18. yy

Mevlânâ müzesinde yer alan Osmanlı 18. yüzyıl tarihli bir kandil yapımında gümüş malzeme kullanılmıştır. Süslemesinde ajur tekniği kullanılmış kandil, bordürlerle birkaç bölüme ayrılmış bitkisel ve geometrik motiflerden oluşur. Gövde kısmında yine ajur tekniği ile kelime-i tevhid yazılmıştır.

Şekil 4: Kandil, Mevlânâ Müzesi, envanter no: 478, Osmanlı 18. yy

3.2. Âlem, Sancak

Âlem, İlm kelimesinden türemiştir. İşaret, belli eden, iz ve nişan anlamlarına gelmektedir. Bayrak ve sancak olarak da bilinmektedir. Osmanlı mimarisinde kubbe ve minare tepelerine koyulan bir süs eşyası olarak kullanılmaktaydı (KAYA, 2022, s. 83). Ayrıca âlem kelimesi Kur'an-ı Kerimde insanlar topluluğunu ve kâinatı ifade eden anlamlara

gelmektedir. Genel anlamda maddi ve manevi varlıkları veya durumları ifade eden kelimedir. Kâinat âlemi, ruhlar âlemi, hayvanlar âlemi gibi (BOLAY, 1989, s. 357).

Sancak, Türkçe bir kelime olup “sançmak” fiilinden türemiştir. Türk Dil Kurumuna göre “çoğunlukla askeri birliklere verilen yazı işlemeli, kenarlı saçaklı ve bayrak” anlamlarına gelmektedir. Tekkelerde kullanılan sancak, tasavvufi yönden diğer tarikatlardan ayrılmasını sağlamak amaçlıdır. Sancaklar üzerindeki şekiller tarikatlara özgü simgeleri içerir (GÜNDÜZÖZ, 2018, s. 171).

Mevlânâ Müzesinde sergilenen 19. yüzyıla tarihlenen sancak golben kumaştan yapılmıştır. Sancakta kırmızı, krem, kahve ve sarı tonlarında renkler kullanılmıştır. Üç yatay üç dikey bölüme ayrılmış, yatay bölümler daha geniştir. İlk yatay bölümde beyaz zeminli çokgen içinde “Mevlânâ Sultan Vilayeti Konya”, ikinci kısımda ay yıldız motifi içinde “Lâilâhe İllallâh Hak Muhammed Resûlullah Ya Ebûbekir Ya Ömer Ya Osman Ya Ali, mââallah” yazılıdır. Zülfikar ve pençe motifi içerisinde Fetih suresinden ayetler yazmaktadır. Üç kenarı püskülle çevrilmiş, dört köşesinde ay yıldız motifi bulunur.

Şekil 5: Sancak, Mevlânâ Müzesi, envanter no: 3865, Osmanlı 19. yy

Mevlânâ Müzesinde sergilenen 17. yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlenen âlem pirinç malzemedir. Yukarıya doğru sivrilmiş dikdörtgen formundadır. Üzerinde sülüs hat ile yazılmış Elif, Besmele, Allah, Muhammed, Ali ve kun feyekûn (ol de olur) yazıları okunmaktadır. Âlemin tepelik kısmı Mevlevî sikkesi tarzında yapılmıştır. Mevlevî sikkesi, Mevlevîlik tarikatı ile özdeşleşmiş özel bir başlıktır.

Sikkeyi takmak isteyen dervişler belirli sınavlardan geçerek olgunlaşır ve bu sikkeyi takar. Sikke-ler kişiye özel, takanın baş ölçüsüne göre yapılır. Böylelikle sema ayinlerinde dönerken başların- dan çıkmaz. Sikke mezar taşını temsil etmektedir. Çoğu Mevlevî mezar taşları sikke başlıklı yapılmıştır. Müzede sergilenen bu âlemde de tepesi sik-ke biçiminde yapılmış ajur tekniği kullanarak “Ya Hazret-i Mevlânâ” yazısı işlenmiştir.

Şekil 6: Âlem, Mevlânâ Müzesi, envanter no:1518, Osmanlı 17. yy

3.3.Buhurdan

Buhurdan, Arapça da öd ağacı ve amber gibi tütsü maddelerine verilen bahûr’dan kelimesinden türemiştir. İçerisinde güzel kokuların yakıldığı aynı zamanda dinen de yeri olan bir çeşit eşyadır. Tevrat’ta geçen ayette Tanrı’nın Hz. Musa’ya tarif ettiği akasya ağacından yapılmış altınla kaplanmış buhurdandan bahsedilir. Hz. Süleyman’ın Mescid-i Aksa’ya koydurduğu buhurdan da som altınla kaplanmıştı. Türk İslam maden sanatında görülen hayvan figürlü buhurdanlar sanat tarihi açısından güzel örneklerdir. İlk örneği 8. yüzyıl Horasan atölyelerine aittir. Büyük Selçuklulardan itibaren görülen üç ayaklı silindirik gövdeli kubbe kapaklı buhurdan tipi kullanılmıştır. Osmanlılar genellikle mangal tipinde altında tepsi olan buhurdanlık kullanmışlardır (ERDEM, 1992, s. 384).

Mevlânâ Müzesinde sergilenmekte olan pirinç malzemeli küre biçimindeki buhurdanlık 13. yüz- yıl Selçuklu dönemine tarihlenir. Asma buhurdan üzerinde toplam sekiz adet madalyon bulunur. Bu madalyonlar ajur tekniği kullanarak kuş, deve, as- lan figürleri ile hayvan mücadele sahneleri yer al- maktadır. Buhurdanın diğer kısımlarında kazıma tekniği ile yapılmış palmet, rumi ve stilize bitkisel yaprak motifleri bulunmaktadır.

Şekil 7: Buhurdan, Mevlânâ Müzesi, envanter no: 399, Selçuklu 13. yy

Mevlânâ Müzesinde yer alan başka bir eser 1829 yılına tarihlenen gümüş buhurdanlıktır. Silindirik gövdeli, dört ayaklı, tepsili buhurdanda kazıma ve ajur tekniği kullanarak bitkisel bezemeler işlen- miştir. Ayak kısımlarında rumi motifi kullanılmış, ayakların ucu stilize ejder başları ile sonlanmış- tır.

Şekil 8: Buhurdan, Mevlânâ Müzesi, envanter no:547, Osmanlı 19. yy.

3.4. Nefir

Nefir “büyük boru” anlamına gelir. Geyik, öküz, koç gibi hayvanların boynuzlarından yapılır. Dervişler seyahatleri sırasında bir yerleşim yerine yaklaştıklarında geldiklerini belirtmek için nefiri üflerlerdi. Nefir aynı zamanda ıssız yerlerde kendilerini tehlikeden korumak amaçlı kullandıkları bir eşya olmuştur (KAYA, 2022, s. 89). Nefirin diğer bir kullanım alanı da dervişlerin beğenmedikleri, takdir etmedikleri olayları kınamak için çalınırdı. Diğer bir kullanım alanı ise bayramlarda müzik icra etmektir (GÜLYÜZ, 2020, s. 58).

Mevlânâ Müzesi ve Antalya Mevlevîhane Müzesinde sergilenen nefir örnekleri birbirlerinin neredeyse aynısıdır, çok az farklılıklar gösterirler. Her iki müzedeki örnekte de başları stilize ejder başıdır. Ejderler ağzını kocaman açmış, dişleri hafif belirtilmiştir. Ejderin koruyucu simgesel anlamı burada verilme istenmiş olabilir.

Şekil 9: Nefir, Mevlânâ Müzesi, Osmanlı 19. yy

Şekil 10: Nefir, Antalya Mevlevîhane Müzesi, Osmanlı 19. yy.

3.5. Şifa Tası

Her dönemde ve hemen hemen her dinde şifa tasları ve benzerlerine rastlanmaktadır. İslam dünyası içerisinde baktığımızda günümüze gelmiş en erken örnekli şifa tası Zengi dönemine aittir. Anadolu

Selçuklu döneminde ikonografik açıdan bakıldığında genellikle şifa tasları üzerine burç, hayvan ve insan tasvirlerine yer verilmiş veya dualarla bezenmiştir. Osmanlı döneminde de bu taslar kullanılmaya devam etmiş, Selçuklu ve Memlûk etkileri ile üretilmiştir (TALİ, 2018, s. 2122).

Mevlevîlikte nisan taşı olarak bilinen şifa taşı, nisan yağmurlarındaki yağın suyu biriktirip hasta olanlara içirilirdi. İçerisinde dualar, ayetler, tılsımlı sözler yazan bu kaptan içenlerin iyileştiğine inanırlardı (ÖDER, 1955, s. 64).

Mevlânâ Müzesinde sergilenmekte olan 19. yüzyıl pirinç malzemeli şifa tasının iç ve dış kısımları kazıma tekniği ile sivri kemerli panolara ayrılmış, içerisinde Ayetel Kürsi, Felak ve Nas sûreleri yazılmıştır. Ayrıca tasta tılsım pulları da bulunmaktadır.

Şekil 11: Şifa Tası, Mevlânâ Müzesi, Osmanlı 19. yy

Diğer bir örnek Antalya Mevlevîhane Müzesinde yer alan 20. yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlenen şifa tasıdır. Bu müzede iki şifa tası yer alır. Fakat birinde süsleme ögesi mevcut değildir. Diğerinde ise bakır malzemeli, kazıma tekniği ile bitkisel ve geometrik motifler işlenmiş ve Eş şifa yazısı bulunmaktadır.

Şekil 12: Şifa Tası, Antalya Mevlevîhane Müzesi, Osmanlı 20. y.

3.6. Pazarcı Maşası

30-40 cm uzunluğunda demirden bir şiştir. Bazıları dayanak tarzında yapılmıştır. İşlevi ise Mevlevîlikte pazar alışverişine çıkan kişinin tekkeden geldiğini belli eden sembolik bir eşyadır. Bu maşayı gören esnaf pazar görevlisini oyalamadan ona uygun fiyattan en güzel ürünleri verir ve saygıda bulunurdu (ÖDER, 1955, s. 64).

Mevlânâ Müzesinde sergilenmekte olan pazarcı maşalarından ikisinin de süsleme ögesi mevcuttur. Maşalardan birinin ucu sivri diğeri ise yuvarlakdır. İkisinde baş kısmı küre şeklindedir. Kürelerin alt kısımlarına kazıma tekniği ile bodürle ayrılmış aritmetik şekilde tekrarlanan bir inci dizisi deseni, bir sade renk sıralanan motifler mevcuttur.

Şekil 13: Pazarcı Maşası, Mevlânâ Müzesi, Osmanlı 19. yy.

3.7. Müttekâ

Mevlevîlikte dervişlerin bin bir gün süren çile adını verdikleri, dışarı hayattan kendilerini soyutladıkları bir zaman dilimi vardır. Bu süre içerisinde az yemek yerler ve az uyurlardı. Uyumak için ucu sivri, yukarısı kavisli, çene dayayabilmeye uygun sopalar kullanırlardı (KAYA, 2022, s. 90).

Mevlânâ Müzesinde sergilenmekte olan iki müttekâ örneği oldukça dikkat çekicidir. İlki oldukça süslü olup 18. yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlenir. Sopanın başından sonuna doğru uzanan kıvrım dallı bitkisel süsleme aralarında stilize palmet motifleri bulunur. Sopanın baş kısmında diğer palmetlere göre biraz daha büyük stilize palmetin iki yanından kıvrılan rumiler kavis kısmını oluştururlar. İkinci müttekâ ise oldukça sadedir. Sopanın başından ayak ucuna kadar olan kısımda kazıma tekniği ile çizikler atılmış kavisli kısımları ise ejder başı ile sonlanır.

Şekil 14: Müttekâ, Mevlânâ Müzesi, Osmanlı 18. yy. (T. Nur KURT)

3.8. Gülâbdan

Gül suyu muhafaza edilen kaplardır. Çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan bu kaplar genellikle uzun boyunlu tombik gövdelidirler. Mevlid gibi dini törenlerde kullanılan gül suyu çoğunlukla buhurdan ile birlikte kullanılmıştır (ÖZGÜMÜŞ, 1996, s. 227).

Antalya Mevlevîhane Müzesinde sergilenen gülâbdan üç bölümden oluşur; uzun boyunlu, şişkin gövdeli ve tepsi ayaklıdır. Gövdenin boyna yakın kısımda kazıma tekniği ile yapılmış palmet dizisi, altında inci dizisi, bir alt kısmında nokta dizileri ile oluşturulmuş kıvrım dal ve çiçek motifleri yer alır. Aşağı doğru daralan kısımda ise kabartma tekniği ile yapılmış palmet, rumi ve akantus yaprağı motifleri bulunmaktadır.

Şekil 15: Gülâbdan, Antalya Mevlevîhane Müzesi, Osmanlı 18. yy.

4. Sonuç

Döneminin büyük ilim ustalarından olan felsefe- siyle dünyanın birçok yerinde tanınmış günümüz- de bile birçok ülkeden ziyaretçisi olan, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin öğretilerini yaşatmak, onun izinden gitmek adına kurulan Mevlevîlik tarikatı, kültür sanat anlamında 14. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar aktif bir üretim içerisinde varlığını sürdürmüştür. Bu mühim öğretiler arasında canlı ve cansız bütün varlıklarının bir ruhu olduğu inan- cı, günlük yaşamda kullanılan eşyalardan dini iba- detler esnasında kullanılan eşyalara kadar büyük değer verilip saygı duyulmuştur. Özellikle de Mevlevî tarikatında sembol niteliğindeki eşyalar, estetik açıdan farklı kültürel değere sahip olmuş- tur. Makalede adı geçen şamdan, kandil, âlem, sancak, müttekâ, pazarcı maşası ve gülâbdan gibi eserler üzerindeki motif ve simgeler Mevlevîlik kültürünü tanıtmakta bir araç görevi görmüşlerdir. Sınırlı örnek ve belirli hatlarla tanıtılmaya çalışılan Mevlevîlik kültürünün sembolleşmiş eşyalarının sayısının, bu döneme ait araştırmaların çoğalma- sıyla birlikte artma olasılığı yüksektir. Sanat tarihi açısından bakıldığında ise bu sembolleşmiş eşyalar üzerindeki teknik ve işlemler Anadolu Selçuklu ve Osmanlı sanatının yanı sıra Mevlevîlik kültürü- nün estetik zenginliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ALTIER, S. (2021). Osmanlı Süsleme Sanatında Gir- land. *Stratejik Sosyal Araştırma Dergisi*, 377-406.
- AYDIN, Ö. (2013). Çin ve Türk İşlemlerindeki Ejderha Motifi. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 1-16.
- BADEMCI, F. (2018). Mevlevîliğin Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasının Bütünleşik Koruması: Konya Örneği. *Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens- titüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Eskişehir*.
- BOLAY, S. H. (1989). Âlem. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 357-360.
- BÖLÜKBAŞI, A. (2011). Türkiye’de Popüler Kültür Alanı Olarak Tasavvuf: Mevlânâ ve Mevlevîlik Örneği. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı*. İstanbul.
- DEMİRCİ, M. (2013). *Hız. Mevlânâ ve Mevlevî Kültürü*. İstanbul: Kubbealtı.
- ERAYDIN, S. (2012). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İFAV.
- ERDEM, S. (1992). Buhurdan. *TDV İslam Ansiklopedi- si*, 384-385.
- GÜLYÜZ, B. G. (2020). Tasavvufi Bir Çalgı Olarak Ne- firin Evrilimi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştır- ma Dergisi*, 55-80.
- GÜNDÜZÖZ, G. (2018). Tekke Hayatında Üç Muktedir Terim: Sancak Âlem Tug. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 161-181.
- KAYA, G. T. (2022). Antalya Mevlevîhane Müzesindeki Mevlevîlik Kültürü ile İlgili Eserler Üzerine Bir Değer- lendirme. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 74-102.
- ÖDER, M. (1955). Mevlevîliği Temsil Eden Eşyalar. *Türk Etnografya Dergisi*, 62-64.
- ÖNEY, G. (1968). Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motif. *Belleten Dergisi*, 25-36.
- ÖSEN, S. (2015). *Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevîlik 19. Yüzyıl*. İstanbul: Kitap yayınevi.
- ÖZGÜMÜŞ, Ü. (1996). Gülâbdan. *TDV İslam Ansiklo- pedisi*, 227.
- TALİ, Ş. (2018). Kayseri Etnografya Müzesi’nde Bu- lunan Şifa Tasları Ve Sanatı Üzerine. *Turkish Studies*, 2119-2138.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://sozluk.gov.tr/>
- https://twitter.com/tarihi_konya/status/881485693935112192
- <http://muze.semazen.net/content.php?id=00110>

MEVLEVİLİKTE MATBAH-I ŞERİF VE SOFRA ADABI

Nurhayat İFLAZOĞLU¹ - Mustafa AKSOY²

Özet

Matbah, Mevlânâ'nın öğretilerinde ve Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled döneminde önemli bir yer tutmuştur. Mevlevî kültüründe Matbah, manevî eğitimin verildiği ve insanların hamlıktan olgunluğa geçtiği mekândır. Tasavvufta insanın manevî eğitime muhtaç olduğu düşüncesi vardır ve bu düşünceden hareketle tasavvufun manevî eğitim çerçevesinde rehberliğini gerçekleştirebileceği mekânları ve kişileri vardır. Özellikle Mevlevîler bu konuya özel bir önem vermişlerdir. “Tekke açmak, sofrâ açmak demektir.” diye bir söz vardır. Mevlânâ'nın ölümünden sonra örgütlenen Mevlevî tarikatı, matbahın çalışma düzeni ve sofrâ adabına ilişkin kurallar koymuştur. Sonuç olarak bu çalışma Mevlevîliğin iki önemli yönüne odaklanmaktadır: Matbah-ı Şerif ve sofrâ adabı. Matbah-ı Şerif, derviş adayının hem ruhen hem de bilgi ve görgü bakımından olgunlaştığı bir mekândır.

Anahtar kelimeler: Mevlevilik, Matbah, Sofra adabı

Giriş

Mevlevilik, Hazreti Mevlânâ'nın öğretilerini gelecek nesillere aktarmak amacıyla oğlu Sultan Veled, torunu Ulu Arif Çelebi ve talebesi Çelebi Hüsâmeddin tarafından 13. yüzyılın sonlarında Konya'da kurulmuştur. Mevlevilik, kuruluşundan itibaren ortaya koyduğu faaliyetlerle sanat, edebiyat ve kültür tarihimiz bakımından önemli bir yere sahiptir (Kemikli, 2007: 2). Yüzyıllar içinde mecazi anlamlar, davranış ve sembollerle şekillenen Mevlevilik, tarikatlar arasında en fazla

sayıda görgü ve adap kuralına sahiptir. (Halıcı, 2007: 31). Özünü tasavvuf ve Hz. Mevlânâ'nın düşünce yapısından alan Mevlevilik bir eğitim ve öğretim ekolüdür. Mevlevilikte ‘çile’ (1001 gün süren bir hizmet) uygulaması en gerçekçi eğitim araçlarının başında gelir. Bu bir olgunlaşma eğitimidir. Ebced hesabıyla “rıza” kelimesinin karşılığıdır. Kendini aşmanın, nefsi yenmenin, kibri kırmanın, şefkatin, sevginin başlıca yollarından biridir (Demirci, 2008: 123). Çile eğitimi boyunca model şahıslardan (Aşçı veya Ser-Tabbâh Dede, Kazancı Dede, Meydancı Dede, Bulaşıkçı Dede vb.) adap, erkân ve davranış kuralları öğrenilir. Mevlevilik bu etkinliği, sahip olduğu “terbiyecilik” vasfı ile sağlamıştır. Nev niyazların ham bir şekilde geldikleri dergâhta nefis terbiyesi ve hizmet temelli sıkıntı ve eziyetler ile imtihan oldukları, pişip olgunlaşarak Mevlevî, Derviş unvanını aldıkları mekânlar bulunmaktadır. Bu yerler aynı zamanda birer manevî sembol olan; Matbah-ı Şerif, Ocak Başı, Niyaz Postu, Somat ve Canlar Odası gibi fizik ve metafizik anlamda Mevlevilik adap ve erkânında yüce timsalleri bilinen belirli yerlerdir (Özönder, 1988: 96; Akmaz, 2021: 1202). Matbah-ı Şerif nev niyazların sema pratiklerinin yapıldığı yer ile birlikte saka postu, somat hane ve ocaklar (Âteş Bâz-ı Velî makamı) kısmından oluşmaktadır. Bu bölüme ilaveten çile odası ve kiler odasının yanı sıra farklı amaçlarda kullanılmak üzere; harem mutfak, fırın, kahve ocağı, şerbethane ve bulaşıkhanesi gibi farklı birimlere de yer verilmiştir (Ürekli, 2010: 34).

Mevlevilikte Matbah-ı Şerif (Mutfak)

Sözcük anlamı yemek pişirilen mekan olmasına karşın matbah, Mevlevilikte mecazi anlamda kullanılmıştır. Matbah her ne kadar yemek pişirilen ve yemek yenilen yer olarak bilinse de esasında Mevlevilikte nev niyazların 1001 gün süren çile eği-

¹ Öğr. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Doktora Programı Öğrencisi).

² Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi.

timlerini gördükleri mekândır (Büyükepeççi, 2019: 28). Mevlevî kültüründe çile eğitiminin Matbâh-ı Şerif’de başlamasının nedeni; acemi dervişlerin de Mevlevî mutfağında çiğ bir gıda gibi ocakta pişerek değişime uğraması, pişip olgunlaşması ve yeni bir şekle bürünmesinin sağlanmasıdır (Aksoy, Akbulut ve İflazoğlu, 2016: 97). Özellikle “Tekke mutfağında yemek pişmez, adam pişer” veya “Hamdım, Yandım, Piştım” sözleri Matbâh-ı Şerif’in, tekkedeki esas fonksiyonuna işaret etmektedir (Özen, 2021: 114). Bu nedenle Matbâh-ı Şerif, Mevlevî kültüründe Mevlevihanelerin en değerli bölümü olarak sayılmaktadır. Mutfakta her an rahatsız edilmesinden çekinilen bir ‘ruhun’ var olduğuna dair olan inanç nedeniyle mutfağa ancak önemli bir iş için gelinirdi. Kapının dışına sessizce yanaşılır, baş kesilir (başla selam verilir), kapı tokmağı hafif vurulur, kapı açılınca ‘Destur hu erenler’ denir, kapıya çıkan kimseye yavaşça istek bildirilir, nöbetçi dedenin izni olmadan veya çağrılmadan içeri girilmezdi. Girilince de iş hemen görülür ve kapıdan geri geri, baş keserek çıkılırdı (Azsöz, 2016: 37). Ayrıca mutfağın önünden geçerken selama durma âdeti de, Matbâh-ı Şerif’e ne kadar saygı duyulduğunu göstermektedir. Gösterilen saygının gereği olarak Matbâh-ı Şerif’te yüksek sesle konuşulmaz, gürültü yapılmaz ve asla gülünmezdi (Büyükepeççi, 2019: 28). Matbahın içinde yer alan somathane yemek yeme alanı olarak bilinmektedir. Somathanede yemek yemek için yer sofrası (somat) kullanılmıştır. Pişirilen yemekler canlar tarafından Kazancı dedenin niyazı ve gülbang çekmesi eşliğinde hazırlanan yer sofrasına getirilirdi (Yıldız ve Özkan, 2017: 51).

Resim 1 ve 2: Mevlana Müzesi, Âteş Bâz-ı Velî Makamı ve Matbâh-ı Şerif

Mevlevî mutfağı geleneğinde, matbah belirli bir sistem ve kadro tarafından yönetilmiştir. Matbâh-ı Şerif’ten sorumlu olan kişi “Aşçı Dede” olarak adlandırılır ve matbahın en üst düzey yöneticisidir. Aşçılık, yani Aşçı dedenin pozisyonu, Mevlevilikte son derece önemli bir konuma sahiptir. Aşçı dedenin görevi sadece yemek pişirmek değil, aynı zamanda dervişlerin eğitiminden sorumlu olmak, mutfak bütçesini düzenlemek ve tekkenin genel yönetiminden sorumlu olmaktır. Aşçı dede mevlevihanelerde şeyhten sonra gelen en yetkili kişidir (Şafak, 2017: 71). Mevlevî dergâhlarında matbah hizmetlerini düzenleyen organizasyonun temel yapısı on sekiz farklı hizmetten oluşmaktadır. Bu hizmetler, dergâhın günlük işleyişinde önemli bir rol oynamaktadır ve her biri özel bir görevi yerine getirmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Dergâh Matbahındaki On Sekiz Farklı Hizmet Türü

Sıra No	Görevlinin Adı	Görev Tanımı
1	Kazancı Dede (Aşçı Dede’nin Vekili)	Tekke zabitanı olarak mutfağı yönetme
2	Halife Dede	Yeni gelen acemi Mevlevilere rehberlik eder ve eğitim verme
3	Dışarı Meydancısı	Hücredeki dervişlere Aşçı Dede’nin emirlerini iletme
4	Çamaşırcı	Dede ve dervişlerin çamaşırlarını yıkama
5	Abrizci (Su Döken)	Hela ve çevresini temizleme
6	Şerbetçi	Merasim şerbetini hazırlama, ziyarete gelen dedelere şerbet sunma
7	Bulaşıkçı	Bulaşıkları yıkama ve temizleme

8	Dolapçı	Kaplara bakma, kalaylama ve temiz tutma
9	Pazarcı	Sabahları pazara gidip alınması gereken malzemeleri temin etme
10	Somatçı	Sofrayı düzenleme, kaldırma ve mekânı temizleme
11	İçeri Meydancısı	Kahve hazırlayıp dervişlere, dedelere ve misafirlere sunma
12	İçeri Kandilcisi	Matbahın içindeki kandilleri temizleme ve bakımını yapma
13	Tahmişçi	Kahvenin kavrulması ve öğütülmesi işlemlerini gerçekleştirme
14	Yatakçı	Dervişlerin yataklarını düzenleme ve temizleme
15	Dışarı Kandilcisi	Matbahın dışındaki kandil, mum ve şamdanların bakımını yapma
16	Süpürgeci	Mutfak ve avluyu temizleme, süpürme
17	Çerağcı (Türbedarın Yardımcısı)	Matbahın kandil ve şamdanlarına nezaret etme
18	Ayakçı	Ayak hizmeti denilen getir-götür işlerine bakma

Kaynak: Demirci, 2013: 184-185.

Bin bir gün süren çile döneminde dervişler, Tablo 1’de yer alan on sekiz farklı hizmet dalında görev alarak olgunlaşma sürecinden geçerdiler. Her bir derviş, bir sanat dalında ehliyet kazanırken, hizmetleri sırasında sohbet, sema, zikir ve tefekkür içinde ruhsal bir gelişim yaşar ve sonunda Allah, aşk, insan ve doğa sevgisiyle yoğrularak, bir gönül adamı, aydınlık saçan bir dede haline gelirdi. Dervişin çilesinin tamamlanmasına yaklaştığında, hela temizleyiciliği gibi zorlu bir görevle görevlendirilirdi. Bu görev, nefsinin temizlemek, egosunu kırmak ve yok etmek anlamına gelirdi. Dede olma aşamasına yaklaşan bir derviş, hela temizlerken aslında kendi içsel arınma sürecini tamamlamaktaydı (Top, 2006: 60-61).

Mevlevilikte Sofra Adabı

Mevlevilikte yemek ve yemek yeme, Mevlevilerin biyolojik ihtiyaçlarını karşılayan bir unsur olmasının yanında örf, âdet ve geleneklerde şifa ve bereket gibi farklı anlamlar da ihtiva eden manevi bir boyut taşımıştır (Gündüzöz, 2017: 1228). Nitekim Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, “el-cû, sümme rûcû” yani “açlık, sonra (Allah’a) dönüş” sözü ile sofranın ve zikrin de birer âdâbı olduğunu veciz bir şekilde ifade etmiştir (Özen, 2021: 113-114). Nitekim Mevlevi kültüründe yemek kadar yemek yemek de ibadet sayılmıştır. Bunun nedeni yemeğin

sonunda şükür etmenin gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Zira Mevlânâ’ya göre Hakk’a erişmenin mutluluğuna tok bir mideyle değil ibadet doygunluğu ile erişilecektir. Bu konuda adap ve edep sınırları içinde; nefis terbiyesinden Mevlevi felsefesine duyulan bağlılığa kadar birçok konuda hiçbir tolerans gösterilmemiştir. Bu doğrultuda Mevlevilikte hassas olunan konulardan biri de sofrada adabı olmuştur. Sofra adabına bağlı olarak yemeğin hazırlık aşamasından sofraya getirilmesine ve servis edilmesinden yenmesine kadar ayrı ayrı ritüeller gerçekleştirilmiştir (Bekleyiciler, 2015: 89).

Tıpkı matbah gibi yemeğin de kutsal özellik taşıdığı Mevlevilikte yemek, sofrada adabı çerçevesinde hazırlanmış, pişirilmiş ve tüketilmiştir (Ertay, Bulut Solak ve Kılınç, 2017: 56). Yemeğin ve somatın kutsallığını koruma, nimeti verenin Allah olduğunu düşünerek davranmak da sofrada adabında yer almıştır (Gündüzöz, 2017: 1228). Somattaki yiyecekler helal olmalı, namaz vakti gelmiş olsa bile sofrada hazır ise ilkin yemek yenmeliydi. Yemeği hazırlayan derviş abdestini almış olmalı, dua etmeyi bırakmamalı, yemek kazanından tabaklara yemek koyarken besmele çekmeli, kâseyi sağ, tuzluğu sol elinde sofrayı ise sol koltuk altında tutup getirmeliydi. Somata öncelikle ekmek, sonrasında yemek kâsesi konulmalıydı. Canların somata edeple oturmaları ve kesinlikle gâflet içinde olmamaları; yaşlılar ve şeyhten önce yemeğe başlamamaları gerekirdi. Yemeğe mutlaka besmele çekerek başlanmalı, dergâhın en büyük dedesi yemek öncesi dua etmeli diğer canlar ise âmin demeliydi. Yemek Allah’a hamd ederek bitirilmeliydi (Tosun, 2004: 124-125).

Yemek vakti geldiğinde Matbâh-ı Şerif’de yer alan somathanede sofralar kurulur etrafına postlar dizilir ve kenarlara peçete işlevi taşıyan uzun peşkirler dolandırılırdı. Sofraya konulan kaşıklar ise yüzleri alt tarafa ve sapları sağ tarafa gelecek düzende yerleştirilmiştir (Halıcı, 2007: 36). Kaşıkların bu düzende olması “kaşık niyazda” ve “kaşık şükürde” anlamı taşımaktadır. Sofrada yer alan canların önüne bir tutam da tuz konulmuştur. Akabinde su verme hizmetinde bulunan canlar; su testilerini ve bardaklarını

hazırlardı. Yemek pişince kazancı dede kazan veya tencerenin kapağını açar, mutfak canları kazanı yere indirirler, kazancı dede şu gülbangi çekerek: “Tabhi şirin ola, Hak berakatın vere, dem-i Hazreti Mevlânâ, sırrı Âteşbâz-ı Velî, hu diyelim.” canlarla hu çekilirdi. Yemek davetini duyarak gelen canlar, mutfığa baş keserek (Mevlevilikte, dervişlerin, dua ederek gerçekleştirdikleri bir tür ritüel) girerlerdi. Şeyh de gelince beraberce sofraya oturulurdu (Doğan, 1977:152-53; Azsöz, 2016: 40). Tuzla başlanan yemek yine tuzla bitirilirdi. Canlar sağ ellerinin şahadet parmaklarını dilleriyle ıslayıp önlerindeki tuza banıp tuzu tadarak yemeğe başladılar. Herkesin kendi önünden yemesi gereken yemek ortak bir kaptan yenilirdi. Ekmek ve et bıçakla değil elle bölünmeliydi. Yemeğin sonunda içilecek olan bir bardak su tek seferde değil üç yudumda içilmeliydi (Soysal, 2007: 78). Yaslanmış ya da yatık vaziyette yemek yenmemeliydi. Yemek küçük lokmalar halinde alınıp iyice çiğnenmeliydi. Bir lokma bitmeden diğeri alınmamalıydı. Sol ayak üzerine oturup sağ dizi dikmeli, sofrada tamamen susmamalı (hikmetli konularda konuşmalı), tamamen doymadan yemek bırakılmıyordu. Bir derviş diğerlerinden önce sofradan kalkmamalı, dervişler yemek öncesi ellerini, yemekten sonra hem ellerini hem de ağzını yıkamalıydı (Tosun, 2004: 124-125).

Resim 3: Mevlana Müzesi: Somathane

Mevlevilikte yemek esnasında dergâhın şeyhi ya da aşçı dedesi tarafından gülbangi okunurdu. Yenilen yemeğe şükür işlevi gören bu gülbanka, “somat gülbankı” denirdi. Pilav somata getirildiğinde, el parmakları içeri gelecek doğrultuda bükük bir vaziyette sofraya tutularak kenara konulup gülbangi çekilirdi. Topluca yapılan bu dua ile yemeğin bereketlenme-

si ve nimetin sürekli olması temenni edilmektedir. Bunun yanında bu dünyada verilen nimetlerin öte dünyaya devam etmesi dileğinde bulunmaktadır (İyiöl, 2014: 592). Yemek boyunca dervişler hiç konuşmaz, gülmez ve bir şey isteyeceklerse canlarla göz teması kurarak sorumlu olan cana isteklerini bildirirlerdi (Ertaş, Bulut Solak ve Kılınç, 2017: 56). Yemeği bitiren canlar sofradan kalkamaz, kaşıklarını ters çevirerek beklerlerdi. Yemeğin sonuna doğru sofrada bulunan ikinci kıdemli dedenin; “Bismillah, eyvallah” cümlesiyle henüz yemeğini bitirmemiş olanlar dâhil herkes kaşığını ilk haline getirerek, parmaklarını somatın kenarına dayayarak başlarını öne eğip beklerler. Canlar ise tüm işlerini bırakıp kolları çapraz bağlı, ayakları bitişik ve başları ise kalbe eğik bir şekilde bir kenarda durur ve tam bir sessizlik hâkim olurdu. Sessizlik ortamı en kıdemli dedenin duaya başlaması ile nihayete ererdi. Bu dua Hz. Mevlânâ’nın Dîvân-ı Kebîr’inden bir beyitle başlar: “Yola düşmüş Sufileriz biz, Allah’ın nimetlerini yi-yenleriz biz. Ya Rabbi, bu sofrayı ebedi kıl...” Bu duadan sonra hep birlikte Fatiha okunur, sonra da bir hamdgülbangi okunurdu. Örneğin: “Manî, Merdan, himmeti Yazdan, berekatı Halil-ül Rahman. Yediğimiz lokmalar nur-u iman ola. Gönüllerimiz aşk-ı ila-hiyle her dem dola. Hamdımız şükürümüz ebedi, neşemiz daim ola. Dem Hazreti Mevlânâ, sırrı Şems-i Veled, nuru Muhammedi, sırrı Âteşbâz-ı Velî, hu diyelim, huuuu...”. Okunan duadan sonra dileyen kalkarak, sofradaki ihvana elini kalbine koyarak başıyla selam verirdi. Diğer sofradaki canlar da kapıdan geri çıkarken, yüzü dönük olarak aynı şekilde selam verirdi. Yemek sona erip sofraya dağılınca canlar tabakları toplayıp matbahtaki sorumlu canlara verirdi. Sofralar silinip yerler temizlendikten sonra somattan ayrılırlardı (Azsöz, 2016: 41-42; Halıcı, 2007: 39).

Sonuç

Tasavvufta insanın manevi eğitime muhtaç olduğu kabul edilir ve bu düşünceden hareketle tasavvufun manevi eğitim çerçevesinde öğretilerini gerçekleştirebileceği belirli mekânları ve kişileri vardır. Özellikle Mevlevîler bu konuya özel bir önem vermişlerdir. Mevlânâ’nın öğretilerine göre nefsin terbiye edilmesi, her şeyin bir disiplin içinde yapılması düşüncesine bağlı olarak kâmil insan mertebesine ulaşmak maksa-

dıyla kişinin belli bir dönem çile çekmesi gerekmiştir. Bu doğrultuda temelleri hoşgörü ve sevgiye dayanmakta olan Mevlevilikte canların adap ve terbiyeyi bin bir gün süren ve on sekiz hizmetten oluşan çile ile öğrendiği eğitim, Ser-tabbah/Aşçı dede tarafından kuralların uygulanmaya başlandığı ilk yer, eğitimin başladığı ilk mekân olan ve şerefli mutfak da denilen Matbâh-ı Şerif'te verilmiştir. Yemeğin ve içmenin azına kanaat etmek, az uyumak, zamanı ibadetle kalitelendirmek nefsin terbiyesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu konuda adap ve edep sınırları içinde; nefis terbiyesinden Mevlevî düşünceye duyulan bağlılığa kadar birçok konuda hiçbir tolerans gösterilmemiştir. Bu doğrultuda Mevlevilikte hassas olunan konulardan biri de sofrada adabı olmuştur. Mevlevilikte sofraya bir arada oturulması, gülbanklar eşliğinde ve simgesel hareketlerle sofranın kutsallaştırılması ile meydana getirilen edep-adapta sofranın nizamının küçümsenemez bir etkisi olduğu görülmektedir.

Kaynakça

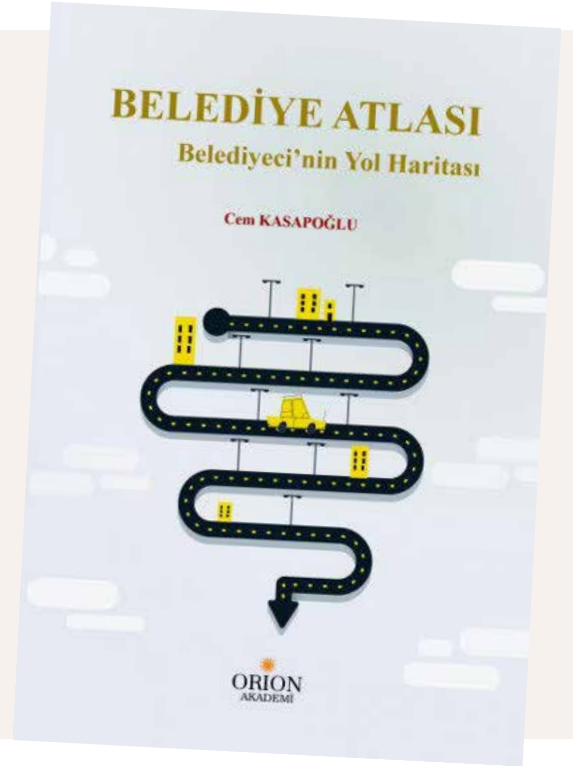
- Akmaz, A. (2021). Mevlevilik ve Mevlevî Mutfakındaki Bazı Ritüeller. *International Academic Social Resources Journal*, 6 (28): 1202-1207
- Aksoy, M., Akbulut, A.B. ve İflazoğlu, N. (2016). Mevlevilikte Mutfak Kültürü ve Ateşbâz-ı Veli Makamı, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1): 96-103.
- Azsöz, G. (2016). Mevlevihanelerde Matbah-I Şerif. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5): 31-44.
- Bekleyiciler, N. (2015). *Ateşbaz-ı Veli*. Üstüniş Ofset Matbaa: Konya.
- Büyükipekçi, B. (2019). Gastronomi Turizmi Açısından Mevlevî Mutfakının Konya Turizmine Katkısı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çafa, İ. Seçim, Y. ve Madenci, A. B. (2020) Aşçı Dede Ateşbaz-I Veli: Mevlevihanenin Kalbi Matbâh-I Şerif: Önemi ve Mekânsal Özellikleri. Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: Konya
- Demirci, M. (2008). "İnsan Eğitimi Açısından Mevlevî Çilesi". Mevlana ve İnsan Sempozyumu; Sempozyum Bildirileri. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: İzmir.
- Demirci, M. (2013). "Hz. Mevlana ve Mevlevî Kültürü". Kubbealtı Yayınları: İstanbul.

- Doğan, A. I., (1977). Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ertaş, M., Bulut Solak, B. ve Kılınç, C. Ç. (2017). Konya'da Mevlevî Mutfak Yemeklerinin Gastronomi Turizminde Canlandırması. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1 (2017): 52-70.
- Gündüzöz, G. (2017). Anadolu Derviş Sofrasında Hoca Ahmed Yesevî'nin İzleri Derviş Lokmasının Menkıbevi Referanslar. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 21 (2): 1217-1247
- Halıcı, N. (2007). "Mevlevî Mutfak". Metro Kültür Yayınları, İstanbul.
- İyiyol, F. (2014). Mevlevî Gülbankları ve Mevlevî Gülbanklarının İşlevsel Açısından Tahlili. *Electronic Turkish Studies*, 9(6): 583-600.
- Kemikli, B. (2007). "Mesnevi ve Türk İrfanı: Mesnevi-hanlık Geleneği". *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2): 1-20.
- Özen, Ş. Ş. (2021). Kadirîlik'te Âdâb ve Merâsimler (Eşrefiyyerûmiyye). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özönder, H. (1988). "Ateşbâz Veli ve Mevlevî Dergâhlarında Ateşbâz Veli Makâmı'nın Önemi". 3. Milli Mevlana Kongresi, Selçuk Üniversitesi Basımevi: Konya.
- Soysal, S. (2007). "Derviş Sofraları". Doğan Egmont Yayıncılık: İstanbul.
- Şafak, Y. (2017). Konya Mevlâna Dergâhı Son Aşçıbaşı Nizameddin Çelebi. *Current Research in Social Sciences*, 3(2), 71-75.
- Top, H. H. (2006). "Mevlana ve Mevlevilik (Mevlevilikte Adap)". T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: Konya.
- Tosun, N. (2004). "Tasavvuf Kültüründe Tekke Yemekleri". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 5(12): 123-135.
- Ürekli, B. (2010). Samsun Mevlevihanesi: Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki Belgelere Göre. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yıldız, İ. ve Özkan, A. (2017). Türk Tasavvuf Öğretisi Olarak Mevlevilikte Manevî Eğitim. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 02(01): 48-55.

BİZE ULAŞANLAR

BELEDİYE ATLASI

Afyonkarahisar Belediyesi'nin çalışkan ve üretken Kültür Müdürü Cem Kasapoğlu'nun eseri "Belediye Atlası" ismini taşıyor. Kitap 2 bölümden oluşuyor ve belediyecinin el kitabı olma özelliği taşıyor.. İlk bölümde belediyenin organları, belediyenin niteliği ve kuruluşu meclis, encümen, başkan ve bunların temel anlamda görevleri yer alırken İkinci bölümde belediyelerde kurulması zorunlu olan ihtiyaca bağlı bölümlere yer verilmiş. Ayrıca yazarın daha önce çeşitli dergilerde yayınlanmış bilimsel ihtiyaç, içtihat ve makale niteliğinde yazıları da kitapta yer alıyor. 256 sayfa hacmindeki kitap Ankara merkezli Orion Kitabevi tarafından yayınlandı. İnternet ortamında ve seçkin kitabevlerinden temin edilebilir.

BÜYÜMEDİM DAHA

Afyonkarahisar'a dair yazdığı şiirler ve kitaplarla tanıdığımız Mürşide Oklu AYHAN Hanımefendinin yeni kitabı "Büyümedim Daha" ülkemizin önemli bir yarasına parmak basıyor. Çocuk yaşta evlendirilen kızların dramını kitapta okumak mümkün.

Sinada Yayınlarından çıkan kitap yayınevinden ve internet ortamından temin edilebilir.

Sinada Kitabevi-0272- 213 13 14

GÖNÜL SULTANLARI

Ahmet Kaplan imzasını taşıyan kitap yazarın Türkeli Gazetesi'nde yazdığı köşe yazılarının yanı sıra farklı yazılarını da içeriyor. Afyonkarahisar tarihinde yer etmiş evliyalar, gönül dostları, İslam büyüklerinin hayat hikayelerini kitapta okumak mümkün.

Yazarın kendi yayını olan kitap 157 sayfa hacminde ve Afyonkarahisar'da Medrese Kitabevi'nden temin edilebilir.

EĞİTİM HİZMETLERİNDE YERELLEŞME

Yerel yönetimlerin eğitim hizmetlerine yaklaşımını konu alan kitap AFSÜ personeli olarak görev yapan Dr. Mustafa Küçükilhan'ın aynı zamanda doktora tezi konusu. Kitapta eğitim konuları ve yerel yönetimlerle ilişkisi konu alınmıştır.

Gazi Kitabevi tarafından yayınlanan kitap alanında ender çalışmalardan birisi. Kitap internet ortamında temin edilebilir.

YAŞAMA KORKUSU

Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin üretken öğretim görevlilerinden Hakan Yılmaz'ın yeni kitabı "Yaşama Korkusu" adını taşıyor. Yazarın bir internet sayfasında yayınlanan deneme türü yazılarından oluşan kitap 192 sayfa ve Sinada Yayınları tarafından basıldı. İnternet ortamında ve yayınevinden temin edilebilir.

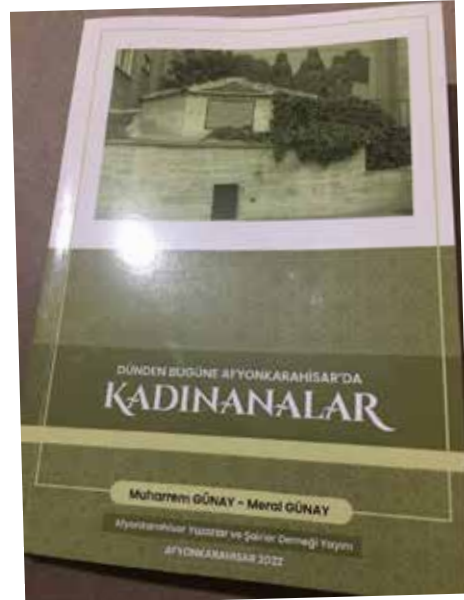
Sinada Kitabevi-0272- 213 13 14

SULTAN KIZLARINDAN KADINANALARA

Kadınanalar hakkında bir diğer kitapta Raziye Demiralay Celep'in hazırladığı "Sultan Kızlarından Kadınanalar" ismini taşıyor. Çocuklar için hazırlanan kitap çizimlerle de desteklenmiş. AFYAŞAD (Afyonkarahisar Yazarlar ve Şairler Derneği" yayını olan kitap 88 sayfadan oluşuyor ve büyükboy olarak basıldı.

DÜNDEN BUGÜNE AFYONKARAHİSAR'DA KADINANALAR

Eğitimci yazar Muharrem Günay ve Meral Günay imzasını taşıyan kitapta dünden bugüne farklı alanlarda Afyonkarahisar'a hizmet etmiş olan günümüz Kadınanaları'na yer verilmiş. Afyonkarahisar Yazarlar ve Şairler Derneği tarafından yayınlanan eser Medrese Kitabevi'nden temin edilebilir.

GEÇMİŞTEN GELECEĞE ÖZBURUN

Son yıllarda ne mutlu ki yerel tarih ve kültür anlamında pek çok eser yayınlanıyor. Bunlardan birisi de Bolvadin'in köklü kasabalarından Özburun'a dair. Türkeli Gazetesi yazarı Şair Gazi Çakmak'ın kaleme aldığı kitapta Özburun'un tarihi, folkloru, kültürü kayıt altına alınmış.

Yazar kitabı hazırlama gerekçesini şu sözleriyle açıklıyor: kültür değişimleri sebebiyle sözlü edebiyat verilerinin zamanla kaybolup gitmesine karşı duyulan kaygıdan yola çıkarak eli kalem tutan, mürekkep yalayan insanlar; doğup yaşadıkları, suyunu içip havasını soludukları ve ekmeğini yedikleri memleketlerine bir vefa borcu olarak böyle bir girişimde bulunmak için yola çıkmalıdır. Zira sorumluluk bilinci gelişmiş insanlar, yazıya geçirilmemiş ve yaşanmayan kültürel öğelerin unutulup yok olmasına razı olamazlar.

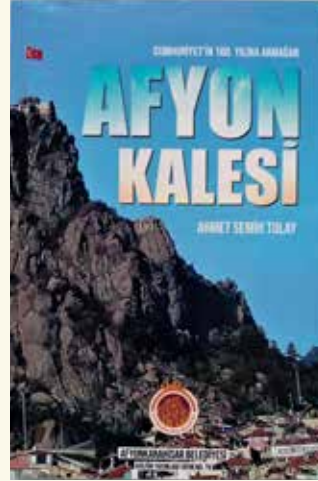
İşte biz de; "Geçmişten Geleceğe Özburun" kitabını bu kaygılar ve sorumluluklardan dolayı hazırlama ihtiyacını hissettik.

ÇOCUK KALBİNDEN SÜZÜLEN MASALLAR

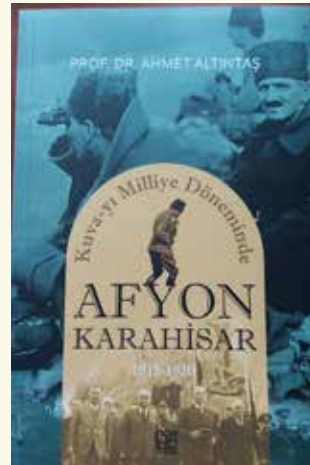
Eğitimci şair-yazar dostumuz Mustafa Karaman'ın daha önce Susku, Yedi Harf, Kardelen gibi dergilerde yayınlanmış öykü ve şiirleri kitaplaştı. Beşinci Mevsim Yayınlarından çıkan kitap internet ortamında yayınevlerinden temin edilebilir.

AFYON KALESİ

Adına türküler yakılan, şiirler yazılan şehrimizin sembolü Afyon Kalesi milyonlarca yıldır şehrin ortasında tüm haşmetiyle dikiliyor. Pek çok medeniyetin izlerini taşıyan kalede ilk arkeolojik çalışmalarda geçtiğimiz günlerde yapılmıştı. Emekli müze müdürü arkeolog Ahmet Semih Tulay kale yüzey araştırmalarında rastladığı ilginç buluntuları, halk kültüründeki kale imgesine bu eserinde yer vermiş. Afyonkarahisar Belediyesi'nin Cumhuriyetimizin 100. Yılı Armağanı olarak yayınlanan eser aynı zamanda Belediye Kültür Yayınlarının 76. eseri olma özelliğini taşıyor.

KUVA-YI MİLLİYE DÖNEMİNDE AFYONKARAHİSAR 1918-1920

Milli Mücadele'de önemli bir yere sahip olan Afyonkarahisar'da Kuvayı Milliye'nin 1918-1920 yıllarına dair önemli bir çalışma geçtiğimiz günlerde yayımlandı. AKÜ Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Altıntaş'ın eseri döneme dair önemli bilgiler içeriyor. Palet Yayınları tarafından basılan kitap internet ortamında temin edilebilir.

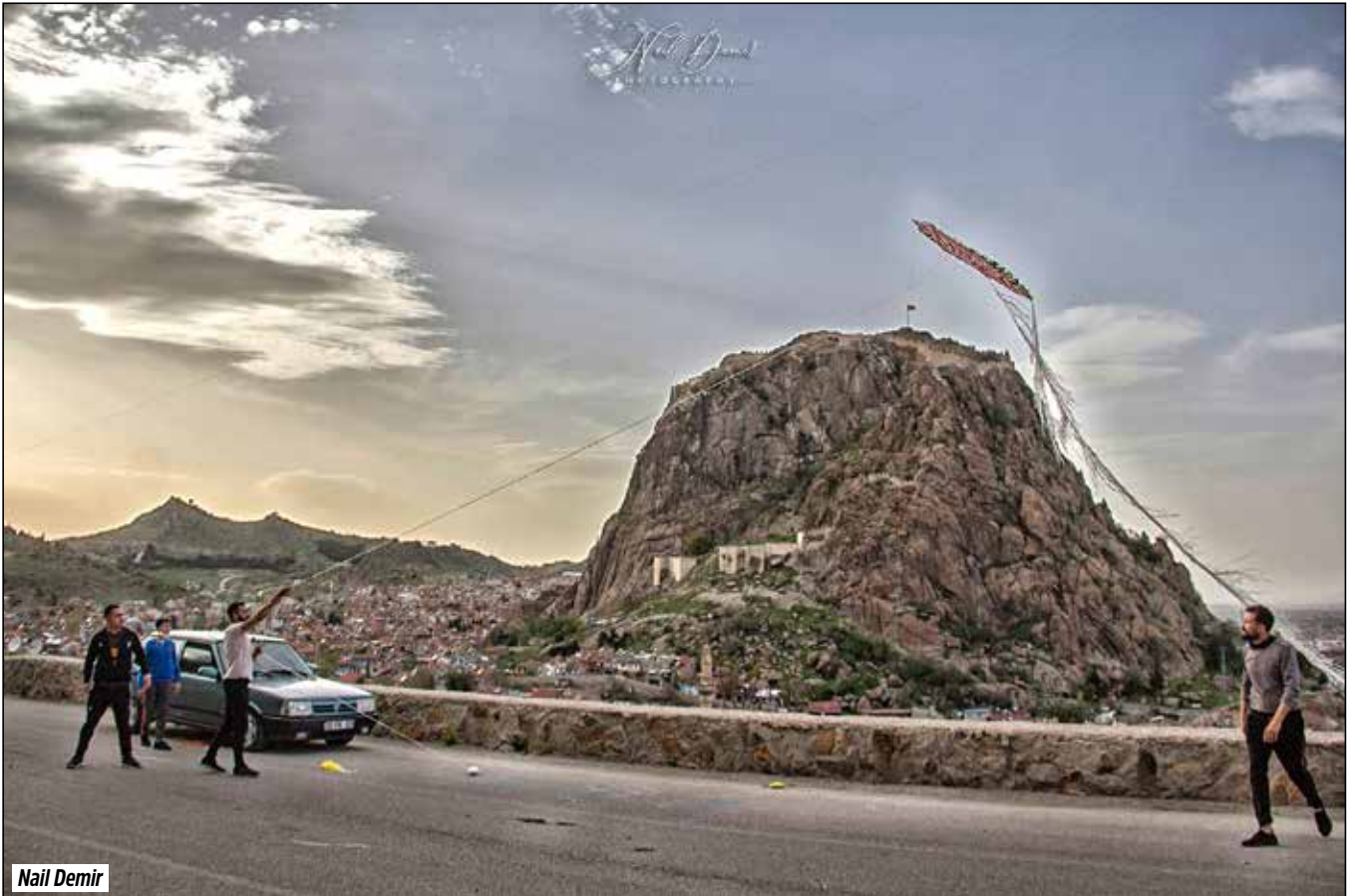
Memleket Manzaraları

Bahar ve Kale-Cem Akın

Hüseyin Erçolak

Nail Demir

AFYONKARAHİSAR MUTFAĞINDAN PAÇIK (Paça)

Paça etinden hazırlanan yoğurtlu bir çorba olan paçık, limonla veya sirkeyle yendiğinde lezzetini artırır. Paçık çorbasının olmazsa olmazı sarımsaktır. Bu çorbanın lezzetini veren sığır veya koyunun paça etinden yapılmış olmasıdır.

Malzemeler

2 kg paça eti (sığır, kuzu ayağı veya dil paçası)

- 1 adet bayat Afyon ekmeği
- 3 çorba kaşığı süzme yoğurt
- 5 diş sarımsak
- 1 çorba kaşığı tereyağı
- 1 tatlı kaşığı tuz

Hazırlanışı

İlk olarak paçık (paça) eti, düdüklü tencerede üzerini örtecek kadar su ve bir tatlı kaşığı tuz ilave edilerek iki saat pişirilir. (Pişirme süresi etin cinsine göre değişir; sığır etinin pişirme süresi uzundur.) Et piştikten sonra ocaktan alınır ve pişen etin kemikleri temizlenir. Afyon ekmeği, küp şeker büyüklüğünde kesilerek servis tabağına döşenir. (Afyon ekmeği yerine düz pide de kullanılabilir). Ekmekleri fırında da ısıtılabilirsiniz. Ekmeklerin üzerine paçanın suyu ve eti gezdirilir. Üzerine sarımsaklı yoğurt dökülür. Arzuya göre üzerine kızdırılmış tereyağı dökülebilir. Afiyet olsun.